Jens Bruun, Jonas Lieberkind
og Heidi Bay Schunck

Unge, skole og demokrati

Hovedresultater af ICCS 2016

Aarhus Universitetsforlag

Unge, skole og demokrati

Hovedresultater af ICCS 2016

Jens Bruun, Jonas Lieberkind
og Heidi Bay Schunck

Aarhus Universitetsforlag

Unge, skole og demokrati
Hovedresultater af ICCS 2016

© Forfatterne og Aarhus Universitetsforlag

Omslagsdesign: Nethe Ellinge Nielsen, Trefold
Forlagsredaktion: Lea Albrechtsen
E-bogs produktion: Narayana Press
Bogen er sat med Minion

ISBN 978 87 7184 722 2

Aarhus Universitetsforlag
Finlandsgade 29
8200 Aarhus N
www.unipress.dk

DPU - DANMARKS INSTITUT FOR PÆDAGOGIK OG UDDANNELSE
AARHUS UNIVERSITET

Indhold

Del A

Internationale hovedresultater af ICCS 2016

1 Introduktion til ICCS 2016 9

2 Indledning 12

3 Kundskaber og færdigheder 19
ICCS 2016-test – indhold og opgavetyper 20
ICCS 2016-test – skala og testniveauer 24
ICCS 2016-test – opgaveeksempler 27
Resultater for kundskaber og færdigheder 39
Opsamling 59

4 Politisk interesse og deltagelse i samfundet 61
Politisk interesse 62
Politisk deltagelse 85
Opsamling 105

5 Holdninger og værdier 108
Borgeren 109
Det demokratiske system og globale trusler 126
Politiske rettigheder 143
Opsamling 157

6 Eleverne i klassen og på skolen 160
Deltagelse på skolen 161
Klima, relationer og omgangsformer i klassen og på skolen 179
Undervisningens former og aktiviteter 197
Opsamling 206

7 Uddannelsessystemer og nationale kontekster 208
Undervisningens organisering 209
Skolernes autonomi 213
Undervisningens indhold 216
Landenes læreruddannelser 219
Prioritering af forskellige formål 221

8 Sammenfatning 229

Del B

Hovedresultater af det europæiske modul i ICCS 2016

Introduktion 241

Europæisk identitet 245

Undervisning om Europa 253

Europæisk samarbejde 258

Arbejdskraftens fri bevægelighed i Europa 266

Immigration 276

Opfattelser af EU 285

Fremtidens Europa 294

Egen fremtid 303

Oversigt – europæisk og nordisk perspektiv 307

Litteratur 311

Appendiks – om gennemførelsen af ICCS 312
- ICCS-undersøgelsesdesign 314
- Elevundersøgelsen 315
- Skole- og kontekstundersøgelsen 318
- Bogens tabeller 319

Tabelfortegnelse 323

Del A

Internationale hovedresultater af ICCS 2016

1 Introduktion til ICCS 2016

The International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) er en international komparativ undersøgelse, der gennemføres i regi af the International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). ICCS har til formål at undersøge, hvordan skolesystemer, skoler og lærere i hele verden forbereder eleverne på deres fremtidige liv som samfundsborgere i deres land og i verden. Denne bog redegør for de internationale resultater af ICCS 2016, der er den anden større internationale gennemførelse af ICCS, idet den første ICCS-undersøgelse var ICCS 2009.

ICCS 2016 undersøger for det første de unges kundskaber og færdigheder inden for politiske, demokratiske og sociale emner, for det andet undersøger den de holdninger, værdier og deltagelsesformer, som de unge borgere knytter til det demokratiske og globaliserede samfund, og for det tredje undersøger den elevernes oplevelse af skolen, klasserummet, undervisningen, lærerne og hinanden som elementer af skolens virke.

ICCS kan i en dansk sammenhæng siges at omhandle de aspekter af skolen, der i den danske folkeskolelovs § 1, stk. 3 omtales som, at: "Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati".

ICCS 2016 er baseret på svar fra mere end 94.000 skoleelever (8. skoleår) fra cirka 3.800 skoler i 24 lande. ICCS har desuden indhentet oplysninger fra mere end 37.000 lærere fra de deltagende skoler samt fra disse skolers skoleledere for at oparbejde en indsigt i de nationale skolekontekster for eleverne. I Danmark er ICCS 2016 baseret på svar fra cirka 6.500 elever fra mere end 300 forskellige 8. klasser fordelt på 185 skoler.

De følgende lande har gennemført ICCS 2016: Belgien (flamsk), Bulgarien, Chile, Colombia, Danmark, Den Dominikanske Republik, Estland, Finland, Holland, Hongkong, Italien, Kroatien, Letland, Litauen, Malta, Mexico, Norge, Peru, Rusland, Slovenien, Sverige, Sydkorea, Taiwan og Tyskland (Nordrhein-Westfalen). De fleste lande medvirkede også i ICCS 2009, og for de landes vedkommende beskriver denne bog også en række udviklingstræk fra 2009 til 2016.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I Danmark gennemføres ICCS på Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU) ved Aarhus Universitet. Danmarks deltagelse i ICCS 2016 er for perioden 2012-2017 samfinansieret af Aarhus Universitet, Undervisningsministeriet og EU-Kommissionen. Sidstnævnte vedrører specifikt en andel af de internationale omkostninger ved at deltage i ICCS. De hovedansvarlige institutioner for det internationale forskningssamarbejde i ICCS 2016 er the Australian Council *for* Educational Research og Università degli Studi Roma Tre, Laboratorio di Pedagogia Sperimentale. Dertil kommer en række aktiviteter ved IEA's Data Processing Center i Hamborg samt en række koordinerende processer varetaget af IEA's internationale sekretariat i Amsterdam.

IEA har tidligere gennemført tre undersøgelser, der kan betegnes som forløbere for ICCS 2016. I 1971 gennemførte IEA det såkaldte the Six Subject Study, i 1999 det såkaldte CIVED (the IEA Civic Education Study) og i 2009 første udgave af ICCS. Hvor de to første undersøgelser ikke er indbyrdes sammenlignelige, tilrettelægges ICCS fra 2009 og frem i højere grad med henblik på at opretholde en række identiske forskningsspørgsmål og undersøgelsesmaterialer fra den ene gennemførelse til den næste. Dette gør det fra ICCS 2016 muligt at se på udviklingen i resultater over tid i såvel nationale som internationale kontekster.

Den her foreliggende bog består af to dele, der dækker hver sin delundersøgelse i ICCS 2016. Det forholder sig nemlig således, at der i ICCS 2016 dels indgår en samlet undersøgelse, hvor alle lande medvirker, dels regionale undersøgelser (såkaldte moduler), hvor Danmark deltager i et modul for den europæiske gruppe af lande. Dette modul omfatter de 15 europæiske lande fra ovenstående liste over deltagerlande i ICCS 2016. Den hovedansvarlige institution for det internationale forskningssamarbejde i det europæiske modul i ICCS 2016 er Università degli Studi Roma Tre, Laboratorio di Pedagogia Sperimentale. I øvrigt foregår det europæiske samarbejde i tæt tilknytning til hovedundersøgelsen og de dertil knyttede institutioner, som er nævnt ovenfor.

Første del af bogen (Del A – internationale hovedresultater af ICCS 2016) er baseret på de internationale hovedresultater fra ICCS 2016, der udgives af IEA under titlen *Becoming Citizens in a Changing World. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report* (Schulz et al., 2018a).

Anden del af bogen (Del B – hovedresultater af det europæiske modul i ICCS 2016) er baseret på hovedresultaterne fra det særlige europæiske modul, der udgives af IEA under titlen *Young People's Perceptions of Europe in a Time of Change* (Losito et al., 2018).

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I lighed med de internationale udgivelser har denne bog det hovedformål at beskrive og formidle de første internationale hovedresultater af ICCS 2016. Som antydet er det også et vigtigt underformål at se på udviklingen i resultaterne over tid ved på en række områder at sammenligne med ICCS 2009. Teksten er i begge dele af bogen udarbejdet med ekstra opmærksomhed på danske og nordiske resultater og perspektiver.

Der henvises til bogens appendiks for uddybende informationer om undersøgelsens tilrettelæggelse og gennemførelse samt for uddybende informationer om de i bogen anvendte tabeltyper og skalaer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

2 Indledning

Det samlede undersøgelsesfelt for ICCS omtales i forskningsdesignet for ICCS som Civic & Citizenship Education (herefter CCE). Når der her tales om *education,* skal det forstås som en meget bred betegnelse for det, der i en skolekontekst kunne betegnes som 'den samfundsorienterende undervisning og de demokratiforberedende aktiviteter', men som også omfatter skolen som et socialt rum uden for klasseværelserne og undervisningssituationerne. CCE rækker dog videre end til denne skolekontekst og til en forståelse af education som uddannelse, idet education i ICCS-sammenhæng er et samlende begreb for forskellige aspekter af opdragelse, uddannelse, dannelse og socialisation i alle de samfundsmæssige, politiske, demokratiske og sociale sammenhænge, som unge 14-årige indgår i eller påvirkes af.

I denne danske bog benyttes den engelske forkortelse CCE også som denne brede samlebetegnelse for det, der undersøges. Det er for at understrege bogens og undersøgelsens relation til de specifikke definitioner og afgrænsninger af CCE, der kendetegner det internationale undersøgelsesdesign for ICCS 2016. Dette er udgivet i bogform under titlen *International Civic and Citizenship Education Study 2016. Assessment Framework* (Schulz et al., 2016). Som konkret afgrænsning af CCE er det som led i udfærdigelsen af dette design blevet besluttet at fokusere på tre forskellige aspekter ved eleverne, nemlig:

- Kundskaber og færdigheder om politik, samfundsforhold, sociale og demokratiske emner
- Engagement og interesse i politik og sociale forhold samt aktiv deltagelse i skole og samfund
- Holdninger, opfattelser og værdier i relation til skole, samfund, politik og demokrati

Denne overordnede inddeling i tre hoveddimensioner af henholdsvis viden, engagement og holdninger præger også indholdet og opdelingen af de kommende kapitler.

Kapitel 3 beskriver og sammenligner elevernes kundskaber og færdigheder inden for sociale, politiske og demokratiske emner. Mange af de te-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

stede områder er i en dansk skolekontekst typiske fagrelaterede emner for samfundsfag i 8. klasse, men indholdet i ICCS-testen går også ud over og på tværs af almindelige faggrænser. Testresultaterne må derfor i et undervisningsperspektiv ses som et resultat af flere fags mulige bidrag til elevernes kundskaber og færdigheder i relation til politiske, samfundsmæssige og demokratiske forhold. Dertil kommer, at der i forskellige lande kan være tale om varierende fag og kombinationer af fag. De unge kan naturligvis også opbygge viden og erfaringer om og med samfundsforhold, demokrati og politik i mange andre sammenhænge end lige netop skolen, så i den forstand er testen ikke kun knyttet til skolen og rollen som elev.

Kapitel 4 og 5 beskriver primært de unge som samfundsborgere, idet kapitlerne har fokus på henholdsvis de unges politiske deltagelsesformer og interesse (kapitel 4) og på deres politiske holdninger, værdier og idealer (kapitel 5). Dermed fokuseres på de unge som unge borgere og i den kontekst på de unges opfattelser og forståelser af demokrati, politik og samfundsforhold i lokale, nationale og internationale sammenhænge. Disse to kapitler er med andre ord primært baseret på, at de unge forholder sig til fænomener i samfundet, hvor der dels fokuseres på deres egen interesse for politik og deltagelse i samfundet, dels på deres forståelse af samfundet og borgernes pligter og rettigheder.

Kapitel 6 undersøger de unge som elever i skolesammenhæng og inddrager i den forbindelse også informationer fra skoleledere og lærere om skolen og undervisningen. Det indebærer, at der i kapitel 6 er fokus på elevernes oplevelse af skolen, af lærer/elev-relationer og på elevernes klasserumserfaringer, men i en kontekst, hvor der suppleres med informationer fra skolelederne og lærerne. Kapitel 7 fokuserer også på skolen, men nu mere overordnet ved at se på de respektive nationale skolesystemer og nogle af de mere almene vilkår for skolernes arbejde med CCE i de medvirkende lande. I beskrivelsen af skolen og dens rammer i kapitel 7 er der således et bredere fokus på skolepolitiske prioriteringer og de almene vilkår, der kan have betydning for skolens virke og for synet på, hvordan skolen kan bidrage til den komplekse opgave med at forberede de unge til deres liv som voksne samfundsborgere.

En af de afgørende egenskaber ved internationale komparative undersøgelser er muligheden for både at undersøge forskelle og ligheder i de medvirkende landes resultater. I ICCS 2016 er nogle af de mest markante resultater nogle meget forskellige regionale mønstre i de unges måder at gøre deres engagement, interesser og værdier gældende på. Især unge fra de latinamerikanske lande er generelt mere engagerede og involverede i politiske aktiviteter end unge fra de europæiske og nordiske lande. Det gælder

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

både, når ICCS-undersøgelsen ser på skolerelaterede ting, som for eksempel værdien af elevindflydelse på skolen og holdningen til aktiviteter på skolen, og når der ses på fænomener uden for skolen, som for eksempel forventet deltagelse i politiske aktiviteter, at deltage i politiske samtaler eller opfattelsen af egen politiske selvtillid (med videre). Tilsvarende regionale forskelle viser sig også i de unges vurderinger af, hvilke handlinger og værdier der kendetegner gode voksne samfundsborgere, hvor de latinamerikanske unge generelt er mere positive over for en række forskellige aspekter af borgeres politiske deltagelse og forskellige former for engagement i samfundslivet. De latinamerikanske unge (og ofte også eleverne fra Taiwan og Sydkorea) har i forhold til disse aspekter en indstilling, der er mere positiv end de samlede internationale gennemsnit (se tabel 8.1 for et større overblik). Også her trækker de europæiske og nordiske lande de internationale gennemsnit ned. Resultaterne peger således på, at der blandt unge cirka 14-årige i verden er forskellige syn på, hvad det indebærer at være en samfundsborger, både aktuelt som ung skoleelev og fremtidshenvendt som kommende voksen borger. ICCS dokumenterer således, at der er forskellige opfattelser af borger og samfund blandt unge i forskellige regioner. Sådanne genkommende og ret systematiske regionale forskelle i elevernes samfundsforståelse og demokratiopfattelser gør det oplagt at pege på betydningen af de regionale kontekster for elevernes opfattelser, hvis man ønsker at forstå eller forklare forskellene. Det bliver i givet fald nærliggende at henvise til, at elevernes forskellige holdninger og værdier må ses i lyset af regionernes forskellige politiske, historiske og sociale kontekster.

På en række områder er resultaterne fra ICCS 2016 direkte sammenlignelige med de tidligere resultater fra ICCS 2009 (for de lande, der også deltog i ICCS 2009). Hovedresultater for udviklingen fra 2009 til 2016 kan ses i oversigtsform i kapitel 8. Bemærkelsesværdigt nok er der i en række tilfælde tale om en tydelig tendens til, at de unge på tværs af regioner ofte udviser de samme forandringstendenser. Det viser sig i de internationale hovedresultater på en række ret forskellige områder på tværs af ICCS-undersøgelserne. Det kan for eksempel nævnes, at der er tale om et stigende gennemsnitligt niveau for testresultaterne i over halvdelen af de 18 medvirkende lande. Samtidig har intet land et statistisk signifikant fald i testresultaterne. Dertil kommer en række andre internationale tendenser, der både i indhold og antal forekommer ganske bemærkelsesværdige. Et andet af de mest markante eksempler vedrører omfanget af de unges politiske samtaler med forældre og venner (se tabel 4.5 og tabel 8.2). Her udviser 12 lande markante og statistisk signifikante stigninger, og intet land

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

har en statistisk signifikant tilbagegang. De danske elever ligger øverst på undersøgelsens skala for politiske samtaler og udviser samtidig en meget markant stigning siden 2009. Et tredje lige så klart internationalt eksempel vedrører de unges holdninger til etniske mindretals rettigheder, hvor 17 lande har statistisk signifikante stigninger i positive opfattelser, mens intet land udviser en statistisk signifikant tilbagegang (se tabel 5.17 og 8.2). Et fjerde eksempel drejer sig om de unges politiske selvtillid (troen på, at man forstår og kan forholde sig til politik), der er steget klart i 13 lande. Her har kun ét land en statistisk signifikant tilbagegang (se tabel 4.3 og 8.2). Lignende fællestræk ses bemærkelsesværdigt nok også på forhold internt i skolen, hvor 12 lande udviser statistisk signifikant forbedrede forhold mellem lærere og elever (se tabel 6.11 og 8.2). Med andre ord er der i ICCS 2016 en række eksempler på ensartede udviklingstræk på tværs af lande og regioner, der både vedrører de unges opfattelser af sig selv og af fænomener i samfund og skole.

ICCS 2016 får med andre ord identificeret nogle internationale tendenser med klare lighedstræk i de måder, hvorpå de unge forholder sig til sig selv, deres skole og deres samfund. Det er ganske bemærkelsesværdigt, da man ud fra den ovenstående generelle indsigt i systematiske regionale forskelle og deres (formodede) baggrund i regionale forhold lige netop ikke ville forvente at finde denne type af mere ensartede tendenser på tværs af så forskellige lande og regioner som de medvirkende i ICCS 2016. Nu er det naturligvis heller ikke sikkert, at der i alle tilfælde kan findes en fælles forklaring på de ensartede tendenser, da de i sig selv vedrører meget forskellige ting. Nogle af de fælles træk kan måske hænge sammen med, at grundskolerne rundt om i verden over de senere år har fokuseret mere på dette område af skolens virke, men de kan også hænge sammen med, at forskellige nationale debatter og politiske og sociale omstændigheder uden for skolen har tilskyndet de 14-årige rundt om i verden til at interessere sig mere for politik og demokrati. Det skal dog i denne forbindelse understreges, at denne bog primært har til formål at præsentere undersøgelsens resultater, ikke at vurdere eller forklare dem. Som et helt overordnet resultat af ICCS 2016 er det imidlertid som påvist sådan, at der kan peges på både internationale forskelle og internationale ligheder. Det er således også disse internationale forskelle og ligheder, der samtidig udgør konteksten for de danske elevers resultater – og ikke mindst for en forståelse og vurdering af dem.

I Danmark og i Norden ligger eleverne som nævnt i de fleste tilfælde under de samlede internationale gennemsnit, men typisk tæt på de europæiske gennemsnit. Der findes imidlertid også en række ganske klare und-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tagelser, hvor de danske elever ligger over de internationale gennemsnit. Først og fremmest opnår de danske elever det højeste gennemsnitsresultat for kundskaber og færdigheder (kapitel 3). De danske elever har desuden en mere positiv indstilling over for følgende områder, når der sammenlignes med elever fra andre lande:

- Politiske samtaler med forældre og venner (tabel 4.5) (Danmark højest)
- Oplevelse af klasserummet som åbent for diskussion (tabel 6.9) (Danmark højest)
- Ligestilling mellem køn (tabel 5.15) (Danmark fjerdehøjest)
- Lærer/elev-relationer (tabel 6.11) (Danmark femtehøjest)

En fællesnævner for disse fire områder er, at de handler om sociale relationer, hvor man kan tale om, at former for 'demokratiske relationer' udfolder sig i dialogen med forældre, venner og klassen samt i relationer imellem køn og imellem lærere og elever.

Hvis man mere overordnet skal gengive de danske resultater for undersøgelsens hovedområder i punktform, kan der peges på følgende inden for tre tematikker:

Testresultater (kapitel 3)

- Eleverne i Danmark, Taiwan, Sverige og Finland opnår de højeste testresultater af alle på en test om kundskaber og færdigheder i relation til forståelse af politik, samfundsforhold og demokrati.
- Danske drenge har det højeste testgennemsnit af alle landes drenge. Danske piger deler det højeste niveau for piger med pigerne i Sverige, Taiwan og Finland.

Samfund og demokrati (kapitel 4 og 5)

- De danske elever er de elever i undersøgelsen, som taler mest med forældre og venner om politiske og sociale emner. Fra 2009 til 2016 ses en stor stigning i andelen af danske elever, som har politiske samtaler.
- I Danmark, Sverige og særligt Norge er eleverne blandt de europæiske elever, som i højest grad forventer at stemme ved kommunale, nationale og europæiske valg som voksne. I Danmark og Sverige findes de største stigninger fra 2009 til 2016 i andelen af elever, som forventer at stemme som voksne.
- Generelt værdsætter de danske elever mest de holdninger og værdier hos voksne borgere, der kan betegnes som konventionelle: at gode voksne

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

borgere overholder loven, udviser respekt for myndighederne og sikrer deres familie økonomisk. De danske elever lægger også stor vægt på, at man skal respektere andres ret til at have egne meninger.
- De svenske og danske elever er blandt de europæiske elever, som interesserer sig mest for politiske og sociale spørgsmål. I alle europæiske lande er interessen for politik dog ret lav.
- De danske elever er de elever i undersøgelsen, som i lavest grad identificerer sig med den involverede borgers engagerede, aktive og deltagende indstilling.
- De nordiske lande er blandt de lande, hvor eleverne i lavest grad forventer at deltage i politiske aktiviteter uden for skolerne, uanset om disse aktiviteter er lovlige eller ulovlige.
- De danske og særligt finske elever er blandt de elever, som har den største tillid til andre mennesker.
- Eleverne fra de nordiske lande er blandt de elever i undersøgelsen, som er mindst bekymrede over globaliseringens potentielle trusler.
- I Norden findes nogle af de mest anerkendende holdninger til kønnenes ligestilling.
- I Norden er det de danske elever, som i lavest grad går ind for lige rettigheder for alle etniske grupper.

Skole og klasserum (kapitel 6 og 7)

- Andelene af danske elever, som har stemt til elevråd og deltaget i beslutninger på skolen, er fra 2009 til 2016 (svagt) stigende. De danske elever ligger her lidt over det internationale gennemsnit, men væsentligt under de norske og svenske resultater.
- De danske elever vurderer i lavere grad end de fleste andre landes elever, at deres indflydelse på skolen har en positiv værdi. Fra 2009 til 2016 er de danske elevers vurdering af værdien af deres indflydelse blevet mindre positiv.
- De danske elever ligger markant under det internationale gennemsnit med hensyn til deres forventede deltagelse i aktiviteter på skolen. I Sverige og Finland findes tilsvarende lave resultater.
- De danske elever er de elever, som oplever det mest åbne klasserum med hensyn til diskussion og meningsudveksling. Denne åbenhed er blevet lidt mindre siden 2009.
- Danske elever oplever i høj grad gode relationer mellem lærere og elever.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Ifølge skolelederne er der mindre variation i de udbud af politiske aktiviteter uden for skolen, som danske skoler tilbyder eleverne at deltage i, når der sammenlignes med andre lande.
- Danske skoleledere lægger i meget høj grad vægt på kritisk tænkning og faglighed som formål med CCE, mens alle aspekter af elevernes deltagelse tillægges lille vægt.

Ovenstående resultater er et udvalg af de resultater, der præsenteres og beskrives nærmere i de kommende kapitler. Det vil ofte ske ved hjælp af tabeller, hvor landene er ordnet efter faldende resultater; fra de højeste gennemsnit til de laveste. Det skal derfor understreges, at høje og lave placeringer på de anvendte skalaer ikke uden videre kan udlægges som lig med enten gode eller dårlige resultater. Når man ser på resultaterne af en undersøgelse som ICCS 2016, er det nemlig vigtigt at tage i betragtning, at der i mange tilfælde er tale om resultater, der kan vurderes og udlægges forskelligt. Politik og demokrati handler grundlæggende om forskelle i politiske og ideologiske holdninger, værdier og prioriteringer, hvilket også kan og vil præge forskellige vurderinger af resultaterne.

Med denne bog tilbydes generelt et aktuelt fokus på de unges holdninger og værdier i relation til samfund og skole og ikke mindst på skolernes bestræbelse på at gøre eleverne til demokratiske borgere. Når det er interessant at undersøge 14-årige, hænger det naturligvis også sammen med, at sagen vedrører den undersøgte unge generations forestillinger om det fremtidige samfund. De unge i undersøgelsen er både som skoleelever og samfundsborgere i det aktuelle samfund i færd med at forme og danne deres samfundsforståelse og politiske opfattelser på måder, som kan vise sig at få betydning i og for fremtiden. Fremtiden må vise, hvad der er de langtidsholdbare tendenser.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

3 Kundskaber og færdigheder

Som omtalt har ICCS 2016 det overordnede formål at undersøge, hvordan unge mennesker er og bliver forberedt på deres rolle som borgere i det andet årti af det 21. århundrede. Som del i undersøgelsen af dette spørgsmål anvender ICCS en række opgavehæfter, der tilsammen udgør en test af såkaldt *civic knowledge*. Dette udtryk er i ICCS 2016 en meget bred samlebetegnelse for elevernes kundskaber og færdigheder i relation til en lang række forskellige aspekter af demokrati, politik og samfund og det at være en borger i lokale, nationale og internationale kontekster.

I ICCS 2016 rækker interessen for elevernes kundskaber og færdigheder videre end til den faglige relevans i skolekonteksten. Den mere fundamentale baggrund er, at det i al almindelighed opfattes som et ideal, at borgerne (i demokratiske samfund) er vidende og oplyste, da oplysning dels er et ideal i sig selv, dels ofte ses som (eller antages at være) en væsentlig forudsætning for at kunne forstå og indgå i den offentlige politiske debat og i andre aktiviteter som både oplyst og aktiv borger. Samtidig skal det måske understreges, at man ud fra andre demokratiske principper om lige rettigheder og lighed for loven og lignende vil kunne gøre gældende, at en høj grad af viden lige netop ikke er en nødvendig forudsætning for at være en ligestillet borger.

ICCS 2016-testen er en videreudvikling af en test, der blev anvendt i ICCS 2009. ICCS 2016-udgaven består samlet af 88 forskellige spørgsmål (opgaver). Lidt mindre end halvdelen af de 88 opgaver stammer fra ICCS 2009, mens de øvrige er nye opgaver, der er udviklet til ICCS 2016. Med dette delvise genbrug sikrer man på den ene side, at der er mulighed for at udvikle testen løbende i forhold til nye emner eller forbedrede opgaver, og på den anden side sikrer man, at der kan foretages sammenligninger af resultaterne over tid. I ICCS 2016 gælder det sidste således for de lande, der også medvirkede i ICCS 2009. Senere i dette kapitel vises eksempler på de anvendte opgaver og opgavetyper.

ICCS-testen er resultatet af et langvarigt internationalt udviklingsarbejde og kan generelt ses som et samlet udtryk for en bred enighed imellem de medvirkende lande om at undersøge en række kundskaber og færdigheder med relation til politik og demokrati, der er relevante og grundlæggende på tværs af lande, regioner og politiske og kulturelle forskelle. Det er dog

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

klart, at resultaterne af testen altid må ses og vurderes i lyset af de respektive nationale kontekster og skolesystemer. Samtidig er det dog netop sådan, at mange aspekter af demokrati og principielle rettigheder har en universel karakter, der netop ikke er kulturelt defineret.

I relation til den danske skole kan indholdet i ICCS-testen siges at dække det samfundsfaglige vidensområde i bredeste forstand. Testen i ICCS 2016 kan dog ikke som sådan betragtes som en decideret faglig test i samfundsfag i 8. klasse, selv om indholdet af en række af opgaverne ligger meget tæt på det indhold, der typisk kendetegner samfundsfag.

ICCS 2016-test – indhold og opgavetyper

Den anvendte test i ICCS 2016 er helt overordnet udviklet med henblik på at inkludere problematikker fra de fire indholdsdomæner, der generelt karakteriserer ICCS 2016, nemlig:

- Samfundssystemer (borger, stat, civilsamfund)
- Demokratiske principper (lighed, frihed, retsstat)
- Politisk deltagelse (beslutningsprocesser, indflydelse, aktiviteter)
- Identitet (fællesskab, individualitet)

I testen vedrører cirka 40 procent af opgaverne samfundssystemer, cirka 30 procent demokratiske principper, cirka 25 procent politiske deltagelsesformer og cirka 5 procent emnet politisk identitet.

Hver af de fire indholdsområder undersøges i forhold til to aspekter af elevernes kundskaber og færdigheder. Hovedparten af opgaverne, cirka 75 procent, er konstrueret på en sådan måde, at eleverne skal demonstrere deres færdigheder vedrørende det at kunne beskrive, forstå, analysere, kritisk vurdere og fortolke en række emner og problematikker i relation til aspekter af samfundets demokratiske processer, institutioner og deltagelsesformer. Et mindre antal opgaver, cirka 25 procent, kan besvares rigtigt, hvis eleven besidder en given faktuel viden. Når der kun anføres en omtrentlig fordeling, så skyldes det, at en given opgave kan dække indhold fra mere end et domæne, og fordi en rigtig opgavelæsning ofte er mulig på baggrund af kombinationer af konkret viden og analytiske færdigheder. Elevernes resultater af testen har form af ét samlet resultat, der således udtrykker elevernes samlede viden, kundskaber og færdigheder vedrørende alle de fire indholdsdomæner.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Hovedparten af ICCS 2016-testens opgaver er udformet som *multiple choice*-opgaver (flervalgsopgaver), hvor eleven skal finde det rigtige svar ud af i alt fire fortrykte svarmuligheder og afkrydse dette. Hovedparten af disse opgaver inkluderer et kort stykke indledende tekst med nogle informationer eller en problematik, som opgavebesvarelsen skal udvise en forståelse af. For nogle opgavers vedkommende kan teksten være suppleret med en tegning, så opgaven vedrører forståelsen af mere end blot teksten. Et antal opgaver er uden kontekst. Det vil sige, at forståelsen af opgaven og svaret på den giver sig af opgaveformuleringen i sig selv. Alle disse multiple choice-opgavers besvarelser kategoriseres som enten rigtige eller forkerte.

I forbindelse med flervalgsopgaverne skal eleverne typisk ræsonnere, argumentere eller analysere i forhold til en given sag eller situation for at kunne besvare spørgsmålene korrekt. Hvordan dette udmønter sig i opgaverne, varierer ganske meget, men som hovedeksempler kan der peges på to opgavetyper, hvor eleverne enten skal identificere og vurdere en problemstilling i forhold til givne løsninger/udfald/synspunkter eller vurdere, hvad der er det bedste argument, eksempel eller rationale i en given politisk/demokratisk sammenhæng. Det drejer sig således om måder, hvorpå eleverne anvender information om demokratiske samfund og borgere for at nå til konklusioner, der er bredere og mere komplekse end indholdet af et enkelt begreb eller princip. Opgaverne drejer sig ofte om at kunne prioritere imellem flere argumenter og synspunkter, forstå, hvilke demokratiske principper der er i spil i en situation, vurdere givne handlingsforslag i forhold til en given situation eller problem eller at levere forslag til løsninger eller analysere forskellige mulige udfald af en konflikt.

Som omtalt er et mindretal af opgaverne mere simple og mere fokuserede på konkret viden, men som regel rækker disse opgaver også videre end til det blot at identificere en kendsgerning. Disse opgaver drejer sig ofte om, at eleven ved at bruge sin viden er i stand til at definere noget, beskrive noget eller give eksempler på noget, der er eleven bekendt. Når dette er i fokus, lægger opgaven op til, at eleven skal kunne huske eller genkalde en given information, der er relevant for at kunne give et rigtigt svar. Det drejer sig om anvendelse af viden for at nå til relativt enkle definitioner eller konklusioner om genkendelige konkrete situationer.

Der kan også være tale om, at eleven skal kende til et konkret princip, en demokratisk institution eller lignende for på baggrund af denne forhåndsviden at kunne løse opgaven rigtigt. Her skal eleven typisk kunne udpege et svar omkring noget, der kan siges at definere et demokratisk samfund eller er basalt for en borgers rettigheder og pligter i et demokrati (en institution eller

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

en proces eller en lov). Eleven skal med andre ord typisk kunne identificere det svar (af flere mulige), der beskriver eller illustrerer hovedkarakteristika ved en demokratisk borgers adfærd eller et demokratisk samfunds struktur. Et eksempel herpå kunne være, at eleverne bliver bedt om at udpege det svar, der bedst beskriver et militærs rolle og begrænsning i en demokratisk stat. Denne opgavetype kan formuleres med meget lidt ledsagende tekst, så opgaveløsningen kan foregå hurtigt. Disse opgaver er dog ikke nødvendigvis nemmere at besvare end andre opgaver.

Et mindre antal opgaver er såkaldte åbne opgaver, hvor eleven selv skal formulere sit skriftlige svar på typisk to spørgsmål, der formuleres i relation til et kort stykke indledende tekst. De to skriftlige besvarelser vurderes som rigtige eller forkerte ud fra en scoringsproces, der foretages ud fra en meget detaljeret international vejledning. I denne er det på forhånd defineret, hvad der kan tælle som rigtige svar. Dette er muligt, fordi scoringssystemerne afprøves og fastlægges efter erfaringer fra omfattende forundersøgelser. Processen skal sikre, at kategoriseringen af svar som rigtige eller forkerte ikke baseres på subjektive bedømmelser, men på nogle entydige kriterier, der er ens for alle lande. Elevernes svar vurderes således heller ikke efter sprogrigtighed eller andre kvalitative hensyn. Formålet med denne opgavetype er ikke mindst at sikre, at et antal opgaver er relativt svære. Det opnås på den ene side ved, at eleverne selv skal formulere svarene (så der for eksempel ikke kan gættes rigtigt ud fra givne muligheder), og på den anden side ved, at de to spørgsmål vedrører to forskellige eller modsatrettede aspekter af den givne sag, så eleverne skal demonstrere deres evne til at skifte perspektiv på en sag (for eksempel give argumenter for og imod samme sag) og/eller evnen til at vurdere forskellige mulige konsekvenser af en sag (for eksempel fordele og ulemper ved forskellige beslutningsprocesser). Det vanskeligste ved disse opgaver er naturligvis, at eleverne under et vist tidspres hurtigt selv skal finde på svarene.

Det skal bemærkes, at der i forhold til en test af denne art med flervalgsopgaver naturligvis altid er mulighed for, at et korrekt svar er udtryk for et kvalificeret gæt, da der på de fleste opgaver er 25 procent chance for at gætte rigtigt (da eleverne i de fleste tilfælde præsenteres for fire forskellige mulige svar). Med hensyn til denne problematik er det sådan, at eleverne som en del af vejledningen forud for deres besvarelse opfordres til at gætte på det rigtige svar på de opgaver, hvor de er i tvivl. I mange tilfælde vil eleverne nemlig med en vis indsats kunne 'ræsonnere' sig frem til et rigtigt svar ved at udelukke det/de mest usandsynlige eller forkerte svar. I sådanne tilfælde behøver eleven ikke med sikkerhed at vide, at indholdet i et givet rigtigt svar

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

er det rigtige svar, men det kræver også en vis færdighed at kunne afgive et kvalificeret gæt, der jo typisk vil være baseret på en delvis eller lidt usikker viden. Under alle omstændigheder betragtes gæt som noget ønskværdigt og som et klart bedre alternativ til eventuelt at undlade at svare.

Nogle enkelte konkrete eksempler på de forskellige opgavetyper kan findes i slutningen af dette kapitel. Af hensyn til kommende genbrug af opgaver kan vi kun offentliggøre få eksempler på opgaver, der er udvalgt til ikke at blive genbrugt.

Hver deltagende elev besvarer et udvalg på 33 opgaver af den samlede tests 88 opgaver. Det foregår på den måde, at opgaverne fra den samlede test inddeles i 8 forskellige sektioner, der hver rummer 11 opgaver. De enkelte sektioner sammensættes under hensyntagen til opgavernes sværhedsgrader, opgavernes krav til læsning og opgavernes relation til indholdsdomæner. Det gøres i det hele taget sådan, at deres sværhedsgrad og indholdsområder bliver så ens som muligt. Disse sektioner kombineres til 8 forskellige hæfter, der hver indeholder 3 sektioner og dermed 33 opgaver (3x11). Hver deltagende elev bliver tilfældigt tildelt et af de 8 hæfter, der skal besvares inden for en fastsat tid på 45 minutter.

Dette testdesign anvendes, fordi man med den teknik får afkortet den enkelte elevs tidsforbrug til opgaveløsningsarbejdet, men alligevel som samlet undersøgelse får mulighed for at teste et omfattende indhold fordelt på mange opgaver. Ulempen er i princippet, at de enkelte elevers testresultater bliver vanskeligere at sammenligne med sikkerhed, når de besvarer forskellige dele af den samlede test. Eftersom det ikke er hensigten at vurdere den enkelte elev, er det i denne sammenhæng af mindre betydning. Metoden har den tekniske konsekvens, at selv om et resultat på individniveau godt kan estimeres som ét bestemt punkt (score) på skalaen, så opstår der en lille måleusikkerhed, når den enkelte elev kun besvarer en stikprøve af den samlede test. Den usikkerhed estimeres via en række sandsynlige scores (såkaldte plausible values), hvormed det tages i betragtning, at der foreligger en vis sandsynlighed for, at eleven ved en hypotetisk gentagelse af testen ville kunne vise sig at være lidt dygtigere eller lidt mindre dygtig end ved første forsøg. Dette er gængs teknik i alle internationale undersøgelser, hvor den primære hensigt er at estimere gennemsnit og spredning på populationsniveau, men ikke at give helt præcise resultater på det individuelle elevniveau.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

ICCS 2016-test – skala og testniveauer

Resultaterne af ICCS 2016-testen præsenteres på en (Rasch)skala, der stammer fra ICCS 2009, hvor den blev etableret med et internationale gennemsnit på 500 og en standardafvigelse på 100 point. Det svarer til, at man i en jævn normalfordeling vil se cirka 68 procent af eleverne inden for 500 point plus/minus 100 point. På individniveau vil man se en betydelig spredning på skalaen fra et minimum omkring 150 point til et maksimum omkring 850 point. I denne rapport drejer det sig dog kun om sammenligningerne af landeresultaterne, hvor omdrejningspunktet er det internationale gennemsnit, som alle lande sættes i relation til. Denne skalas konstruktionsprincip indebærer, at forskelle ned til cirka 10 skalapoint (for eksempel fra et lands gennemsnit til gennemsnittet af alle lande) kan være statistisk signifikante. I resultattabellen (tabel 3.1) markeres signifikans med symboler, der med pile op/ned angiver forskelle over/under gennemsnittet. I ICCS 2016 sammenlignes de enkelte landes resultater naturligvis dels med hinanden, dels med det totale gennemsnit for ICCS 2016. I øvrigt kan man både se på ICCS 2016-resultaterne isoleret og se på udviklingen fra ICCS 2009 til ICCS 2016 (se hertil for eksempel tabel 3.11).

Selve værdien 500 på skalaen er i princippet uden anden særlig betydning end netop det at være et statistisk udtryk for det samlede gennemsnit fra ICCS 2009. Scoren 500 udtrykker ikke i indholdsmæssig eller faglig forstand et ideal eller en norm, men er i princippet kun en relativ komparativ målestok. Lande under dette gennemsnit kan med andre ord godt vurderes til at have gode eller tilfredsstillende resultater ud fra andre kriterier end deres placering relativt til gennemsnittet.

Imidlertid er det naturligvis sådan, at både værdien 500 på skalaen og alle mulige andre værdier på skalaen udtrykker forskellige grader af elevernes kundskaber og færdigheder. Da Raschskalaen har den egenskab, at den på én og samme skala udtrykker både elevernes relative dygtighed og opgavernes relatives sværhedsgrad, kan man beskrive kundskabs- og færdighedsdimensionen nærmere for forskellige skalaintervaller ved at beskrive de opgaver, der befinder sig inden for et interval. Dette princip blev introduceret i ICCS 2009, hvor der blev identificeret tre niveauer. Dette niveausystem er blevet videreudviklet til ICCS 2016, hvor der er indført lidt flere relativt nemme opgaver i testen for at få en bedre måleegenskab på den nederste del af skalaen. Derfor er der i ICCS 2016 fire niveauer (intervaller på skalaen). Som udgangspunkt betegnes disse intervaller med A, B, C, D (med A som det højeste). De fire niveauer inddeler skalaen nedefra og op

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

på følgende måde: D: 311-394, C: 395-478, B: 479-562 og A: 563 point eller flere. Dertil kommer et femte og laveste niveau, der betegnes som *uden for skalaen*. Betegnelsen refererer til, at det for elever med meget få rigtige svar er meget vanskeligt at estimere deres resultater med den ønskede statistiske sikkerhed (fordi testen er for svær for dem).

Niveauerne på skalaen findes i udgangspunktet rent statistisk som nogle grænseværdier for sandsynligheden for at svare rigtigt. Bredden af et niveau kan teknisk set udtrykkes på den måde, at en elev fra bunden af et givet færdighedsniveau har en cirka 62 procent sandsynlighed for at svare rigtigt på en opgave af tilsvarende sværhedsgrad, mens en elev fra toppen har en cirka 78 procent sandsynlighed for at svare rigtigt på den samme opgave. Det nærmere statistiske grundlag kan findes i IEA's tekniske rapport for ICCS 2009, der er udgivet af IEA under titlen *ICCS 2009 Technical Report* (Schulz et al., 2011).

Eftersom testen er konstrueret ud fra en antagelse om, at elevernes dygtighed kan måles på én latent *kontinuerlig* skala, så er testen i udgangspunktet *ikke* udviklet med henblik på at finde fagligt definerede færdighedsniveauer (intervaller). Intervallerne viser sig via de empiriske resultater, der i princippet kun giver et statistisk argument (i form af opgavernes relative sværhedsgrader relativt til elevernes dygtighed til at besvare dem) for inddelingen i netop disse færdighedsniveauer. Indholdsmæssigt kan man med andre ord kun give en nærmere beskrivelse af disse niveauer på skalaen ved (efterrationaliserende) at forsøge at beskrive de faglige udfordringer, der kendetegner de opgaver, der efter deres sværhedsgrad måler dygtigheden inden for et givet interval på skalaen.

I tabellen nedenfor beskrives de kundskaber og færdigheder, der karakteriserer eleverne på et givet niveau, når beskrivelsen udføres på baggrund af opgavernes indhold og udformning på det givne niveau. Det er som antydet en lidt vanskelig opgave, da der i udgangspunktet er tale om forskellige grader af den samme dygtighed på skalaens færdighedskontinuum (altså på alle niveauer). Det er for eksempel *ikke* sådan, at elevernes evner til at ræsonnere eller analysere kun viser sig på det øverste niveau. Den type evner findes og vurderes på alle niveauer, men med en stigende kompleksitet opadgående på skalaen. Man kan således også betragte niveauerne på skalaen som en implicit faglig udviklingsskala, men igen er dette i princippet blot en oversættelse af måleegenskaben ved Raschskalaen, nemlig at en elev på et givet niveau med høj grad af sandsynlighed vil kunne svare rigtigt på hovedparten af de opgaver, der knytter sig til et lavere niveau.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.1
ICCS-niveauer for kundskaber og færdigheder

Niveau A 563 point eller flere	Elever på niveau A har generelt en sammenhængende forståelse af forholdet mellem forskellige sociale og politiske institutioner. De er i stand til at se en sag fra flere perspektiver, og de kan vurdere de mulige effekter af givne handlinger i givne scenarier. De kan sætte sig ind i rationaler og argumenter bag givne handlinger. De forstår baggrunden for forskellige love og kan vurdere konsekvenser af forskellige praksisser. De er i stand til at identificere problemer og formulere forslag vedrørende konfliktløsning og problemløsning. De har et grundlæggende kendskab til international økonomi og forstår de mere strategiske aspekter af politisk deltagelse.
Niveau B 479 til 562 point	Elever på niveau B har en god forståelse af det repræsentative demokrati som politisk system. De forstår, hvorledes institutioner og love kan beskytte og udvikle et samfunds værdier og principper. De kan generalisere til principper og værdier fra konkrete eksempler på politikker eller scenarier. Deres forståelse af samfundsforhold rækker ud over den nære nationale sammenhæng. De kan koble ansvaret for at stemme til princippet om repræsentation. De har en viden og forståelse for indhold og funktion af det nationale parlament. De kan bruge deres viden til at vurdere scenarier, og de kan forstå rationalerne bag forelagte eksempler på politikker og praksisser. De har en forståelse af samfundet som proces og system.
Niveau C 395 til 478 point	Elever på niveau C har et kendskab til demokratiske grundprincipper som frihed og lighed. De er i stand til at koble principperne til hverdagssituationer, hvor principperne er under pres eller udfordres (retfærdighed/uretfærdighed). De kan identificere overordnede kendetegn ved det demokratiske system og aktive borgere. De har et fundamentalt kendskab til mediernes betydning for spredning af forskellige nyheder til offentligheden. De ved, at politiske ledere bør være lydhøre over for borgerne. De har et basalt kendskab til menneskerettighederne. De er opmærksomme på internettets betydning som politisk kommunikationsredskab. De kender til nødvendigheden af lovgivning. De kan forstå basale sammenhænge mellem individuelle handlinger og handlingernes formål.
Niveau D 311 til 394 point	Elever på niveau D kan genkende eksempler på grundlæggende træk ved demokratiet. De kan identificere hensigten med konkrete love og regler. De forstår betydningen af aktive borgeres bidrag til fællesskabet. De kender de grundlæggende principper bag valgdeltagelse og hemmelig stemmeafgivning. De kender princippet om lighed for loven.
Uden for skalaen (under niveau D)	På dette niveau er elevernes kundskaber kendetegnet ved enkelte, forskellige og spredte dele af den viden, der udgør niveau D. Da opgaverne generelt er for svære for disse elever, kan der ikke foretages sikre statistiske beregninger for dette niveau.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

En overordnet hensigt med denne opdeling af skalaen i niveauer er, at den kan benyttes til at sammenligne de andele af elever, der i forskellige lande befinder sig inden for de forskellige niveauinddelinger (landenes spredning), men altså i en form, hvor der ikke kun er tale om talintervaller på en abstrakt skala, men hvor skalaen gives en mere indholdsmæssig substans. I de kommende kapitler benyttes en inddeling af eleverne efter deres placering på testens intervaller (over/under testniveau B) til beskrivelse af sammenhænge imellem færdighedsniveau og andre fænomener.

ICCS 2016-test – opgaveeksempler

På de følgende sider gives fem eksempler på opgaver fra ICCS-testen. De er udvalgt, så der er et eksempel fra hvert af de fire færdighedsniveauer på en flervalgsopgave, mens det femte og efterfølgende eksempel er en såkaldt åben opgave, hvor eleverne selv skal formulere et eller flere svar. Opgaverne eksemplificerer på den ene side opgavernes indhold og form og på den anden side nogle af de færdigheder, der kræves af eleverne. Eksemplerne anføres på de følgende sider i en rækkefølge, der samtidig illustrerer stigende sværhedsgrad.

Efter præsentationen af de fire eksempler følger en oversigtstabel, der i samlet form illustrerer, hvorledes skalaen samtidig relaterer sig til opgavernes sværhedsgrad og elevernes færdighedsniveauer.

Opgaveeksemplerne skal også illustrere, hvorledes de fleste opgaver i deres konstruktionsprincip forsøger at undersøge forskellige sammenhænge. For eksempel forholdet imellem en lov og dens konsekvenser, forholdet imellem et princip og mulige faktiske konsekvenser af det eller forholdet imellem en given problematik og forskellige løsningsforslag. I de ledsagende kommentarer forklares lidt om hensigten med de stillede opgaver. Disse kommentarer skal ikke betragtes som fyldestgørende, da opgaverne typisk kan læses og forstås på flere niveauer og ud fra flere perspektiver.

Da det som nævnt er en del af formålet med ICCS at kunne gentage brugen af forskellige opgaver, offentliggøres de anvendte opgaver normalt ikke. De her anvendte eksempler er undtaget fra reglen, da de næppe vil blive genbrugt i fremtidige undersøgelser. Der skal dog gøres opmærksom på, at de fortsat er omfattet af IEA-copyright.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opgaveeksempel 1

Det første eksempel er en opgave fra niveau D, hvor eleverne via et konkret eksempel skal kunne vise deres viden om, at loven gælder for alle mennesker (at alle er lige for loven). Det betragtes her som en væsentlig viden, der drejer sig om et grundlæggende princip. De forkerte svarmuligheder afspejler et ukendskab til netop det principielle element. Dette eksempel kendetegnes ved en forholdsvis kort indledende tekst og ved sprogligt korte og enkle svarmuligheder.

Som det fremgår af resultaterne for procentfordelinger, er det en meget nem opgave, idet 89,4 procent af alle landes elever besvarer den rigtigt. I Danmark ligger andelen af rigtige svar på 95,5 procent. Da dette er en meget nem opgave i de fleste lande med generelt meget høje rigtighedsprocenter, skiller dette danske resultat sig ikke så markant ud i tal, men er dog blandt de absolut højeste.

En minister fra Stenlands regering er blevet taget for at køre for stærkt i sin bil. Han har fået en bøde for at overtræde færdselsloven.

1 Hvorfor er ministeren nødt til at betale bøden?

☐ Fordi ministre har nok penge til at betale bøder.

☐ Fordi loven gælder for alle.

☐ Fordi han vil have folk til at stemme på ham igen.

☐ Fordi politiet kan arrestere ham, hvis han ikke betaler bøden.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.2
Resultater for opgaveeksempel 1, niveau D

Land	Procent rigtige svar
Finland	97
Italien	96
Danmark[2]	96
Kroatien	95
Estland[1]	95
Belgien (flamsk)	95
Holland[2]	93
Norge[1, 3]	93
Sverige[1]	93
Rusland	92
Litauen	92
Taiwan	91
Slovenien	90
Malta	90
Letland[1]	88
Columbia	88
Peru	85
Chile	83
Bulgarien	82
Mexico	79
Den Dominikanske Republik	64
ICCS 2016-gennemsnit	89
Lever ikke op til deltagelseskrav	
Hongkong	88
Sydkorea[4]	95
Tyskland[5]	95

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opgaveeksempel 2

Det andet eksempel er en opgave fra niveau C, hvor eleverne skal demonstrere en indsigt i et aspekt af vigtigheden af pressefriheden i form af sammenhængen imellem frie arbejdsforhold for journalister og deres mulighed for at tilvejebringe oplysninger. Da eleverne skal forstå den sammenhæng, betragtes opgaven som en opgave, hvor eleven skal ræsonnere sig frem til svaret ved at analysere og vurdere svarmulighederne. Indholdsmæssigt vedrører opgaven indholdsdomænet principper, da den implicit handler om pressefriheden (journalisters frihed kan også opfattes som en særlig deltagelsesform og/eller som knyttet til et oplysningsideal, men er i denne kontekst primært tænkt som et udtryk for den principielle frihed). Dette er et eksempel på en opgave, hvor spørgsmålet stilles uden en indledende tekst.

Som det fremgår af resultaterne for procentfordelinger, er dette en lidt vanskeligere opgave end eksempel 1, idet 74,6 procent af alle landes elever har svaret rigtigt. I Danmark er det 77,6 procent, så lige netop på denne opgave ligger Danmark ikke så markant over gennemsnittet, som det ellers ofte ses.

2 Hvorfor er det vigtigt, at journalister frit kan undersøge sager og bringe nyheder?

- ☐ Det opbygger tilliden til landets regering.
- ☐ Det gør det muligt for journalisterne at få helt rigtige oplysninger ud til folk.
- ☐ Det sikrer, at der er nok journalister til at rapportere alle nyhederne.
- ☐ Det giver sikkerhed for, at ingen enkelt journalist får for meget i løn for sit arbejde.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.3
Resultater for opgaveeksempel 2, niveau C

Land	Procent rigtige svar
Kroatien	87
Italien	84
Slovenien	82
Rusland	81
Taiwan	81
Finland	81
Estland[1]	79
Norge[1, 3]	79
Bulgarien	78
Danmark[2]	78
Belgien (flamsk)	77
Sverige[1]	77
Letland[1]	76
Litauen	71
Malta	71
Peru	70
Holland[2]	66
Chile	66
Colombia	66
Mexico	61
Den Dominikanske Republik	56
ICCS 2016-gennemsnit	75
Lever ikke op til deltagelseskrav	
Hongkong	76
Sydkorea[4]	78
Tyskland[5]	79

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opgaveeksempel 3

Det tredje eksempel er skalamæssigt fra niveau B. Det vedrører beslutningsprocessen i en ungdomsklub, der skal have fundet en ny leder. Indholdsmæssigt vedrører opgaven domænet deltagelsesformer. Opgaven er defineret som en opgave, der vedrører elevernes viden, da de skal vide noget om demokratiske valg for at svare rigtigt. I øvrigt er dette en opgave, hvor eleverne også kan nå frem til det rigtige svar via mere analytiske tilgange, hvor de givne svarmuligheders relevans og væsentlighed vurderes i forhold til den stillede opgave om at finde det såkaldt bedste argument for at foretage en valghandling. Her skal eleverne vise, at de forstår det demokratiske aspekt ved en valgprocedure, hvor dette aspekt i selve spørgsmålet er implicit (i lignende, men nemmere opgaver i testen vil den demokratiske kontekst være nævnt eksplicit).

Som det fremgår af resultaterne for procentfordelinger, er dette en lidt vanskeligere opgave end eksempel 2, idet 58,7 procent af alle svarer rigtigt. Opgaven er et eksempel på en problematik, som de danske og finske elever forstår bedst af alle.

Medlemmerne af en ungdomsklub skal finde en ny leder. Et medlem tilbyder at være leder, men klubbens medlemmer beslutter i stedet at stemme om det.

3 Hvad er den **bedste** grund til, at klubben finder lederen ved en afstemning i stedet for at udpege en person, som tilbyder at være leder?

- ☐ En afstemning gør det muligt for folk at holde en ny afstemning, hvis de er uenige i resultatet.
- ☐ En afstemning er den hurtigste måde til at afgøre, hvem der skal være leder.
- ☐ En afstemning gør det muligt for alle klubbens medlemmer at være med til valget af lederen.
- ☐ En afstemning sikrer, at alle medlemmer af klubben bliver glade for den nye leder.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.4
Resultater for opgaveeksempel 3, niveau B

Land	Procent rigtige svar
Finland	82
Danmark[2]	80
Slovenien	71
Belgien (flamsk)	71
Rusland	68
Sverige[1]	68
Holland[2]	67
Italien	66
Norge[1, 3]	65
Letland[1]	65
Estland[1]	63
Malta	60
Taiwan	58
Bulgarien	58
Kroatien	56
Chile	50
Peru	49
Litauen	47
Colombia	35
Mexico	30
Den Dominikanske Republik	21
ICCS 2016-gennemsnit	59
Lever ikke op til deltagelseskrav	
Hongkong	56
Sydkorea[4]	54
Tyskland[5]	66

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opgaveeksempel 4

Det fjerde eksempel er en opgave fra niveau A, hvor eleverne skal vise, at de forstår problematikken omkring offentliggørelse af donationer til politiske partier i relation til (risikoen for) mulige politiske modydelser. Eleverne skal vise, at de forstår dette problem som muligt argument for at indføre en lov med krav om transparens. Overordnet handler opgaven altså om lovregulering af politiske processer, og i indholdsdomænerne for ICCS hører opgaven til i domænet for politiske principper. Opgaven vedrører elevernes evne til mere analytisk forståelse, idet eleverne netop skal kunne forstå og identificere relationen imellem loven og dens formål.

Som det fremgår af resultaterne for procentfordelinger, er dette set for ICCS som helhed en betydeligt vanskeligere opgave end eksempel 3, idet der her kun er 43 procent rigtige svar for alle lande under et. I Danmark er rigtighedsprocenten på 62 procent, hvilket er blandt de klart højeste, men dog lavere end Taiwan og Norge. I de fleste lande er denne opgave meget svær (med fem lande under 30 procent rigtige og under 20 procent rigtige i Italien). I Danmark er dette også en meget svær opgave, når den ses i forhold til andre opgaver. Eksemplet illustrerer ganske godt, hvordan Danmark og andre lande med høje gennemsnit ofte skiller sig mere ud på de for eleverne mere vanskelige opgaver.

Enkeltpersoner eller grupper giver somme tider pengegaver til politiske partier. Nogle lande har love, som kræver, at de politiske partier giver offentligheden adgang til oplysninger om deres pengegaver.

4 Hvorfor har nogle lande disse love?

- ☐ Lovene opmuntrer folk til at stemme på de politiske partier, der modtager færrest pengegaver.
- ☐ Lovene hjælper folk med at afgøre, hvilket parti der sandsynligvis vinder næste valg.
- ☐ Lovene opmuntrer flere mennesker til at melde sig ind i de rige politiske partier.
- ☐ Lovene modvirker, at de politiske partier giver særlige fordele til de mennesker, som har givet pengegaverne.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.5
Resultater for opgaveeksempel 4, niveau A

Land	Procent rigtige svar
Taiwan	83
Norge[1, 3]	68
Danmark[2]	62
Finland	59
Estland[1]	50
Sverige[1]	50
Rusland	47
Kroatien	46
Slovenien	43
Malta	42
Litauen	41
Holland[2]	40
Bulgarien	38
Colombia	37
Belgien (flamsk)	36
Chile	34
Letland[1]	28
Den Dominikanske Republik	27
Mexico	25
Peru	24
Italien	20
ICCS 2016-gennemsnit	43
Lever ikke op til deltagelseskrav	
Hongkong	67
Sydkorea[4]	-
Tyskland[5]	51

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.6
Eksempel 1 til 4 på ICCS-testopgaver og deres placering på skalaen

Tematik	*Type og sværhedsgrad*	*Skala*	*Færdighedsniveau*
Politiske donationer	Opgaveeksempel 4 Form: Multiple choice Sværhedsgrad på skalaen: 605 point Indholdsdomæne: Principper	563	Niveau A
Ny formand i ungdomsklub	Opgaveeksempel 3 Form: Multiple choice Sværhedsgrad på skalaen: 524 point Indholdsdomæne: Deltagelsesformer	562 **500** 479	Niveau B
Journalisters frihed	Opgaveeksempel 2 Form: Multiple choice Sværhedsgrad på skalaen: 443 point Indholdsdomæne: Principper	478 395	Niveau C
Færdselsbøde	Opgaveeksempel 1 Form: Multiple choice Sværhedsgrad på skalaen: 322 point Indholdsdomæne: Principper	394 311	Niveau D
		310	Ikke sikkert målbart niveau (under D)

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opgaveeksempel 5 (åben skriftlig opgave)

Det femte eksempel er en åben opgave, hvor eleverne selv skal formulere et eller to svar på det stillede spørgsmål. I dette tilfælde er det et spørgsmål om, hvad man i demokratiske samfund kan gøre for at forhindre politikere i at misbruge deres magt. Den samlede test indeholder i alt ni af den type opgaver. De har den egenskab, at der er mange mulige rigtige svar, hvorfor opgaverne scores i forhold til deres rigtighed efter en på forhånd udformet international vejledning, der præciserer, hvilke svarmuligheder der betragtes som rigtige. Da eleven bedes om at afgive to svar, scores svarene som nul, et eller to rigtige. I tabel 3.7 vises fordelingen af rigtige svar, idet anden kolonne viser andelen af elever med to rigtige, mens kolonne et er andelen af elever med mindst et rigtigt svar.

Nedenfor vises de kategorier, der kan give anledning til at betragte et svar som rigtigt. Kategorierne er på den ene side relativt præcise, men på den anden side også fleksible. Selve svarene inden for en kategori kan således i praksis være formuleret meget forskelligt, men spørgsmålet i scoringsprocessen er, om indholdet i et svar falder under en af kategorierne (i listen nedenfor er de anførte muligheder blot eksempler). Hvis en elev afgiver to svar, men inden for samme kategori (i dette tilfælde den samme måde at undgå magtmisbrug på), tæller det kun som ét rigtigt svar. Omvendt kan ét svar godt indeholde to kategorier, hvorved det tæller som to svar. En opgave af denne type ender som følge af konstruktionsprincippet med at have to

Hvad kan man gøre i et demokrati for at forhindre, at politiske ledere misbruger deres magt? Skriv **to forskellige** ting, der kan gøres.

1 point: Svaret inddrager kun én af nedenstående kategorier (eller bruger samme i to svar)

2 point: Svaret inddrager to forskellige af nedenstående kategorier (i ét eller to svar)

- Magtdeling/love, der sætter grænser for, hvad folk i magtfulde stillinger kan foretage sig. Forskellige myndigheders gensidige kontrol af hinandens processer
- Retsstatsprincip/håndhævelse af love over for politiske ledere
- Gennemsigtighed, en uafhængig presse/pressefrihed, informationsfrihed
- Ytringsfrihed/tilladelse af kritik af de politiske lederes handlinger
- Retten til politisk handling, for eksempel demonstrationer, interesseorganisationer
- Valg, man kan vælge ikke at stemme på et parti, hvis man mener, det misbruger sin magt
- Uddannelse/oplysning af borgerne
- Uddannelse af politiske ledere, herunder rådgivning fra eksterne kilder.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.7
Resultater for opgaveeksempel 5, åben opgave

Land	Mindst 1 point. Procent	Opnået 2 point. Procent
Taiwan	86	57
Belgien (flamsk)	82	39
Danmark[2]	79	38
Sverige[1]	76	37
Kroatien	81	37
Rusland	79	35
Holland[2]	76	33
Colombia	71	29
Slovenien	67	29
Mexico	70	28
Finland	68	27
Norge[1, 3]	69	23
Litauen	55	20
Italien	60	19
Estland[1]	56	19
Letland[1]	61	16
Bulgarien	55	16
Peru	47	14
Chile	48	13
Malta	41	11
Den Dominikanske Republik	-	-
ICCS 2016-gennemsnit	66	27
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	67	22
Sydkorea[4]	78	33
Tyskland[5]	62	20

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

sværhedsgrader: For to rigtige svar er opgavens sværhedsgrad 670 på skalaen, mens den for ét rigtigt svar ligger på 509 point. Det illustrerer, at det er betydeligt sværere for eleverne at afgive to rigtige svar med to forskellige metoder end at udtænke og formulere ét rigtigt svar. Denne opgavetype bidrager således rent måleteknisk til at identificere de meget dygtige elever med endnu større præcision end flervalgsopgaverne.

Resultater for kundskaber og færdigheder

De danske elever opnår det højeste gennemsnit af alle landes elever på skalaen for kundskaber og færdigheder (tabel 3.8). Med 586 point er det 69 point over gennemsnittet på 517 point for alle lande.

I en lidt bredere kontekst er det særdeles markant, at de fire nordiske ICCS-lande (Danmark, Finland, Norge, Sverige) alle er placeret blandt de seks højest placerede lande. Forskellene på de fire øverst placerede lande (Danmark, Taiwan, Sverige, Finland) er små. Der er ikke statistisk signifikant forskel på Danmark i forhold til Taiwan og Sverige. Norge har det femtehøjeste gennemsnit, der er signifikant højere end Estland, der har det sjettehøjeste.

Der ses en klar geografisk inddeling, idet de central- og sydeuropæiske lande generelt opnår resultater lige omkring det internationale gennemsnit, mens lande fra den latinamerikanske region (Chile, Colombia, Mexico, Peru og Den Dominikanske Republik) har de fem laveste gennemsnit. Denne overordnede geografiske fordeling på testresultaterne kendes også fra ICCS 2009. Denne regionale opdeling er i øvrigt noget særegen for lige netop resultaterne vedrørende kundskaber og færdigheder. På andre områder af ICCS er der andre geografiske mønstre.

De helt overordnede resultater fordeler sig på en sådan måde, at man kan inddele landene i to grupper over gennemsnittet og to grupper under gennemsnittet. I gruppen af lande over gennemsnittet er der nemlig to adskilte grupper, hvor den ene indeholder elleve lande fra 515 point til 551 point (inklusive de to lande og den tyske delstat, der ikke helt har levet op til de tekniske standarder). I denne gruppe er der i gennemsnit cirka 3-4 skalapoints forskel på de enkelte lande. Øverst ligger fem lande i intervallet 564 til 586, hvor især de fire øverste ligger meget tæt på hinanden. I gruppen af lande under gennemsnittet er der ligeledes to ret klare grupper, idet seks lande ligger i intervallet 467-492 point, mens to lande på henholdsvis 438 og 381 skiller sig ud med de klart laveste gennemsnit, der samtidig er meget forskellige.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.8
ICCS 2016-skala for kundskaber og færdigheder med klassetrin og alder

Land	Klassetrin	Alder	Gennemsnit	
Danmark[2]	8	14,9	586	▲
Taiwan	8	14,1	581	▲
Sverige[1]	8	14,7	579	▲
Finland	8	14,8	577	▲
Norge[1, 3]	9	14,6	564	▲
Estland[1]	8	14,9	546	▲
Rusland	8	14,8	545	▲
Belgien (flamsk)	8	13,9	537	▲
Slovenien	8	13,8	532	▲
Kroatien	8	14,6	531	▲
Italien	8	13,8	524	▲
Holland[2]	8	14,0	523	
Litauen	8	14,7	518	
Letland[1]	8	14,8	492	▼
Malta	9	13,8	491	▼
Bulgarien	8	14,7	485	▼
Chile	8	14,2	482	▼
Colombia	8	14,6	482	▼
Mexico	8	14,1	467	▼
Peru	8	14,0	438	▼
Den Dominikanske Republik	8	14,2	381	▼
ICCS 2016-gennemsnit		14,4	517	
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	8	13,9	515	▲
Sydkorea[4]	8	14,0	551	▲
Tyskland[5]	8	14,3	519	▲

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Signifikant over ICCS 2016-gennemsnit ▲
Signifikant under ICCS 2016-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.9
Percentiler på skala for kundskaber og færdigheder

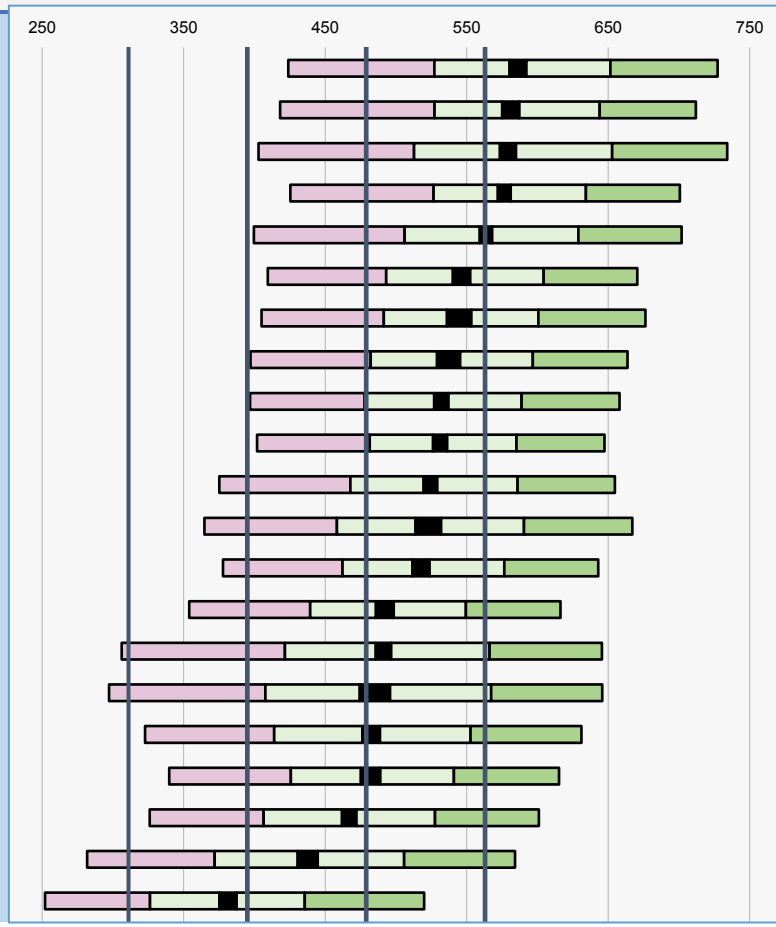

Land	Gns.	SE	
Danmark[2]	586	(3,0)	▲
Taiwan	581	(3,0)	▲
Sverige[1]	579	(2,8)	▲
Finland	577	(2,3)	▲
Norge[1, 3]	564	(2,2)	▲
Estland[1]	546	(3,1)	▲
Rusland	545	(4,3)	▲
Belgien (flamsk)	537	(4,1)	▲
Slovenien	532	(2,5)	▲
Kroatien	531	(2,5)	▲
Italien	524	(2,4)	▲
Holland[2]	523	(4,5)	
Litauen	518	(3,0)	
Letland[1]	492	(3,1)	▼
Malta	491	(2,7)	▼
Bulgarien	485	(5,3)	▼
Chile	482	(3,1)	▼
Colombia	482	(3,4)	▼
Mexico	467	(2,5)	▼
Peru	438	(3,5)	▼
Den Dom. Republik	381	(3,0)	▼

ICCS-testniveauer < D | D | C | B | A

Signifikant over ICCS 2016-gennemsnit ▲

Signifikant under ICCS 2016-gennemsnit ▼

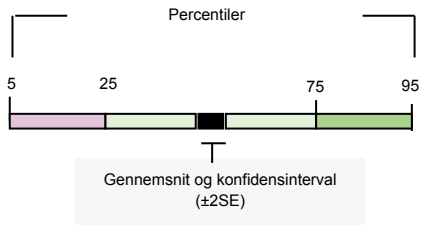

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen

[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav

[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Hvis man sætter landegennemsnittene i relation til testens niveauer (se tabel 3.9), kan den overordnede fordeling også beskrives på den måde, at fem lande har et gennemsnit på niveau A, seksten lande på niveau B, to lande på niveau C og et land på niveau D. Enkelte lande ligger på grænserne imellem niveauerne, idet Norge er lige omkring grænsen imellem niveau A og B, mens Bulgarien, Chile og Colombia er tæt på grænsen imellem niveau B og C.

I tabel 3.9 vises testresultaterne også med angivelse af 5-, 25-, 75- og 95-percentilerne (de skalaværdier, hvorunder en given procentandel af eleverne findes). Figuren illustrerer også grafisk landenes gennemsnit og konfidensintervaller (gennemsnittets statistiske usikkerhed). Med tabel 3.9 kan man få et indtryk af landenes spredning over/under de midterste 50 procent (25 til 75) i form af to store grupper på hver 20 procent over/under landets midtergruppe (altså percentil 5 til 25, henholdsvis 75 til 95). I nordisk sammenhæng illustrerer percentilerne, at Danmark og Finland ligger fuldstændig på niveau med hinanden i den nederste del, hvor 5- og 25-percentilerne er identiske, mens den danske 75-percentil ligger lidt højere, hvorved den på det niveau svarer meget nøjagtigt til den svenske. Sverige kendetegnes ved den største spredning i Norden, idet 5-percentilen ligger lavest (næsten identisk med det norske resultat), og 95-percentilen højest.

Alder/klassetrin

IEA har en lang tradition for at gennemføre sine internationale undersøgelser med målgruppen af elever primært baseret på ét forhåndsbestemt klassetrin (eller eventuelt flere), fordi de medvirkende elever derved står i en sammenlignelig relation til skolesystemet, idet man kan sige, at eleverne har samme skolealder. Det giver sig imidlertid af skolesystemers struktur, at elever på samme klassetrin i forskellige lande kan have lidt forskellig alder. Primært fordi lande har forskellige regler om forholdet imellem alder og skolestart. Derfor er aldersgennemsnit også anført i tabellen.

Som det fremgår, er der i forskellige lande som ventet lidt forskellig gennemsnitsalder for eleverne på 8. klassetrin. Her kendetegnes de nordiske lande og Estland ved at have gennemsnitsaldre, der ligger lidt over det samlede gennemsnit for de medvirkende lande på 14,4 år, idet Danmark ligger på 14,9 år, Estland på 14,9 år, Finland på 14,8 år, Norge på 14,6 år og Sverige på 14,7 år.

Hvis eleverne starter så tidligt i skole i et land, at aldersgennemsnittet bliver meget afvigende fra det i øvrigt forventede gennemsnit for ICCS som helhed, kan dette land eventuelt teste en årgang højere (ældre). Norge er et eksempel på dette. I Norge er grundskolen defineret som 10-årig. I stedet

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

for en opdeling i børnehaveklasse + 1. til 9. klasse har Norge en skole defineret som 1. til 10. klasse, hvorfor norsk 9. klasse er det, der aldersmæssigt bedst modsvarer dansk, svensk og finsk 8. klasse.

Der er flere eksempler på både høje og lave gennemsnit for alder i både toppen og bunden af listen over landeresultater, men med lidt tendens til, at lande med yngre elever ligger lidt lavere. Hvis man ser på relationen imellem alder og testresultat i ICCS i de enkelte lande, er det i de fleste lande sådan, at man finder en negativ sammenhæng, altså at de ældste klarer sig dårligere end de yngste. Dette er som sådan ikke en alderseffekt, men skyldes som regel, at der blandt de ældste elever er mange, der har gået et eller flere klassetrin om eller som af andre grunde ikke har fulgt det mest gængse skoleforløb for samspil mellem alder og klassetrin.

Niveauspredning

Tabel 3.10 viser landenes resultater, når de gøres op som procentandele af elever på skalaens fire forskellige målbare færdighedsniveauer (se tabel 3.1 for en nærmere beskrivelse) samt niveauet under. Også her er der meget store lighedstræk imellem de fire øverst placerede lande (Danmark, Taiwan, Sverige, Finland), der har næsten identisk spredning, når man benytter de fire testniveauer til at beskrive elevernes spredning.

Kun Danmark og Finland har mindre end 3 procent af eleverne på eller under laveste niveau (2,7 procent og 2,6 procent). De danske og finske andele af elever på de tre laveste testniveauer samlet er også stort set identiske (12,9 procent og 12,6 procent). Denne lighed med Finland kan betegnes som ganske bemærkelsesværdig, fordi det fra mange andre internationale undersøgelser er et kendt fænomen, at Finland kendetegnes ved at have en meget lille gruppe elever med relativt lave scorer. I den høje ende af testniveauerne har kun Danmark, Taiwan og Finland mere end 60 procent af eleverne på det højeste testniveau og Danmark med den største andel af alle. Sverige har en lidt større generel spredning end Danmark, men udviser generelt kun meget små forskelle fra Danmark og Finland. Norge har lidt mindre andele elever i toppen af skalaen. Helt generelt er billedet, at de nordiske lande udviser nogle meget ens resultater vurderet ud fra spredningen.

Udviklingen fra ICCS 2009 til ICCS 2016 på skalagennemsnit

For alle ICCS 2016-landene er gennemsnittet på testskalaen 517 point (tabel 3.8), hvilket således er 17 point over gennemsnittet på 500 point af alle landene i ICCS 2009. For den samlede gruppe af lande i ICCS 2016 er der med andre ord tale om et betydeligt højere gennemsnitligt niveau end i ICCS 2009.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.10
Procent elever på ICCS-niveauer for kundskaber og færdigheder

Land	Niveau A	Niveau B	Niveau C	Niveau D	Under Niveau D
Danmark[2]	62,4	24,6	10,2	2,3	0,4
Taiwan	62,2	24,5	9,9	2,9	0,5
Finland	60,4	27,0	10,0	2,3	0,3
Sverige[1]	58,3	25,2	12,2	3,6	0,7
Norge[1, 3]	53,5	28,9	13,1	3,8	0,7
Estland[1]	43,0	36,9	16,7	3,2	0,2
Rusland	42,1	37,3	16,6	3,7	0,3
Belgien (flamsk)	39,5	36,6	19,1	4,6	0,2
Slovenien	37,0	37,6	20,6	4,5	0,4
Kroatien	36,0	39,9	19,9	3,9	0,3
Holland[2]	35,6	32,1	23,2	8,2	0,9
Italien	34,9	36,1	21,5	6,5	0,9
Litauen	30,5	38,5	23,5	6,7	0,7
Bulgarien	26,7	28,4	22,5	16,0	6,4
Malta	26,2	31,7	23,2	13,4	5,5
Chile	21,4	31,7	27,2	16,0	3,7
Letland[1]	19,5	39,0	29,1	10,7	1,7
Colombia	17,4	35,4	31,3	13,8	2,1
Mexico	13,1	32,8	33,1	17,7	3,2
Peru	8,8	26,0	32,2	23,5	9,4
Den Dominikanske Republik	1,2	11,0	30,1	38,7	19,0
ICCS 2016-gennemsnit	34,7	31,5	21,2	9,8	2,7
Lever ikke op til deltagelseskrav					
Hongkong	35,0	31,5	19,1	10,9	3,4
Sydkorea[4]	47,0	30,5	16,5	5,2	0,8
Tyskland[5]	30,7	39,3	22,8	6,6	0,6

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Udviklingen siden ICCS 2009 er i tabel 3.11 beskrevet for de lande, der har deltaget i både 2009 og 2016. Når man ser på den gennemsnitlige forskel på 2009 og 2016, kan det være relevant at bemærke, at de atten lande med resultater for både ICCS 2009 og ICCS 2016 allerede i ICCS 2009 havde et gennemsnit på cirka 506 point, mens deres gennemsnit i 2016 er på 521 point. Fra i 2009 at være 5 point over ICCS 2009 gennemsnittet er de altså i ICCS 2016 i gennemsnit 21 point over.

Denne stigning er konsekvensen af en ret markant og bred fremgang, idet elleve af de atten medvirkende lande fra ICCS 2009 opnår et signifikant højere gennemsnit i ICCS 2016 end ICCS 2009, mens de sidste syv lande har et 2016-gennemsnit, der hverken afviger statistisk positivt eller negativt fra 2009. Den markante fremgang i ICCS 2016 går på tværs af geografiske regioner. Gruppen af lande med forbedrede resultatet omfatter primært europæiske lande, men indeholder også Colombia, Mexico, Rusland og Taiwan.

Hvis man kun ser på de elleve lande med statistisk signifikant fremgang, så er de i gennemsnit gået 23 point frem, idet der dog er en betydelig variation fra 42 som det højeste og 13 som det laveste. Fremgangen ses både i lande, der lå over og under gennemsnittet i ICCS 2009, men der er en tendens til, at fremgangen er størst i lande, der i forvejen lå relativt højt (det gælder især Sverige, Norge og Taiwan), der er gået 42, 25 og 22 point frem fra nogle i forvejen ganske høje niveauer (537, 538 og 559 point).

For de to højest placerede lande i ICCS 2009, Danmark og Finland, begge 576 point i 2009, ses for begge lande en noget nær neutral udvikling. Danmark er ganske vist gået 10 point frem, hvilket lige akkurat ikke er statistisk signifikant, så i statistisk forstand er resultatet en nøjagtig gentagelse af 2009. Finland har bemærkelsesværdigt nok et helt uforandret gennemsnit, nemlig 577 i 2016 og 576 i 2009.

I en nordisk kontekst er den mest markante udvikling sket i Sverige og Norge, der begge er gået betydeligt frem. Specielt fremgangen i Sverige på 42 point er bemærkelsesværdig, men også den norske fremgang på 25 point er ganske betydelig. Eventuelle forklaringer er svære at give ud fra resultaterne i sig selv. De må afvente kommende mere detaljerede analyser. I relation til Norge kan dog bemærkes, at resultatet for norsk 9. klasse i ICCS 2009 var i underkanten af det forventede, da det kun var 11 point højere end 8. klasse. Niveauet for 9. klasse i ICCS 2016 svarer i det lys bedre til det forventede.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.11
Testgennemsnit – forskelle mellem ICCS 2016 og ICCS 2009

Land	ICCS 2016	(SE)	ICCS 2009	(SE)	Forskel 2016-2009	(SE)
Sverige[1]	579	(2,8)	537	(3,1)	**42**	(5,2)
Rusland	545	(4,3)	506	(3,8)	**38**	(6,5)
Norge[1, 3]	564	(2,2)	538	(4,0)	**25**	(5,5)
Belgien (Flamsk)	537	(4,1)	514	(4,7)	**23**	(6,9)
Taiwan	581	(3,0)	559	(2,4)	**22**	(5,0)
Estland[1]	546	(3,1)	525	(4,5)	**21**	(6,3)
Colombia	482	(3,4)	462	(2,9)	**20**	(5,5)
Bulgarien	485	(5,3)	466	(5,0)	**19**	(8,0)
Slovenien	532	(2,5)	516	(2,7)	**16**	(4,8)
Mexico	467	(2,5)	452	(2,8)	**15**	(4,9)
Litauen	518	(3,0)	505	(2,8)	**13**	(5,2)
Letland[1]	492	(3,1)	482	(4,0)	11	(5,9)
Danmark[2]	586	(3,0)	576	(3,6)	10	(5,6)
Malta	491	(2,7)	490	(4,5)	2	(6,1)
Den Dominikanske Republik	381	(3,0)	380	(2,4)	1	(5,0)
Finland	577	(2,3)	576	(2,4)	0	(4,5)
Chile	482	(3,1)	483	(3,5)	-1	(5,6)
Italien	524	(2,4)	531	(3,3)	-6	(5,1)
ICCS 2016-gennemsnit (ICCS 2009-lande)	521		505			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

Udviklingen fra ICCS 2009 til ICCS 2016 som testniveaufordeling

Tabel 3.12 viser udviklingen fra 2009 til 2016, men nu opgjort med fokus på den procentvis størrelse af de andele af eleverne, der ligger over/under niveau B på skalaen. Da testniveau B skiller fra de to underliggende niveauer (C og D) ved 479 skalapoint, får man med denne fremgangsmåde delt populationerne i to dele. På den ene side elever fra henholdsvis det laveste niveau og op til lidt under det internationale gennemsnit og på den anden side elever fra lidt under gennemsnittet til højeste niveau. Når resultaterne gøres op på

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.12
Elever på niveau B eller højere – ICCS 2016 og ICCS 2009

Land	Niveau B eller højere ICCS 2016 (procent)	Niveau B eller højere ICCS 2009 (procent)	Forskel (2016-2009)
Rusland	79	62	**18**
Sverige[1]	83	72	**12**
Norge[1, 3]	82	72	**10**
Colombia	53	43	**10**
Estland[1]	80	70	**10**
Mexico	46	37	**9**
Belgien (flamsk)	76	68	**8**
Slovenien	75	66	**8**
Bulgarien	55	47	**8**
Letland[1]	58	52	**7**
Taiwan	87	80	**7**
Litauen	69	63	**6**
Den Dominikanske Republik	12	8	**4**
Danmark[2]	87	84	**3**
Chile	53	51	2
Malta	58	57	1
Finland	87	88	0
Italien	71	73	-2
ICCS 2016-gennemsnit (ICCS 2009-lande)	67	61	**7**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

denne måde, udviser fjorten lande en ganske klar fremgang i andelen af elever i den bedste gruppe fra ICCS 2009 til ICCS 2016. I store træk viser tabellen de samme træk som udviklingen i det totale gennemsnit, idet ingen lande er gået signifikant tilbage. Den mest markante udvikling ses i Rusland med en forbedring på 18 procentpoint elever på niveau 2 eller højere, mens to lande har ikke statistisk signifikante tilbagegange (Chile og Italien). I Norden er det igen Sverige og Norge, der har forbedret sig klart mest med fremgange

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

på henholdsvis 12 procentpoint og 10 procentpoint. Når udviklingen beskrives på denne måde, er udviklingen i Danmark lige akkurat også statistisk set signifikant positiv med lidt mere end 3 procentpoints øgning på niveau B eller højere. Finland ligger igen fuldstændig uforandret. Når man kombinerer den svenske og norske fremgang fra ICCS 2009 med den danske og finske gentagelse af høje gennemsnit fra ICCS 2009, så giver det samlet set i Norden en form for udligningseffekt, så landene i ICCS 2016 er kommet til at ligge endog meget tæt på hinanden, når det vedrører testresultaterne.

Kønsforskelle og nordisk udvikling fra ICCS 2009 til ICCS 2016

Resultaterne for kønsforskelle på testen viser (tabel 3.13a) et ganske entydigt billede på tværs af lande, idet piger generelt klarer testen bedre end drenge i alle lande. Kun i Peru og Belgien er kønsforskellen ikke signifikant. Målt i point varierer kønsforskellen fra 38 point i Malta til 9 point i Colombia med et samlet gennemsnit på 25 point. Danmark ligger en smule under dette med en kønsforskel på 23 skalapoint.

De danske piger indtager en delt topplacering, da det højeste gennemsnit for piger ses i Taiwan med 599 point efterfuldt af Sverige med 598 og Danmark med 597 point. Disse forskelle er så små, at resultaterne må betragtes som fuldstændig identiske. De danske piger ligger 67 point over det internationale gennemsnit for piger.

De danske drenge ligger lidt lavere end pigerne, men er klart de dygtigste drenge i hele ICCS 2016 med 575 point. Til sammenligning er gennemsnittet for drenge i Sverige 562, Finland 561 og Norge 547. Danske drenge ligger 70 point over det internationale gennemsnit for drenge. Selv om pigerne opnår et højere gennemsnit end drenge, kan man konstatere, at de danske drenge relativt til andre landes drenge klarer sig en lille smule bedre end pigerne i forhold til pigerne. De danske drenge har interessant nok opnået et gennemsnit, der er på præcis samme niveau som det totale danske gennemsnit fra 2009 (nemlig 575 point for drenge i 2016, hvor det samlede gennemsnit i 2009 var 576 point).

Hvis man ser på udviklingen opdelt på køn i Norden fra ICCS 2009 til ICCS 2016 (tabel 3.13b), er den i Danmark mest positiv for pigerne. I 2009 havde danske drenge et gennemsnit på 573, og pigerne på 581, så kønsforskellen på skalaen er øget fra 8 point i 2009 til 23 point i 2016 i Danmark. Det skyldes primært udviklingen i pigegruppen, da pigerne er gået 16 point frem, mens drengene er gået 2 point frem (grundet afrundede tal ser regnestykket lidt forkert ud). Som sådan er det vanskeligt at forklare den lidt større kønsforskel i 2016. De anvendte opgaver er kontrolleret for mulig

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.13a
Kønsforskelle i testgennemsnit

Land	Piger skalascore gennemsnit	Drenge skalascore gennemsnit	Forskel
Malta	511	473	**38**
Bulgarien	505	468	**37**
Sverige[1]	598	562	**36**
Slovenien	550	515	**35**
Taiwan	599	564	**34**
Norge[1, 3]	581	547	**34**
Estland[1]	563	530	**33**
Finland	594	561	**33**
Letland[1]	507	476	**30**
Den Dominikanske Republik	396	367	**29**
Litauen	532	504	**28**
Kroatien	544	518	**26**
Chile	494	471	**24**
Danmark[2]	597	575	**23**
Mexico	478	456	**21**
Italien	535	515	**20**
Rusland	552	538	**14**
Holland[2]	530	516	**13**
Colombia	486	478	**9**
Peru	441	435	6
Belgien (flamsk)	538	537	1
ICCS 2016-gennemsnit	530	505	**25**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	532	499	33
Sydkorea[4]	568	537	31

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.13b
Testgennemsnit opgjort efter køn i Norden i ICCS 2016 og ICCS 2009

	ICCS 2016 Norden			ICCS 2009 Norden			
	Pige	Dreng	Forskel 2016	Pige	Dreng	Forskel 2009	Ændring i forskel
Danmark	597	575	23	581	573	8	+15
Finland	594	561	33	590	562	28	+5
Norge (8.)	-	-	-	527	504	23	
Norge (9.)	581	547	34	552	527	25	+9
Sverige	598	562	36	549	527	21	+15

kønsmæssig bias, og indholdet i testen er ikke ændret på måder, der burde være til fordel for det ene køn siden 2009.

Hvis man ser på de nordiske lande, har Danmark den mindste forskel på piger og drenge i ICCS 2016. Det var også tilfældet i 2009. Til gengæld er kønsforskellen øget mest i Danmark og Sverige siden ICCS 2009. I begge tilfælde med 15 point. Her er Norge dog ret tæt på med plus 9 point.

I Sverige er pigerne gået 49 point frem, mens drengene er gået 35 point frem. Sveriges resultat ligner ganske meget det norske med klar fremgang for begge køn, men samtidig klart størst for pigerne. Deres resultat er den største fremgang for det ene køn i Norden.

I Finland ligger begge køn med næsten totalt uforandrede gennemsnitsresultater, når man sammenligner ICCS 2009 med ICCS 2016. Hvor Finland i ICCS 2009 havde den største forskel på pigers og drenges gennemsnit i Norden, er dette ikke længere tilfældet. Det skyldes, at forskellen på de to køns resultater har forandret sig så meget i Norge og Sverige (især på grund af pigernes større fremgang i de to lande), at Finland ikke længere skiller sig ud.

I forhold til udviklingen i Norge skal man være opmærksom på, at alle norske ICCS 2016-tal er for 9. klassetrin, mens man ved opslag i internationale rapporter fra ICCS 2009 risikerer kun at finde resultater for 8. klasse. I ICCS 2009 deltog Norge imidlertid både med 8. klasse og 9. klasse, så det er muligt at sammenligne for 9. klassetrin.

- I Danmark går pigerne markant frem.
- I Finland går pigerne lidt frem.
- I Norge går begge køn frem, men det gælder i særlig grad for pigerne (med forbehold for sammenligning af forskellige klassetrin).
- I Sverige går begge køn frem, men det gælder i særlig grad for pigerne.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Testresultater og familiebaggrund

Det er velkendt, at elevers faglige niveau ofte kan beskrives som havende en sammenhæng med deres hjemmebaggrund. I tabel 3.14abc vises tre måder, hvorpå ICCS-testresultaterne kan ses på denne måde. Der er tale om skalascorer udregnet i forhold til undergrupper af elever, nemlig når de inddeles i to hovedgrupper efter henholdsvis hjemmets socioøkonomiske baggrund (forældrenes arbejde), forældres uddannelsesbaggrund (defineret som højeste uddannelsesniveau blandt forældrene) og hjemmets grad af 'boglighed' (antal bøger i hjemmet).

Når testresultaterne gøres op efter disse todelte hovedgrupper af elever, så fremtræder forskellene overordnet set som bemærkelsesværdigt ensartede, idet det i samtlige lande er sådan, at gennemsnitsresultaterne stiger, i takt med at forældrenes socioøkonomiske forhold stiger, uddannelsesniveau stiger, og hjemmets grad af boglighed stiger. Det afspejler, at det i alle skolesystemer grundlæggende er et fælles træk, at elevernes kundskaber og færdigheder har en eller anden form for sammenhæng med deres familiebaggrund og den samfundsmæssige kontekst, som eleverne er en del af. De overordnede lighedstræk er således mere markante end de observerede forskelle. På de to første baggrundsvariable er forskellen i Danmark en lille smule større end de internationale gennemsnit, mens forskellen på den tredje og måske også mest troværdige (antal bøger hjemme) er fuldstændig identisk med det internationale gennemsnit.

Det vil naturligvis variere fra land til land, hvor store andele af eleverne der befinder sig i de respektive grupper, da det afhænger af grundlæggende forskelle i uddannelsesniveau og arbejdsmarkedsforhold. Trods sådanne forskelle er selve forskellen på hovedgrupperne som sagt relativt ens.

A) Socioøkonomisk status

Den socioøkonomiske status er baseret på den internationale ISCO-88-klassifikation for jobtypers status fra International Labour Office, der anvendes til at udregne et internationalt standardiseret socioøkonomisk indeks (SEI) på en skala fra 16 til 90 point. I tilfælde af data for flere forældrepersoner er den højest uddannedes SEI-score anvendt til kategoriseringen. Hver enkelt elev er derefter placeret i én af to hovedgrupper for forældre, nemlig under eller over 50 point på SEI-skalaen. Opdelingen er foretaget for at få tilnærmelsesvist lige store elevgrupper at sammenligne. I ICCS 2016 som helhed er 55 procent af eleverne fra hjem under SEI 50, og 45 procent af eleverne fra hjem over SEI 50. I de nordiske lande er fordelingen typisk cirka den omvendte, men altså fortsat med to store grupper. Der foreligger en generel

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

usikkerhedsfaktor for inddelingen, fordi det alene er elevernes ofte noget begrænsede oplysninger om forældrenes arbejde, der ligger til grund for den efterfølgende kodning i henhold til ISCO-88.

I den laveste SEI-gruppe er gennemsnittet 501, men 561 i Danmark, altså 60 point højere. I den høje SEI-gruppe er resultatet i Danmark 613 point mod et gennemsnit for alle lande på 548 point, altså 65 point højere. I begge undergrupper (både i lavest og højest SEI-gruppe) ses altså i Danmark cirka den samme positive pointforskel til de internationale gennemsnit. I gruppen under 50 SEI er det kun i Taiwan, Danmark og Finland, at eleverne ligger over 560 point. I gruppen over 50 SEI er det kun i Danmark, Sverige og Taiwan, at elevernes gennemsnit er over 600 point.

Totalt ender Danmark med en forskel på de to grupper på 53 point, hvilket er 6 point mere end den gennemsnitlige forskel. Man kan sige, at det hænger sammen med, at gruppen med høj SEI klarer sig en smule bedre relativt til gennemsnittet end den lave gruppe. I Sverige er forskellen lidt større, nemlig 59 point, men i øvrigt er resultaterne meget lig de danske. I Norge er forskellen på 46 point og således noget mindre end i Sverige og lidt mindre end i Danmark, men i øvrigt med ganske sammenlignelige resultater (idet begge grupper har lavere gennemsnit end i Sverige og Danmark). I Finland er forskellen mindre, nemlig 36 point. Forskellen til Danmark hænger mest sammen med, at gruppen af elever med forældre over 50 SEI ikke opnår helt samme høje gennemsnit som i Danmark. I gruppen med relativt lav SEI er gennemsnittet næsten identisk med det danske.

B) Forældres uddannelsesniveau

Forældrenes uddannelsesniveau er her defineret med baggrund i den såkaldte ISCED-klassifikation. Til brug for tabellen (se 3.14b) er eleverne inddelt i forhold til, om den højest uddannede af forældrene har en universitetsuddannelse (lang videregående uddannelse) eller ikke. Når man på denne måde inddeler i to hovedgrupper af elever efter forældrenes uddannelsesniveau, ligger de danske elever med relativt kortuddannede forældre på 578 point mod ICCS-gennemsnittet i denne gruppe på 503, altså 75 point højere i Danmark. I gruppen med mindst en af forældrene med lang uddannelse ligger Danmark på 625 point, hvilket er 80 point over ICCS-gennemsnittet på 545. I begge grupper ses altså stort set den samme pointforskel til de internationale gennemsnit. I den lave uddannelsesgruppe er det kun i Danmark, Finland og Taiwan, at elevgennemsnittet er over 560 point. I den høje uddannelsesgruppe er kun i Taiwan, Danmark og Sverige, at gennemsnittet ligger over 600 point.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.14a
Testgennemsnit efter socioøkonomisk status

Land	Skalascore SEI < 50	SEI > 50	Forskel
Bulgarien	462	534	**72**
Peru	426	491	**65**
Sverige[1]	552	611	**59**
Chile	470	525	**56**
Malta	475	530	**55**
Danmark[2]	561	613	**53**
Belgien (flamsk)	516	567	**51**
Holland[2]	501	551	**50**
Slovenien	512	560	**48**
Italien	511	558	**47**
Norge[1, 3]	540	586	**46**
Estland[1]	529	573	**45**
Mexico	457	501	**44**
Litauen	504	546	**42**
Rusland	526	567	**41**
Taiwan	568	606	**39**
Colombia	471	508	**37**
Finland	563	599	**36**
Letland[1]	480	515	**35**
Kroatien	521	554	**33**
Den Dom. Rep.	378	408	**31**
ICCS 2016-gns.	501	548	**47**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	515	516	1
Sydkorea[2]	541	565	**24**

Tabel 3.14b
Testgennemsnit efter forældres uddannelse

Land	Skalascore Ingen LVU	LVU	Forskel
Bulgarien	450	526	**76**
Holland[2]	501	560	**59**
Belgien (flamsk)	505	563	**58**
Chile	470	528	**58**
Peru	425	474	**49**
Litauen	504	551	**47**
Danmark[2]	578	625	**47**
Den Dom. Rep.	371	417	**46**
Mexico	456	501	**45**
Sverige[1]	558	603	**45**
Kroatien	521	560	**39**
Rusland	525	563	**37**
Taiwan	570	607	**37**
Norge[1, 3]	547	582	**36**
Italien	519	554	**35**
Slovenien	522	556	**34**
Estland[1]	533	565	**32**
Letland[1]	480	511	**32**
Finland	568	593	**26**
Malta	489	514	**25**
Colombia	477	496	**18**
ICCS 2016-gns.	503	545	**42**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	512	534	**22**
Sydkorea[2]	524	569	**45**

Tabel 3.14c
Testgennemsnit efter antal bøger i hjemmet

Land	Skalascore < 26 bøger	> 26 bøger	Forskel
Bulgarien	433	532	**99**
Sverige[1]	528	601	**73**
Norge[1, 3]	513	578	**65**
Malta	448	511	**63**
Holland[2]	485	545	**60**
Italien	487	543	**56**
Estland[1]	504	560	**56**
Peru	417	470	**53**
Danmark[2]	550	602	**52**
Slovenien	495	548	**52**
Taiwan	551	602	**51**
Chile	462	511	**49**
Finland	539	587	**49**
Litauen	489	537	**48**
Belgien (flamsk)	508	555	**47**
Letland[1]	460	507	**46**
Rusland	516	559	**43**
Colombia	470	511	**41**
Kroatien	509	546	**37**
Mexico	457	493	**36**
Den Dom. Rep.	378	399	**22**
ICCS 2016-gns.	486	538	**52**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	494	532	**38**
Sydkorea[2]	498	559	**61**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

LVU = Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse
SEI = International standard for socioøkonomisk indeks

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Hvis man ser på forskellene imellem grupperne, er den i Danmark 47 point, i Sverige 45 point, i Norge 35 point og i Finland 25 point. Igen er det således kun Finland, der skiller sig lidt ud, hvilket primært viser sig ved, at gruppen af elever med højtuddannede forældre (mindst én højtuddannet) ikke opnår det samme høje gennemsnit som i Danmark og Sverige.

Ved læsningen af disse resultater er det vigtigt at være opmærksom på, at kategoriseringen er baseret på elevernes oplysninger om forældrenes uddannelse. Det medfører en betydelig usikkerhed, fordi mange elever har begrænset viden om forældrenes uddannelser. Det vanskeliggør eller umuliggør for mange elevers vedkommende en helt sikker ISCED-inddeling. Selv om ISCED-klassifikationen er konstrueret for at muliggøre sammenligninger af lande, kan man heller ikke være helt sikker på, at dens implementering er helt identisk fra land til land.

Disse problemer er mindre væsentlige for den konkrete anvendelse i tabel 3.14b, fordi den primære hensigt kun er at se, om der er forskel på de helt overordnede grupper af elever fra hjem med eller uden (mindst) en højtuddannet blandt forældrepersonerne. Hensigten er ikke at give mere præcise estimater over betydningen af forældres uddannelse. Problemerne med sikkerheden for resultaterne betyder dog ikke desto mindre, at fortolkninger i relation til forskellenes størrelse fra land til land bør foretages med forsigtighed.

C) 'Antal bøger hjemme'

Som tredje kontekstvariabel anvendes 'antal bøger hjemme'. Som baggrund for resultaterne i tabel 3.14c er eleverne ud fra deres hjemmebaggrund opdelt i to grupper, nemlig hjem med færre eller flere end 26 bøger. Umiddelbart kunne man måske undre sig over opdelingsprincippet, men det giver i ICCS 2016 som helhed faktisk to grupper af elever, der er tilnærmelsesvist lige store (40 procent under og 60 procent over). I Danmark er fordelingen lidt anderledes med færre 'under 26', men stadig med to store grupper. Denne variabel kritiseres ofte for at være forældet i en verden præget af digitale medier, men al erfaring viser, at det ikke er en rigtig kritik. Her skal man for det første huske på, at bøgerne primært er forældregenerationens. For det andet er 'antal bøger hjemme' naturligvis blot en art indikator for aspekter af det, der i andre sammenhænge betegnes som social kapital, symbolsk kapital og/eller økonomisk kapital. Alt andet lige vil mere 'bogligt prægede' hjem ('kapitalstærke' hjem) fortsat have flere trykte bøger. For det tredje er det en meget stor fordel med denne variabel, at det for langt hovedparten af eleverne er meget let at svare præcist. Selv uden at kende noget til de konkrete bøger vil de normalt kende antallet.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Når man opdeler eleverne i disse to grupper efter antal bøger hjemme, ligger Danmark 64 point over det internationale gennemsnit på testskalaen i begge grupper. Der er præcis den samme pointforskel i begge grupper, og der er tale om en ganske betydelig forskel til det internationale gennemsnit i dem begge. I gruppen med færrest bøger er det kun i Taiwan og Danmark, at gennemsnittet ligger på 550 point eller mere. I gruppen med flest bøger hjemme er det kun i Danmark, Sverige og Taiwan, at gennemsnittet ligger over 600 point.

Internationalt er forskellen på de to gruppers gennemsnit på 52 point, hvilket svarer præcis til forskellen i Danmark. Af de tre små kontekstanalyser er det her, man næsten helt konsekvent ser den største forskel på de to undersøgte grupper. Det hænger formodentlig sammen med, at man med denne simple metode tydeligt får udgrænset to forskellige grupper, fordi elevernes svar i dette tilfælde er troværdige og sammenlignelige på tværs af lande. Umiddelbart kan det måske overraske, at denne simple variabel er relevant, men i tillæg til forklaringen om sikkerheden for elevernes svar kan det samtidig hænge sammen med, at antal bøger i sig selv fungerer som en slags indirekte udtryk for en hel række andre forhold (herunder for forældrenes uddannelse og arbejde).

Interessant nok ser man da også her, at der i Finland er en forskel af næsten samme omfang som i Danmark, nemlig 48 skalapoint, mens der i Norge er 65 points forskel, og i Sverige er der 73 skalapoints forskel. I det perspektiv fremtræder den danske og finske forskel i den nordiske kontekst som relativt beskedne.

Alt i alt synes disse kontekstresultater at indikere, at de gode danske testresultater relativt til andre lande gælder på tværs af grupperne i den forstand, at alle de tre gange to undergrupper i Danmark opnår nogle testgennemsnit, der for alles vedkommende er 60-80 skalapoint højere end gennemsnittet i andre landes tilsvarende grupper. Det betyder også, at forskellen på de to grupper i hver lille analyse er på et niveau, der ligger ret tæt på de internationale gennemsnit. Selve forskellen er således på intet punkt specielt stor (eller specielt lille) i Danmark, men forskellen ligger generelt set blot højere placeret på skalaen i Danmark.

Det er klart, at der kan være forskellige vurderinger af, hvordan man kan og skal forholde sig til denne type af helt systematiske forskelle, når elevernes testresultater ses i konteksten af deres (forældres) baggrund.

Som det fremgår, er forekomsten af gruppeforskellene i næsten samtlige lande en kendsgerning på alle områder, og for så vidt man blot betragter eksistensen af forskellene som en art sociologisk kendsgerning (et strukturelt

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

fænomen), er det naturligvis positivt, at Danmark for alle undergruppers vedkommende har klart højere testgennemsnit end det, der er gennemsnittet for alle lande som helhed.

Det kan diskuteres, hvordan denne type af systematiske gruppeforskelle bedst fortolkes, men for så vidt man måtte betragte forskelle i kundskaber og færdigheder som 'effekter' af hjemmebaggrund, vil pointen være, at 'effekten' af forældrebaggrund i Danmark – relativt set til andre lande – er stort set den samme i både de høje og lave socioøkonomiske og uddannelsesmæssige grupper. Hvis man omvendt betragter resultaterne som udtryk for en 'skoleeffekt', vil man kunne konkludere, at skolen 'producerer' forskelle af en størrelse, der generelt er på niveau med de internationale forskelle, men at alle de danske forskelle befinder sig på et betydeligt højere gennemsnitligt færdighedsniveau. Begge perspektiver er dog forsimplede, da der her er tale om en kompleks og gensidig relation imellem skole og hjem. Som antydet kan hverken skole eller hjem fungere som entydig 'uafhængig' variabel, da begge er indlejret i bredere samfundsmæssige og skolesystemmæssige kontekster og 'medproducerer' hinanden.

Elever med immigrantbaggrund

Spørgsmålet om immigrantelevers resultater sammenlignet med 'indfødte' elevers er også inkluderet i ICCS. På dette område er internationale sammenligninger ofte særdeles vanskelige, fordi både omfanget af immigranter og baggrunden for deres tilstedeværelse i skolen varierer betydeligt fra land til land. Til det givne formål er 'immigrantbaggrund' defineret på den måde, at enten er eleven selv og mindst en af forældrene født i et andet land end testlandet, eller begge forældre er født i udlandet (svarende til det, man ofte kalder første og anden generation). 'Indfødte' elever er omvendt elever, hvor eleven og mindst en af forældrene er født i landet. Det skal understreges, at metoden her er rent deskriptiv. Som antydet er det at benytte 'immigrant' som en form for uafhængig variabel ganske komplekst, da eventuelle afvigende resultater for denne gruppe af elever kan hænge sammen med mange forskellige og varierende forhold (social, uddannelsesmæssig, sproglig og religiøs baggrund med videre). Desuden må de nærmere fortolkninger af de enkelte landes resultater ses i lyset af de specifikke nationale omstændigheder (hvilket går ud over formålet her).

I ICCS 2016 er den samlede internationale fordeling af de medvirkende elever på 93 procent elever med national baggrund og 7 procent med immigrantstatus. Andelene af immigranter varierer fra 0 procent i Bulgarien til 18 procent i Sverige. Der er en del variation i Norden med den højeste andel

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

i Sverige på 18 procent, Norge 11 procent, Danmark 9 procent og Finland 3 procent.

Resultatmæssigt er den gennemsnitlige forskel på immigrantelever og indfødte elever på testskalaen for hele ICCS 2016 på 44 point. I fem lande er forskellen ikke signifikant, og i to lande (Taiwan og Bulgarien) er der så få immigranter, at forskellen ikke kan beregnes. I Norden ligger forskellen på immigranter og indfødte forholdsvis ensartet: i Danmark på 61 point, i Norge 60 point og i Sverige 66 point, men Finland skiller sig med 80 point noget ud med færrest immigranter og størst forskel.

Immigrantelevernes gennemsnit er i alle de nordiske lande over det internationale gennemsnit for denne gruppe. Resultaterne er Danmark 533 point, Finland 500 point, Norge 514 point og Sverige 531 point. Gennemsnittet er således højest i Danmark, men i betragtning af Sveriges betydeligt større andel af elever med immigrantbaggrund, er det svenske resultat måske endnu mere relevant at fremhæve. I europæisk og nordisk kontekst har Danmark det højeste gennemsnit sammen med Sverige. Det højeste gennemsnit for immigranter ses i Rusland, men her er der givetvis tale om en helt anden form for immigrationsproblematik end i Norden.

Resultaterne viser generelt, at der i alle lande med andele af immigrantelever af en vis størrelse er tale om en udfordring med at opnå det samme færdighedsniveau for den gruppe som for de indfødte elever. Det er en kompleks problematik med mange perspektiver, der rækker langt ud over den simple analyse her, men som et relativt positivt træk kan peges på, at immigrantelever i Danmark og Sverige opnår gennemsnit, der er højere end ICCS 2016-gennemsnittet for alle elever i alle lande (og at resultatet i Norge er meget tæt på det gennemsnit). Disse resultater peger på, at immigranteleverne i de nordiske landes skolesystemer på et overordnet niveau klarer sig relativt godt, når der sammenlignes med andre lande. Deraf følger naturligvis ikke, at der ikke kan være mere specifikke problemer for særlige undergrupper af immigrantelever, men ICCS er ikke tilrettelagt på en sådan måde, at de kan identificeres.

Når eleverne opdeles efter herkomst, er det ofte ud fra en særlig interesse i immigrantgruppen, men den anden del af analysen er jo, at man som en logisk konsekvens af analysen får isoleret de indfødte elever i en gruppe for sig. Når man kun ser på de indfødte elever, er Sverige det øverst placerede land i ICCS efterfulgt af Danmark, Taiwan og Finland. Det svenske gennemsnit for de indfødte elever alene er 18 point højere end landets totale gennemsnit, fordi Sverige har så stor en andel immigrantelever, at deres lavere gennemsnit trækker gennemsnittet relativt mere ned. Resultaterne

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 3.15
Forskel i testgennemsnit efter herkomst

	Udenlandsk herkomst		National herkomst		
Land	Gns.	Procent	Gns.	Procent	Forskel
Colombia	395	1	485	99	**90**
Peru	362	2	445	98	**83**
Finland	500	3	580	97	**80**
Sverige[1]	531	18	597	82	**66**
Danmark[2]	533	9	594	91	**61**
Belgien (flamsk)	489	16	548	84	**59**
Norge[1, 3]	514	11	574	89	**59**
Mexico	420	3	472	97	**52**
Italien	489	11	533	89	**45**
Slovenien	498	15	539	85	**41**
Holland[2]	490	9	527	91	**37**
Estland[1]	516	9	550	91	**34**
Chile	463	2	489	98	26
Den Dominikanske Republik	365	3	388	97	**23**
Letland[1]	478	4	495	96	**17**
Litauen	507	2	521	98	14
Malta	486	8	498	92	12
Rusland	535	6	546	94	11
Kroatien	526	9	533	91	6
Bulgarien		0	488	100	
Taiwan		1	583	99	
ICCS 2016-gennemsnit	479	7	523	93	**43**
Lever ikke op til deltagelseskrav					
Hongkong	523	32	514	68	-9
Sydkorea[4]		0	553	100	

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

for indfødte elever får Norge til at ligge betydeligt tættere på Finland, idet forskellen reduceres fra 13 til 6 skalapoint og dermed til en ikke signifikant forskel. Norge har næsten fire gange så stor en andel immigrantelever som Finland, hvilket påvirker det norske totalgennemsnit mere i negativ retning end i Finland. Dette fokus på de indfødte elever medfører den nok så interessante detalje, at Sverige og Danmark placerer sig signifikant bedre end Finland, når den nationale skoles resultater på denne måde kun ses i relation til de indfødte elever.

Som supplement til analysen af immigrantelever er eleverne også blevet spurgt, om de hjemme taler det nationale sprog (det sprog, som ICCS-materialerne er skrevet på). Her vil en almindelig forventning som udgangspunkt typisk være, at gruppen af elever fra hjem med et andet sprog end testsproget vil klare sig yderligere lidt dårligere. Resultaterne i Danmark og Sverige viser da også i beskeden grad den tendens med nogle lidt lavere gennemsnit for den gruppe, der taler et fremmedsprog hjemme. I Finland og Norge er det imidlertid omvendt. I Finland er det endvidere sådan, at andelen af elever med fremmedsprogligt hjem er betydeligt større end andelen af immigrantelever. Man kan antage, at det for det meste drejer sig om elever fra det svensktalende mindretal af befolkningen. I øvrigt er 'talt sprog hjemme' en vanskelig variabel at arbejde med, da der kan være meget forskellige grunde til, at der i et hjem tales et andet sprog end nationalsproget (desuden kan disse sprog som antydet også være mere eller mindre fremmede og mere eller mindre væsentlige for skolekonteksten).

Opsamling

De danske elevers resultater på ICCS-testen må siges at være særdeles gode. Som udgangspunkt er det samlede gennemsnit på niveau med resultatet fra ICCS 2009. Der ses ganske vist en lille stigning i pointgennemsnittet, men det er lige akkurat ikke nok til at være statistisk signifikant. Det er dog i sig selv et meget vigtigt og bemærkelsesværdigt resultat, at der hermed ses en gentagelse af ICCS 2009, idet man om resultatet fra 2009 må konstatere, at der var tale om et noget overraskende resultat. I det mindste i sammenligning med danske resultater fra andre internationale undersøgelser. Gentagelsen i sig selv bekræfter således resultaternes generelle troværdighed og betydning.

Helt uforandrede er de danske resultater dog ikke, idet der er opstået en noget større kønsforskel i Danmark, fordi pigerne er gået mest frem siden 2009. I Norge og Sverige er begge køn gået frem, men også klart mest for

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

pigernes vedkommende. I Finland er kønsforskellen uforandret. Danske drenge er de dygtigste drenge i ICCS 2016. Over et længere stræk kan man tale om en ret betydelig forandring til pigernes fordel, idet der tilbage i 1999 i forbindelse med IEA's CIVED (Civic Education Study) generelt slet ikke var nogen kønsforskel.

Når man ser på testresultaternes spredning, har Danmark både nogle af de absolut mindste andele af elever på de laveste testniveauer og største andele på de højeste testniveauer. Disse resultater svarer også ret nøje til resultaterne fra 2009, men med lidt forbedring i toppen af skalaen.

Når man ser på testresultaternes relation til elevernes baggrund, så ser man i alle lande, at elever fra hjem med høj socioøkonomisk status, uddannelsesmæssig status, 'boglig kapital' og national herkomst klarer sig markant bedre end elever fra hjem med lavere status eller immigrantbaggrund. Generelt er forskellen på relativt 'højt privilegerede' hjem og relativt 'lavt privilegerede' hjem samt forskellen på indfødte elever og immigrantelever på et niveau, der i Danmark ligger tæt på de internationale gennemsnit. Det kendetegner imidlertid de danske resultater, at resultaterne generelt ligger på så højt niveau, at selv elever fra mindre økonomisk og kulturelt privilegerede hjem relativt set klarer sig særdeles godt, når der sammenlignes med de tilsvarende grupper i andre lande. Når der sammenlignes med andre lande, finder man for eksempel de højeste gennemsnitsresultater for elever fra bogligt svage hjem og fra immigrantfamilier i Danmark. Sammenligneligheden af sådanne grupper kan være vanskelig, men resultaterne tyder på, at alle elever drager fordel af det relativt høje niveau i Danmark, selv om resultaterne i Danmark (som i alle andre lande) bærer præg af, at der er strukturelle forskelle på elevgrupper, som skolen ikke kan afskaffe.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

4 Politisk interesse og deltagelse i samfundet

Borgernes interesse i politik og deltagelse i samfundet er en forudsætning for et moderne demokrati. Uden borgernes interesse for og vilje til at tale om og diskutere sociale og politiske spørgsmål, at orientere sig i den politiske nyhedsstrøm og aktivt deltage i foreninger, protestbevægelser og i valghandlinger vil det være vanskeligt at opretholde et samfund, som er baseret på oplyste borgere, offentlige debatter, uafhængige politiske bevægelser og frie valg.

Den politiske interesse og deltagelse er dog også betinget af en række indirekte forhold såsom borgerens politiske selvtillid og herunder de baggrunde og kontekster, hvormed borgeren udvikler og danner sin politiske identitet. For at kunne orientere sig, give sin mening til kende og aktivt bidrage til det politiske fællesskab er det vigtigt, at borgeren har tillid til egne evner. Politisk selvtillid afhænger blandt andet af den enkelte borgers robusthed og trivsel, men også af sociale dynamikker, der viser sig kulturelt, i lokalsamfundet, blandt venner og familie og i aktiviteter uden for (og i) skolen. Skolen som ramme for elevernes politiske dannelse behandles i kapitel 6.

Alder og position i samfundet er endvidere en afgørende faktor i denne sammenhæng. De 14-15-åriges interesser for det politiske fællesskab, forudsætninger og muligheder for at deltage i samfundet er nogle ganske andre end de voksne og myndige borgeres, som har stemmeret, forsørgerpligt, arbejde, gæld og bolig.

I dette kapitel undersøges 14-15-årige elevers interesse for politik og deres syn på og indstillinger over for forskellige deltagelsesformer samt deres forventninger til deres politiske deltagelse senere i livet. De forhold, der undersøges i kapitlet, kendetegnes ved at være interesser og aktiviteter, som ligger uden for skolen og skolens regi. Det er således eleven forstået som samfundsborger og medborger, der her er i fokus. En vigtig dimension i denne sammenhæng er, hvorledes og i hvilken grad de unge borgere benytter de såvel konventionelle medier som de nye internetbaserede medier til at få viden om samfundets indretning og udfordringer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Kapitlet er inddelt i to hovedafsnit

- Politisk interesse
- Politisk deltagelse

Politisk interesse og deltagelse er som udgangspunkt betinget af sociale, kulturelle og historiske forhold, hvilket bliver desto mere afgørende i en international komparativ sammenhæng. Forståelsen af og holdningerne til politisk interesse og deltagelse er i sig selv genstand for vedvarende politiske diskussioner. I moderne demokratiske samfund vil der således være forskellige syn på og forskellige legitime fortolkninger af, hvorledes den gode borgers politiske interesser og deltagelse bør være. Der er ingen entydige svar på disse forhold, og en kvantitativ komparativ undersøgelse som denne vil heller ikke være i stand til at give sådanne. Landenes målbare og kvantitative placeringer i diverse tabeller i dette kapitel kan ikke betragtes som hverken 'gode' eller 'dårlige' resultater i sig selv. Resultaterne må nødvendigvis analyseres og diskuteres i en bredere videnskabelig kontekst og for så vidt debatteres politisk.

Politisk interesse

I dette tema undersøges elevernes interesse for politik i begrebets abstrakte og bredeste betydning. Dette hovedafsnit af kapitlet ser nærmere på følgende underemner med relation til politisk interesse:

- Interesse i politiske og sociale spørgsmål
- Politisk selvtillid
- Politiske samtaler
- Medier
- Internet og sociale medier

Interesse i politiske og sociale spørgsmål

Eleverne stilles et enkelt spørgsmål i denne sammenhæng, som undersøger, i hvilken grad de er optaget af politiske og sociale spørgsmål (*meget interesseret, ret interesseret, ikke særlig interesseret, slet ikke interesseret*). Hvor interesseret er du i politiske og sociale spørgsmål?

Elevernes svar dækker således over et bredt spektrum af fortolkninger af politisk interesse. Resultaterne giver derfor ikke et klart svar på, hvad eleverne forstår ved politik, eller hvilken værdi de tillægger sociale spørgsmål. Spørgsmålet undersøger, i hvilken grad politiske og sociale spørgsmål

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

indgår i elevernes interessesfære, refleksioner og diskussioner af det samfund, som omgiver dem.

Elevernes interesse for politiske og sociale spørgsmål har endvidere stor betydning for, hvordan de opfatter og forholder sig til andre aspekter af det at være en elev og en borger i et politisk fællesskab. Elevernes politiske interesse indgår derfor – og sammen med andre faktorer (køn, forældrenes uddannelse, kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner) – som baggrund og kontekst for analysen af en række af undersøgelsens øvrige temaer (se rapportens kontekstabeller fremover). Resultaterne i de tabeller, hvor elevernes politiske interesse indgår som baggrund og kontekst, viser meget tydeligt, at denne faktor spiller en afgørende rolle for eleverne. Jo større interesse eleverne har for politiske og sociale spørgsmål, desto større tilbøjelighed vil de typisk have til at engagere sig i et givent tema. Der er dog enkelte undtagelser, hvor politiske interesse danner en negativ baggrund for elevernes øvrige interesser (se bl.a. de danske elevers deltagelse i ulovlige protestaktiviteter, tabel 4.13b).

Resultaterne viser, at unge i denne aldersgruppe – 14-15-årige – kun i mindre grad interesserer sig for politiske og sociale spørgsmål i den brede og abstrakte betydning, som her spørges til. En tredjedel af alle eleverne siger, at de er *ret* eller *meget interesserede,* og to tredjedele tilkendegiver, at de *ikke* eller *slet ikke* er interesserede.

I en nordisk sammenhæng ligger de danske og de svenske elever lidt over det internationale gennemsnit, hvor de finske og norske elever ligger lidt under. Således er der et spænd i Norden på 13 procentpoint mellem de svenske elever, som er de mest interesserede, og de norske elever, som er mindst interesserede, mens 4 procentpoint adskiller de svenske og danske elever. De svenske elever (44 procent) og de danske (40 procent) er de europæiske elever, som interesser sig allermest for politiske og sociale spørgsmål. I en europæiske sammenhæng er det danske og særligt det svenske resultat således bemærkelsesværdigt.

Det er kun i et enkelt land, hvor mere end halvdelen af eleverne interesser sig *ret* eller *meget* for politik og sociale spørgsmål. Det er Peru, hvor 53 procent af eleverne er politisk interesserede. I tre lande (Slovenien, Chile og Holland) er andelene af eleverne, som kun i lille grad eller slet ikke interesser sig, 10 procentpoint eller mere over det internationale gennemsnit. Særlig markant er det hollandske resultat, hvor 83 procent af eleverne siger, at de kun i lille grad eller slet ikke interesserer sig for politik. Det hollandske resultat skal også ses i lyset af, at de hollandske elever har en forbeholden indstilling over for en lang række af undersøgelsens øvrige temaer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.1
Politisk interesse

Land	Meget eller ret interesseret - procent	Slet ikke eller ikke særlig interesseret - procent
Peru	53	48
Rusland	46	54
Sverige[1]	44	56
Danmark[2]	40	60
Den Dominikanske Republik	37	63
Litauen	36	64
Kroatien	36	64
Malta	34	66
Estland[1]	34	66
Finland	33	67
Bulgarien	32	68
Italien	32	68
Norge[1, 3]	31	69
Colombia	30	71
Taiwan	30	71
Letland[1]	28	72
Mexico	27	73
Belgien (flamsk)	26	74
Slovenien	24	76
Chile	22	79
Holland[2]	18	83
ICCS 2016-gennemsnit	34	66
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	46	54
Sydkorea[4]	49	51

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskelle fra 2009 til 2016

Der er uenighed blandt de videnskabelige studier af unges politiske interesse om, hvorvidt de unge er blevet mere eller mindre interesserede i politik over de seneste 5-10 år. ICCS viser, at der blandt 14-15-årige unge kan spores en lille stigning i andelen af danske elever, som enten er *meget* eller *ret interesseret* i politik, og dermed et fald i andelen af eleverne, som enten *ikke særligt* eller *slet ikke* er interesseret i politik. I 2009 blev eleverne stillet fem spørgsmål, som vedrørte den brede og abstrakte forståelse af politiske og sociale spørgsmål, som det ene spørgsmål fra 2016 ligeledes betoner. De fem spørgsmål var fordelt på forskellige niveauer: lokalt, nationalt og internationalt. Der var i 2009 ingen nævneværdig forskel mellem disse niveauer. Det skal bemærkes, at spørgsmålene fra henholdsvis 2009 og 2016 således ikke er helt identiske, og derfor ikke kan sammenlignes direkte. Dog kan der som nævnt spores en tendens mellem de to datasæt.

Tabel 4.2
Danske elevers politiske interesse i ICCS 2016 og ICCS 2009

	Meget eller ret interesseret - procent	Slet ikke eller ikke særlig interesseret - procent
ICCS 2016	40	60
ICCS 2009	34	66

For ICCS 2009 er resultatet et gennemsnit af de danske elevers svar på fem spørgsmål
For ICCS 2016 er resultatet baseret på et enkelt spørgsmål

Politisk selvtillid

Politisk deltagelse og engagement forudsætter, at borgeren har tillid til sine egne evner i forhold til at kunne gøre sig politisk gældende blandt andre. Det handler blandt andet om, hvorledes den enkelte oplever at være i stand til at artikulere, diskutere og forstå politiske emner samt at organisere og bidrage til konkrete politiske aktiviteter. I den internationale forskning tales der i denne sammenhæng om *self-efficacy*. Self-efficacy dækker over tiltroen til, at den enkelte på et personligt niveau oplever at være i stand til at opnå et intenderet resultat. Politisk selvtillid – *citizenship self-efficacy* – vedrører således intentionen om at kunne begå sig i politiske sammenhænge med henblik på at opnå politisk gennemslagskraft. I 2009 blev dette tema også undersøgt.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Resultaterne for elevernes politiske selvtillid præsenteres i to skalaer for henholdsvis 2016 og 2009. Skalaerne bygger på syv spørgsmål, hvor eleverne svarer på, hvor gode de selv oplever, at de vil være i forhold til at håndtere følgende (*meget godt*, *temmelig godt, ikke særlig godt* eller *slet ikke*):

- At diskutere en avisartikel om en konklift mellem lande
- At argumentere for sit syn på en omstridt politisk eller social sag
- At stille op til elevrådsvalg
- At organisere en gruppe elever for at opnå forandringer på skolen
- At følge med i en debat i fjernsynet om en omstridt sag
- At skrive sin mening om en aktuel sag i et læserbrev til en avis
- At holde et oplæg for sin klasse om et politisk eller socialt spørgsmål.

Resultaterne for politisk selvtillid viser, at hovedparten af de danske elever har en positiv selvopfattelse med hensyn til at artikulere sig i politiske sammenhænge og bidrage til politiske aktiviteter. Det danske resultat på 51 skalapoint svarer i dette tilfælde til, at 60 procent af eleverne oplever, at de meget eller temmelig godt kan håndtere opgaverne, som relaterer sig til temaet. Tilsvarende mener 40 procent, at de enten ikke særligt godt eller slet ikke kan.

Elevernes politiske selvtillid er dog lidt under det internationale gennemsnit sammenlignet med eleverne fra de øvrige deltagende lande. I de afrundede skalagennemsnit, som tabellen præsenterer, er der ikke forskel mellem det danske resultat og ICCS' gennemsnit, som begge ligger på 51 skalapoint. Med decimaler ligger de danske elever dog lige akkurat signifikant under gennemsnittet, hvilket signifikantpilen på tabellen viser.

Såvel i en europæisk som i en nordisk kontekst placerer de danske elever sig gennemsnitligt, det vil sige lige under ICCS' gennemsnit. Det mest iøjnefaldende resultat er det finske, som ligger cirka 3 skalapoint under de tre andre nordiske lande.

Eleverne fra Den Dominikanske Republik har den højeste skalascore på 60 point og placerer sig klart over den øvrige gruppe af lande. Eleverne fra de øvrige lande fordeler sig jævnt fra Peru med 55 skalapoint til Finland, Letland og Holland, som opnår det samme og laveste resultat på 48 skalapoint. Tabellen indikerer, at der er regionale forskelle. De latinamerikanske placerer sig over ICCS' gennemsnit, hvor størstedelen af de europæiske lande placerer sig enten på eller under gennemsnittet. Bulgarien og Kroatien er de eneste to europæiske lande, som ligger signifikant over ICCS' gennemsnit.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.3
Skala for politisk selvtillid

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	60	▲	57	**3,6**
Peru	55	▲		
Kroatien	54	△		
Mexico	54	△	53	**1,5**
Colombia	53	△	53	0,5
Bulgarien	52	△	50	**1,6**
Taiwan	52		48	**3,6**
Chile	52		52	0,1
Italien	52		51	0,6
Sverige[1]	52		49	**2,6**
Litauen	51	▽	50	**0,8**
Danmark[2]	51	▽	50	**1,1**
Norge[1, 3]	51	▽	49	**1,2**
Malta	50	▽	47	**3,9**
Slovenien	50	▽	50	0,2
Belgien (flamsk)	50	▽	47	**2,7**
Rusland	50	▽	49	**0,6**
Estland[1]	49	▽	48	**1,0**
Holland[2]	48	▼		
Letland[1]	48	▼	49	**-1,2**
Finland	48	▼	46	**1,8**
ICCS 2016-gennemsnit	51			
ICCS 2009-lande	51		50	**1,5**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	50			
Sydkorea[4]	59			
Tyskland[5]	49			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskelle fra 2009 til 2016

Et interessant resultat er, at der i alle lande, undtagen Letland, kan spores en lille fremgang i elevernes politiske selvtillid fra ICCS 2009 til ICCS 2016. I de lande, som både deltog i 2009 og 2016, ses en fremgang på 1,5 point. Blandt de nordiske lande kan den samme trend ses. Særligt i Sverige, hvor eleverne er gået 2,6 skalapoint frem. Danmark er det nordiske land, som umiddelbart er gået mindst frem med 1,1 skalapoint. Hvis der ses bort fra den svenske fremgang, kan den statistiske usikkerhed dog udjævne de forskelle, som er mellem Danmark, Finland og Norge.

Fremgangen er ganske vist ikke stor og vil formodentlig have ringe betydning for elevernes generelle tiltro til egne evner i forhold til at gøre sig gældende politisk. Ikke desto mindre er det en generel trend blandt de deltagende lande, hvilket peger på, at det ikke blot er et udtryk for et enkelt lands partikulære omstændigheder. Derimod indikerer resultatet, at de unge generelt og i stigende grad får mod på at give deres meninger og holdninger til kende.

Politisk selvtillid i forhold til køn, politisk interesse og testniveau

ICCS 2016 undersøger endvidere elevernes politiske selvtillid i forhold til deres forældres uddannelsesbaggrund, deres interesse for politik og deres kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner. Dette giver et indtryk af den kontekst, som danner grundlag for elevernes politiske selvtillid, og i hvilken grad konteksten influerer på elevernes politiske selvtillid.

Tabel 4.4abc inddeler eleverne og deres skalapoint for politisk selvtillid i to grupper på hver af de tre faktorer. Der skelnes analytisk mellem to niveauer på hver af faktorerne. Elevernes gennemsnitlige skalapoint for politisk selvtillid udregnes for hvert af de to niveauer og præsenteres i en kontekstabel. Tabellen viser elevernes gennemsnitlige skalapoint for politisk selvtillid ud fra gruppeinddelinger af eleverne efter følgende faktorer:

- Køn
- Interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Resultaterne viser, at elevernes interesse for politiske og sociale spørgsmål har betydning for deres politiske selvtillid. Det er denne af de tre faktorer,

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.4a

Skala for politisk selvtillid opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Litauen	50	52	**2,0**
Bulgarien	51	53	**1,8**
Estland[1]	48	50	**1,8**
Kroatien	53	55	**1,8**
Norge[1, 3]	50	51	**1,6**
Sverige[1]	51	52	**1,4**
Italien	51	52	**1,4**
Letland[1]	47	48	**1,1**
Colombia	53	54	0,7
Chile	51	52	0,6
Finland	47	48	0,6
Slovenien	50	50	0,6
Danmark[2]	51	51	0,3
Malta	50	51	0,3
Rusland	50	50	0,1
Mexico	54	54	0,0
Peru	55	55	0,0
Holland[2]	48	48	-0,2
Den Dom. Rep.	61	60	-0,3
Belgien (flamsk)	50	50	-0,3
Taiwan	52	51	**-0,9**
ICCS 2016-gns.	51	52	**0,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	51	**1,0**
Sydkorea[4]	59	58	**-0,9**

Tabel 4.4b

Skala for politisk selvtillid opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Sverige[1]	48	56	**8,1**
Norge[1, 3]	48	56	**8,1**
Chile	50	58	**7,5**
Danmark[2]	48	55	**7,2**
Finland	45	52	**6,7**
Malta	48	55	**6,3**
Estland[1]	47	53	**6,0**
Colombia	51	57	**5,8**
Italien	50	56	**5,6**
Slovenien	49	54	**5,4**
Holland[2]	47	53	**5,4**
Rusland	47	53	**5,2**
Kroatien	52	57	**5,1**
Mexico	53	58	**5,1**
Belgien (flamsk)	48	53	**5,0**
Bulgarien	50	55	**5,0**
Litauen	49	54	**5,0**
Taiwan	50	55	**4,5**
Letland[1]	47	51	**4,4**
Peru	53	57	**4,1**
Den Dom. Rep.	59	62	**3,2**
ICCS 2016-gns.	50	55	**5,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	53	**5,0**
Sydkorea[4]	57	60	**3,1**

Tabel 4.4c

Skala for politisk selvtillid opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Estland[1]	46	50	**3,4**
Finland	45	48	**3,4**
Danmark[2]	48	51	**2,8**
Italien	50	52	**2,6**
Sverige[1]	50	52	**2,3**
Kroatien	53	55	**2,0**
Norge[1, 3]	49	51	**2,0**
Slovenien	48	50	**1,9**
Letland[1]	47	48	**1,5**
Malta	50	51	**1,4**
Bulgarien	51	53	**1,3**
Litauen	50	51	**1,1**
Peru	55	56	0,6
Holland[2]	48	48	0,0
Chile	52	52	-0,4
Belgien (flamsk)	50	50	-0,5
Rusland	51	49	**-1,3**
Den Dom. Rep.	61	59	**-1,5**
Colombia	54	52	**-1,6**
Mexico	55	53	**-2,3**
Taiwan	55	51	**-3,3**
ICCS 2016-gns.	51	52	**0,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	51	0,9
Sydkorea[4]	56	60	**3,8**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

som viser den største forskel mellem de to grupper af elever. Dette gælder for alle lande, dog i varierende grad. Blandt de nordiske lande findes nogle af de største forskelle i selvtillid mellem de elever, som interesserer sig enten *meget* eller *ret meget* for politik, og elever, som enten ikke er *særligt* eller *slet ikke* interesserede. Forskellene er dog generelt små.

I forhold til elevernes køn er resultaterne varierende. For langt de fleste lande gælder det dog, at pigerne har en anelse mere politisk selvtillid end drengene. I Danmark er der stort set ikke forskel mellem kønnene i denne sammenhæng. Den forskel, der trods alt kan identificeres i tabellen blandt de danske elever, udfordres af den statistiske usikkerhed. I både Norge og Sverige er forskellene mellem kønnene noget højere end i Danmark.

Inddeles elevernes politiske selvtillid efter deres kundskabs- og færdighedsniveau, kan der ikke udledes noget generelt. Dog er der blandt de nordiske lande en tendens til, at et højere testresultat danner et positivt udgangspunkt for elevernes politiske selvtillid. I Danmark har gruppen af elever på testniveauerne over 479 point et gennemsnit på skalaen for politisk selvtillid, der er 2,8 skalapoint højere end for gruppen af elever under 479 point.

Politiske samtaler

Samtaler om politik med familie og venner er en central del af unge 14-15-åriges politiske og demokratiske udvikling og dannelse. I disse samtaler bliver de unge bekendt med politiske og sociale problemstillinger, som de udspiller sig i deres lokale, nationale og internationale kontekster. Samtalerne præges af den unges baggrund, omgangskreds og tilhørsforhold og således af deres nære omverdens fortolkninger. De unge vil herigennem ikke kun få viden om sociale og politiske forhold, men også opleve familie og venners ideologiske, moralske og affektive vurderinger af problemstillingerne. I samtalerne vil de have mulighed for at afprøve og danne deres holdninger og værdier i og med den konkrete kontekst, som danner baggrund for deres eget liv.

De offentlige diskussioner og særligt de politiske emner, som bliver taget op i forbindelse med deres skolearbejde (se kapitel 6), er ligeledes vigtige i forhold til de unges politiske og demokratiske dannelse. De har dog ofte mere generel og indførende karakter og dermed en lidt anden status for de unge. Politiske samtaler med familie og venner adskiller sig herfra ved at være ansporet af partikulære og af nære omstændigheder. I socialisationsteorien skelnes der ofte mellem primær- og sekundærsocialisering, det vil sige mellem den politiske socialisering, som finder sted i familien, og den socialisering, som opstår, når det enkelte individ indgår i det sociale samspil i daginstitutioner og på skoler. Denne skelnen kan dog ikke opretholdes i

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

praksis, da de to sfærer, familie- og institutionsliv, gensidigt påvirker hinanden. Således vil mange af de emner, som præger samtalerne i familien, komme fra skolen, ligesom de diskussioner, der tages i timerne med lærerne, vil være inspireret af familie og venner.

Tabel 4.5 tager udgangspunkt i fire spørgsmål, der vedrører, hvor ofte eleverne gør følgende (*aldrig eller næsten aldrig, månedligt, ugentligt, hver dag eller næsten hver dag*):

- Taler med deres forældre om politiske eller sociale spørgsmål
- Taler med deres forældre om, hvad der sker i andre lande
- Taler med venner om politiske eller sociale spørgsmål
- Taler med venner om, hvad der sker i andre lande.

De danske elever opnår det højeste resultat på 54 skalapoint i denne sammenhæng. De lettiske, litauenske og peruvianske elever kommer lige efter også med 54 skalapoint i afrundede tal. Det er som udgangspunkt meget forskellige lande, hvis der ses bort fra relationerne mellem Letland og Litauen. I en nordisk sammenhæng kommer de svenske elever lige efter de danske med 53 point. De svenske elever ligger også signifikant over ICCS' gennemsnit, som er på 52. Herefter kommer Finland og Norge, der ligger signifikant under gennemsnittet, begge med 51 skalapoint.

I den relative fordeling mellem de deltagende lande må det konkluderes, at de danske elever i høj grad har samtaler uden for skolen om sociale og politiske forhold. Det danske resultat er dog ikke markant højere end ICCS-landenes gennemsnit. De danske elever taler først og fremmest med deres forældre om politiske og sociale spørgsmål, og hvad der sker i andre lande. Således svarer 47 procent af eleverne, at de mindst en gang om ugen taler med deres forældre om disse forhold. Tilsvarende tilkendegiver 25 procent af eleverne, at de har politiske samtaler med venner. De danske elever taler væsentligt oftere med deres forældre og venner om, hvad der sker i andre lande, end om politiske og sociale spørgsmål generelt. 65 procent siger, at de aldrig eller mindst en gang om måneden taler om politiske og sociale spørgsmål med deres forældre. Den tilsvarende procentfordeling for samtaler med venner er på 81 procent. Til trods for de danske elevers høje placering i den internationale sammenligning er der en stor andel af eleverne, som aldrig eller sjældent har politiske samtaler med familie og venner.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.5
Skala for politiske samtaler

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Danmark[2]	54	△	50	**4,0**
Litauen	54	△	51	**2,8**
Letland[1]	54	△	53	0,7
Peru	54	△		
Malta	53	△	51	**2,5**
Italien	53	△	52	0,9
Kroatien	53	△		
Sverige[1]	53	△	47	**6,4**
Den Dominikanske Republik	52	△	52	0,3
Estland[1]	52		49	**2,9**
Rusland	52		50	**2,0**
Bulgarien	51		50	0,9
Taiwan	51	▽	49	**1,9**
Norge[1, 3]	51	▽	49	**2,2**
Slovenien	51	▽	48	**2,8**
Finland	51	▽	46	**4,9**
Colombia	51	▽	51	-0,4
Belgien (flamsk)	50	▽	45	**5,3**
Holland[2]	50	▽		
Chile	49	▽	49	0,1
Mexico	49	▽	48	**1,1**
ICCS 2016-gennemsnit	52			
ICCS 2009-lande	52		49	**2,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	51			
Sydkorea[4]	51			
Tyskland[5]	53			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskelle fra 2009 til 2016

Et interessant resultat er, at eleverne på tværs af de deltagende lande taler mere om politik med venner og forældre end i 2009. Den statistiske usikkerhed gør, at Chile, Columbia og Den Dominikanske Republik ikke kan bestemmes i forhold til denne trend. Ser man på udviklingen for de lande, som både har deltaget i ICCS 2009 og ICCS 2016, er der en gennemsnitlig stigning på 2,3 skalapoint. Dette resultat skal også ses i lyset af elevernes lille, men stigende politiske selvtillid.

Hvis der ses bort fra de norske elever, hvis stigning ligger på samme niveau som den gennemsnitlige, findes de mest markante stigninger fra 2009 til 2016 blandt de nordiske lande. I Sverige, Finland og Danmark har eleverne væsentligt flere politiske samtaler med venner og forældre i 2016 relativt til andre lande. I Sverige er stigningen på 6,4 skalapoint, i Finland 4,9 og i Danmark 4,0. Derudover finder man en tilsvarende markant stigning i Belgien. Disse resultater peger på, at de danske elever er blandt dem, der taler allermest om politik med venner og forældre, og som fra 2009 til 2016 oplever en af de største stigninger og dermed en iøjnefaldende større opmærksomhed for politiske, sociale og internationale forhold.

Politiske samtaler i forhold til forældrenes uddannelse, elevernes politiske interesse og testniveau

I tabel 4.6 undersøges konteksten for politiske samtaler ud fra tre faktorer:

- Forældrenes uddannelse (henholdsvis de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse)
- Elevernes interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Tabel 4.6abc viser således elevernes skalapoint for politiske samtaler i to grupper ud fra disse tre faktorer med henblik på at få nogle indikationer på, hvorledes faktorerne blandt andre udgør en baggrund for elevernes politiske samtaler med venner og forældre.

Det er elevernes interesse for politik, der danner den væsentligste baggrund for elevernes politiske samtaler ud af de tre faktorer. De internationale gennemsnit for den gruppe af elever, som interesserer sig enten *meget* eller *ret meget* for politik, og den gruppe af elever, som enten ikke er *særligt* eller

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

slet ikke interesserede, er på henholdsvis 57 og 49 skalapoint, hvilket svarer til en forskel på 7,2 skalapoint. Denne forskel er ganske betydelig. Elevernes interesse i politiske og sociale spørgsmål er således en afgørende markør for frekvensen og regelmæssigheden i elevernes politiske samtaler herunder deres forhold til og valorisering af disse. I Norden samt i Holland og Chile findes de elever, hvor den politiske interesse har den største betydning for de politiske samtaler. I Sverige udgør forskellen 8,8 skalapoint, i Norge 8,5, i Danmark 8,2 og i Finland 8,0.

Elevernes kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner danner ligeledes et positivt udgangspunkt for frekvensen af elevernes politiske samtaler særligt i Finland og Danmark. I gennemsnit er der en forskel på 2 skalapoint mellem de to grupper af elever, som scorer henholdsvis under og over 479 point i testen. I Finland udgør denne forskel 4,5 skalapoint, og i Danmark 3,6 skalapoint. Sverige og Norge placerer sig væsentlig længere nede i tabellen og tæt på det internationale gennemsnit.

Der kan endvidere spores en sammenhæng mellem forældrenes uddannelsesbaggrund og elevernes politiske samtaler med venner og forældre, dog er den mindre sammenlignet med de to forrige faktorer. Forældrenes uddannelsesniveau har således en positiv betydning i denne sammenhæng. Igen findes de største forskelle i Norden mellem de grupper af elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de grupper, hvor ingen af forældrene har en lang uddannelse. I Norden udgør forskellen mellem 2,1 og 2,6 skalapoint. Denne forskel er kun overgået af de hollandske (3,2 skalapoint) og til dels de chilenske (2,5 skalapoint) elever. Det er værd at bemærke i forhold til Danmark, at selv den gruppe af elever, hvis forældre ikke har en lang videregående uddannelse, ligger på et højt skalaniveau i forhold til politiske samtaler. Med en ekstra decimal i forhold til tallet præsenteret i tabellen er gennemsnittet for denne gruppe af elever 53,7 skalapoint, hvilket svarer til 0,6 skalapoint under gennemsnittet for alle danske elever.

Medier

Det kan ikke betvivles, at medierne generelt og særligt mediernes formidling af politiske og sociale forhold er afgørende for den offentlige debat og den politiske stillingtagen. Medierne informerer om politiske problemstillinger, begrundelser og beslutninger. De unges interesse for at orientere sig i den politiske nyhedsstrøm er således en vigtig forudsætning for muligheden for at være en del af og at deltage i samfundet. I en tid, hvor de konventionelle

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.6a
Skala for politiske samtaler opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore: Ingen LVU	Skalascore: LVU	Forskel
Holland[2]	49	52	**3,2**
Finland	50	52	**2,6**
Danmark[2]	54	56	**2,6**
Chile	49	51	**2,5**
Norge[1, 3]	50	52	**2,2**
Sverige[1]	52	54	**2,1**
Estland[1]	51	53	**2,0**
Kroatien	53	54	**1,9**
Litauen	53	55	**1,9**
Slovenien	50	52	**1,8**
Italien	53	54	**1,6**
Taiwan	51	52	**1,6**
Mexico	49	50	**1,6**
Colombia	50	52	**1,5**
Rusland	51	53	**1,4**
Malta	53	54	**1,1**
Letland[1]	53	54	**1,1**
Bulgarien	51	52	**0,9**
Belgien (flamsk)	50	51	**0,9**
Peru	53	54	**0,8**
Den Dom. Rep.	52	52	**-0,1**
ICCS 2016-gns.	51	53	**1,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	51	54	**3,4**
Sydkorea[4]	50	52	**2,0**

Tabel 4.6b
Skala for politiske samtaler opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore: Lav interesse	Skalascore: Høj interesse	Forskel
Holland[2]	48	57	**8,9**
Sverige[1]	49	58	**8,8**
Chile	48	56	**8,6**
Norge[1, 3]	49	57	**8,5**
Danmark[2]	51	59	**8,2**
Finland	48	56	**8,0**
Estland[1]	50	57	**7,6**
Belgien (flamsk)	48	56	**7,5**
Rusland	49	56	**7,4**
Slovenien	49	56	**7,3**
Taiwan	49	56	**7,2**
Colombia	48	56	**7,2**
Bulgarien	49	56	**6,8**
Italien	51	58	**6,7**
Malta	51	58	**6,7**
Mexico	47	54	**6,5**
Den Dom. Rep.	50	56	**6,3**
Kroatien	51	57	**6,1**
Litauen	51	57	**6,0**
Peru	51	56	**5,8**
Letland[1]	52	58	**5,7**
ICCS 2016-gns.	49	57	**7,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	56	**8,0**
Sydkorea[4]	47	55	**7,6**

Tabel 4.6c
Skala for politiske samtaler opdelt efter testniveau

Land	Skalascore: Under niveau B	Skalascore: Niveau A og B	Forskel
Finland	47	51	**4,5**
Danmark[2]	51	55	**3,6**
Holland[2]	47	51	**3,4**
Slovenien	48	51	**3,0**
Estland[1]	50	53	3,0
Taiwan	49	52	**2,9**
Chile	48	51	**2,7**
Malta	52	54	**2,5**
Rusland	50	53	**2,5**
Kroatien	51	54	**2,3**
Sverige[1]	51	53	**2,1**
Norge[1, 3]	49	52	**2,1**
Litauen	53	54	**1,6**
Italien	52	54	**1,4**
Letland[1]	53	54	**1,3**
Mexico	48	50	**1,2**
Belgien (flamsk)	50	51	0,9
Bulgarien	51	52	0,9
Colombia	51	51	0,2
Den Dom. Rep.	52	52	0,1
Peru	54	53	-0,4
ICCS 2016-gns.	50	52	**2,0**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	52	**1,9**
Sydkorea[4]	49	52	**3,2**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU= Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

medier såsom fjernsyn og aviser udfordres af internettets utallige nye muligheder, er det ikke alene interessant at undersøge, i hvilken grad de unge ser og læser nyheder i fjernsynet, i aviser og på internettet, men også hvorledes medielandskabet for de unge ændrer karakter over tid, og hvorledes de prioriterer mellem de forskellige medieplatforme og deres formidlinger af nyheder.

I dette afsnit undersøges elevernes måder at få nyheder og finde viden om politiske og sociale spørgsmål på via fjernsyn og aviser samt internettet. Resultaterne præsenteres i tre tabeller: 4.7abc. Tabel 4.7a og 4.7b viser elevernes brug af de konventionelle medier: fjernsyn og aviser. I ICCS 2009 er der to tilsvarende spørgsmål, hvilket gør det muligt at vise forskydninger fra 2009 til 2016. Eleverne bliver her spurgt om, hvor ofte de gør følgende (*aldrig eller næsten aldrig, månedligt, ugentligt, hver dag eller næsten hver dag*):

- Ser fjernsyn for at få danske og udenlandske nyheder
- Læser aviser for at få danske og udenlandske nyheder

I tabel 4.7c undersøges elevernes brug af internettet. På dette spørgsmål findes der ikke sammenlignelige resultater fra 2009, ligesom det adskiller sig lidt fra de to første spørgsmål ved ikke at betone nyheder, men viden om politiske og sociale spørgsmål. Dette spørgsmål indgår også i det efterfølgende tema om *Internet og sociale medier.* Der spørges til, hvor ofte eleverne:

- Bruger internettet til at finde viden om politiske og sociale spørgsmål.

Tilsammen giver tabel 4.7abc en samlet fremstilling af, hvor ofte eleverne på 8. klassetrin benytter de forskellige medieplatforme. I det efterfølgende tema *Internettet og sociale medier* (tabel 4.8, 4.9 og 4.10) uddybes elevernes brug af internettet og sociale medier yderligere.

Resultaterne viser, at de danske elevers brug af henholdsvis fjernsyn, aviser og internet fordeler sig således, at de først og fremmest orienterer sig i den politiske nyhedsstrøm via fjernsynet. Tre ud af fem danske elever tilkendegiver, at de mindst en gang om ugen ser tv for at få danske og udenlandske nyheder. Dernæst bruger to ud af fem elever internettet til at finde viden om politiske og sociale spørgsmål, og til sidste kommer aviser, hvor kun en af fem elever orienterer sig mindst en gang om ugen.

I Norge og Sverige er det som i Danmark fjernsynet, der spiller den væsentligste rolle i denne forbindelse. Der er ingen betydelig forskel mellem

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.7a

Medier – fjernsyn som kilde til nyheder

Elever, der mindst en gang om ugen anvender ovenstående – procent

Land	2016		2009	Forskel
Taiwan	80	▲	80	0
Peru	80	▲		
Colombia	79	▲	84	**-6**
Chile	76	▲	80	**-4**
Italien	74	△	78	**-4**
Litauen	73	△	76	**-4**
Belgien (flamsk)	72	△	62	**10**
Den Dom. Rep.	72	△	74	-2
Bulgarien	72	△	72	-1
Estland[1]	65		75	**-10**
Malta	65		64	1
Kroatien	64			
Holland[2]	63	▽		
Danmark[2]	60	▽	69	**-10**
Mexico	59	▽	63	**-3**
Slovenien	59	▽	54	**4**
Letland[1]	57	▽	76	**-18**
Rusland	57	▽	61	**-3**
Sverige[1]	57	▽	49	**8**
Norge[1, 3]	55	▼	71	**-16**
Finland	45	▼	50	**-5**
ICCS 2016-gns.	66			
ICCS 2009	65		69	-3
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	71			
Sydkorea[4]	60			
Tyskland[5]	60			

Tabel 4.7b

Medier – aviser som kilde til nyheder

Elever, der mindst en gang om ugen anvender ovenstående – procent

Land	2016		2009	Forskel
Peru	60	▲		
Den Dom. Rep.	39	▲	54	**-15**
Taiwan	35	△	56	**-21**
Colombia	35	△	38	-3
Belgien (flamsk)	33	△	33	0
Finland	30	△	48	**-18**
Estland[1]	30	△	53	**-23**
Sverige[1]	29	△	51	**-22**
Norge[1, 3]	27		54	**-27**
Italien	27		36	**-10**
Mexico	26		31	**-5**
Kroatien	25	▽		
Chile	23	▽	38	**-14**
Litauen	23	▽	45	**-22**
Rusland	21	▽	38	**-17**
Bulgarien	20	▽	37	**-16**
Letland[1]	20	▽	37	**-17**
Danmark[2]	20	▽	28	**-8**
Holland[2]	18	▽		
Slovenien	17	▼	32	**-15**
Malta	16	▼	28	**-13**
ICCS 2016-gns.	27			
ICCS 2009	26		41	**-15**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	44			
Sydkorea[4]	14			
Tyskland[5]	23			

Tabel 4.7c

Medier – internettet som kilde til nyheder

Elever, der mindst en gang om ugen anvender ovenstående – procent

Land	2016	
Taiwan	65	▲
Rusland	40	△
Danmark[2]	38	△
Den Rem. Rep.	37	△
Letland[1]	37	△
Litauen	37	△
Italien	35	△
Kroatien	34	△
Peru	33	△
Sverige[1]	33	△
Colombia	29	▽
Mexico	29	
Norge[1, 3]	27	▽
Bulgarien	26	▽
Estland[1]	26	▽
Malta	25	▽
Belgien (flamsk)	23	▽
Chile	21	▽
Slovenien	20	▼
Finland	18	▼
Holland[2]	10	▼
ICCS 2016-gns.	31	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	29	
Sydkorea[4]	41	
Tyskland[5]	14	

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

de norske og svenske elevers brug af henholdsvis aviser og internet. Som nævnt er de to spørgsmål ikke helt identiske. I Danmark er internettet derimod utvetydigt den sekundære kilde til information om politiske og sociale forhold. I både Sverige og Norge læser elever mere avis end i Danmark. I Norge og Sverige er andelene for de elever, der ugentligt eller dagligt læser avis, henholdsvis 7 og 9 procentpoint højere end for de danske elevers vedkommende. Omvendt ligger de danske elever 11 procentpoint højere end de norske elever og 5 procentpoint højere end de svenske elever, når det gælder det at finde viden om politiske og sociale spørgsmål på internettet. Med undtagelse af at læse avis så ligger de finske generelt lavere end de øvrige nordiske lande på disse spørgsmål.

Blandt de deltagende lande er de danske elever blandt de elever, som bruger internettet allermest til at få viden om politiske og sociale spørgsmål. Forskellene mellem lande er dog generelt ikke store. Det er kun i Taiwan, som ligger markant over ICCS-gennemsnittet, og i Rusland, at eleverne orienterer sig mere på nettet end de danske elever. Et bemærkelsesværdigt resultat er, at 20 procent af eleverne i Slovenien, 18 procent i Finland og kun 10 procent i Holland tilkendegiver, at de søger information om politik om nettet. I Holland er det således kun hver tiende elev, som benytter internettet. I Danmark er det mere end hver tredje, som mindst en gang om ugen bruger internettet i denne sammenhæng.

I forhold til de konventionelle medier placerer de danske elever sig under det internationale gennemsnit, både hvad angår fjernsyn og aviser. Der er en tendens til, at eleverne fra undersøgelsens ikke-europæiske lande orienterer sig mere i de konventionelle medier end de europæiske. Disse elever trækker således det internationale gennemsnit op. Ikke desto mindre må det konstateres, at de danske elever i mindre grad end størstedelen af de øvrige medvirkende landes elever benytter tv og særligt aviser som kilder til nationale og internationale nyheder. Resultaterne for elevernes brug af internet og sociale medier uddybes i næste afsnit.

Forskelle fra 2009 til 2016

Sammenlignes resultaterne med hensyn til elevernes brug af konventionelle medier fra 2009 med resultaterne fra 2016, er der en generel tendens til, at eleverne i stadig mindre grad benytter disse medieplatforme som kilde til nyheder. Særlig markant er faldet blandt de andele af elever, som mindst en gang om ugen læser aviser. Der er således henholdsvis 3 procentpoint færre elever, der ser tv, og hele 15 procentpoint færre elever, der læser avis, blandt de lande, som deltog både i 2009 og 2016.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I Danmark ses et stort fald på 10 procentpoint af de danske elever, som ser nyheder dagligt eller ugentligt i fjernsynet. I Norge er dette tal endnu større, her ses et fald på 16 procentpoint. I Finland er det tilsvarende fald på 5 procentpoint. Sverige er et af de to lande i undersøgelsen, hvor der omvendt er en bemærkelsesværdig signifikant stigning i antallet af elever, som ser fjernsyn.

På samme måde viser resultaterne, at der i Danmark er 8 procentpoint færre elever, som ugentligt eller dagligt læser avis. I Finland, Norge og Sverige er faldet i antallet af elever, der læser avis, langt mere dramatisk henholdsvis på 18, 27 og 22 procentpoint. På trods af disse store fald læser eleverne i Finland, Norge og Sverige dog stadig mere avis end de danske elever.

Inddrages resultaterne fra ICCS 2009 med hensyn til elevernes brug af internettet, indikerer resultaterne endvidere, at der i disse år og særligt i Danmark sker et skift fra konventionelle medier til nye internetbårne medieplatforme. Det skal bemærkes, at 2009- og 2016-resultaterne i forbindelse med elevernes brug af internettet ikke er direkte sammenlignelige.

Internettet og sociale medier

I ICCS 2016 undersøges elevernes brug af internettet og sociale medier mere detaljeret end i 2009. Siden 2009 har internettet og de sociale medier fået en gradvis større betydning i forhold til distributionen af politiske budskaber, ligesom helt unge via de sociale medier har fået bedre mulighed for at deltage i den politiske debat ved at poste og dele kommentarer. Mulighederne for at finde information, dele budskaber og at give sin mening til kende er utallige på internettet og de sociale medier, ligesom adgangen til fora, hvor sociale og politiske spørgsmål diskuteres, er lettere. At bruge internettet og de sociale medier er altså ikke kun et spørgsmål om få nationale og internationale politiske nyheder, som det forrige afsnit undersøgte, det vil sige passivt at blive informeret og modtage nyheder. Internet og sociale medier åbner i høj grad op for, at den enkelte borger selv kan deltage aktivt i distributionen, formidlingen og skabelsen af politisk nyhedsstof.

Dette har ubetinget en række fordele for demokratiet. Stadig flere mennesker rundt om i verden får adgang til information, det er muligt at dele denne information med flere på tværs af landegrænser og sociale grupper, ligesom mulighederne for at komme til orde via de sociale medier er blevet flere. Men internettet og sociale medier udfordrer også demokratiet. Den offentlige og for eksempel redaktionelle diskussion af den nyhedsstrøm, som distribueres, er blevet forringet. I disse år er 'fake news' et reelt problem for den offentlige diskussion. Stater og globale virksomheder udøver i stigende

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

grad kontrol over borgerne via den information, som internettet og de sociale medier giver adgang til. Viden om borgernes alder, skole, arbejde, interesse, vaner, forbrug og politiske overbevisning er i dag en handelsvare, ligesom den anvendes i forbindelse med politiske beslutningsprocesser.

Forrige afsnit viste, at eleverne generelt og særligt de danske elever i stigende grad benytter internettet i forhold til at få viden om politiske og sociale spørgsmål. I dette afsnit undersøges elevernes brug af internettet og de sociale medier bredt, det vil sige i forhold til at få viden om politiske og sociale emner, skrive kommentarer eller uploade billeder samt at kommentere eller dele en anden persons indlæg. I tabel 4.8 undersøges således, om eleverne:

- Bruger internettet til at finde viden om politiske og sociale spørgsmål
- Skriver kommentarer eller uploader billeder om politiske og sociale spørgsmål på internettet
- Kommenterer eller deler en andens indlæg om politiske og sociale spørgsmål på internettet.

I den internationale fordeling placerer de danske elever sig på gennemsnittet sammen med Sverige med 50 skalapoint. Norge kommer lige efter med 49. Et bemærkelsesværdigt resultat er, at de finske elever placerer sig markant under de øvrige nordiske lande med 46 skalapoint.

Der er kun to lande, Taiwan og Den Dominicanske Republik, som placerer sig markant over ICCS' gennemsnit, og tre lande, Finland, Holland og Slovenien, som placerer sig tilsvarende markant under gennemsnittet. Der er en tendens til, at eleverne fra de ikke-europæiske lande generelt bruger internettet og de sociale medier mere end de europæiske elever. Undtagelsen er her Letland (53 point) og Litauen (52 point) samt Chilie, som opnår 48 skalapoint.

Denne forskel mellem de europæiske og ikke-europæiske lande bliver desto mere tydelig, når elevernes konkrete brug af internettet og de sociale medier beskrives i procenttal. I tabel 4.9 præsenteres procentandele af elever med hensyn til deres forskellige måder at bruge internettet og de sociale medier på.

I de europæiske lande i ICCS bruger eleverne kun i meget lille grad internettet og de sociale medier til at kommentere, uploade billeder eller til at dele andre personers indlæg med. På disse spørgsmål er det kun i Bulgarien og i Letland, at eleverne opnår resultater, der er signifikant over gennemsnittet. I Danmark er det 3 procent af eleverne, som skriver kommentarer eller uploader billeder, og 4 procent, som deler eller kommenterer andres indlæg

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.8
Skala for brug af internettet og sociale medier

Land	Skalascore	
Taiwan	57	▲
Den Dominikanske Republik	54	▲
Peru	53	△
Letland[1]	53	△
Rusland	52	△
Litauen	52	△
Colombia	51	△
Italien	51	△
Mexico	50	△
Bulgarien	50	
Danmark[2]	50	
Sverige[1]	50	
Estland[1]	49	▽
Kroatien	49	▽
Norge[1, 3]	49	▽
Chile	48	▽
Malta	48	▽
Belgien (flamsk)	48	▽
Slovenien	47	▼
Finland	46	▼
Holland[2]	44	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	52	
Sydkorea[4]	52	
Tyskland[5]	47	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

mindst en gang om ugen. Som det forrige afsnit viste, er de danske elever blandt de elever i undersøgelsen (kun overgået af eleverne fra Taiwan og Rusland), som hyppigst benytter internettet og de sociale medier til at finde viden om politiske og sociale spørgsmål. Dette har tilsyneladende ikke betydning for deres brug af de alternative muligheder med hensyn til at 'poste' og 'dele', som de sociale medier ligeledes giver adgang til. På disse to spørgsmål ligger de danske elever signifikant under ICCS-gennemsnit. Det lave danske resultat er dog ikke usædvanligt i den europæiske sammenhæng.

Internettet/sociale medier i forhold til forældres uddannelse, elevernes politiske interesse og testniveau

Inddeles elevernes brug af internet og sociale medier efter deres forældres uddannelsesbaggrund samt efter elevernes interesse for politik og kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner, er det her som tidligere elevernes interesse for politiske og sociale spørgsmål ud af disse tre faktorer, som danner det mest afgørende udgangspunkt for elevernes brug af internettet og de sociale medier.

I tabel 4.10 fordeles eleverne i to grupper på de enkelte faktorer. Opdelingen af de to grupper er foretaget analytisk og afspejler en højere eller mindre grad af det forhold, som den konkrete faktor refererer til. Elevernes gennemsnitlige skalascore for brug af internet og sociale medier udregnes for hver af de to grupper og præsenteres i tabellen. Tabellen viser, jævnfør kontekstabellerne ovenfor, elevernes gennemsnitlige skalascore for brug af internet og sociale medier på følgende faktorer:

- Forældrenes uddannelse (henholdsvis de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse)
- Elevernes interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Jo større interesse for politik, desto større er tilbøjeligheden blandt eleverne til at bruge internettet og de sociale medier med hensyn til at søge viden, 'poste' og 'dele' information om politiske og sociale emner. For de danske elever vedrører denne sammenhæng først og fremmest det at søge viden om politiske og sociale spørgsmål på internettet, da de kun i meget lille omfang skriver, kommenterer eller uploader billeder og deler andres

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.9
Brug af internettet og sociale medier til politiske og sociale spørgsmål

Elever, der mindst en gang om ugen anvender følgende i relation til politiske og sociale spørgsmål – procent

Land	Bruger internettet for at finde information		Poster kommentarer eller billeder		Deler eller kommenterer andres delinger på nettet	
Taiwan	65	▲	20	▲	15	△
Den Dominikanske Republik	37	△	19	▲	23	▲
Peru	33	△	17	△	18	△
Letland[1]	37	△	14	△	14	△
Rusland	40	△	8		10	
Colombia	29	▽	11	△	16	△
Litauen	37	△	8		9	
Mexico	29		12	△	12	△
Italien	35	△	9		10	
Bulgarien	26	▽	12	△	11	△
Danmark[2]	38	△	3	▽	4	▽
Sverige[1]	33	△	5	▽	7	▽
Malta	25	▽	7	▽	8	▽
Kroatien	34	△	3	▽	3	▽
Estland[1]	26	▽	5	▽	8	▽
Chile	21	▽	9		8	▽
Norge[1, 3]	27	▽	4	▽	5	▽
Belgien (flamsk)	23	▽	5	▽	6	▽
Slovenien	20	▼	3	▽	4	▽
Finland	18	▼	3	▽	3	▽
Holland[2]	10	▼	3	▽	5	▽
ICCS 2016-gennemsnit	31		9		10	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Hongkong	29		16		16	
Sydkorea[4]	41		8		11	
Tyskland[5]	14		8		7	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de tre anvendelsesformer

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.10a

Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore: Ingen LVU	LVU	Forskel
Mexico	50	52	**2,4**
Peru	52	54	1,9
Holland[2]	44	45	**1,8**
Finland	45	47	**1,7**
Chile	48	50	**1,6**
Italien	50	52	**1,3**
Sverige[1]	49	51	**1,2**
Danmark[2]	50	51	**1,0**
Norge[1, 3]	48	49	**0,8**
Kroatien	49	50	**0,8**
Colombia	51	51	0,7
Malta	48	49	0,6
Den Dom. Rep.	53	54	0,6
Letland[1]	52	53	0,2
Litauen	51	52	0,2
Slovenien	47	47	0,1
Taiwan	57	57	0,1
Estland[1]	50	49	-0,2
Rusland	52	52	-0,2
Bulgarien	51	50	-0,7
Belgien (flamsk)	49	48	**-1,3**
ICCS 2016-gns.	50	51	**0,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	52	53	0,8
Sydkorea[4]	51	53	**2,0**

Tabel 4.10b

Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore: Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Chile	46	55	**8,9**
Sverige[1]	47	54	**7,2**
Holland[2]	43	50	**7,0**
Finland	44	51	**6,7**
Colombia	49	55	**6,7**
Malta	46	53	**6,7**
Danmark[2]	47	54	**6,5**
Norge[1, 3]	47	53	**6,4**
Rusland	49	55	**6,2**
Bulgarien	48	54	**6,1**
Italien	49	55	**6,0**
Belgien (flamsk)	47	53	**6,0**
Den Dom. Rep.	51	57	**5,9**
Estland[1]	48	53	**5,6**
Litauen	50	55	**5,6**
Kroatien	47	52	**5,5**
Peru	50	55	**5,3**
Slovenien	46	51	**5,2**
Mexico	49	54	**5,0**
Taiwan	56	60	**4,5**
Letland[1]	51	56	**4,3**
ICCS 2016-gns.	48	54	**6,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	56	**8,1**
Sydkorea[4]	48	56	**7,5**

Tabel 4.10c

Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter testniveau

Land	Skalascore: Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Taiwan	56	57	**1,3**
Kroatien	48	49	1,1
Finland	45	46	0,9
Chile	48	49	**0,9**
Holland[2]	44	45	**0,8**
Mexico	50	51	0,3
Danmark[2]	50	50	0,2
Italien	50	51	0,2
Sverige[1]	50	50	0,2
Den Dom. Rep.	54	54	0,0
Slovenien	47	47	-0,1
Colombia	51	51	-0,2
Litauen	52	51	-0,2
Malta	48	48	-0,2
Rusland	52	52	-0,3
Letland[1]	53	52	-0,4
Estland[1]	50	49	-0,5
Norge[1, 3]	49	48	-0,7
Peru	53	52	**-1,0**
Bulgarien	51	49	**-1,9**
Belgien (flamsk)	50	48	**-2,2**
ICCS 2016-gns.	50	50	-0,1
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	52	52	0,0
Sydkorea[4]	50	53	**2,7**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU = Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

indlæg. Dette er som nævnt generelt for særligt de europæiske lande, som deltager i undersøgelsen. Forskellen mellem den gruppe af elever, som interesserer sig for politik, og den gruppe, som ikke eller i meget ringe grad gør, er her som på andre temaer særlig stor i Norden. Således ligger alle de nordiske lande over den internationale forskel på 6,1 skalapoint. Sverige har den næststørste forskel på 7,2 skalapoint, i Finland 6,7, i Danmark 6,5 og i Norge 6,4 skalapoint.

Forældrenes uddannelsesbaggrund har generelt en svag betydning i denne sammenhæng, dog konstituerer forældrenes uddannelsesniveau en lille, men signifikant positiv kontekst for de grupper af nordiske elever, hvor mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Elevernes kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner udgør i meget lille grad en kontekst for elevernes brug af internet og sociale medier. Tabel 4.10c viser, at der kun er seks signifikante resultater, hvor tre af resultaterne (Taiwan, Chile og Holland) beskriver en positiv betydning, og de sidste tre (Peru, Bulgarien og Belgien) en negativ. Ikke desto mindre er det interessant at bemærke i forhold til de danske elever, at deres kundskaber og færdigheder ikke har betydning for deres brug af internettet og sociale medier, hvorimod det udgør en væsentlig baggrund for politisk selvtillid, deres samtaler med venner og forældre og særligt, som fremstilles senere i dette kapitel (se tabel 4.19c), deres forventede valgdeltagelse.

Politisk deltagelse

Politisk deltagelse uden for skolen kan dække over mange forskellige former for aktiviteter, fra deltagelse i partipolitiske foreninger over frivilligt socialt arbejde til engagement i såvel lovlige som ulovlige protestaktiviteter. Der vil yderligere være aktiviteter og foreninger, der ikke har et intenderet politisk formål, men som ikke desto mindre har politiske implikationer og interesser i bestemte puljer, love, regler, værdier og lignende. Unge kan have, og har, mange forskellige grunde til at deltage i disse typer af aktiviteter, som både kan være begrundet i deres politiske holdninger og motiveret af andre forhold såsom personlige ambitioner, familien, venner og det sociale liv, som også er en del af disse aktiviteter.

I det følgende undersøges et udsnit af de almindelige politiske deltagelsesformer, som har en tydelig politisk agenda, som de unge formodes at have kendskab til, og som det kan forventes, at de eventuelt vil og har mulighed for at deltage i. De følgende afsnit kan tilsammen give et bredt

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

funderet billede af de unges konkrete engagement i samfundet samt deres aktuelle forståelse af sig selv som politisk deltagende borgere aktuelt og i fremtiden. Det skal dog bemærkes, at dette ikke dækker den samlede bredde og kompleksitet af unges politiske deltagelse. Meget forskning peger på, at jo tidligere man engagerer sig i det politiske, desto større er sandsynligheden for, at man senere i livet vil deltage aktivt i samfundet. De følgende afsnit berører fire aspekter af deltagelse:

- Interessegrupper og foreninger
- Lovlige og ulovlige politiske aktiviteter
- Aktiv i det politiske system
- Deltagelse i valg

Interessegrupper og foreninger

I dette afsnit undersøges elevernes deltagelse i en række almindelige politiske foreninger, frivillige grupper og organisationer herunder i grupper, der arbejder for konkrete sager. Dette kan give et første indtryk af elevernes konkrete politiske deltagelse, deres erfaringer med politisk arbejde og omfanget af deres deltagelse. Der spørges til følgende tre deltagelsesformer, hvilke eleverne vurderer ud fra, om de har deltaget i dem inden for det seneste år, for mere end et år siden eller aldrig:

- En ungdomspartipolitisk forening eller en fagforening
- En frivillig gruppe, der hjælper til i samfundet
- En gruppe, der arbejder for en særlig sag

Derudover har undersøgelsen tre yderligere spørgsmål, som ikke opgøres i tabellen, da resultaterne fra disse ikke er sammenlignelige med resultaterne fra 2009:

- En miljøforening eller aktiviteter for et bedre miljø
- En forening for menneskerettigheder
- En forening, der samler penge ind til gode formål

Tabel 4.11abc beskriver de tre første spørgsmål, der hver er opgjort ud fra andelen af elever, som tilkendegiver, at de har deltaget i aktiviteten (enten inden for det sidste år eller tidligere).

Det første indtryk af elevernes politiske deltagelse er, at eleverne i Danmark generelt er forbeholdne over for denne type deltagelse ligesom eleverne

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.11a

Deltagelse i en politisk ungdomsforening eller en fagforening

Elever, der har gjort ovenstående – procent

Land	2016		2009	Forskel
Den Dom. Rep.	23	▲	25	-2
Peru	19	△		
Litauen	19	△	11	**8**
Malta	17	△	14	2
Mexico	15	△	15	0
Letland[1]	15	△	9	**6**
Rusland	13	△	11	2
Colombia	12	△	14	**-2**
Chile	11		9	**2**
Norge[1, 3]	10		9	1
Bulgarien	10		9	1
Estland[1]	10		9	1
Belgien (flamsk)	6	▽	5	1
Italien	6	▽	5	**1**
Sverige[1]	5	▽	7	-1
Danmark[2]	5	▽	4	0
Slovenien	5	▽	6	-1
Holland[2]	4	▽		
Kroatien	4	▽		
Finland	3	▽	3	1
Taiwan	2	▽	4	**-2**
ICCS 2016-gns.	10			
ICCS 2009 lande	10		9	**1**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	6			
Sydkorea[4]	6			
Tyskland[5]	4			

Tabel 4.11b

Deltagelse i grupper af frivillige, der hjælper til i samfundet

Elever, der har gjort ovenstående – procent

Land	2016		2009	Forskel
Den Dom. Rep.	67	▲	70	**-3**
Colombia	54	▲	57	-2
Peru	52	▲		
Bulgarien	50	▲	37	**13**
Mexico	49	▲	46	**3**
Malta	46	△	36	**10**
Estland[1]	43	△	44	-1
Letland[1]	42	△	38	4
Litauen	42	△	23	**18**
Chile	40	△	40	0
Rusland	35	▽	30	**5**
Norge[1, 3]	32	▽	20	**13**
Italien	32	▽	23	**9**
Slovenien	31	▽	24	**7**
Belgien (flamsk)	30	▽	23	**8**
Holland[2]	30	▽		
Kroatien	30	▽		
Taiwan	26	▼	20	**6**
Danmark[2]	25	▼	12	**13**
Sverige[1]	16	▼	14	**2**
Finland	15	▼	14	0
ICCS 2016-gns.	37			
ICCS 2009 lande	38		32	**6**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	19			
Sydkorea[4]	37			
Tyskland[5]	32			

Tabel 4.11c

Deltagelse i grupper, der arbejder for en særlig sag

Elever, der har gjort ovenstående – procent

Land	2016		2009	Forskel
Rusland	54	▲	62	**-8**
Den Dom. Rep.	48	▲	58	**-11**
Peru	40	▲		
Bulgarien	39	▲	37	2
Chile	38	▲	42	**-4**
Colombia	34	△	45	**-11**
Mexico	33	△	39	**-6**
Letland[1]	28	△	38	**-10**
Slovenien	27	△	35	**-8**
Estland[1]	25		30	**-5**
Italien	22	▽	23	-1
Litauen	21	▽	25	**-4**
Malta	19	▽	17	2
Danmark[2]	18	▽	13	**5**
Belgien (flamsk)	17	▽	17	0
Norge[1, 3]	14	▽	24	**-9**
Sverige[1]	14	▽	14	0
Finland	8	▼	10	**-2**
Holland[2]	7	▼		
Kroatien	3	▼		
Taiwan	2	▼	6	**0**
ICCS 2016-gns.	24			
ICCS 2009 lande	26		30	**-4**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	7			
Sydkorea[4]	21			
Tyskland[5]	20			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

i de øvrige nordiske lande. De danske elever ligger væsentligt under de internationale gennemsnit på alle tre spørgsmål. I Norge er tendensen en anelse mere åben over for politisk deltagelse, og i Finland er eleverne generelt mindre aktive end i de tre andre nordiske lande. I Danmark deltager eleverne først og fremmest i frivillige grupper, der hjælper til i samfundet (25 procent), dernæst i grupper, der arbejde for en bestemt sag (18 procent), og til sidst og i meget lille grad i ungdomspolitiske foreninger eller fagforeninger (5 procent). Den samme prioritering findes blandt de nordiske elever generelt.

Resultaterne viser, at regionale forskelle gør sig gældende mellem landene. I de latinamerikanske lande og i Rusland er eleverne som udgangspunkt langt mere indstillede på at deltage politisk aktivt i disse og lignende foreninger og grupper. Blandt de europæiske og asiatiske lande er eleverne noget mere forbeholdne. De europæiske elever er dog splittede på disse spørgsmål, særligt Malta, Bulgarien og de baltiske lande er positive over for denne type af politisk deltagelse, hvor Italien, Belgien, Holland, Kroatien og de nordiske lande alle ligger under det internationale gennemsnit på de tre spørgsmål.

I spørgeskemaet har der som nævnt været en række lignende spørgsmål, som ikke er beskrevet i tabellen. Her opgives de danske elevers tilkendegivelser jævnfør tabellen ud fra, om eleverne har deltage i de følgende aktiviteter:

- 11 procent har deltaget i en miljøforening eller aktiviteter for et bedre miljø.
- 5 procent har deltaget i en forening for menneskerettigheder.
- 52 procent har deltaget i en forening, der samler penge ind til gode formål.

Hvis der ses bort fra spørgsmålet, der vedrører pengeindsamling, hvor der endvidere har været en markant stigning af andelen af elever siden 2009, genfindes her samme forbeholdne indstilling blandt de danske elever som i de tre spørgsmål, der indgår i tabellen.

Forskelle fra 2009 til 2016

Fra 2009 til 2016 er der en stigende tendens til, at de danske elever engagerer sig i visse typer af politiske foreninger og grupper. Omvendt tyder resultaterne også på, at disse stigninger vedrører bestemte områder og ikke alle typer af politiske foreninger og grupper. De danske elever forbliver således forbeholdne over for at deltage i ungdomspolitiske foreninger eller i fagforeninger, hvorimod der ses en lille stigning på 5 procentpoint med hensyn til at deltage i grupper, der arbejder for en særlig sag, og en markant stigning på 13 procentpoint i andelen af elever, som deltager i frivillige aktiviteter,

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

der hjælper til i samfundet. De tre spørgsmål, som her beskrives, kan alene give et begrænset indtryk af elevernes politiske deltagelse og forandringerne over tid, og som nævnt kan de ikke afdække det komplekse billede af elevernes generelle indstilling over for deltagelse i politiske foreninger og grupper.

Danmark er det land blandt de nordiske, hvor der er den største stigning i deltagelse. Om dette er et udtryk for en ny og positiv indstilling over for politiske deltagelse, kan dette tema ikke afgøre, men det er en tendens, som man bør være opmærksom på. I Sverige og i Finland er der stort set ingen forandringer på disse spørgsmål siden 2009. I Norge ser tendensen helt anderledes ud igen. Der en markant stigning i forhold til elevernes deltagelse i frivillige grupper, der hjælper til i samfundet, og omvendt et stort fald med hensyn til deltagelse i grupper, der arbejder for en særlig sag. Som i de tre andre nordiske lande er der heller ikke i Norge en nævneværdig udvikling i forhold til elevernes deltagelse i ungdomspolitiske foreninger eller fagforeninger.

Lovlige og ulovlige aktiviteter

En vigtig del af den politiske deltagelse i et demokratisk samfund handler om at give sine holdninger til kende, at påvirke den politiske debat og at kæmpe for en sag. I dette afsnit undersøges en bred vifte af såvel konventionelle som ukonventionelle aktiviteter, som har til hensigt at præge politiske beslutninger og den offentlige debat. Det kan ikke forventes, at 14-15-årige har haft mulighed for at deltage i særlig mange af disse aktiviteter eller på anden måde har gjort sig mange erfaringer med deltagelse af denne karakter. Derfor er spørgsmålene i dette tema formuleret i forhold til den enkelte elevs fremtidige forventninger. Det er således ikke elevernes konkrete deltagelse, som her undersøges, men derimod deres indstillinger over for på egen hånd eller i en gruppe aktivt at gå ind i en politisk sag.

I dette tema indgår i alt ni spørgsmål fordelt på to skalaer, som undersøger, i hvilken grad eleverne i fremtiden vil udtrykke deres meninger i form af henholdsvis lovlige og ulovlige politiske aktiviteter. Eleverne præsenteres for følgende, som de besvarer ud fra, om de *helt sikkert, nok, nok ikke* eller *helt sikkert ikke* vil deltage i:

Lovlige aktiviteter:

- Tale med andre om sit syn på politiske og sociale spørgsmål
- Kontakte en valgt politiker
- Deltage i en fredelig demonstration

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Indsamle underskrifter på protestskrivelser
- Organisere en online-gruppe for at markere en holdning til et politisk eller socialt spørgsmål
- Deltage i en online-kampagne.

Ulovlige aktiviteter:

- Spraymale politiske slagord
- Demonstrere ved at blokere trafikken
- Besætte en offentlig bygning.

De danske elever placerer sig på begge tabeller 4.12a og 4.12b på niveau med de fleste andre europæiske lande, det vil sige under det internationale gennemsnit. Af europæiske lande er det kun Bulgarien og Litauen, som ligger signifikant over gennemsnittet på begge instrumenter. Med hensyn til deltagelse i lovlige aktiviteter trækker de nordiske lande gennemsnittet ned. Det er således i Norden samt i Holland og Belgien, at eleverne i mindst grad ønsker at udtrykke deres holdninger via lovlige aktiviteter. For de danske elever gælder det, at 70-85 procent af eleverne svarer, at de *nok* eller *nok ikke* vil deltage i disse lovlige aktiviteter. Eleverne besvarer således spørgsmålene ud fra de to midterste svarmuligheder med en klar overrepræsentation af den mest negative af de to. Som i de fleste andre europæiske lande har flertallet af danske elever vanskeligt ved at identificere sig med disse former for politisk deltagelse. Dog er der for de danske elever en af de lovlige aktivitetsformer, som skiller sig ud, og hvor eleverne viser en positiv interesse. 80 procent af eleverne vil enten *helt sikkert* eller *nok* tale med andre om deres syn på politiske og sociale spørgsmål. Som temaet om *Politiske samtaler* (tabel 4.5) ligeledes viser, så har de danske elever en stor interesse for at tale om og diskutere politiske og sociale spørgsmål og i mindre grad en vilje til at handle politisk aktivt, hvilket elevernes forhold til ulovlige politiske aktiviteter også demonstrerer (se endvidere tabel 4.11).

I forhold til de ulovlige aktiviteter placerer de danske elever sig som det eneste land mere end 3 skalapoint under det internationale gennemsnit. De danske elever udgør således den gruppe blandt de deltagende landes elever, der i mindst grad ser sig selv som borgere, der vil være civilt ulydige og give deres meninger tilkende på ulovlig vis. Langt den største andel af eleverne svarer, at de *nok ikke* (35 procent) eller *helt sikkert ikke* vil (58 procent). De norske elever er i Norden de elever, som bedst kan identificere sig med ulovlige aktiviteter.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.12a
Skala for lovlig politisk deltagelse

Land	Skalascore	
Den Dominikanske Republik	60	▲
Peru	56	▲
Colombia	55	▲
Mexico	54	▲
Litauen	52	△
Taiwan	52	△
Bulgarien	52	△
Chile	51	△
Rusland	51	△
Kroatien	50	
Malta	49	▽
Italien	49	▽
Letland[1]	49	▽
Slovenien	48	▽
Estland[1]	48	▽
Danmark[2]	47	▽
Sverige[1]	47	▼
Finland	46	▼
Norge[1, 3]	46	▼
Belgien (flamsk)	46	▼
Holland[2]	44	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	47	
Sydkorea[4]	51	
Tyskland[5]	45	

Tabel 4.12b
Skala for ulovlig politisk deltagelse

Land	Skalascore	
Den Dominikanske Republik	59	▲
Mexico	54	▲
Peru	54	▲
Chile	54	▲
Bulgarien	54	▲
Colombia	53	▲
Litauen	51	△
Malta	50	
Slovenien	50	
Rusland	49	▽
Italien	48	▽
Letland1	48	▽
Kroatien	48	▽
Norge[1, 3]	48	▽
Holland[2]	48	▽
Estland[1]	48	▽
Sverige[1]	47	▽
Belgien (flamsk)	47	▽
Finland	47	▼
Taiwan	47	▼
Danmark[2]	46	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	47	
Sydkorea[4]	51	
Tyskland[5]	46	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.13a
Danske elevers syn på lovlige aktiviteter (i procent)

Lovlige aktiviteter:	ICCS 2016 Vil og vil nok	ICCS 2016 Vil nok ikke og vil ikke	ICCS 2009 Vil og vil nok	ICCS 2009 Vil nok og vil ikke	Forskelle fra 2009 til 2016
Deltage i en fredelig demonstration	39	61	55	45	- 16,4
Indsamle underskrifter på protestskrivelser	28	72	44	56	- 15,9
Kontakte en valgt politiker	21	79	24	76	- 3,1

Tabel 4.13b
Danske elevers syn på ulovlige aktiviteter (i procent)

Ulovlige aktiviteter:	ICCS 2016 Vil og vil nok	ICCS 2016 Vil nok ikke og vil ikke	ICCS 2009 Vil og vil nok	ICCS 2009 Vil nok og vil ikke	Forskelle fra 2009 til 2016
Spraymale politiske slagord	9	92	11	89	- 2,7
Blokere trafikken	8	92	8	92	- 0,4
Besætte en offentlig bygning	7	94	8	92	- 1,2

I den internationale sammenligning er der en klar tendens til, at de ikke-europæiske lande placerer sig væsentligt højere på de to skalaer end de fleste europæiske lande. Det peger på, at der er nogle grundlæggende kulturelle, sociale og politiske forskelle med hensyn til politisk deltagelse i de forskellige verdensdele. Jo længere man kommer mod Nordvesteuropa, desto mindre aktive vil de unge 14-15-årige være i forhold til på egen hånd eller i en gruppe at deltage for eller imod en given politisk sag.

Forskelle fra 2009 til 2016

I 2009 blev der lavet to tilsvarende skalaer. Spørgsmålene, som ligger til grund for skalaerne, er imidlertid ændret fra 2009 til 2016 således, at det ikke er muligt at beregne og fremstille datamaterialet med henblik på en komparativ trendanalyse. Tre spørgsmål, som indgår i skalaen for lovlige aktiviteter, er erstattet med tre nye spørgsmål. Den korte tekst, der indleder dette tema i elevspørgeskemaet, betonede i 2009 "måder at protestere på", hvor teksten i 2016 siger "måder at udtrykke din mening på". Indhold og formål er dog det samme. Der er en del konkrete spørgsmål, som ikke er ændret, og som derfor kan indikere en række forskelle mellem 2009 til 2016. Disse kan demonstrere en interessant udvikling blandt de danske elever.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Resultaterne viser med al tydelighed, at de danske elever fra 2009 til 2016 i mindre grad forventer at deltage i såvel lovlige som ulovlige politiske aktiviteter, og at de i stadig ringere grad ser sig selv som borgere, der aktivt vil involvere sig i en politisk sag. Faldet i forventet deltagelse fra 2009 til 2016 er mest markant med hensyn til de lovlige aktiviteter. Cirka 16 procentpoint færre af de danske elever forventer således at deltage i fredelige demonstrationer og at samle underskrifter ind. Samme tendens kan spores i forbindelse med elevernes deltagelse i ulovlige politiske aktiviteter, dog er der så få elever både i 2009 og i 2016, som overhovedet ønsker at deltage i disse sammenhænge. Dette betyder, at der ikke kan forventes tilsvarende store fald med hensyn til ulovlige aktiviteter.

Lovlige og ulovlige aktiviteter i forhold til køn, politisk interesse og testniveau

I forlængelse af dette tema er det – tilsvarende kontekstabellerne ovenfor – blevet undersøgt, hvorledes elevernes køn, deres interesse for politik og deres kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner relaterer sig til deres forventede deltagelse i lovlige og ulovlige politiske aktiviteter.

Køn spiller umiddelbart en meget lille rolle i forhold til elevernes deltagelse i lovlige politiske aktiviteter. For så vidt privilegerer denne type aktivitet hverken det ene eller det andet køn i den internationale sammenhæng. Resultaterne er meget blandede. Særligt i Norge, Sverige og Danmark samt i Chile og Italien er der en signifikant tendens til, at piger i højere grad end drengene forventer at deltage i lovlige aktiviteter. I Rusland og Taiwan ses den modsatte tendens. Derimod er der en klar forskel mellem kønnene, når der spørges til ulovlige aktiviteter. Det er først og fremmest drengene, som ønsker at deltage i disse; den internationale forskel er på 2,6 skalapoint. De nordiske lande fordeler sig jævnt over hele det internationale spektrum. I Finland udgør forskellen 4,0 skalapoint, i Sverige 3,0, i Danmark 2,3 og i Norge 1,6 skalapoint.

Med hensyn til elevernes politiske interesse er der igen stor forskel, hvad angår betydningen for henholdsvis lovlige og ulovlige aktiviteter. I gennemsnit er der en forskel på 4,6 skalapoint på de elever, der er knap så interesserede i politik, og de elever, der er interesserede, når der spørges til lovlige aktiviteter. I Danmark udgør forskellen 4,0 skalapoint. Norges forskel på 6,2 point, Sveriges på 6,0 point og Finlands på 4,9 point ligger alle over det internationale gennemsnit, mens det danske ligger lidt under.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.14a

Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Norge[1, 3]	45	47	**2,0**
Sverige[1]	46	48	**1,6**
Chile	51	52	**1,3**
Danmark[2]	47	48	**1,1**
Italien	49	49	**0,7**
Bulgarien	51	52	0,7
Colombia	54	55	0,6
Belgien (flamsk)	45	46	0,4
Estland[1]	48	48	0,3
Holland[2]	44	44	0,1
Litauen	52	52	0,1
Slovenien	48	48	0,1
Mexico	54	55	0,0
Letland[1]	49	49	-0,1
Finland	46	46	-0,1
Peru	56	56	-0,2
Den Dom. Rep.	60	60	-0,2
Kroatien	50	50	-0,3
Malta	50	49	-0,7
Rusland	52	51	**-0,9**
Taiwan	53	51	**-1,5**
ICCS 2016-gns.	50	50	**0,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	47	0,6
Sydkorea[4]	51	51	-0,6

Tabel 4.14b

Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Chile	50	57	**7,0**
Norge[1, 3]	44	50	**6,2**
Sverige[1]	44	50	**6,0**
Malta	48	53	**5,4**
Colombia	53	58	**5,0**
Finland	44	49	**4,9**
Bulgarien	50	55	**4,9**
Rusland	49	54	**4,8**
Belgien (flamsk)	44	49	**4,6**
Slovenien	47	51	**4,6**
Mexico	53	58	**4,4**
Holland[2]	44	48	**4,3**
Italien	48	52	**4,3**
Den Dom. Rep.	58	62	**4,2**
Danmark[2]	46	50	**4,0**
Peru	54	58	**3,9**
Taiwan	51	55	**3,8**
Estland[1]	46	50	**3,8**
Letland[1]	48	51	**3,5**
Litauen	51	54	**3,5**
Kroatien	49	52	**3,3**
ICCS 2016-gns.	49	53	**4,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	44	50	**6,8**
Sydkorea[4]	49	53	**4,1**

Tabel 4.14c

Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Sverige[1]	46	47	1,2
Estland[1]	47	48	**1,1**
Holland[2]	44	45	1,0
Letland[1]	48	49	0,8
Italien	49	49	0,8
Danmark[2]	47	47	0,4
Finland	46	46	0,4
Slovenien	47	48	0,4
Chile	51	51	0,3
Litauen	52	52	0,2
Bulgarien	52	52	0,2
Norge[1, 3]	46	46	0,1
Kroatien	50	50	-0,1
Colombia	55	55	-0,1
Rusland	51	51	-0,3
Malta	50	49	-0,4
Peru	56	55	**-0,7**
Taiwan	53	52	-0,9
Belgien (flamsk)	46	45	-1,0
Mexico	55	54	**-1,3**
Den Dom. Rep.	60	57	**-2,9**
ICCS 2016-gns.	50	50	0,0
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	47	**1,7**
Sydkorea[4]	50	51	0,9

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.15a

Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Kroatien	50	46	**-4,3**
Finland	49	45	**-4,0**
Slovenien	52	48	**-3,7**
Litauen	53	49	**-3,6**
Letland[1]	50	46	**-3,6**
Taiwan	48	45	**-3,2**
Sverige[1]	49	46	**-3,0**
Holland[2]	49	46	**-2,8**
Mexico	56	53	**-2,6**
Estland[1]	49	47	**-2,5**
Malta	52	49	**-2,5**
Peru	56	53	**-2,5**
Belgien (flamsk)	48	46	**-2,4**
Den Dom. Rep.	60	57	**-2,4**
Danmark[2]	48	45	**-2,3**
Bulgarien	55	53	**-2,2**
Rusland	50	48	**-2,0**
Norge[1, 3]	49	47	**-1,6**
Colombia	54	53	**-1,3**
Italien	49	48	**-1,3**
Chile	54	54	-0,6
ICCS 2016-gns.	51	49	**-2,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	45	**-2,6**
Sydkorea[4]	51	50	**-1,1**

Tabel 4.15b

Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Høj interesse	Lav interesse	Forskel
Den Dom. Rep.	58	60	**2,3**
Bulgarien	53	55	**1,2**
Mexico	54	55	1,1
Malta	50	51	**1,0**
Taiwan	47	47	0,2
Chile	54	54	0,0
Peru	54	54	-0,1
Slovenien	50	50	-0,1
Colombia	54	53	-0,3
Belgien (flamsk)	47	47	-0,4
Rusland	49	49	-0,4
Letland[1]	48	48	-0,6
Holland[2]	48	47	-0,7
Estland[1]	48	47	-0,7
Norge[1, 3]	48	47	**-0,8**
Sverige[1]	48	47	**-0,8**
Italien	49	48	**-0,9**
Litauen	51	50	**-1,2**
Finland	47	46	**-1,4**
Kroatien	49	47	**-1,5**
Danmark[2]	47	45	**-1,7**
ICCS 2016-gns.	50	50	**-0,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	47	**0,9**
Sydkorea[4]	51	51	-0,2

Tabel 4.15c

Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Taiwan	55	45	**-9,6**
Peru	57	49	**-7,9**
Den Dom. Rep.	60	52	**-7,8**
Danmark[2]	52	46	**-6,7**
Malta	54	48	**-6,4**
Litauen	55	49	**-6,4**
Finland	53	46	**-6,2**
Mexico	57	51	**-6,0**
Sverige[1]	52	47	**-5,8**
Norge[1, 3]	53	47	**-5,5**
Belgien (flamsk)	51	46	**-5,3**
Kroatien	52	47	**-5,3**
Rusland	53	48	**-5,2**
Colombia	56	51	**-5,2**
Letland[1]	51	46	**-4,8**
Italien	52	47	**-4,7**
Chile	57	52	**-4,7**
Slovenien	53	49	**-4,4**
Holland[2]	51	47	**-4,2**
Bulgarien	56	52	**-4,1**
Estland[1]	51	47	**-3,7**
ICCS 2016-gns.	54	48	**-5,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	45	**-5,5**
Sydkorea[4]	55	50	**-5,7**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Den internationale gennemsnitlige forskel er, for de samme to grupper af elever, der forventer at deltage i ulovlige aktiviteter, på – 0,3. Det betyder, at det for de fleste lande gælder, at jo mindre interesserede eleverne er i politiske og sociale spørgsmål, desto større tilbøjelighed vil de have til at deltage i ulovlige aktiviteter. I Danmark findes den største forskel på – 1,7 skalapoint, det vil sige til fordel for de elever, som er mindst eller slet ikke interesserede i politik. Forskellen er lidt mindre i de øvrige nordiske lande. I Den Dominikanske Republik, Bulgarien og Malta er forskellene også signifikante, blot med modsat fortegn, det vil sige til fordel for de elever, som er mest interesserede i politik.

Der skelnes her mellem to grupper af elever, som opnår henholdsvis over og under 479 skalapoint i kundskabs- og færdighedstesten. I Danmark får langt de fleste elever over 479 point. Kun i ganske få lande er der en signifikant forskel mellem disse to grupper af elever med hensyn til deres forventede deltagelse i lovlige aktiviteter. De nordiske lande er ikke blandt disse. Derimod viser der sig at være afgørende forskelle mellem disse to grupper af elever i forhold til deres forventede deltagelse i ulovlige aktiviteter. For alle lande gælder det, at der er en negativ sammenhæng mellem kundskabs- og færdighedsniveau og elevernes forventede deltagelse i ulovlige aktiviteter. Danmark er det land blandt de nordiske, hvor forskellen mellem de to grupper er størst, det vil sige, hvor den gruppe af elever, som scorer mindst i testen, har en langt større forventning om deltagelse end den anden gruppe. I Danmark er forskellen på – 6,7 skalapoint, i Finland – 6,2, i Sverige – 5,8 og i Norge – 5,5. Den internationale forskel udgør – 5,7 skalapoint med hensyn til elevernes forventede deltagelse i ulovlige aktiviteter.

Deltagelse i det politiske system (som voksen)

I ICCS undersøges endvidere elevernes forventede deltagelse i det almindelige politiske system. Det politiske system dækker i denne sammenhæng over en række af de traditionelle og formaliserede kanaler, hvormed borgeren har mulighed for at deltage politisk. Eleverne spørges således om, i hvilken grad de som voksne forestiller sig at deltage i følgende (*helt sikkert, nok, nok ikke* eller *helt sikkert ikke*):

- Hjælpe en opstillet politiker eller et parti under en valgkampagne
- Melde sig ind i et politisk parti
- Melde sig ind i en fagforening
- Stille op til kommunevalg
- Melde sig ind i en forening, der har et politisk eller socialt formål.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.16
Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen)

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	60	▲	57	**2,8**
Peru	56	▲		
Mexico	55	▲	54	0,8
Colombia	53	△	53	-0,1
Litauen	52	△	49	**2,7**
Danmark[2]	51		50	0,6
Italien	51		49	**1,4**
Kroatien	50			
Rusland	50	▽	52	**-1,5**
Sverige[1]	50	▽	50	0,4
Malta	50	▽	48	**1,6**
Taiwan	50	▽	47	**2,6**
Letland[1]	50	▽	51	**-1,2**
Chile	50	▽	49	**1,1**
Bulgarien	50	▽	49	**1,2**
Slovenien	49	▽	48	0,7
Finland	49	▽	48	**1,3**
Norge[1, 3]	49	▽	49	-0,2
Estland[1]	48	▽	48	0,1
Holland[2]	48	▼		
Belgien (flamsk)	46	▼	45	**1,3**
ICCS 2016-gennemsnit	51			
ICCS 2009-lande	51		50	**0,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	48			
Sydkorea[4]	50			
Tyskland[5]	48			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I de seneste årtier har det almindelige politiske system bestående af politiske partier på såvel nationalt som regionalt niveau, partipolitiske foreninger og fagforeninger været udfordret af svingende medlemstal og loyalitet. Der er generelt færre, som melder sig ind i et politisk parti; enkelte partier og gerne nyere partier melder dog om fremgang. Særligt de unge har taget de nye partier som Liberal Alliance og Alternativet til sig. Dette tema kan give et indtryk af, hvorvidt de kommende borgere engagerer sig i det almindelige politiske system, og i hvilken grad de vurderer, at dette system vil være i stand til at opretholde og skabe det samfund, som er i overensstemmelse med deres værdier.

Generelt har eleverne ganske små ambitioner om at deltage i det politiske system via de traditionelle og formaliserede kanaler. Danmark er dog blandt de europæiske lande, hvor eleverne har den mest positive opfattelse af og indstilling over for at deltage i kraft af det politiske system. Således er de danske elever også blandt de nordiske elever, der i gennemsnit har den største forventning om at deltage som voksne. Forskellene er dog små. I Danmark svarer mellem 70 til 90 procent af eleverne, at de *nok ikke* eller *slet ikke* vil deltage. Kun på spørgsmålet, der vedrører at melde sig ind i en fagforening, findes en gennemsnitlig positiv forventning blandt de danske elever. Således forventer 70 procent af de danske elever *helt sikkert* eller *nok* at melde sig ind i en fagforening.

Med undtagelse af Chile er der en tendens til, at eleverne fra de latinamerikanske lande i langt højere grad end de europæiske og asiatiske elever forventer at deltage via disse formaliserede kanaler.

Forskelle fra 2009 til 2016

Selv om de danske elever går frem fra 2009 til 2016, er det vanskeligt at konkludere, at der er en ny eller anderledes attitude på spil i 2016 blandt de danske elever på dette tema. Fremgangen er lille (0,6 skalapoint), og denne fremgang skal også vurderes i lyset af en statistisk usikkerhed på 0,4 point. Der kan dog identificeres en interessant stigning på netop spørgsmålet med hensyn til fagforeninger. I 2009 mente 60 procent af eleverne, at de ville melde sig ind en fagforening, i 2016 er dette tal steget med hele 10 procentpoint. Noget tyder på, at de danske elever i stigende grad ser en værdi i fagforeningerne.

I Sverige og Norge er der stort set ingen forandringer, i Finland ses en lille fremgang på 1,3 skalapoint. I den internationale sammenhæng er forskelle fra 2009 til 2016 små.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.17a

Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen) opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Norge[1, 3]	48	49	0,5
Danmark[2]	51	51	0,3
Sverige[1]	50	50	0,2
Holland[2]	48	48	-0,4
Peru	57	56	**-0,7**
Belgien (flamsk)	47	46	-0,7
Mexico	56	55	**-0,7**
Finland	49	48	**-0,8**
Colombia	54	53	**-0,9**
Estland[1]	49	48	**-0,9**
Italien	51	50	**-0,9**
Chile	50	49	**-1,1**
Litauen	52	51	**-1,1**
Slovenien	50	48	**-1,2**
Kroatien	51	50	**-1,3**
Letland[1]	50	49	**-1,3**
Bulgarien	50	49	**-1,4**
Den Dom. Rep.	61	60	**-1,4**
Rusland	51	49	**-1,8**
Taiwan	51	49	**-2,0**
Malta	51	49	**-2,2**
ICCS 2016-gns.	51	50	**-0,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	47	**-1,7**
Sydkorea[4]	51	49	**-1,9**

Tabel 4.17b

Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen) opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Malta	48	54	**5,9**
Sverige[1]	48	53	**4,5**
Mexico	54	58	**4,3**
Norge[1, 3]	47	51	**4,3**
Chile	49	53	**4,2**
Rusland	48	53	**4,1**
Holland[2]	47	51	**4,1**
Bulgarien	48	52	**4,0**
Den Dom. Rep.	59	63	**4,0**
Belgien (flamsk)	45	49	**4,0**
Kroatien	49	53	**3,9**
Colombia	52	56	**3,7**
Danmark[2]	49	53	**3,6**
Italien	50	53	**3,5**
Peru	55	58	**3,5**
Slovenien	48	52	**3,4**
Taiwan	49	52	**3,3**
Finland	48	51	**3,3**
Litauen	50	54	**3,3**
Letland[1]	49	52	**3,3**
Estland[1]	48	50	**2,4**
ICCS 2016-gns.	50	53	**3,8**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	50	**4,3**
Sydkorea[4]	48	51	**2,7**

Tabel 4.17c

Skala for deltagelse i det politisk system (som voksen) opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Danmark[2]	50	51	0,4
Holland[2]	48	48	0,2
Finland	49	49	-0,1
Sverige[1]	50	50	-0,3
Italien	51	51	-0,4
Norge[1, 3]	49	48	-0,6
Slovenien	50	49	-0,7
Estland[1]	49	48	-0,8
Kroatien	51	50	-1,1
Letland[1]	51	49	**-1,8**
Rusland	52	50	**-2,0**
Belgien (flamsk)	48	46	**-2,5**
Malta	52	49	**-2,9**
Litauen	54	51	**-3,5**
Chile	52	48	**-3,6**
Colombia	56	51	**-4,1**
Taiwan	53	49	**-4,2**
Peru	58	54	**-4,4**
Mexico	57	53	**-4,6**
Den Dom. Rep.	61	56	**-4,9**
Bulgarien	53	47	**-5,6**
ICCS 2016-gns.	52	50	**-2,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	48	-0,5
Sydkorea[4]	52	49	**-3,4**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.18
Skala for forventet valgdeltagelse

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Peru	55	▲		
Norge[1, 3]	54	▲	52	**2,1**
Italien	54	△	54	0,1
Sverige[1]	53	△	49	**4,2**
Colombia	53	△	54	-0,5
Den Dominikanske Republik	53	△	52	**0,9**
Taiwan	53	△	51	**2,1**
Danmark[2]	52	△	49	**3,3**
Mexico	52	△	53	**-0,7**
Litauen	52	△	52	0,4
Kroatien	51			
Rusland	51	▽	51	-0,6
Finland	51	▽	49	**1,5**
Chile	50	▽	50	0,3
Malta	50	▽	49	0,7
Slovenien	50	▽	50	0,1
Bulgarien	50	▽	48	**1,9**
Letland[1]	49	▽	50	-0,7
Belgien (flamsk)	49	▽	46	**3,0**
Estland[1]	48	▼	47	**1,4**
Holland[2]	47	▼		
ICCS 2016-gennemsnit	51			
ICCS 2009-lande	51		50	**1,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	47			
Sydkorea[4]	51			
Tyskland[5]	47			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Deltagelse i det politiske system i forhold til køn, politisk interesse og testniveau

I lighed med kontekstabellerne i de forrige afsnit fordeles elevernes forventede deltagelse i tabel 4.17abc i det almindelige politiske system i forhold til elevernes køn, politiske interesse og kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner.

Tabel 4.17a viser, at drenge har en anelse større tilbøjelighed til at deltage via de traditionelle og formaliserede politiske kanaler. Det gælder dog ikke umiddelbart for de norske, danske og svenske elever, hvor resultaterne peger på, at tilbøjeligheden er en anelse større blandt pigerne. Generelt er forskelle mellem kønnene meget små, og den statistiske usikkerhed kan helt eller delvist udjævne forskellene mellem kønnene, særligt med hensyn til Norge, Danmark og Sverige.

Den faktor af de tre, som danner den mest afgørende baggrund for elevernes deltagelse i det politiske system, er også her elevernes politiske interesse. Jo større politisk interesse eleven har, desto større er elevens tilbøjelighed til som voksen at ville engagere sig i kraft af de almindelige politiske kanaler. Den internationale forskel er på 3,8 skalapoint til fordel for de elever, som er mest interesserede i politiske og sociale spørgsmål. I Sverige er den tilsvarende forskel 4,5 skalapoint, i Norge 4,3, i Danmark 3,6 og i Finland 3,3.

Inddeles eleverne i to grupper efter deres niveau på ICCS-kundskabs- og færdighedsskalaen som henholdsvis niveau A og B versus niveauer under B (det vil sige over og under 479 point), viser det sig, at der er en omvendt sammenhæng mellem testresultater og elevernes forventede deltagelse i det politiske system. Ud fra det internationale gennemsnit vurderer elevgruppen under 479 point, at den i højere grad vil deltage end gruppen over 479 point. Danmark er et af de få lande, hvor der er en svag tendens til det modsatte, det vil sige, at den gruppe, som scorer over 479 point, er en anelse mere tilbøjelig til at deltage i det politiske system via de traditionelle og formaliserede kanaler (dette resultat er imidlertid ikke statistisk signifikant).

Deltagelse i valg (som voksen)

I de repræsentative demokratier betragtes valghandlingen som et af det politiske samfunds højdepunkter. Det er herved, at de politiske beslutninger får folkelig legitimitet, at borgerne får mulighed for at give deres holdninger til kende, og at forskellene mellem samfundets forskellige grupper udjævnes. Dette forudsætter dog en høj valgdeltagelse og således, at alle grupper stemmer lige meget. Statistikker for valgdeltagelsen i Danmark viser, at ikke alle sociale grupper stemmer lige meget, ligesom der er forskel mellem borgere

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

af dansk oprindelse, indvandrere og efterkommere. En anden vigtig faktor, som har betydning for de demokratiske samfunds legitimitet, er forskellen mellem unge og voksnes valgdeltagelse. Ses der bort fra de 18-årige førstegangsvælgere, har de unge mellem 19-29 år ved tidligere valg deltaget i væsentlig mindre grad end deres ældre medborgere. Unge vælgere er således ikke nær så godt repræsenteret som de voksne borgere. De unge har tilsyneladende et andet syn på valghandlingen og en mere afventende indstilling til den. Dog viser ICCS-resultaterne fra 2016, at de unge generelt, og særligt de danske og svenske unge, siden 2009 har en stigende positiv indstilling over for at deltage i de nationale og kommunale valg. Der kan dog ikke forventes en direkte sammenhæng mellem unge 14-15-åriges forventede valgdeltagelse og deres faktiske valgdeltagelse, når de tre-fire år senere er stemmeberettigede.

I dette afsnit undersøges elevernes forventede valgdeltagelse. Af gode grunde spørges der til, hvorledes de 14-15-årige elever forventer at deltage som voksne. Eleverne skal tilkendegive, i hvilken grad de mener, at de vil stemme til følgende valg og søge information om de opstillede kandidater (*helt sikkert, nok, nok ikke* og *helt sikkert ikke*):

- Stemme ved kommunevalg
- Stemme ved folketingsvalg
- Skaffe informationer om de opstillede politikere.

De danske elever placerer sig i den lille gruppe af europæiske lande, der ligger signifikant over ICCS 2016-gennemsnittet. Gruppen omfatter Danmark, Norge, Sverige, Italien og Litauen. Finland ligger lige akkurat signifikant under ICCS-gennemsnittet. Derudover ligger Taiwan, Colombia, Den Dominikanske Republik, Mexico og Peru også over gennemsnittet. Norge og særligt Peru er de to eneste lande, som ligger markant, det vil sige med mere end 3 skalapoint, over det internationale gennemsnit. De laveste resultater findes i Estland og Holland, som begge ligger markant under det internationale gennemsnit.

Generelt er det sådan, at eleverne på tværs af alle lande i høj grad forventer at deltage i valg, når de bliver voksne. Procentfordelinger i de to mest positive svarkategorier viser, at hovedparten af eleverne *helt sikkert* eller *nok* vil stemme til valg. Det er her, at nogle de mest positive tilkendegivelser overhovedet findes i undersøgelsen. I Danmark er det således 89 procent af eleverne, som enten *helt sikkert* eller *nok* vil stemme til kommunevalg. Tilsvarende tilkendegiver 93 procent af de danske elever, at de vil stemme til folketingsvalg.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.19a

Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore: Ingen LVU	LVU	Forskel
Holland[2]	45	50	**4,2**
Letland[1]	48	51	**3,3**
Norge[1, 3]	53	56	**3,3**
Chile	49	53	**3,2**
Belgien (flamsk)	47	50	**2,8**
Slovenien	49	52	**2,7**
Danmark[2]	52	55	**2,7**
Finland	50	52	**2,6**
Sverige[1]	52	54	**2,3**
Kroatien	51	53	**2,1**
Estland[1]	47	49	**2,1**
Malta	50	51	**1,8**
Peru	54	56	**1,7**
Bulgarien	49	51	**1,7**
Italien	54	56	**1,7**
Litauen	52	53	**1,6**
Taiwan	52	54	**1,5**
Rusland	50	51	**1,2**
Mexico	52	53	**1,0**
Colombia	53	54	**1,0**
Den Dom. Rep.	53	54	**0,9**
ICCS 2016-gns.	51	53	**2,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	50	**3,0**
Sydkorea[4]	49	52	**2,7**

Tabel 4.19b

Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore: Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Danmark[2]	50	56	**6,1**
Sverige[1]	51	57	**6,1**
Holland[2]	46	52	**6,0**
Finland	49	54	**5,6**
Chile	49	55	**5,5**
Malta	48	54	**5,4**
Slovenien	49	53	**4,8**
Norge[1, 3]	53	58	**4,8**
Estland[1]	46	51	**4,8**
Belgien (flamsk)	47	52	**4,7**
Rusland	49	53	**4,6**
Letland[1]	48	53	**4,5**
Kroatien	50	54	**4,4**
Bulgarien	48	53	**4,3**
Colombia	52	56	**3,9**
Mexico	51	55	**3,8**
Litauen	51	55	**3,7**
Taiwan	52	55	**3,7**
Italien	53	57	**3,6**
Den Dom. Rep	52	55	**2,7**
Peru	53	56	**2,6**
ICCS 2016-gns.	50	54	**4,5**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	44	51	**6,4**
Sydkorea[4]	49	53	**3,9**

Tabel 4.19c

Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter testniveau

Land	Skalascore: Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Norge[1, 3]	47	56	**8,7**
Danmark[2]	46	53	**7,7**
Finland	44	52	**7,6**
Holland[2]	42	49	**7,2**
Slovenien	45	51	**6,3**
Sverige[1]	48	54	**6,2**
Taiwan	48	54	**5,7**
Kroatien	47	53	**5,5**
Chile	47	53	**5,4**
Italien	50	56	**5,4**
Letland[1]	46	52	**5,3**
Estland[1]	44	49	**5,2**
Belgien (flamsk)	45	50	**4,9**
Litauen	49	54	**4,7**
Peru	53	57	**4,5**
Malta	47	52	**4,4**
Bulgarien	47	51	**4,2**
Colombia	51	55	**3,5**
Mexico	51	54	**3,2**
Rusland	49	51	**2,7**
Den Dom. Rep.	53	55	**2,3**
ICCS 2016-gns.	48	53	**5,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	43	49	**6,1**
Sydkorea[4]	46	52	**6,5**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU = Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskelle fra 2009 til 2016

I Danmark er der en markant fremgang på 3,3 skalapoint fra 2009 til 2016. Det er den næsthøjeste fremgang blandt de deltagende lande. Denne fremgang er kun overgået af de svenske elever, som har en stigning på 4,2 point. I Sverige er der generelt mange markante og bemærkelsesværdige fremgange på en lang række temaer. Det er ikke kun i Danmark og Sverige, at eleverne i højere grad forventer at stemme til valg og at søge information om de opstillede kandidater. Der er en lille, men gennemgående tendens til, at eleverne udviser en mere positiv indstilling over for valghandlingen. Sammenlignes de lande, som deltog i ICCS 2009 og igen i ICCS 2016, er der en gennemsnitlig stigning på 1,1 skalapoint. Det er kun i Colombia, Mexico, Rusland og Letland, at der ses mindre fald.

Deltagelse i valg i forhold til forældrenes uddannelse, elevernes politiske interesse og testniveau

Som nævnt er der forskellige faktorer, som har betydning for, hvem og hvilke grupper i samfundet der stemmer til valg. På baggrund af undersøgelsen er det muligt at undersøge, i hvilken grad forældrenes uddannelsesbaggrund, elevernes politiske interesse og kundskabs- og færdighedsniveau danner baggrund for elevernes forventede deltagelse i valg. Som udgangspunkt må det konstateres, at disse faktorer har betydning for elevernes forventede valgdeltagelse. Dette gælder for eleverne generelt og i endnu højere grad for de danske elever. Der ses nogenlunde de samme tendenser blandt de nordiske elever, dog har elevernes kundskabs- og færdighedsniveau større betydning for de finske og danske elever end for de svenske og norske elever.

Den vigtigste faktor for de danske elevers forventede valgdeltagelse er deres testniveau (kundskabs- og færdighedsniveau). Elevgruppen over 479 point på ICCS-testen har et skalagennemsnit, der er 7,7 skalapoint højere end for elevgruppen under 479 testpoint. Den største forskel på de to grupper ses i Norge, hvor den er 8,7 skalapoint. Af alle lande i ICCS er Norge og Danmark de to lande, hvor man finder de største forskelle på de to grupper af elever. Viden om valg, valgets betydning for samfundet og lignende forhold er således afgørende for særligt de norske og danske elever i denne sammenhæng. Der findes lignende store forskelle i Finland og Holland (7,6 og 7,2 point). I Sverige er forskellen på de to grupper lidt mindre, nemlig 6,2 skalapoint, hvilket dog også er mere end det samlede internationale gennemsnit for forskellen (5,3 point).

Elevernes interesse for politiske og sociale spørgsmål udgør ligeledes en væsentlig kontekst for deres forventede valgdeltagelse. I alle fire nordiske

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

lande, men særligt i Danmark og Sverige, forventer elever med interesse for politik i højere grad end elever uden denne interesse, at de vil stemme til valg. I Danmark og Sverige opnår de elever, som interesserer sig *meget* eller *ret meget* for politik, i gennemsnit 6,1 skalapoint mere end de elever, som *ikke særligt* eller *slet ikke* interesserer sig. De tilsvarende forskelle er i Finland 5,6 point og i Norge 4,8 point.

Forældres uddannelsesbaggrund danner ligeledes baggrund for elevernes forventede valgdeltagelse. Dog spiller denne faktor ikke en nær så stor rolle i denne sammenhæng som de to foregående faktorer. Har mindst en af forældre en lang videregående uddannelse, er der blandt eleverne en større tilbøjelighed til, at de forventer at deltage i valg sammenlignet med de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse. Den internationale gennemsnitlige forskel på disse to grupper er på 2,2 skalapoint. Samtlige nordiske lande har større forskelle end dette gennemsnit. Det gælder især eleverne fra Norge med en forskel på 3,3 skalapoint. I Danmark er forskellen 2,7 point, i Finland 2,3 point og i Sverige 2,3 point. Det er således meget ensartede resultater, der alle placerer sig mindre end 1 skalapoint over det internationale gennemsnit.

Opsamling

At være interesseret i politik og at deltage politisk i samfundet er som udgangspunkt komplicerede forhold, da disse er betinget af sociale, kulturelle og historiske omstændigheder. Resultaterne i kapitlet viser da også, at afgørende regionale forskelle gør sig gældende. På tværs af landene og kapitlets mange og divergerende resultater er det dog muligt at spore en lille, men generelt stigende interesse for politiske og sociale spørgsmål. Dette ses først og fremmest med hensyn til elevernes politiske selvtillid og interesse for politiske samtaler med forældre og venner. Den samme tendens kan spores i forhold til elevernes deltagelse via det formelle politiske system og deres forventede valgdeltagelse. Resultaterne for elevernes deltagelse i konkrete foreninger, grupper og andre typer af aktiviteter er meget varierende.

Blandt de danske elever gør en svagt stigende interesse for politiske og sociale spørgsmål sig ligeledes gældende. Den har dog en særlig karakter, som inkluderer visse interesser og deltagelsesformer og udelukker andre. I begrebernes brede og mest abstrakte betydninger indikerer resultaterne, at de danske elever siden 2009 har fået en lidt større interesse for politiske og sociale spørgsmål. I 2016 er Danmark og Sverige derudover de to euro-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

pæiske lande, hvor eleverne udviser størst interesse. Den stigende politiske interesse viser sig også ved, at de danske elever fra 2009 til 2016 har fået mere politisk selvtillid. Således svarer 60 procent af eleverne i 2016, at de oplever, at de *meget* eller *temmelig godt* kan håndtere opgaver, som relaterer sig til at gøre sig politisk gældende blandt andre mennesker. En vigtig forudsætning for at udvikle og danne sin politiske identitet, og dermed skabe et udgangspunkt for sine politiske interesser og deltagelse, er samtaler med forældre og venner om politiske spørgsmål i ind- og udland. Her viser de danske resultater en markant fremgang fra 2009 til 2016. Dette betyder, at de danske elever i gennemsnit er dem blandt alle elever fra de deltagende lande, som allermest taler med forældre og venner.

Elevernes brug af medier i forhold til at få viden om og at orientere sig i den politiske nyhedsstrøm synes at ændre karakter i disse år. Eleverne generelt og i Danmark specifikt benytter dog stadig først og fremmest fjernsynet i denne sammenhæng, så på det område er der tilsyneladende ikke sket det store. ICCS 2016 viser et stort fald i elevernes brug af de konventionelle medier: 10 procentpoint færre elever ser nyheder dagligt eller ugentligt i fjernsynet, og 8 procentpoint færre elever læser ugentligt eller dagligt avis. Danmark er blandt de lande i undersøgelsen, hvor eleverne læser mindst avis. Inddrages resultaterne fra ICCS 2009 med hensyn til elevernes brug af internettet, indikerer resultaterne endvidere, at der i disse år og særligt i Danmark sker et skift fra konventionelle medier til nye internetbaserede medieplatforme. 60 procent af de danske elever tilkendegiver, at de mindst en gang om ugen ser tv for at få danske og udenlandske nyheder. Dernæst bruger 38 procent af eleverne internettet, og til sidst kommer aviser, hvor kun 20 procent af eleverne orienterer sig mindst en gang om ugen.

Når det gælder de danske elevers politisk deltagelse og forventede politiske deltagelse, er resultaterne fra ICCS 2016 væsentligt mere blandede. Det er for så vidt her, at de danske elevers særlige karakter og indstilling over for det politiske fællesskab viser sig tydeligst. Der er en generel tendens blandt de danske elever til, at de finder stor interesse i at deltage, for så vidt deltagelsen vedrører aspekter som samtaler, diskussioner og konventionel valgdeltagelse. De danske elever placerer sig i den lille gruppe af europæiske lande, der ligger signifikant over det internationale gennemsnit med hensyn til deltagelse i valg. Generelt er eleverne endog meget positive og i stigende grad positive over for de konventionelle valghandlinger. I Danmark er denne stigning på hele 3,3 skalapoint, hvilket er væsentligt højere end den internationale stigning. Som udgangspunkt har eleverne omvendt meget små ønsker og forventninger om at deltage og særligt ikke i ulovlige

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

aktiviteter. Det er for så vidt et bemærkelsesværdigt resultat, at de danske elever i lavest grad af alle i undersøgelsen forventer at deltage i ulovlige aktiviteter. Den samme tendens kan spores, dog ikke i så radikal grad, i forhold til deres forventninger til at deltage i lovlige aktiviteter. Flertallet af eleverne forventer således heller ikke at deltage i de lovlige aktiviteter, dog med den undtagelse, at 80 procent af dem *helt sikkert* eller *nok* vil tale med andre om deres syn på politiske og sociale spørgsmål.

Med hensyn til deltagelse i foreninger og grupper samt i det formaliserede politiske system er de danske elever som udgangspunkt forbeholdne. De danske elever ligger væsentligt under de internationale gennemsnit for deltagelse i politiske foreninger og grupper. Det samme gør sig gældende i forbindelse med elevernes forventede politiske deltagelse via det politiske systems konventionelle og formaliserede kanaler. Danmark er dog ikke desto mindre blandt de europæiske lande, hvor eleverne har den mest positive opfattelse af og indstilling over for at deltage i kraft af det politiske system.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

5 Holdninger og værdier

Dette kapitel fokuserer på 8. klasseelevers holdninger og værdier. Med udgangspunkt i eleven som borger skal det undersøges, hvilke holdninger og værdier der knytter sig til den politiske borger i et demokratisk og globaliseret samfund.

Den politiske borgers holdninger og værdier giver sig til kende på flere forskellige måder og i forskellige sammenhænge. I dette kapitel skal der fokuseres på tre niveauer.

For det første borgertypen. Hvilken borgertype identificerer eleverne sig med, og hvilke rettigheder og pligter knytter sig til denne?

For det andet det demokratiske system. Hvilke værdier oplever de kommende borgere som henholdsvis gode og dårlige for demokratiet, og i hvilken grad har de tillid til systemets grundlæggende og bærende institutioner (den udøvende, lovgivende og dømmende herunder den fjerde statsmagt, medierne)? En vigtig dimension i denne sammenhæng er endvidere den tillid og de værdier, som de tillægger hinanden og mennesker generelt. Den politiske borgers syn på medborgeren kan give en indikation af civilsamfundets status i forhold til demokratiets formelle institutioner. I en tid, hvor globaliseringen i stadigt stigende grad danner grundlag for den politiske borgers holdninger og værdier, må det endvidere forventes, at det vil påvirke synet på og indretningen af det demokratiske samfund. I denne sammenhæng vil dette niveau yderligere fokusere på globaliseringens negative konsekvenser.

For det tredje politiske rettigheder. ICCS har også bedt eleverne om at tage stilling til tre grundlæggende politiske rettigheder. Hvad er elevernes opfattelser af mænd og kvinders ligestilling, etniske gruppers rettigheder og religionens betydning for samfundet?

Disse tre niveauer kan ikke afdække alle elevernes værdier og holdninger til det demokratiske samfund, men de kan give et bredt og nuanceret billede af det grundlag, på hvilket eleverne tænker, handler og føler sig som demokratiske individer, og på hvilket de fortsat udvikler og danner sig som politiske borgere. Endvidere vil de tre niveauer – hvilket ICCS 2016 i særlig grad fokuserer på – kunne give et vigtigt indblik i denne gruppe af unges transformationer af holdninger og værdier, der traditionelt knyttes til borgeren og det demokratiske samfund.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Kapitlet er således inddelt i tre hovedafsnit:

- Borgeren
- Det demokratiske system
- Politiske rettigheder

Nogle af de kommende præsentationer af resultater i tabeller vil måske kunne give det indtryk, at eleverne bør abonnere på bestemte holdninger og værdier, herunder at visse svar er bedre end andre. Dette er i givet fald ikke hensigten. Resultaterne er alene en beskrivelse af elevernes svar, men ikke dermed en afgørelse af præskriptiv karakter.

Borgeren

En borger betegner et individ, som er en del af et politisk fællesskab med de rettigheder og pligter, som heraf følger. Som borger har man i kraft af fællesskabet fået tildelt nogle rettigheder, men borgeren har også forpligtet sig på de fælles anliggender. Borgeren giver derfor afkald på en række af sine individuelle frihedsgrader for at underlægge sig fællesskabets bindinger, muligheder og sikkerhed. En af de grundlæggende politiske kampe handler netop om den politiske borgers betydning og de holdninger og værdier, der knytter sig til denne; hvilke rettigheder og pligter er befolkningen og den enkelte villig til at acceptere.

Begrebet borger har rødder tilbage i det antikke Grækenland og har således udviklet sig og ændret betydning op gennem historien. Også i dag udspiller der sig politiske stridigheder om, hvorledes den gode borger bør være, og hvilke holdninger og værdier der knyttes til borgeren. Det må forventes, at de fremtidige generationer vil ændre og tilpasse forestillingerne om den politiske borger til de kommende tider, så de er i overensstemmelse med deres holdninger og værdier. I de følgende temaer undersøges elevernes holdninger og værdier til det ansvar og en række af de pligter, som demokratier er funderet i. Det er i analysen af disse holdninger og værdier, at elevernes opfattelse af den politiske borger giver sig til kende.

I de næste tre temaer vil undersøgelsen fokusere på henholdsvis den konventionelle, involverede og forpligtede borger, og i hvilken grad eleverne tilslutter disse borgertyper som voksne. Da det for 14-15-årige elever på 8. klassetrin ikke er muligt at deltage, tage ansvar og forpligte sig fuldt ud som borgere, undersøges elevernes forventninger til den gode borger som

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

voksne. Det skal understreges, at de tre borgertyper ikke udelukker hinanden. Denne tredeling er ikke empirisk begrundet og har alene til hensigt at give en flersidet og mere nuanceret forståelse af elevernes syn på den politiske borger. De tre dimensioner belyser tilsammen elevernes opfattelser af den politiske borger som henholdsvis:

- Den konventionelle borger
- Den involverede borger
- Den forpligtede borger

Borgeren er som oftest defineret ud fra sit nationale tilhørsforhold som en statsborger og dermed de retlige, sociale og politiske principper, der gælder inden for nationens territorium. Det betyder, at der vil være forskelle på de rettigheder og pligter, som knytter sig til borgere fra forskellige lande. Denne borgertype kan også beskrives som den konventionelle borger. I dag tales der også om medborgeren, som – på dansk – i højere grad end statsborgeren betegner en borgertype, som deltager og involverer sig i konkrete og gerne nære sociale og politiske aktiviteter, som medborgeren identitetsmæssigt og kulturelt identificerer sig med. På andre sprog – selv på svensk – kan man ikke skelne på samme måde mellem statsborger og medborger. En tredje borger, der ofte henvises til i dag, er verdensborgeren. Verdensborgeren er defineret ved sine universelle rettigheder, der skelnes ikke skarpt mellem forskellige nationale rettigheder og pligter, da verdensborgeren relaterer sig til det samme universelle fællesskab. Verdensborgeren har dermed forpligtet sig på aktivt at involvere sig i verden som helhed. På trods af de klare forskelle mellem medborgeren og verdensborgeren kan de begge beskrives som involverede borgertyper. For disse borgertyper er fællesskabet ikke givet af klare nationale grænser, parlamenter og politiske systemer på samme måde som for statsborgeren. Medborgeren og verdensborgeren forudsætter i højere grad, at den enkelte involverer sig i for eksempel lokale fællesskaber eller politiske bevægelser for universelle rettigheder.

En borgertype, som i mindre grad diskuteres, men som ikke desto mindre er afgørende for et demokratisk samfund, er den forpligtede borger. Til denne borgertype knytter der sig en række holdninger og værdier, som vedrører borgerens personlige forpligtelser over for sit arbejde, sin familie, andre mennesker og omverdenen generelt i form af for eksempel natur og miljø. Det, som kendetegner denne borgertype i forhold til de to foregående, er, at den forpligtede borger er defineret ud fra sin personlige etik. Den konventionelle og den involverede borger er drevet af formål, der er baseret på holdninger

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

og værdier, der knytter sig til lokalsamfundet, staten eller verdenssamfundet, det vil sige til forestillinger og ideologier, der helt eller delvist overskrider den enkelte borgers eget liv. Den forpligtede borger er derimod motiveret af værdier og holdninger, der tager udgangspunkt i borgerens eget liv og den personlige respekt for naturens ressourcer og mennesker, som er dårligt stillede.

Den konventionelle borger

I ICCS defineres den konventionelle borger som en statsborger, der er kendetegnet ved at tillægge landets formelle demokratiske system, landets historie og respekten for myndighederne stor værdi. Således ser den konventionelle borger det som sin pligt at deltage i de nationale valg og i de politiske diskussioner samt at være medlem af et politisk parti. En forudsætning for dette er, at borgeren er oplyst og derfor også ser det som pligt at lære om sit lands historie og at være orienteret i den politiske nyhedsstrøm.

Skalaen for dette tema bygger på seks spørgsmål, som undersøger, hvor vigtigt eleverne mener, det er at gøre følgende ting for at være en god borger som voksen (*meget, ret, ikke særligt* eller *slet ikke* vigtigt):

- At stemme ved alle folketingsvalg
- At være medlem af et politisk parti
- At lære om sit lands historie
- At følge med i politik i aviser, radio og tv eller på internettet
- At udvise respekt for myndighederne
- At deltage i politiske diskussioner.

De danske elevers identifikation med den konventionelle borger er gennemsnitlig for eleverne i de deltagende lande. De opnår et resultat på 50 skalapoint, hvilket er på niveau med det europæiske gennemsnit og lige under det internationale. Eleverne fra lande uden for Europa tillægger i højere grad denne borgertype værdi. Italien er her undtagelsen og placerer sig markant over de europæiske lande. Generelt er det sådan, at eleverne fra lande uden for Europa er mere tilbøjelige til at bekræfte og er dermed generelt mere positivt indstillede over for de spørgsmål, som knytter sig til alle tre borgertyper, som undersøges i dette kapitel.

Også i en nordisk sammenhæng er de danske elever gennemsnitlige. De norske elever er en anelse mere velvillige stemt end de danske elever, hvorimod de svenske elever er en anelse mindre velvillige end de danske over for det ansvar og de pligter, som følger med den konventionelle borger. Alle tre lande ligger signifikant lige under det internationale gennemsnit. I Finland

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.1
Skala for den konventionelle borger

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	58	▲	55	**2,8**
Peru	55	▲		
Italien	55	▲	54	0,7
Mexico	55	▲	54	1,0
Rusland	52	△	53	-0,5
Colombia	52	△	52	0,1
Kroatien	52	△		
Litauen	52	△	51	**1,5**
Taiwan	52	△	50	**1,7**
Norge[1, 3]	51	▽	49	**1,3**
Chile	51		51	-0,7
Letland[1]	50	▽	50	0,4
Danmark[2]	50	▽	48	**2,2**
Malta	50	▽	50	0,1
Bulgarien	50	▽	49	0,8
Sverige[1]	49	▽	46	**3,0**
Slovenien	48	▼	46	**1,5**
Holland[2]	48	▼		
Belgien (flamsk)	48	▼	46	**2,2**
Finland	48	▼	45	**2,6**
Estland[1]	48	▼	47	0,4
ICCS 2016-gennemsnit	**51**			
ICCS 2009-lande	51		50	**1,2**

Lever ikke op til deltagelseskrav

Hongkong	51
Sydkorea[4]	53
Tyskland[5]	48

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

er tilbøjeligheden blandt eleverne markant lavere end gennemsnittet af alle elever i undersøgelsen. De finske elever placerer sig således blandt de elever i undersøgelsen, som opnår de laveste resultater på dette tema.

De danske elever vægter først og fremmest respekten for myndighederne blandt de seks spørgsmål. Her svarer 92 procent af eleverne, at de mener, at det er *meget* eller *ret vigtigt* at udvise respekt for myndighederne for at være en god borger som voksen. Dernæst kommer det at stemme til folketingsvalg, at følge med i medierne og at lære sit lands historie er kende, som mellem 90 og 76 procent af eleverne vurderer som vigtigt. Det kan således konkluderes, at de danske elever i høj grad identificerer sig med nogle kendetegn ved den konventionelle borgertype. De danske elevers gennemsnitlige placering i den internationale og nordiske sammenhæng kan give indtryk af noget andet. Generelt er det sådan, at eleverne fra alle de deltagende lande er positivt stemt over for denne borgertype. De værdier og pligter i denne sammenhæng, som de danske elever i mindst grad forbinder med den gode borger, er at deltage i politiske diskussioner og at være medlem af et politisk parti. Her mener mellem 78 og 69 procent af eleverne, at det ikke er særligt eller slet ikke vigtigt.

Forskelle fra 2009 til 2016

I Danmark, Finland og Sverige samt i Belgien og i Den Dominikanske Republik ses en fremgang på mere end 2 skalapoint fra 2009 til 2016. Dette er en iøjnefaldende fremgang. I Sverige findes den største stigning på 3 skalapoint. Eleverne fra disse lande er således blevet væsentligt mere konventionelle i deres syn på borgeren. I Danmark svarer dette blandt andet til, at 13 procentpoint mere end i 2016 mener, at det er meget vigtigt at udvise respekt for myndighederne.

Generelt er der en stigning på 1,2 skalapoint blandt de elever, som deltog i både 2009 og 2016. Det danske resultat, som er steget med 2,2 skalapoint, er således 1 skalapoint over den internationale stigning. Kun i Chile og i Rusland kan der spores et lille fald i tilslutningen til den konventionelle borger.

Den konventionelle borger i forhold til køn, interesse og testniveau

Elevernes vurderinger af den konventionelle borger undersøges også i forhold til elevernes køn, interesse og kundskaber og færdigheder inden for politiske, sociale og demokratiske emner. Dette belyser, i hvilken grad disse tre faktorer danner baggrund for elevernes syn på denne borgertype.

Elevernes gennemsnitlige skalascorer udregnes i forhold til de tre faktorer og fordeles i to grupper for hver af faktorerne. Tabel 5.2 inddeler eleverne ud fra følgende faktorer:

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Køn
- Interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

I Danmark – efterfulgt af Norge – findes den største forskel mellem drenge og piger. Forskellen er på 1,7 skalapoint i Danmark og 1,5 point i Norge. De danske piger har således en større tilbøjelighed end drengene til at valorisere den konventionelle borger. Ud af dette temas seks spørgsmål viser denne forskel sig at være mest markant med hensyn til at følge med i politik i aviser, radio, tv eller på internettet og med hensyn til at udvise respekt for myndighederne. På disse to spørgsmål mener henholdsvis 10 og 7 procentpoint flere piger end drenge, at det er meget vigtigt. I Sverige er der tilsvarende en meget lille forskel mellem kønnene på 0,3 procentpoint i pigernes favør.

Forskellene mellem piger og drenge er i den internationale sammenligning generelt ganske små. I gennemsnit har pigerne 0,5 skalapoint mere end drengene med hensyn til den konventionelle borger. Internationalt er der altså en mindre forskel mellem kønnene end i Danmark. Kun i fire lande (Slovenien, Chile, Rusland og Peru) ses den modsatte tendens, at drenge i højere grad end piger vurderer, at den konventionelle borger er vigtig. Forskellene er meget små i disse fire lande.

Her, som andre steder i undersøgelsen, findes den største sammenhæng i forhold til elevernes politiske interesse. Jo mere interesse eleverne har for politik og sociale spørgsmål, desto større er sandsynligheden for, at eleverne vurderer den konventionelle borger positivt. Igen kan det således konkluderes, at politisk interesse udgør en afgørende baggrund for elevernes anerkendelse af temaets spørgsmål. Det internationale gennemsnit for forskellen mellem de elever, som er og ikke er interesserede, er på 4,5 skalapoint, hvilket må siges at være en betydelig forskel.

De nordiske lande placerer sig jævnt fordelt i midtergruppen af de deltagende lande, hvor den største forskel på 4,8 skalapoint findes i Finland, og den mindste forskel på 3,8 er blandt de danske elever. De norske og svenske elever placerer sig cirka på det internationale gennemsnit.

Det er ikke muligt at udlede en generel sammenhæng mellem elevernes kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner og deres holdninger til den konventionelle borger i denne sammenhæng. I cirka halvdelen af landene findes en positiv sammenhæng mellem testresultater over 479 point og en tilslutning til den konventio-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.2a

Skala for den konventionelle borger opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Danmark[2]	49	51	**1,7**
Norge[1, 3]	50	51	**1,5**
Estland[1]	47	48	**1,4**
Belgien (flamsk)	47	48	**1,1**
Taiwan	51	52	**0,9**
Finland	47	48	**0,8**
Letland[1]	50	51	0,7
Litauen	52	52	0,6
Den Dom. Rep.	57	58	0,5
Colombia	52	52	0,4
Mexico	55	55	0,3
Kroatien	52	52	0,3
Sverige[1]	48	49	0,3
Italien	55	55	0,2
Bulgarien	50	50	0,1
Holland[2]	48	48	0,1
Malta	50	50	0,0
Slovenien	48	48	-0,1
Chile	51	51	-0,1
Rusland	52	52	-0,1
Peru	56	55	**-0,6**
ICCS 2016-gns.	51	51	**0,5**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	51	51	0,5
Sydkorea[4]	54	53	**-1,2**

Tabel 5.2b

Skala for den konventionelle borger opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Malta	48	54	**6,2**
Mexico	53	59	**6,0**
Chile	49	55	**5,3**
Den Dom. Rep.	56	61	**5,1**
Taiwan	50	55	**5,0**
Finland	46	51	**4,8**
Bulgarien	48	53	**4,8**
Kroatien	50	55	**4,6**
Italien	54	58	**4,5**
Colombia	51	55	**4,5**
Belgien (flamsk)	47	51	**4,5**
Sverige[1]	47	51	**4,4**
Rusland	50	55	**4,3**
Norge[1, 3]	49	54	**4,2**
Slovenien	47	51	**4,0**
Holland[2]	47	51	**4,0**
Danmark[2]	48	52	**3,9**
Litauen	51	55	**3,7**
Peru	54	57	**3,7**
Estland[1]	46	50	**3,6**
Letland[1]	49	53	**3,6**
ICCS 2016-gns.	50	54	**4,5**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	53	**4,2**
Sydkorea[4]	51	56	**4,7**

Tabel 5.2c

Skala for den konventionelle borger opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Taiwan	50	52	**2,2**
Estland[1]	46	48	**1,9**
Finland	46	48	**1,6**
Italien	54	56	**1,5**
Kroatien	51	52	**1,1**
Danmark[2]	49	50	0,5
Slovenien	48	48	0,4
Malta	50	50	0,4
Chile	51	51	0,2
Letland[1]	50	51	0,2
Holland[2]	48	48	-0,1
Mexico	55	55	-0,2
Peru	56	55	-0,2
Litauen	52	52	-0,3
Sverige[1]	49	48	-0,4
Den Dom. Rep.	58	57	-0,6
Norge[1, 3]	51	51	-0,7
Colombia	53	52	**-1,3**
Bulgarien	50	49	**-1,4**
Rusland	54	52	**-1,6**
Belgien (flamsk)	49	47	**-1,9**
ICCS 2016-gns.	51	51	0,1
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	52	**3,1**
Sydkorea[4]	51	54	**2,9**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

nelle borger. De danske elever placerer sig i denne gruppe, dog med en meget lille forskel på 0,5 skalapoint. Blandt den anden halvdel af landene har testresultaterne tilsvarende en negativ betydning. I denne gruppe af lande er Sverige og Norge placeret, også her er forskellene ganske små. Finland er et af de tre lande, hvor der findes den største positive forskel.

Den involverede borger

Den involverede borger er kendetegnet ved at deltage og engagere sig i sociale bevægelser og politiske aktiviteter. Denne borger ser det som sin pligt og som en vigtig værdi at involvere sig aktivt i såvel lokale som globale problemstillinger. Aktiviteterne er ofte relaterede til konkrete problemstillinger og enkeltsager, som går på tværs af de offentlige institutioner, partipolitiske skel, samfundsgruppers særinteresser og til tider landegrænser. Det er tit og ofte den enkelte sag, der involverer borgeren og ikke nødvendigvis det politiske fællesskab som helhed.

I dette tema indgår fire spørgsmål, som undersøger, i hvilken grad eleverne mener, det er vigtigt at gøre følgende ting for at være en god borger som voksen (*meget, ret, ikke særligt* eller *slet ikke*):

- At deltage i fredelige protester mod love, der opfattes som uretfærdige
- At deltage i aktiviteter til fordel for mennesker fra lokalsamfundet
- At deltage i aktiviteter til fordel for menneskerettigheder
- At deltage i aktiviteter for at beskytte miljøet.

Den internationale sammenligning viser med al tydelighed, at de danske elever kun i lille grad tillægger den involverede borger værdi. De danske elever placerer sig absolut lavest i undersøgelsen på dette tema. De har med andre ord, relativt til elever fra de andre lande, vanskeligt ved at identificere sig med den involverede borgertypes engagerede, aktive og deltagende indstilling over for politiske problemstillinger. Dette står i stærk kontrast til deres positive valorisering af den konventionelle borger.

De danske elever opnår cirka 6 skalapoint mindre end det internationale gennemsnit, cirka 5 skalapoint mindre end det europæiske, og de danske elever ligger tilsvarende lidt under 5 skalapoint under gennemsnittet for Finland, Norge og Sverige. Det af de fire spørgsmål, som de danske elever i mindst grad vurderer som vigtigt i forhold at være en god borger som voksen, er at deltage i fredelige protester. Her mener 60 procent af eleverne, at det ikke er særligt eller slet ikke vigtigt. Hvis der ses bort fra at deltage i fredelige protester, er det danske resultat dog ikke et udtryk for, at ele-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

verne helt afviser de holdninger og værdier, som knytter sig til denne borger. På de tre andre spørgsmål er de danske elever mere positive, men ikke på niveau med eleverne fra de andre deltagende lande.

Blandt de nordiske elever ser de norske elever i højest grad værdien i at involvere sig aktivt i politiske problemstillinger. De placerer sig ganske vist under det internationale gennemsnit med 50 skalapoint, men cirka 1 skalapoint over det europæiske gennemsnit. Denne gruppe af lande tæller ud over Norge fire andre lande: Bulgarien, Italien, Kroatien og Malta. De svenske elever opnår et resultat på 49 skalapoint, hvilket cirka svarer til det europæiske gennemsnit. Herefter kommer de finske elever med 47 skalapoint, som ligger markant under det internationale gennemsnit. Fra det finske resultat er der stadig langt ned til det danske resultat på 44 skalapoint.

Også i forhold til den involverede borger er der en tendens til, at eleverne fra de ikke-europæiske lande er mere positivt indstillede over for denne borgertype end elever fra europæiske lande. Mange af de ikke-europæiske lande trækker således det internationale gennemsnit op. Særligt eleverne fra Den Dominikanske Republik, Colombia og Mexico udviser en markant positiv indstilling over for denne borgertype. De elever, som tilsvarende har en markant mindre positiv indstilling, kommer fra henholdsvis Finland, Holland og Danmark.

Forskelle fra 2009 til 2016

I modsætning til de danske elevers stigende valorisering af den konventionelle borger viser resultaterne ingen eller en svag tilbagegang i forhold til den involverede borgertype. Der er en meget lille tilbagegang fra 2009 til 2016 på 0,2 skalapoint, men det er ikke muligt at afgøre, om der reelt er tale om en tilbagegang, hvis man tager den statistiske usikkerhed med i betragtning.

Eleverne fra de tre andre nordiske lande tillægger generelt de sociale bevægelser og de politiske aktiviteter større værdi end de danske, og endvidere kan der identificeres en stigende tilslutning i Finland, Norge og Sverige fra 2009 til 2016. Denne fremgang er signifikant både for Finland og Sverige. Med undtagelse af Danmark og to af de baltiske lande (Litauen og særligt Letland) er der blandt de europæiske lande en generelt større interesse for at involvere og engagere sig i politiske enkeltsager fra 2009 til 2016. I Finland, Norge og Sverige er denne stigende interesse en anelse større end i de øvrige europæiske lande. De danske elever placerer sig derimod i gruppen af først og fremmest ikke-europæiske lande, hvor resultaterne viser en stagnerende eller faldende identifikation med hensyn til de holdninger og værdier, som knytter sig til den involverede borger.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.3
Skala for den involverede borger

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	56	▲	53	**2,4**
Colombia	55	▲	55	-0,2
Mexico	54	▲	53	0,9
Bulgarien	53	▲	54	-0,4
Peru	53	△		
Italien	53	△	52	**1,1**
Kroatien	52	△		
Chile	52	△	54	**-2,1**
Taiwan	52	△	52	-0,6
Malta	50	▽	49	0,6
Norge[1, 3]	50	▽	49	0,6
Rusland	49	▽	50	-0,9
Slovenien	49	▽	48	**1,1**
Sverige[1]	49	▽	48	**1,6**
Litauen	49	▽	49	0,0
Belgien (flamsk)	48	▽	46	**1,8**
Estland[1]	48	▽	48	0,2
Letland[1]	48	▽	49	**-1,5**
Finland	47	▼	46	**1,3**
Holland[2]	45	▼		
Danmark[2]	44	▼	44	-0,2
ICCS 2016-gennemsnit	50			
ICCS 2009-lande	50		50	**0,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	48			
Sydkorea[4]	51			
Tyskland[5]	49			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Den involverede borger i forhold til køn, interesse og testniveau

På samme måde som i det forrige afsnit belyses elevernes værdier og holdninger til den involverede borger i forhold til tre baggrundsfaktorer:

- Køn
- Interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Dette undersøger, om disse tre faktorer (blandt andre) gør sig gældende i forbindelse med elevernes interesse for at deltage og engagere sig i aktiviteter for eller mod politiske enkeltsager.

Tabel 5.4a viser, at der i Danmark kun er meget lille forskel på piger og drenges vurderinger af den involverede borger. Således er der 0,6 skalapoints forskel i drengenes favør. Dette er blandt tabellens mindste forskelle. I Norge og særligt i Finland og Sverige findes omvendt de største forskelle i de to køns opfattelser. Med undtagelse af Rusland gælder det for alle lande, at pigerne vægter værdien af at involvere sig i politiske problemstillinger mere positivt end drengene. Gennemsnittet for de deltagende lande er 1,2 skalapoint.

Elevernes politiske interesse har i højere grad indflydelse på elevernes positive vurdering af den involverede borger end kønnene. I Danmark er forskellen mellem de elever, som interesserer sig for politik og sociale spørgsmål, og dem, som ikke gør, 1,9 skalapoint, hvilket er blandt denne faktors mindste forskelle. Gennemsnittet for de danske elever, som ikke er interesserede, er på 43 skalapoint, hvor elever, som er interesserede, opnår 45 point. Begge elevgrupper ligger betydeligt under de tilsvarende internationale gennemsnit. I Finland, Norge og Sverige findes omvendt nogle af de største forskelle med hensyn til politisk interesse.

Forskellen mellem elevernes valorisering af den involverede borger, som opnår henholdsvis over og under 479 point i ICCS-testen, er meget varierende. Den største forskel ses i Bulgarien med en forskel på 5,3, og nederst placerer gennemsnittet af de danske elever sig med negativ forskel på -0,8 skalapoint. Det danske resultat betyder, at jo mere viden eleverne har om sociale, politiske og demokratiske emner, desto større er sandsynligheden for, at de ikke kan identificere sig med den deltagende og aktive attitude, som den involverede borgertype repræsenterer. Eleverne fra de øvrige nordiske lande placerer sig lige under det internationale gennemsnit, som udgør 2,7 skalapoint.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.4a

Skala for den involverede borger opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Sverige[1]	48	50	**2,5**
Finland	46	48	**2,3**
Bulgarien	52	54	**2,2**
Mexico	53	55	**1,8**
Norge[1, 3]	49	51	**1,8**
Chile	51	53	**1,8**
Kroatien	51	53	**1,5**
Taiwan	51	52	**1,5**
Estland[1]	47	49	**1,4**
Slovenien	49	50	**1,3**
Italien	52	54	**1,2**
Malta	49	50	**1,1**
Belgien (flamsk)	48	49	**1,0**
Letland[1]	47	48	**0,9**
Colombia	54	55	**0,8**
Holland[2]	44	45	0,6
Den Dom. Rep.	55	56	0,6
Danmark[2]	44	44	**0,6**
Litauen	48	49	0,4
Peru	53	53	0,3
Rusland	49	49	0,0
ICCS 2016-gns.	50	51	**1,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	49	0,1
Sydkorea[4]	53	53	0,0

Tabel 5.4b

Skala for den involverede borger opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Chile	51	55	**4,1**
Finland	46	50	**3,8**
Mexico	53	56	**3,2**
Norge[1, 3]	49	52	**3,1**
Sverige[1]	48	51	**3,0**
Estland[1]	47	50	**2,8**
Italien	52	55	**2,8**
Malta	49	52	**2,8**
Slovenien	49	51	**2,8**
Taiwan	51	53	**2,7**
Kroatien	51	54	**2,6**
Rusland	48	51	**2,6**
Litauen	48	50	**2,5**
Peru	52	54	**2,5**
Colombia	54	56	**2,4**
Bulgarien	53	55	**2,2**
Letland[1]	47	49	**2,1**
Belgien (flamsk)	48	50	**2,1**
Danmark[2]	43	45	**1,9**
Holland[2]	44	46	**1,7**
Den Dom. Rep.	55	56	**1,2**
ICCS 2016-gns.	49	52	**2,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	51	**4,2**
Sydkorea[4]	51	55	**4,3**

Tabel 5.4c

Skala for den involverede borger i opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Bulgarien	50	56	**5,3**
Malta	47	52	**4,6**
Taiwan	48	52	**4,5**
Chile	50	54	**4,2**
Mexico	52	56	**3,9**
Italien	50	54	**3,8**
Den Dom. Rep.	55	59	**3,5**
Colombia	53	56	**3,4**
Kroatien	49	53	**3,4**
Peru	52	55	**3,3**
Estland[1]	46	49	**3,1**
Slovenien	47	50	**3,0**
Finland	45	47	**2,6**
Letland[1]	46	49	**2,4**
Sverige[1]	48	49	**1,8**
Norge[1, 3]	48	50	**1,6**
Litauen	48	49	**1,6**
Holland[2]	44	45	0,6
Rusland	49	49	0,5
Belgien (flamsk)	48	48	-0,1
Danmark[2]	45	44	-0,8
ICCS 2016-gns.	49	51	**2,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	50	**3,5**
Sydkorea[4]	48	54	**5,4**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Indholdsfortegnelse
©Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

At der blandt de danske elever kun er små forskelle i de forskellige elevgruppers holdninger, er et klart tegn på, at den lave grad af identifikation med den involverede borger gælder som noget generelt for de danske elever. Deraf også det meget lave resultat på den internationale skala.

Den forpligtede borger

En moderne borger vil have holdninger og værdier, som knytter sig til de forhold i livet, som borgeren føler sig personligt forpligtet over for. Det individuelle ansvar, den personlige indsats og den selvdisciplinerende indstilling er kendetegnende for den forpligtede borger. Denne borgertype vil således være stærkt funderet i en personlig grundindstilling over for såvel nære forhold som for eksempel hårdt arbejde, familien og en stabil økonomi som almene forhold som for eksempel respekten for andre mennesker og naturens ressourcer. De holdninger og værdier, der knytter sig hertil, er defineret af en stærk personlig etik i relation til sig selv og omverdenen.

Med udgangspunkt i syv spørgsmål undersøges, i hvilken grad eleverne mener, det er vigtigt at gøre følgende ting for at være en god borger som voksen (*meget, ret, ikke særligt* eller *slet ikke* vigtigt):

- At arbejde hårdt
- Altid at overholde loven
- At sikre sin familie en god økonomi
- At gøre en personlig indsats for at sikre naturens ressourcer
- At respektere andres ret til at have deres egne meninger
- At støtte mennesker, der er dårligere stillet end en selv
- At deltage i aktiviteter for at hjælpe folk i mindre udviklede lande.

Generelt identificerer de deltagende landes elever sig i høj grad med den forpligtede borger. Det er den af de tre borgertyper, som de mener er den vigtigste. Sådan er det også for de danske elever. Det er på disse spørgsmål, at de danske elever giver deres mest positive tilkendegivelser. Det betyder også, at forskellene mellem landene (tabel 5.5) ikke viser sig med hensyn til, hvorvidt de mener, at de holdninger og værdier, som knytter sig til denne borgertype, er vigtige eller ej, men primært i forhold til graden af, hvor vigtig de mener, at den forpligtede borgertype er (*meget vigtig* eller *ret vigtig*).

Det er her som andre steder i rapporten vigtigt at være opmærksom på, at fordelingen af skalapoint ikke skildrer, hvordan eleverne fra de enkelte lande vurderer en given borgertype. Skalapoint viser alene landenes relative fordelinger. Det betyder blandt andet, at til trods for at mellem 67 og 95 pro-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.5
Skala for den forpligtede borger

Land	Skalascore 2016	
Den Dominikanske Republik	54	▲
Taiwan	53	▲
Kroatien	53	△
Italien	52	△
Mexico	52	△
Colombia	51	△
Peru	51	△
Malta	51	△
Chile	51	△
Finland	50	△
Sverige[1]	50	
Norge[1, 3]	50	
Belgien (flamsk)	49	▽
Litauen	49	▽
Slovenien	49	▽
Bulgarien	49	▽
Rusland	49	▽
Danmark[2]	47	▽
Estland[1]	47	▼
Letland[1]	46	▼
Holland[2]	46	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	48	
Sydkorea[4]	51	
Tyskland[5]	47	

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

cent af de danske elever mener, at det er *meget* eller *ret vigtigt* at tage ansvar og forpligte sig over for hårdt arbejde, loven, familien, andre mennesker og naturens ressourcer, placerer de sig lavt i den relative fordeling. De danske elever placerer sig således i bunden af den internationale skala sammen med Estland, Letland og Holland. De danske elever opnår 47 skalapoint, hvilket er hele 3 skalapoint under det internationale gennemsnit på 50, og desto mere interessant 3 skalapoint under de finske, norske og svenske elever, som alle ligger på det internationale gennemsnit og cirka 1 skalapoint over det europæiske gennemsnit. Hvis der ses bort fra de danske elever, er der således en større tendens blandt de nordiske elever end blandt de europæiske generelt til at sympatisere med de holdninger og værdier, som knytter sig til den forpligtede borger.

De danske elever mener først og fremmest, at det er vigtigt at respektere andres ret til at have deres egne meninger og overholde loven. 67 procent af eleverne finder begge dele *meget vigtigt*, hvilket er lidt over det internationale gennemsnit på disse to spørgsmål. Dernæst kommer at sikre sin familie en god økonomi, at støtte mennesker, der er dårligere stillet, at sikre naturens ressourcer og hårdt arbejde. Her mener mellem 30 og 53 procent af eleverne, at det er *meget vigtigt*. Beslægtet med den involverede borgertypes aktive attitude findes den laveste positive tilkendelse ved spørgsmålet at deltage i aktiviteter for at hjælpe folk i mindre udviklede lande; 16 procent af eleverne mener, at det er *meget vigtigt*. De danske elever prioriterer i denne og i andre sammenhænge som nævnt i højere grad de holdninger og værdier, som ikke knytter sig til den aktive og handlende borger.

Der er en tilbøjelighed til, at eleverne fra de ikke-europæiske lande – jævnfør de to andre borgertyper – valoriserer den forpligtede borger højere end de europæiske elever.

Den forpligtede borger i forhold til køn, interesse og testniveau

Elevernes vurdering af den forpligtede borger undersøges som for de to andre borgertyper også ud fra elevernes køn, interesse for politik og kundskabs- og færdighedsniveau med hensyn til politiske, sociale og demokratiske emner. Dette indikerer, i hvilken grad de tre faktorer danner baggrund for elevernes vurdering af den forpligtede som en god borger.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.6 inddeler eleverne ud fra følgende faktorer:

- Køn
- Interesse for politik (høj = meget/ret interesseret) (lav = ikke særligt/slet ikke interesseret)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Den forpligtede borger er den af de tre borgertyper, hvor der findes den største forskel mellem kønnenes opfattelser. Pigerne tillægger umiddelbart det personlige ansvar over for sig selv og omverdenen større værdi end drengene. Det internationale gennemsnit for forskellen mellem piger og drenge er på 2,1 skalapoint. Således opnår pigerne i snit cirka 2 skalapoint mere end drengene på dette tema. De danske elever ligger lige under det internationale gennemsnit. De to spørgsmål, hvor de danske piger og de danske drenge er mest forskellige, er i forhold til at respektere andres ret til at have deres egen mening og altid at holde loven. Henholdsvis 15 og 11 procentpoint flere piger mener, at disse to spørgsmål er *meget vigtige*.

I de øvrige tre nordiske lande findes en væsentlig større forskel mellem piger og drenge. Både Norge, Sverige og særligt Finland ligger over det internationale gennemsnit. I Finland er forskellen på hele 5,4 skalapoint, hvilket er markant. Med undtagelse af eleverne fra Mexico er der en tilbøjelighed til, at piger og drenge fra ikke-europæiske lande er mindre forskellige i forhold til vurderingen af den forpligtede borger end eleverne i Europa.

Også med hensyn til den forpligtede borger danner elevernes interesse for politik baggrund for deres vurderinger. Det internationale gennemsnit er på 2,4 skalapoint, hvilket betyder, at de elever, der ser sig selv som interesserede i politik, opnår 2 eller flere skalapoint mere end elever, som ikke er politisk interesserede. Kun i Den Dominikanske Republik findes en forskel, som er mindre end 2 point. De danske elever placerer sig lige over det internationale gennemsnit på 2,6 skalapoint. I Norge, Sverige og Finland er forskellen mellem et halvt og et helt skalapoint mere end i Danmark.

Den af de tre baggrundsfaktorer, som har størst betydning for elevernes positive vurdering af den forpligtede borger, er deres kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner. Elevgruppen over 479 point i ICCS-testen har i gennemsnit 3,5 skalapoint mere end elevgruppen under. De danske, norske og svenske elever ligger alle under det internationale gennemsnit. I Danmark og Norge er forskellen 2,8 skalapoint. De svenske elever ligger 0,5 skalapoint højere. I Finland findes en af temaets største forskelle. Gruppen bestående af de dygtigste elever ligger 5,3 skalapoint højere end eleverne på de lavere testniveauer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.6a

Skala for den forpligtede borger opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Finland	48	53	**5,4**
Kroatien	51	55	**3,4**
Slovenien	48	51	**3,3**
Malta	49	52	**3,1**
Norge	48	51	**2,9**
Bulgarien	48	51	**2,7**
Sverige[1]	49	51	**2,7**
Mexico	50	53	**2,4**
Taiwan	52	54	**2,0**
Belgien (flamsk)	48	50	**2,0**
Litauen	48	50	**1,9**
Danmark[2]	46	48	**1,9**
Estland[1]	46	48	**1,9**
Italien	52	53	**1,6**
Chile	50	52	**1,6**
Letland[1]	46	47	**1,5**
Holland[2]	45	46	**1,5**
Colombia	51	52	**1,2**
Peru	50	51	**1,1**
Rusland	48	49	**0,8**
Den Dom. Rep.	54	54	0,1
ICCS 2016-gns.	49	51	**2,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	49	0,8
Sydkorea[4]	51	52	0,4

Tabel 5.6b

Skala for den forpligtede borger opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Finland	49	53	**3,6**
Kroatien	52	55	**3,4**
Sverige[1]	49	52	**3,4**
Chile	50	53	**3,1**
Norge[1, 3]	49	52	**3,1**
Rusland	47	50	**3,0**
Slovenien	49	51	**2,8**
Danmark[2]	46	49	**2,6**
Mexico	51	54	**2,5**
Holland[2]	45	48	**2,4**
Litauen	48	51	**2,3**
Taiwan	53	55	**2,2**
Malta	50	52	**2,1**
Estland[1]	46	48	**2,1**
Peru	50	52	**2,1**
Colombia	51	53	**2,1**
Italien	52	54	**2,0**
Belgien (flamsk)	49	51	**2,0**
Letland[1]	46	48	**2,0**
Bulgarien	49	51	**2,0**
Den Dom. Rep.	54	54	-0,1
ICCS 2016-gns.	49	52	**2,4**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	50	**2,8**
Sydkorea[4]	50	53	**2,8**

Tabel 5.6c

Skala for den forpligtede borger i opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Malta	47	54	**7,0**
Mexico	49	55	**5,5**
Finland	46	51	**5,3**
Slovenien	45	50	**5,0**
Taiwan	49	54	**4,5**
Bulgarien	47	51	**4,5**
Chile	48	53	**4,3**
Peru	49	53	**4,0**
Estland[1]	44	47	**3,4**
Holland[2]	43	47	**3,3**
Sverige[1]	47	50	**3,3**
Kroatien	50	54	**3,3**
Norge[1, 3]	47	50	**2,8**
Danmark[2]	45	48	**2,8**
Italien	50	53	**2,8**
Colombia	50	53	**2,7**
Den Dom. Rep.	54	56	**2,2**
Letland[1]	45	47	**2,1**
Belgien (flamsk)	48	50	**1,7**
Litauen	48	50	**1,3**
Rusland	48	49	**1,0**
ICCS 2016-gns.	48	51	**3,5**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	45	49	**4,0**
Sydkorea[4]	48	52	**4,5**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Det demokratiske system og globale trusler

I dette afsnit undersøges de kommende borgeres opfattelser af det demokratiske system og en række af de globale forhold, som kan udfordre systemet og verden generelt. Formålet hermed er at tegne et billede på godt og ondt af elevernes oplevelser af sig selv og andre mennesker i og med det samfund, som de lever i; og den fremtid, som de forestiller sig. Afsnittet tager udgangspunkt i elevernes holdninger og værdier til demokratiet, deres tillid til dets grundlæggende institutioner og mennesker generelt samt de bekymringer, som præger deres oplevelse af verden og fremtiden.

Afsnittet er delt op i tre temaer, som hver især undersøger forskellige dimensioner af dette:

- Det demokratiske system
- Tillid til demokratiets institutioner og andre mennesker
- Fremtiden og globale trusler

Det demokratiske system

Det politiske system betinges af værdier og principper, som enten understøtter eller udfordrer systemets demokratiske grundlag og styreform. Der har og vil altid være diskussioner af disse værdier og principper, ligesom regeringer, magthavere, myndigheder, medier, markedskræfter og globale udfordringer præger dem. Der findes ikke en garanti for, at samfundet er demokratisk. En vigtig betingelse for, at det politiske system forbliver demokratisk, er, at borgerne vedvarende understøtter systemets demokratiske værdier og har mulighed for og er villige til at kritisere og protestere.

I dette tema undersøges elevernes forestillinger om, hvad der konstituerer et demokrati. I forhold til følgende ni situationer bliver eleverne bedt om at vurdere, hvorvidt de er *gode, dårlige* eller *hverken gode eller dårlige* for demokratiet:

- Politiske ledere giver stillinger med regeringsarbejde til medlemmer af deres egen familie.
- Alle aviserne i et land ejes af det samme firma eller regeringen.
- Det er tilladt, at folk offentligt kritiserer regeringen.
- Alle voksne borgere har ret til at deltage i valg for at vælge de politiske ledere.
- Folk kan protestere, hvis de synes en lov er uretfærdig.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Politiet har ret til at sætte personer i fængsel uden en retssag, hvis personerne er under mistanke for at true den nationale sikkerhed.
- Der er lille forskel på rige og fattiges indtægt.
- Regeringen påvirker de beslutninger, der træffes af domstolene.
- Alle etniske grupper i landet har de samme rettigheder.

I det følgende præsenteres to tabeller, 5.7 og 5.8. Den første tabel viser fem af de ni situationer, som eleverne er mest tilbøjelige til at vurdere som gode for demokratiet. Den anden tabel identificerer fire af de ni situationer, som eleverne er mest tilbøjelige til at vurdere som dårlige for demokratiet. Resultaterne for de to tabeller er opgjort i procenter.

Godt for demokratiet

Med hensyn til de fem situationer, som eleverne vurderer som de bedste af de ni for demokratiet, viser procentfordelingerne, at de danske elever er 'gennemsnitlige'. De danske elevernes gennemsnit for disse fem situationer som helhed svarer til det internationale gennemsnit på 56 procent, endvidere varierer de kun ganske lidt fra de tilsvarende internationale gennemsnit på de enkelte spørgsmål. Det er som udgangspunkt de latinamerikanske lande samt Rusland, der trækker det internationale gennemsnit ned, og de europæiske lande, som trækker det op. Det betyder også, at de danske elever ligger lidt under det europæiske gennemsnit.

Hvis der ses bort fra Danmark, ligger eleverne fra de nordiske lande alle over det internationale gennemsnit. I Sverige findes den største andel blandt alle elever, som mener, at disse situationer er gode for demokratiet. De norske elever opnår stort set det samme resultat som det danske. Finland ligger mellem Sverige og Danmark.

Eleverne vurderer først og fremmest, at valgret til alle voksne er godt for demokratiet, hvilket 80 procent af alle landes elever tilslutter sig. Andelen af danske elever, der vurderer tilsvarende, er en anelse højere. Dernæst kommer lige rettigheder for etniske grupper med 65 procent og mulighed for at protestere mod uretfærdige love med 63 procent. De danske eleverne prioriterer disse i omvendt rækkefølge med en tilslutning på henholdsvis 69 og 60 procentpoint. På de to sidste situationer mener langt under halvdelen af eleverne, at disse er gode for demokratiet: muligheden for fri kritik af regeringen (internationalt: 38 procent, Danmark: 39 procent) og lille forskel mellem rig og fattig (internationalt: 36 procent, Danmark: 30 procent).

Danmark er blandt de lande i undersøgelsen, hvor eleverne i mindst grad mener, at forskellen mellem rig og fattig har betydning for demokra-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.7
Godt for demokratiet

Elevernes vurdering af følgende situationer, der oftest anses som værende gode for demokratiet – i procent

Land	Valgret til alle voksne			Lige rettigheder for etniske grupper			Mulighed for protest mod uretfærdig lov			Mulighed for fri kritik af regering			Lille forskel mellem rig og fattig			
	Godt	Dårligt	Neutral	Godt	Dårligt	Neutral	Godt	Dårligt	Neutral	Godt	Dårligt	Neutral	Godt	Dårligt	Neutral	Gns.
Sverige[1]	83	5	13	69	4	27	77	4	19	52	14	34	39	16	45	64
Taiwan	82	3	15	80	3	17	63	21	16	37	39	24	53	15	33	63
Italien	81	5	14	73	7	20	64	12	24	39	25	36	53	13	34	62
Holland[2]	86	3	11	59	7	34	59	7	34	54	8	38	50	15	35	62
Finland	82	2	17	64	3	33	59	6	35	53	7	40	43	12	46	60
Kroatien	86	2	12	71	4	25	60	7	32	43	16	41	38	27	35	60
Belgien (flamsk)	88	2	10	61	6	33	51	9	40	55	7	38	43	21	36	60
Slovenien	84	3	13	72	5	23	60	10	30	38	20	42	44	24	32	60
Norge[1, 3]	75	3	21	68	4	28	70	6	24	43	19	39	36	20	44	58
Danmark[2]	84	2	13	60	6	34	69	6	25	39	18	43	30	18	52	56
Estland[1]	80	4	16	65	5	30	59	14	27	31	29	40	43	18	39	55
Rusland	79	5	16	64	7	30	58	12	29	36	28	37	36	18	47	54
Chile	78	4	18	60	8	32	63	9	28	43	16	41	26	34	40	54
Bulgarien	76	6	18	58	15	27	69	8	22	35	23	42	31	28	41	54
D. Dom. Rep.	81	4	15	66	7	27	66	11	24	23	47	30	31	26	43	54
Peru	80	4	17	72	5	23	64	10	26	28	32	39	22	33	45	53
Colombia	86	3	12	64	6	30	68	10	22	28	34	38	20	33	47	53
Litauen	76	6	18	63	8	28	63	18	19	35	34	32	28	26	46	53
Malta	66	7	28	58	9	33	66	7	27	35	23	42	33	27	40	52
Mexico	72	4	23	69	5	26	57	11	32	20	38	42	23	28	48	48
Letland[1]	71	6	23	46	9	45	52	19	29	27	35	38	30	19	50	45
ICCS 2016-gns.	80	4	16	65	6	29	63	10	27	38	24	38	36	22	42	56
Lever ikke op til deltagelseskrav																
Hongkong	69	4	27	67	4	28	73	4	23	63	10	27	42	13	46	63
Sydkorea[4]	73	3	24	76	2	22	81	2	18	52	10	38	36	21	43	64
Tyskland[5]	79	5	16	71	8	22	72	8	21	52	18	30	36	15	48	62

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for svarmuligheden 'godt'

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tiet. Kun i Chile og i Mexico er der færre elever, som tilslutter sig dette forhold. Det er endvidere interessant at bemærke, at Danmark har den største andel elever af alle lande med den opfattelse, at forskellen mellem rig og fattig er *hverken god eller dårlig*. Dette kan ses i lyset af den danske omfordelingspolitik, og at diskussionerne af økonomisk ulighed fylder meget i de politiske debatter i Danmark. Relativt til undersøgelsens andre elever er de danske elever tilsyneladende dem, som går mindst op i forskellen mellem rig og fattig med hensyn til de værdier og principper, som demokratiet bygger på.

Dårligt for demokratiet

De fire resterende situationer, som eleverne generelt mener er dårlige for demokratiet, viser, at de danske elever er blandt dem, som opnår et af de højeste gennemsnit for alle fire. I Danmark vurderer elever således i højere grad end andre, at disse fire situationer er problematiske. Kun i Taiwan er de tilsvarende andele af elever større end i Danmark. I Taiwan er procentværdierne bemærkelsesværdigt høje.

Hvor de danske elever er påfaldende tilbageholdende i forhold til at tilslutte sig de situationer, som de mener, der er gode for demokratiet, er de omvendt mere entusiastiske relativt til eleverne fra de andre lande med hensyn til ikke at acceptere de dårlige situationer.

Som i det forrige afsnit er der en tendens til, at eleverne fra de latinamerikanske lande samt i Rusland er mere afventende end de europæiske elever med hensyn til at afvise disse fire situationer. Blandt de nordiske lande ser billedet lidt anderledes ud. Her er det særligt de danske elever, som markerer sig, og herefter kommer Finland og Sverige. De norske elever er i gennemsnit en del mere reserverede over for disse spørgsmål. Her mener den største andel af eleverne, at situationerne er hverken gode eller dårlige for demokratiet.

Tages der udgangspunkt i gennemsnittene for alle lande, mener 52 procent af eleverne, at det er dårligt for demokratiet, hvis alle aviser ejes af samme firma eller af regeringen. I Danmark er den tilsvarende procent andel væsentligt højere (63 procent). Blandt de finske elever findes de største andele (69 procent) på dette punkt. 44 procent af eleverne vurderer, at politiske ledere ikke bør sikre stillinger til egen familie. I Danmark er dette tal igen væsentligt højere, nemlig 53 procent, og i Finland på hele 63 procent. Henholdsvis 35 og 33 procent af eleverne ser, at det er dårligt for demokratiet, at regeringen påvirker domstolenes beslutninger, og at politiet har ret til at fængsle uden retssag ved mistanke om nationale trusler. I Danmark

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.8
Dårligt for demokratiet

Elevernes vurdering af følgende situationer, der oftest anses som værende dårlige for demokratiet – i procent

Land	Alle aviser ejes af samme firma eller regeringen			Politiske ledere giver stillinger til egen familie			Regeringen påvirker domstolenes beslutninger			Politiet har ret til fængsling uden retssag ved mistanke om national trussel			
	Dårligt	Godt	Neutral	Dårligt	Godt	Neutral	Dårligt	Godt	Neutral	Dårligt	Godt	Neutral	Gns.
Taiwan	59	13	28	74	10	16	64	15	21	49	31	19	62
Danmark[2]	63	6	31	53	7	40	35	17	48	39	18	43	48
Estland[1]	63	5	32	51	8	41	41	17	42	36	26	39	47
Kroatien	63	5	31	55	7	38	48	11	41	20	40	40	47
Holland[2]	57	9	34	57	10	33	38	16	46	32	20	48	46
Finland	69	4	27	63	5	31	23	17	60	25	26	48	45
Slovenien	56	9	35	50	9	41	49	14	37	22	38	40	44
Italien	47	14	39	41	30	29	48	13	38	38	29	34	44
Sverige[1]	59	8	33	42	14	44	41	17	41	31	28	41	43
Letland[1]	54	10	36	53	12	35	35	21	44	29	31	40	43
Litauen	51	13	36	48	12	40	34	24	42	37	33	31	42
Rusland	48	12	40	39	16	45	39	24	37	36	28	36	40
Belgien (flamsk)	56	9	35	43	14	43	27	18	55	35	19	46	40
Chile	45	11	44	40	18	42	31	23	46	44	23	32	40
Bulgarien	43	15	42	50	11	39	42	21	37	23	41	36	39
Norge[1, 3]	46	17	37	31	21	48	31	21	48	36	27	38	36
Malta	45	14	41	36	26	38	26	29	45	34	28	38	35
Colombia	47	9	44	21	28	51	24	26	50	40	28	32	33
Peru	42	14	43	28	29	43	19	32	49	32	34	34	30
Mexico	37	13	50	29	25	47	21	30	48	30	35	35	29
Den Dom. Rep.	42	19	40	13	54	33	20	43	37	31	42	27	26
ICCS 2016-gns.	52	11	37	44	17	39	35	30	37	33	30	37	41
Lever ikke op til deltagelseskrav													
Hongkong	41	19	40	25	44	25	57	13	30	45	22	33	42
Sydkorea[4]	58	12	30	42	29	42	31	25	44	38	27	35	42
Tyskland[5]	54	10	37	48	36	48	55	13	32	43	20	36	50

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for svarmuligheden 'dårligt'

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

er disse to situationer vendt om. Andelene af de danske elever varierer dog ikke meget i forhold til de internationale gennemsnit. De finske elever ligger væsentligt under de internationale gennemsnit på de to punkter.

Tillid til demokratiets institutioner

Et demokratisk system er baseret på en række grundlæggende institutioner, som skal sikre, at samfundet fungerer, men også at magten ikke koncentreres i én institution eller blandt få mennesker. En forudsætning for dette er, at borgerne stoler på og har tillid til disse institutioner. I dette afsnit skal elevernes tillid til en række af samfundets bærende institutioner derfor undersøges.

Traditionelt inddeles magten i samfundet i tre institutioner, magtens tredeling: den udøvende (regeringen og den offentlige forvaltning), lovgivende (parlamentet, Folketinget) og den dømmende (domstolene). Dette skal sikre, at de forskellige institutioner kontrollerer og opvejer hinanden. Medierne spiller endvidere som institution en afgørende rolle i demokratiet ved først og fremmest at oplyse og inddrage borgerne og dernæst ved at diskutere, kritisere og kontrollere magthaverne og de institutioner, som samfundet er baseret på. Medierne beskrives ofte som den fjerde statsmagt.

Ekspansionen af informationsteknologier har givet medierne nye måder at inddrage og engagere borgerne på, ligesom der er kommet helt nye typer af medier til, herunder de sociale medier. I stadig stigende grad skal det demokratiske system indrettes ud fra og borgerne vænne sig til, at de konventionelle medier (aviser, tv og radio) udfordres af de sociale medier både økonomisk, indholdsmæssigt og med hensyn til tilgængelighed. De konventionelle medier er tilrettelagt ud fra redaktionelle ansvar og forestillinger om, at læsere, seere og lyttere tilhører en bestemt kulturel og oplyst offentlighed. Omvendt er der meget vide grænser for de sociale mediers tilrettelæggelser, interesser, budskaber, finansiering og måder at formidle og engagere medieforbrugerne på. De sociale medier når således ud til såvel de konventionelle medieforbrugere som nye og alternative grupper i befolkningen. Det betyder, at for eksempel unge har fået lettere adgang til den politiske nyhedsstrøm, men også at fænomener som 'fake news' bliver stadig mere dominerende i samfundsdebatten.

En vigtig dimension i denne sammenhæng er endvidere, i hvilken grad borgerne i samfundet stoler på hinanden. En undersøgelse af dette kan sige noget om tilliden blandt mennesker i civilsamfundet, dels som baggrund for at forstå tilliden til de ovenfor nævnte institutioner, dels for at få en indikation af, i hvilken grad civilsamfundet mellemmenneskeligt udgør et alternativ til regeringen, parlamentet, domstolene og medierne.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I dette tema undersøges således elevernes tillid til:

- Regeringen, Folketinget og domstolene
- De konventionelle medier og sociale medier
- Andre mennesker

Eleverne spørges om, hvor meget de stoler på følgende (*fuldstændig, ret meget, lidt* og *slet ikke*):

- Regeringen i Danmark
- Folketinget
- Domstolene
- Medierne (tv, aviser og radio)
- Sociale medier
- Andre mennesker generelt

Regeringen, Folketinget og domstolene

I Norden har eleverne i høj grad tillid til de tre grundlæggende institutioner i det demokratiske system (regeringen, parlamentet og domstolene). De nordiske elever er blandt de elever, hvor de største andele tilkendegiver, at de *fuldstændigt* eller *ret meget* stoler på både regeringen, parlamentet og domstolene. Andelene af de hollandske og belgiske elever ligger også stabilt højt på alle tre institutioner. De danske elever har lidt mindre tillid til regeringen og særligt parlamentet end de tre øvrige nordiske lande. Således er Danmark det land blandt de nordiske, hvor tilliden er mindst set over alle tre institutioner. 14 procentpoint færre danske elever stoler *fuldstændigt* eller *meget* på parlamentet sammenlignet med de svenske elever. De norske elever har i modsætning til de danske mindre tillid til domstolene. De svenske og finske elever er ubetinget dem, som har den største tiltro til disse institutioner.

Der forekommer lande, som har større procentandele af eleverne, der har tillid til enkelte institutioner end i de nordiske lande. Blandt andet er de russiske elever dem i undersøgelsen, der har størst tillid til deres regering overhovedet. I lyset af alle institutioner er Norden dog den region, hvor der findes den største tillid. De europæiske lande fordeler sig jævnt over tabellerne, i toppen er Sverige, Finland, Norge og Danmark, i bunden er Kroatien. De latinamerikanske lande ligger generelt lavt på alle tre institutioner. Det er i denne region, hvor den laveste grad af tillid til institutionerne, som udgør magtens tredeling, findes.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.9a
Tillid til regering

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016		2009	Forskel
Rusland	89	▲	88	1
Finland	82	▲	82	0
Sverige[1]	79	▲	73	**6**
Norge[1, 3]	79	▲	67	**11**
Den Dom. Rep.	78	▲	74	**4**
Litauen	74	△	54	**20**
Danmark[2]	74	△	72	1
Estland[1]	73	△	62	**11**
Belgien (flamsk)	72	△	51	**21**
Holland[2]	70	△		
Malta	66		62	**4**
Taiwan	62	▽	44	**17**
Letland[1]	60	▽	32	**27**
Bulgarien	59	▽	56	3
Italien	57	▽	74	**17**
Mexico	57	▽	58	-1
Colombia	55	▼	62	**-7**
Chile	50	▼	65	**15**
Peru	49	▼		
Slovenien	49	▼	56	**-8**
Kroatien	42	▼		
ICCS 2016-gns.	65			
ICCS 2009-lande	67		63	**4**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	67			
Sydkorea[4]	45			
Tyskland[5]	83			

Tabel 5.9b
Tillid til parlament

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016		2009	Forskel
Sverige[1]	79	▲	72	**7**
Norge[1, 3]	77	▲	69	**9**
Finland	74	▲	74	0
Den Dom. Rep.	73	▲	67	**6**
Rusland	73	▲	74	-2
Taiwan	71	▲	54	**18**
Belgien (flamsk)	70	△	50	**20**
Danmark[2]	65	△	66	-1
Italien	65	△	74	-9
Holland[2]	63	△		
Malta	59		61	-2
Estland[1]	56	▽	45	**12**
Mexico	56	▽	54	2
Bulgarien	56	▽	44	**11**
Litauen	51	▽	34	**17**
Slovenien	50	▽	53	-2
Colombia	46	▼	49	-3
Letland[1]	46	▼	20	**26**
Peru	42	▼		
Chile	42	▼	54	**12**
Kroatien	37	▼		
ICCS 2016-gns.	60			
ICCS 2009-lande	62		56	**5**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	62			
Sydkorea[4]	43			
Tyskland[5]	74			

Tabel 5.9c
Tillid til domstole

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016		2009	Forskel
Finland	84	▲	81	**2**
Danmark[2]	84	▲	79	**5**
Sverige[1]	82		79	**3**
Litauen	80	△	74	**6**
Holland[2]	78	△		
Belgien (flamsk)	77	△	65	**12**
Malta	76	△	76	0
Norge[1, 3]	76	△	71	**4**
Estland[1]	76	△	68	**8**
Slovenien	74	△	72	3
Taiwan	73	△	69	**4**
Italien	72	△	69	**3**
Letland[1]	71		65	**6**
Rusland	69		71	-2
Bulgarien	69		62	**7**
Kroatien	66	▽		
Den Dom. Rep.	63	▽	63	0
Mexico	61	▽	49	**11**
Chile	50	▼	56	**-5**
Colombia	48	▼	50	-3
Peru	46	▼		
ICCS 2016-gns.	70			
ICCS 2009-lande	71		68	**4**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	82			
Sydkorea[4]	65			
Tyskland[5]	86			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskellen fra 2009 til 2016

Hvis man ser på de lande, der både har deltaget i ICCS 2009 og ICCS 2016, ses generelt en stigende tillid til institutionerne, men billedet på landeniveau er dog lidt uensartet. I Danmark har der i perioden ikke været nogen udvikling. Eleverne har samme niveau af tillid til regeringen, Folketinget og domstolene som i 2009, idet der ses dog en svagt stigende tillid til domstolene. I Sverige og særligt i Norge ser billedet anderledes ud, her kan der identificeres en tydelig og generel grad af større tiltro til institutionerne fra 2009 til 2016. Ligesom i Danmark kan der ikke spores forandring af betydning i Finland.

I Taiwan, de tre baltiske lande og særligt i Belgien har eleverne fået en markant større tillid til de tre institutioner. I Colombia og Slovenien har eleverne omvendt fået mindre tillid. Der er dog en svagt stigende tillid fra 2009 til 2016 blandt slovenske elever med hensyn til domstolene.

De konventionelle og de sociale medier

Resultaterne viser, at eleverne generelt har væsentligt mere tillid til de konventionelle medier end de sociale medier. Det må således formodes, at de som udgangspunkt er mere skeptisk indstillede over for den information, som de sociale medier tilbyder sammenlignet med den viden, som de får fra tv, aviser og radio. Det internationale gennemsnit for de elever, som enten *fuldstændigt* eller *ret meget* stoler på konventionelle og sociale medier, er henholdsvis 59 og 45 procent.

Andelen af danske elever, som har tillid til de konventionelle medier, er på samme niveau som det internationale gennemsnit. De tilsvarende andele i Sverige og særligt i Norge er mindre. De finske elever har derimod overordentlig meget tillid til nyhedsformidlingen i tv, aviser og radio, 82 procent har fuldstændig tillid eller ret meget tillid. Det samme gælder for de sociale medier, hvor de finske elever ligger væsentligt over Sverige, Danmark og Norge. I Norge, Danmark og Sverige – samt Belgien Holland og Estland – findes nogle af de største grupper af kritiske elever med hensyn til de sociale medier. I Norge findes den største andel af elever, som kun i lille grad eller overhovedet ikke har tillid til de sociale medier.

I Den Dominikanske Republik findes den største tilbøjelighed blandt elever til at have tillid til begge typer af medier, og i Norge, Estland, Holland og Belgien er omvendt de største andele af elever, som kun *lidt* eller *slet ikke* stoler på medierne.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.10a
Tillid til konventionelle medier

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016		2009	Forskel
Finland	82	▲	80	2
Den Dom. Rep.	78	▲	76	2
Italien	75	▲	81	**-5**
Colombia	69	▲	72	-3
Malta	66	△	70	**-4**
Litauen	65	△	67	-2
Slovenien	65	△	64	1
Peru	62	△	-	-
Chile	62	△	74	**-12**
Bulgarien	61	△	70	**-9**
Danmark[2]	59		56	**4**
Mexico	56	▽	57	-1
Sverige[1]	54		54	0
Kroatien	54	▽	-	-
Letland[1]	51	▽	65	**-14**
Norge[1, 3]	48	▼	49	0
Estland[1]	47	▼	54	**-8**
Holland[2]	47	▼	-	-
Belgien (flamsk)	46	▼	48	-2
Taiwan	44	▼	43	1
Rusland	41	▼	41	0
ICCS 2016-gennemsnit	59			
ICCS 2009-lande	59		62	**-3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	59			
Sydkorea[4]	53			
Tyskland[5]	62			

Tabel 5.10b
Tillid til sociale medier

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016	
Den Dom. Rep.	61	▲
Bulgarien	60	▲
Malta	60	▲
Chile	54	△
Slovenien	54	△
Italien	54	△
Finland	49	△
Colombia	49	△
Litauen	49	△
Mexico	48	△
Kroatien	48	△
Letland[1]	47	
Taiwan	46	
Peru	45	
Rusland	40	▽
Estland[1]	32	▼
Sverige[1]	32	▼
Holland[2]	32	▼
Danmark[2]	31	▼
Belgien (flamsk)	29	▼
Norge[1, 3]	27	▼
ICCS 2016-gennemsnit	45	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	51	
Sydkorea[4]	38	
Tyskland[5]	51	

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Fra 2009 til 2016

For de landes vedkommende, som både deltog i 2009 og i 2016, kan der identificeres en generel faldende tillid til de konventionelle medier. I Letland og Chile er andelen af elever, som fuldstændigt og ret meget stoler på tv, aviser og radio, faldet med over 10 procentpoint.

Danmark er det eneste land, hvor der er en signifikant stigning på 4 procentpoint i tillid til de konventionelle medier. I Finland findes en svag stigning. Sverige og Norge ligger på samme niveau som i 2009.

Andre mennesker

Om man stoler på andre mennesker, er et vanskeligt spørgsmål at besvare, da der vil være store forskelle i tilliden til forskellige grupper af mennesker. Her spørges der til tilliden til andre generelt, det vil sige i forhold til andre mennesker i bredeste forstand. De danske elever er blandt de elever i undersøgelsen, som har den største tillid til andre mennesker. De ligger markant over det internationale gennemsnit på 53 procent, idet 65 procent af de danske elever stoler *fuldstændigt* eller *ret meget* på deres medborgere og mennesker generelt. Der er ikke nogen nævneværdig forskel mellem de danske drenge og piger, idet drenge dog har en lille tilbøjelighed til at være mere tillidsfulde end pigerne. Det kan således konkluderes, at de danske elever generelt har stor tillid til mennesker omkring dem. Kun i Slovenien (69 procent) og særligt i Finland (74 procent) er de tilsvarende andele af elever større end i Danmark.

Hvis der ses bort fra de finske elevers meget store tillid til medierne generelt, har resultaterne i dette afsnit vist, at der er overensstemmende tendenser blandt de nordiske elevers tillid til det demokratiske systems bærende institutioner. Indbefattes resultaterne om tillid til andre mennesker, viser resultater herimod en bemærkelsesværdig divergens mellem de nordiske lande. På dette spørgsmål fordeler landene sig over hele tabellen fra top til bund med en afstand på cirka 10 procentpoint mellem hvert land: Finland øverst (74 procent), derefter Danmark (65 procent) og Sverige (56 procent) og til sidst Norge (43 procent). Der er således en forskel på 31 procentpoint mellem andelene af elever i Finland og i Norge, som stoler *fuldstændigt* eller *ret meget* på andre mennesker generelt. Det er kun i Norge og i Italien, hvor den mest tillidsfuld gruppe af elever er 10 procentpoint mindre end det internationale gennemsnit.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.11
Tillid til mennesker generelt

Elever med hel eller delvis tillid – procent

Land	2016		2009	Forskel
Finland	74	▲	76	-2
Slovenien	69	▲	71	-2
Danmark[2]	65	▲	68	**-4**
Den Dominikanske Republik	62	△	61	1
Bulgarien	61	△	64	**-4**
Litauen	60	△	66	**-6**
Kroatien	58	△	-	-
Sverige[1]	56	△	67	**-11**
Mexico	52		47	**5**
Belgien (flamsk)	52		57	**-5**
Holland[2]	52		-	-
Malta	49	▽	50	-1
Chile	48	▽	52	**-4**
Taiwan	48	▽	51	**-4**
Peru	47	▽	-	-
Letland[1]	47	▽	58	**-11**
Estland[1]	46	▽	58	**-11**
Rusland	45	▽	51	**-6**
Colombia	43	▽	49	**-5**
Norge[1, 3]	43	▼	48	**-6**
Italien	41	▼	52	**-11**
ICCS 2016-gennemsnit	53			
ICCS 2009-lande	53		58	**-5**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	40			
Sydkorea[4]	40			
Tyskland[5]	70			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Forskellen fra 2009 til 2016

Sammenlignes resultaterne fra 2009 og 2016, viser de, at der blandt eleverne er et generelt fald i tilliden til andre mennesker. I gennemsnit er andelen af eleverne, som har stor tillid, faldet med 5 procentpoint. Kun i Mexico kan der identificeres en signifikant fremgang i tilliden til andre mennesker.

Altovervejende er tilbagegangene i de enkelte lande små. I Danmark er andelen af elever med *fuldstændig* eller *ret meget* tillid således faldet med 4 procentpoint. Kun i Sverige, Letland, Estland og Italien er andelene reduceret med mere end 10 procentpoint fra 2009 til 2016.

Fremtiden og globale trusler

I en tid, hvor globaliseringens negative konsekvenser i stigende grad viser sig konkret for borgeren og abstrakt i de politiske diskussioner, bliver de stadig mere afgørende for de værdier, som knytter sig til samfundet og det politiske fællesskab.

Det er ikke så enkelt at afgøre, om et givent samfundsproblem er en konsekvens af lokale eller globale forhold. Tit og ofte flyder de to niveauer sammen, hvilket gør problemerne vanskeligere at forstå, relatere sig til og gøre noget ved. Dette vil påvirke borgerens bekymringer over for fænomener som terrorisme og voldelige konflikter, arbejdsløshed og fattigdom, klimaproblemer og forsyningssikkerhed i forhold til vand, energi og mad. I dette tema skal elevernes holdninger til denne type problemer undersøges med henblik på at give et billede af elevernes betænkeligheder og forestillinger om fremtidens verden.

På baggrund af følgende 13 samfundsproblemer skal eleverne tilkendegive, i hvilken grad de mener, at de udgør en trussel mod verdens fremtid (*i stor grad, i nogen grad, lille grad* eller *slet ikke*):

- Forurening
- Mangel på energi
- Globale finanskriser
- Kriminalitet
- Mangel på vand
- Voldelige konflikter
- Fattigdom
- Mangel på fødevarer
- Klimaforandringer
- Arbejdsløshed
- Overbefolkning
- Smitsomme sygdomme
- Terrorisme

Resultaterne er inddelt i to tabeller, hvoraf den første tabel (5.12) fremstiller de af ovenstående samfundsproblemer, som eleverne i højest grad vurderer som trusler mod verdens fremtid. Over halvdelen af eleverne tilkendegiver, at disse problemer i stor grad udgør en risiko.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.12
Trusler mod verdens fremtid (I)

Procentandel elever, der i stor grad anser følgende som en trussel mod verdens fremtid

Land	Forurening		Terrorisme		Vandmangel		Fødevare-mangel		Smitsomme sygdomme		Klima-forandring		Fattigdom	
Chile	88	▲	71	△	85	▲	83	▲	74	▲	63	△	73	▲
Colombia	90	▲	65		88	▲	82	▲	73	▲	77	▲	66	▲
Mexico	83	△	58	▽	74	△	69	△	66	△	56		65	▲
Litauen	86	▲	75	△	76	▲	74	▲	73	▲	57		63	△
Slovenien	81	△	71	△	77	▲	73	▲	65	△	47	▽	65	▲
Kroatien	67	▽	81	▲	77	▲	71	△	69	△	47	▽	65	▲
Italien	84	△	72	△	71	△	65	△	61		44	▼	57	△
Bulgarien	74		67		65		65	△	62	△	51	▽	59	△
Taiwan	75		71	△	60	▽	60	▽	66	△	61	△	52	
Letland[1]	75		75	△	67	△	60	▽	68	△	50	▽	51	
Malta	63	▼	75	△	66		63		66	△	51	▽	59	△
Den Dom. Rep.	74		52	▼	59	▽	54	▽	55	▽	42	▼	56	△
Rusland	68	▽	78	▲	75	△	53	▽	69	△	41	▼	45	▽
Peru	82	△	68		69	△	60	▽	66	△	47	▽	48	▽
Belgien (flamsk)	79	△	63	▽	59	▽	63		53	▽	72	▲	53	
Estland[1]	64	▼	76	△	72	△	65	△	65	△	48	▽	41	▼
Danmark[2]	75		58	▽	54	▼	50	▼	46	▼	64	△	41	▼
Norge[1, 3]	76		54	▼	41	▼	52	▼	40	▼	66	▲	49	▽
Sverige[1]	79	△	51	▼	46	▼	48	▼	34	▼	68	▲	43	▼
Finland	66	▽	57	▽	44	▼	49	▼	36	▼	62	△	36	▼
Holland[2]	63	▼	53	▼	44	▼	50	▼	42	▼	48	▽	36	▼
ICCS 2016-gns.	76		66		65		62		59		55		53	
Lever ikke op til deltagelseskrav														
Hongkong	76		69		72		72		66		71		56	
Sydkorea[4]	64		66		62		48		54		63		47	
Tyskland[5]	73		70		57		60		47		68		44	

Tabellen er sorteret efter det samlede faldende gennemsnit for de 13 spørgsmål i tabel 5.12 og 5.13

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.13
Trusler mod verdens fremtid (II)

Procentandel elever, der i stor grad anser følgende som en trussel mod verdens fremtid

Land	Kriminalitet		Voldelige konflikter		Globale finanskriser		Mangel på energi		Arbejdsløshed		Over-befolkning		Gns.
Chile	75	▲	67	▲	59	▲	63	▲	58	▲	53	▲	70
Colombia	70	▲	68	▲	61	▲	61	▲	55	▲	47	△	69
Mexico	65	▲	57	▲	55	▲	51	△	56	▲	52	▲	62
Litauen	57	△	63	▲	48	△	52	△	41		37	▽	62
Slovenien	57	△	42	▽	47	△	43		55	▲	44	△	59
Kroatien	53	△	48		55	▲	45	△	57	▲	29	▼	59
Italien	55	△	55	△	51	△	49	△	45	△	31	▽	57
Bulgarien	60	△	48		53	△	44		53	▲	38		57
Taiwan	56	△	50	△	48	△	60	▲	40		39		57
Letland[1]	49		49	△	44		42		44	△	40		55
Malta	53	△	51	△	42	▽	43		34	▽	43	△	55
Den Dom. Rep.	55	△	52	△	55	▲	54	▲	50	△	42	△	54
Rusland	61	▲	49	△	43		36	▽	41		30	▽	53
Peru	64	▲	49	△	37	▽	37	▽	28	▼	33	▽	53
Belgien (flamsk)	32	▼	36	▼	42	▽	39	▽	33	▽	50	▲	52
Estland[1]	51		44	▽	26	▼	29	▼	36	▽	39		50
Danmark[2]	30	▼	27	▼	33	▼	35	▽	26	▼	39		44
Norge[1, 3]	33	▼	32	▼	38	▽	28	▼	28	▼	37	▽	44
Sverige[1]	28	▼	34	▼	31	▼	30	▼	27	▼	41		43
Finland	27	▼	28	▼	32	▼	27	▼	30	▼	27	▼	40
Holland[2]	25	▼	27	▼	32	▼	30	▼	27	▼	37	▽	40
ICCS 2016-gns.	50		46		44		43		41		39		54
Lever ikke op til deltagelseskrav													
Hongkong	50		52		40		77		36		49		60
Sydkorea[4]	56		47		37		60		54		22		52
Tyskland[5]	43		38		28		27		22		33		47

Tabellen er sorteret efter det samlede faldende gennemsnit for de 13 spørgsmål i tabel 5.12 og 5.13

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Den anden tabel (5.13) beskriver de udfordringer, som halvdelen eller under halvdelen af eleverne mener er centrale samfundsproblemer. Tabellerne angiver de procentandele af eleverne, som i *stor grad* oplever, at samfundsproblemerne udgør en trussel.

De 13 samfundsproblemer er i tabel 5.12 og 5.13 ordnet på den måde, at det førstnævnte problem er det, som bekymrer eleverne mest, mens det sidstnævnte problem er det, som bekymrer mindst. De internationale gennemsnit af eleverne viser følgelig, at eleverne ser de største trusler i forurening og terrorisme og i mindst grad vurderer arbejdsløshed og overbefolkning som store udfordringer.

Der er dog tydelige forskelle mellem de forskellige regioner, som er repræsenteret i undersøgelsen (se tabel 5.14). Generelt er eleverne fra de latinamerikanske lande væsentligt mere bekymrede over for dette temas fænomener end eleverne fra de andre deltagende lande. Finland, Sverige, Norge og Danmark (samt Holland) er de lande, hvor der findes de mindste andele af elever, som vurderer, at disse trusler udgør en stor fare.

Til trods for at de finske, svenske, norske og danske (samt de hollandske) elever relativt til de andre i undersøgelsen grundlæggende er mere trygge ved globaliseringens udfordringer, så indikerer deres tilkendegivelser – som i de andre deltagende lande – en overvejende bekymret indstilling.

De nordiske elever ser først og fremmest forurening, klimaforandringer og terrorisme som de største udfordringer i forhold til verdens fremtid, hvilket ligeledes er tre af tidens mest debatterede globale problemer. Med hensyn til forurening ligger de nordiske elever på niveau med de europæiske. I Finland er eleverne dog væsentligt mindre bekymrede end i Sverige, Norge og Danmark. Andelene af latinamerikanske elever, som mener, at forureningen udgør en *stor* risiko, er 10 procentpoint større end i både Europa og Norden.

I gennemsnit er der 8-10 procentpoint flere elever i Norden end Europa og Latinamerika, som vurderer, at klimaforandringer i høj grad udgør en trussel. Til trods for at de nordiske elever oplever, at terrorisme udgør en stor og reel trussel for verdens fremtid, så er den bekymring relativ til eleverne fra de andre lande mindst i Sverige, Norge, Finland og Danmark. Med hensyn til terrorisme er resultaterne tilsvarende lave i Holland og i Den Dominikanske Republik. Globale finanskriser, voldelige konflikter, mangel på energi, kriminalitet og arbejdsløshed er de fænomener, som de nordiske elever i laveste grad oplever som problematiske. De nordiske elever ligger således mellem 8 og 15 procentpoint under det europæiske gennemsnit med hensyn til disse udfordringer og væsentligt lavere sammenlignet med de latinamerikanske elever.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.14
Trusler mod verdens fremtid

Regionernes gennemsnit i procent

Region	Forurening	Terrorisme	Vandmangel	Fødevaremangel	Smitsomme sygdomme	Klimaforandringer	Fattigdom	Kriminalitet	Voldelige konflikter	Globale finanskriser	Mangel på energi	Arbejdsløshed	Overbefolkning	Regionsgennemsnit
Latinamerika	84	63	75	69	67	57	61	66	58	54	53	49	45	62
Europa	74	66	61	61	56	55	51	44	42	41	38	38	38	51
Norden	74	55	46	50	39	65	42	29	30	33	30	28	36	43

Arbejdsløshed er den udfordring, som de nordiske eleverne sammen med eleverne fra Holland og Peru i mindst grad vurderer som et stort problem. 28 procent af de nordiske elever mener, at arbejdsløshed i *stor grad* udgør en udfordring, hvilket er 10 procentpoint under det europæiske og 21 procentpoint under det latinamerikanske gennemsnit.

Blandt de nordiske lande kan der ligeledes identificeres nogle forskelle. Finland er det af de fire lande, som skiller sig mest ud, hvis der kigges samlet på de 13 samfundsproblemer. De finske elever er en anelse mindre bekymrede end de danske, norske og svenske elever:

- I Danmark er eleverne i sammenligning med de norske og svenske elever mere bekymrede over energimangel, mangel på vand, smitsomme sygdomme og terrorisme.
- I Norge ser eleverne i højere grad globale finanskriser, fattigdom, mangel på fødevarer og arbejdsløshed som udfordringer.
- I Sverige er det forurening, voldelige konflikter, klimaforandringer og overbefolkning, som eleverne relativt til de danske og norske elever bekymrer sig mest om.

Ud over terrorisme er det således den basale forsyning med hensyn til energi og vand, som i særlig grad optager de danske elever sammenlignet med de norske og svenske elever. De norske elevers bekymringer retter sig først og fremmest mod økonomiske forhold og økonomiens fremtidige udvikling i en global verden. I Sverige interesserer eleverne sig primært for forureningen og forureningens globale konsekvenser.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Politiske rettigheder

I dette kapitels sidste hovedafsnit skal elevernes værdier og holdninger til tre af demokratiets grundlæggende politiske rettigheder undersøges: mænd og kvinders ligestilling, etniske gruppers rettigheder og religionens betydning for samfundet.

Køn og rettigheder

I demokratiske samfund er der fortsat forskel på kvinder og mænds positioner i samfundet og på de muligheder, som kønnene har for at deltage i politik, at få et arbejde og lignende. Et vigtigt spørgsmål, som vedvarende præger den demokratiske debat, er derfor ligestillingen mellem mænd og kvinders rettigheder. Historien har dog vist, at ligestilling ikke giver sig selv og forudsætter politisk kamp, og at der blandt borgerne i samfundet er opbakning til kønnenes lige rettigheder. Hertil kommer, at kønnenes ligestilling ikke er et entydigt fænomen. Der vil altid være forskellige udlægninger og forståelser af ligestilling. I dette tema skal elevernes holdninger til ligestilling mellem kønnene beskrives. På baggrund af seks spørgsmål undersøges elevernes opfattelser af kvinder og mænds roller i samfundet. Eleverne skal forholde sig til, hvor enige eller uenige de er i følgende udsagn (*meget enig, enig, uenig* og *meget uenig*):

- Mænd og kvinder skal have samme muligheder for at deltage i landets styre.
- Mænd og kvinder skal på alle måder have de samme rettigheder.
- Kvinder skal holde sig ude af politik.
- Når der ikke er mange ledige jobs, skal mænd have mere ret til et arbejde end kvinder.
- Mænd og kvinder skal have samme løn, når de laver samme slags arbejde.
- Mænd er bedre kvalificerede til at være politiske ledere end kvinder.

I den internationale sammenligning er det et iøjnefaldende nordisk resultat, at alle de nordiske lande placerer sig i den gruppe af fem lande, som ligger mest markant over det samlede internationale gennemsnit. Sverige og Norge opnår de højeste resultater på dette tema, begge med 57 skalapoint. Ud over de fire nordiske lande er det eleverne fra Taiwan, som i høj grad er enige i, at der bør være ligestilling mellem kønnene. De danske elever opnår 56 skalapoint, hvilket er hele 5 skalapoint højere end det internationale gennemsnit på 51 skalapoint. I Norge og Sverige er eleverne ikke desto mindre en anelse mere positivt stemt over for ligestilling end i Danmark og Finland.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

De svenske og norske elever placerer sig 1 skalapoint højere end de danske elever og 2 skalapoint højere end de finske.

Generelt er det sådan, at eleverne fra de europæiske og asiatiske lande, som deltager i undersøgelsen, er mere velvilligt indstillede over for kvinder og mænds ligestilling end eleverne i de latinamerikanske lande. Rusland og Den Dominikanske Republik opnår temaets laveste resultater. Blandt undersøgelsens europæiske lande er det de baltiske lande samt Bulgarien, som ligger på eller under det internationale gennemsnit.

Forskelle fra 2009 til 2016

Fra 2009 til 2016 er der sket en generel fremgang i elevernes syn på ligestillingen mellem kønnene. Kun i Mexico ses en stagnering eller en svag tilbagegang blandt eleverne. For de lande, som deltog både i 2009 og i 2016, opnår eleverne således 1,2 skalapoint mere til fordel for ligestilling. Ud over at de nordiske elever er de allermest positive over for ligestilling, er det også blandt disse lande, at den største fremgang kan identificeres. I Norge findes den største fremgang på 2,7 skalapoint, og i Danmark og i Sverige, som er på niveau med Belgien og Estland, findes den næststørste fremgang fra 2009 til 2016 på 1,9 skalapoint. Finlands stigning er lidt mindre på 1,3 skalapoint, hvilket er tæt på det samlede internationale gennemsnit.

Køn og rettigheder i forhold til elevernes køn, forældrenes uddannelse og elevernes testniveau

ICCS 2016 undersøger endvidere elevernes holdninger til køn og rettigheder i undergrupper af elever opdelt efter køn, deres forældres uddannelsesbaggrund og elevernes kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner. Dette giver et indtryk af, i hvilken grad disse faktorer har indflydelse på elevernes syn på ligestilling mellem kønnene.

Tabel 5.16 inddeler eleverne i to grupper på hver af de tre faktorer og viser gruppernes skalapoint med hensyn til deres holdninger til køn og rettigheder. Tabellerne viser således elevernes gennemsnitlige skalascore ud fra følgende faktorer:

- Køn
- Forældrenes uddannelse (henholdsvis de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.15
Skala for køn og rettigheder

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Sverige[1]	57	▲	55	**1,9**
Norge[1, 3]	57	▲	54	**2,7**
Taiwan	56	▲	55	0,9
Danmark[2]	56	▲	54	**1,9**
Finland	55	▲	53	**1,3**
Belgien (flamsk)	54	△	52	**1,9**
Kroatien	53	△		
Italien	53	△	52	**1,4**
Malta	53	△	51	**1,7**
Slovenien	53	△	52	0,9
Holland[2]	52	△		
Chile	52	△	51	1,1
Estland[1]	51		49	**1,9**
Colombia	50	▽	49	1,0
Litauen	49	▽	48	0,7
Peru	49	▽		
Letland[1]	46	▼	46	0,5
Bulgarien	46	▼	46	0,4
Mexico	45	▼	45	-0,2
Rusland	44	▼	44	0,8
Den Dominikanske Republik	44	▼	44	0,8
ICCS 2016-gennemsnit	51			
ICCS 2009-lande	51		50	**1,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	51			
Sydkorea[4]	53			
Tyskland[5]	55			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.16a

Skala for køn og rettigheder opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Finland	51	59	**7,7**
Kroatien	50	57	**7,3**
Malta	49	57	**7,2**
Slovenien	49	56	**6,9**
Norge[1, 3]	53	60	**6,5**
Danmark[2]	53	59	**6,5**
Holland[2]	49	55	**6,5**
Sverige[1]	54	60	**6,4**
Bulgarien	44	49	**5,9**
Italien	50	56	**5,6**
Litauen	46	52	**5,3**
Taiwan	54	59	**5,1**
Chile	50	55	**4,9**
Estland[1]	48	53	**4,8**
Rusland	42	47	**4,4**
Belgien (flamsk)	52	56	**4,3**
Letland[1]	44	48	**4,3**
Peru	47	51	**3,5**
Mexico	44	47	**3,1**
Columbia	49	52	**2,5**
Den Dom. Rep.	43	45	**2,0**
ICCS 2016-gns.	49	54	**5,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	53	**5,0**
Sydkorea[4]	51	55	**4,5**

Tabel 5.16b

Skala for køn og rettigheder opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore		
	Ingen LVU	LVU	Forskel
Chile	51	55	**3,9**
Bulgarien	44	48	**3,9**
Holland[2]	51	54	**3,5**
Belgien (flamsk)	52	56	**3,3**
Peru	48	51	**3,3**
Litauen	48	51	**3,1**
Den Dom. Rep.	44	46	**2,5**
Letland[1]	45	48	**2,5**
Mexico	45	47	**2,0**
Italien	53	55	**2,0**
Danmark[2]	56	58	**1,9**
Estland[1]	50	52	**1,9**
Norge[1, 3]	56	58	**1,7**
Columbia	50	51	**1,6**
Kroatien	53	54	**1,5**
Rusland	44	45	**1,4**
Sverige[1]	57	58	**1,3**
Taiwan	56	57	**1,2**
Finland	54	55	**1,2**
Slovenien	52	53	**1,1**
Malta	53	54	**1,0**
ICCS 2016-gns.	51	53	**2,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	52	**1,7**
Sydkorea[4]	52	53	**1,4**

Tabel 5.16c

Skala for køn og rettigheder opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Finland	45	56	**10,4**
Chile	47	57	**10,2**
Taiwan	48	58	**9,6**
Peru	45	55	**9,5**
Malta	47	57	**9,4**
Norge[1, 3]	49	58	**9,4**
Den Dom. Rep.	43	52	**9,2**
Sverige[1]	50	59	**9,1**
Italien	47	56	**8,9**
Danmark[2]	49	57	**8,7**
Columbia	46	54	**8,6**
Estland[1]	44	53	**8,5**
Bulgarien	42	50	**8,4**
Litauen	43	51	**8,3**
Slovenien	47	55	**8,0**
Kroatien	47	55	**7,9**
Belgien (flamsk)	48	56	**7,8**
Holland[2]	47	55	**7,5**
Letland[1]	43	49	**6,2**
Mexico	43	48	**5,8**
Rusland	41	45	**4,6**
ICCS 2016-gns.	46	54	**8,4**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	53	**7,6**
Sydkorea[4]	47	54	**7,7**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU= Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Generelt er det sådan, at pigerne i langt højere grad end drengene tillægger ligestilling en positiv værdi. Det internationale resultat viser, at pigerne i gennemsnit opnår 5,3 skalapoint mere end drengene.

Der er en bemærkelsesværdig tendens i materialet til, at det er i de lande, hvor eleverne sætter ligestillingen mellem kønnene højest, at der også kan identificeres den største forskel mellem pigerne og drengenes holdninger til ligestillingen. Således findes nogle af de største forskelle mellem piger og drenges holdninger til de seks spørgsmål blandt de nordiske elever. I Finland kan den største forskel mellem kønnene identificeres, her opnår pigerne 7,7 skalapoint mere end drengene. I Norge og Danmark er den tilsvarende forskel på 6,5 og i Sverige på 6,4, hvilket er endog meget store forskelle. Således er der en mindre tilbøjelighed til uenighed mellem kønnene i de latinamerikanske lande samt i Rusland.

Inddeles eleverne ud fra deres forældres uddannelsesbaggrund, er der i gennemsnit for alle lande en forskel på 2,2 skalapoint mellem de elever, hvis forældre ikke har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse, idet gruppen, hvor mindst en af forældrene er højtuddannet, er den mest positive. Generelt udviser de nordiske lande forskelle under det internationale gennemsnit i denne sammenhæng. I Danmark og Norge har forældrenes uddannelsesbaggrund umiddelbart vurderet lidt større betydning end i Finland og Sverige.

Elevernes kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner udgør en afgørende baggrund for elevernes holdninger til kvinder og mænds ligestilling. Elevgruppen over 479 point i ICCS-testen ligger i gennemsnit for alle lande 8,4 skalapoint højere end elevgruppen under 479 point. I de nordiske lande er forskellen større. Den største forskel på 10,4 skalapoint findes i Finland. Blandt de nordiske lande ses den mindste forskel på 8,7 skalapoint i Danmark, hvilket dog stadig er en markant og afgørende forskel. De norske og svenske elever placerer sig mellem Finland og Danmark. Langt de fleste europæiske lande placerer sig i modsætning til de nordiske lande med nogle forskelle, der er mindre end det internationale gennemsnit i forhold til dette tema.

Etniske gruppers rettigheder

I dette afsnit undersøges elevernes opfattelse af etniske gruppers rettigheder og ligestilling i samfundet. Der findes mange typer af etniske grupper, ligesom der er forskellige definitioner af etniske grupper. De kan dække over alt fra den dominerende etniske gruppe i et givent land (for eksempel etniske danskere) over indfødte minoriteter (for eksempel samerne i Norge,

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Finland, Sverige og Rusland) og til store eller mindre grupper af indvandrere og efterkommere fra forskellige lande.

I mange lande har man oplevet en udvikling af antallet af indvandrere, som dels har medført et øget behov for et dækkende og mere præcist begrebsapparat, når såvel etniske majoriteter og minoriteter betegnes, og som dels har medført, at herkomst og etnicitet er blevet gjort til genstand for ophedede politiske diskussioner og værdipolitiske kampe. Holdninger og værdier til etniske gruppers rettigheder og ligestilling er et kompliceret spørgsmål, der afhænger af mange forhold, herunder hvor i verden man befinder sig.

I ICCS er det tilstræbt at spørge så generelt og principielt som muligt til elevernes syn på etniske grupper og uden at skelne mellem etniske majoriteter og minoriteter. De enkelte landes aktuelle omstændigheder vil her, som andre steder i undersøgelsen, spille ind, ligesom de nationale værdipolitiske kampe vil præge eleverne og således være en del af resultatet.

Dette tema vedrører fem spørgsmål, som undersøger elevernes opfattelser af etniske gruppers rettigheder og pligter i samfundet. Eleverne bliver bedt om at tilkendegive, hvor enige eller uenige de er i følgende udsagn (*meget enig, enig, uenig* og *meget uenig*):

- Alle etniske grupper bør have samme chance for at få en god uddannelse i Danmark.
- Alle etniske grupper bør have samme chance for at få et godt arbejde i Danmark.
- Skoler bør undervise elever i at respektere folk fra alle etniske grupper.
- Folk fra alle etniske grupper bør opmuntres til at stille op til politiske valg.
- Folk fra alle etniske grupper bør have de samme rettigheder og pligter.

I Danmark har eleverne en ringere accept af de etniske gruppers rettigheder og ligestilling end gennemsnittet af elever i undersøgelsen. De danske elever opnår 51 skalapoint, hvilket er cirka 2 point under det internationale gennemsnit og cirka 1 skalapoint under det europæiske. Sammenlignes de nordiske lande, ligger det danske resultat markant under særligt Sveriges gennemsnit på 58 skalapoint og Norges på 55 skalapoint. De finske elever ligger på det internationale gennemsnit, det vil sige 2 skalapoint højere end de danske elever. I Sverige og Norge har eleverne således en helt anden og væsentligt mere positiv indstilling over for etniske gruppers rettigheder.

Generelt er eleverne enige i, at etniske grupper bør have samme muligheder og rettigheder. Sådan er det også blandt de danske elever. Forskellene mellem landene består i graden af enighed. De danske elever er således

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.17
Skala for etniske gruppers rettigheder

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Taiwan	58	▲	57	**1,2**
Sverige[1]	57	▲	52	**5,4**
Chile	57	▲	54	**2,1**
Norge[1, 3]	55	△	51	**4,6**
Mexico	55	△	52	**2,5**
Peru	54	△		
Columbia	54	△	53	**1,0**
Den Dominikanske Republik	54	△	51	**3,1**
Litauen	53		50	**2,8**
Estland[1]	53		51	**2,1**
Finland	53		48	**4,9**
Kroatien	52	▽		
Rusland	52	▽	48	**3,6**
Italien	52	▽	49	**2,5**
Danmark[2]	51	▽	48	**2,7**
Slovenien	51	▽	49	**1,7**
Malta	51	▽	46	**4,3**
Belgien (flamsk)	50	▽	48	**2,5**
Holland[2]	49	▼		
Bulgarien	49	▼	48	0,5
Letland[1]	48	▼	46	**1,8**
ICCS 2016-gennemsnit	53			
ICCS 2009-lande	53		50	**2,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	54			
Sydkorea[4]	56			
Tyskland[5]	54			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

bekræftende over for etniske mindretals rettigheder, men i mindre grad end særligt de andre nordiske elever. Mellem 45 og 56 procent af de danske elever er *meget enige* i, at alle etniske grupper bør have samme chance for at få en uddannelse og et arbejde, at alle etniske grupper bør samme rettigheder og pligter, og at skoler bør undervise i at respektere folk fra alle etniske grupper. Den største uenighed findes med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt folk fra alle etniske grupper bør opmuntres til at stille op til politiske valg. Her er 29 procent af de danske elever enten *uenige* eller *meget uenige*.

Der er en klar tendens i materialet, der viser, at elever, der kommer fra ikke-europæiske lande og Norden – hvis der ses bort fra de danske elever – har en større tilbøjelighed til at anerkende etniske gruppers rettigheder end europæiske elever generelt. Holland, Bulgarien og Letland er de tre lande, hvor der er den laveste grad af tilslutning til etniske gruppers rettigheder og ligestilling.

Forskelle fra 2009 til 2016

Sammenlignes resultaterne fra 2009 med resultaterne fra 2016, viser det sig, at eleverne generelt er blevet mere opmærksomme og positivt stemt over for etniske gruppers rettigheder og ligestilling. I Danmark opnår eleverne 2,7 skalapoint mere i 2016, hvilket svarer til den internationale fremgang blandt de lande, som deltog i både 2009 og 2016. I takt med at tonen i den værdipolitiske debat er blevet skærpet, er eleverne blevet tilsvarende væsentligt mere anerkendende over for etniske gruppers rettigheder og lige muligheder.

I Finland, Norge og særligt i Sverige er den positive anerkendelse af etniske grupper steget væsentligt mere end i Danmark. Disse tre nordiske lande ligger betydeligt over den internationale fremgang. De største fremgange fra 2009 til 2016 findes hovedsageligt i de ikke-europæiske lande og så i Finland, Norge og Sverige.

Etniske gruppers rettigheder i forhold til køn, forældres uddannelsesniveau og elevernes testniveau

Som i det forrige afsnit undersøges elevernes opfattelser af etniske gruppers rettigheder i forhold til tre faktorer: elevernes køn, deres forældres uddannelsesbaggrund og deres kundskabs- og færdighedsniveau inden for politiske, sociale og demokratiske emner. Tabel 5.18abc viser elevernes gennemsnitlige skalascore med hensyn til deres holdninger til etniske grupper ud fra følgende faktorer:

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Køn
- Forældrenes uddannelse (henholdsvis de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

Den af de tre faktorer, som har størst betydning for elevernes anerkendelse af etniske gruppers rettigheder, er deres kundskabs- og færdighedsniveau. Gennemsnittet for alle lande for gruppen med over 479 point i ICCS-testen ligger 4,9 skalapoint højere end for gruppen under 479 point. Både Sverige, Finland og Norge har endnu større forskelle. Særligt i Sverige, som har den største forskel af alle lande. Danmark adskiller sig også her fra de øvrige nordiske elever med en forskel, der er mindre end det internationale gennemsnit.

Pigerne går i højere grad end drengene ind for, at alle etniske grupper skal have samme muligheder. Det internationale gennemsnit for kønsforskellen er på 2 skalapoint. I Danmark er forskellen mindre end det internationale gennemsnit og væsentligt mindre end i det øvrige Norden, hvor de største forskelle findes. I Danmark er forskellen 1,4 skalapoint, i Finland 4,3, i Sverige 4,1 og i Norge 2,8. Forskellene på alle temaets spørgsmål er generelt små i Danmark.

I forhold til forældrenes uddannelsesbaggrund placerer de nordiske elever sig cirka på samme størrelse forskel. I Danmark og Norge betyder det, at de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse, opnår næsten 3 skalapoint mere end de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse. I Finland og Sverige er forskellen 0,3 og 0,4 skalapoint mindre. For alle lande gælder det, at forældrenes uddannelsesbaggrund hænger sammen med accept af etniske grupper. I seks lande er forskellene dog meget små og ikke statistisk signifikante.

Religion og samfund

I demokratiske samfund er retten til frit at udøve sin religion en fundamental frihedsrettighed, som går tilbage til den amerikanske uafhængighedserklæring (1776) og den franske erklæring om menneskerettigheder (1789). I 2000 bekendtgjorde EU's institutioner enstemmigt EU's charter om grundlæggende rettigheder, som blandt andet vedrører principper om religionsfrihed. I Danmark er det en grundlovssikret rettighed. Ikke desto mindre er forholdet mellem religion og samfund en omstridt sag, der omhandler, hvorvidt og eventuelt også i hvilken grad religion skal have ind-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.18a

Skala for etniske gruppers rettigheder opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Finland	51	55	**4,3**
Sverige[1]	55	59	**4,1**
Slovenien	50	53	**3,1**
Bulgarien	47	50	**3,1**
Norge[1, 3]	54	57	**2,8**
Estland	52	54	**2,5**
Kroatien	51	53	**2,3**
Holland[2]	48	50	**2,0**
Italien	51	53	**2,0**
Chile	56	58	**1,9**
Litauen	52	54	**1,8**
Taiwan	57	59	**1,7**
Malta	50	51	**1,7**
Letland[1]	47	49	**1,7**
Danmark[2]	50	52	**1,4**
Belgien (flamsk)	50	51	**1,4**
Mexico	54	56	**1,3**
Columbia	53	54	**1,0**
Rusland	52	52	**0,8**
Peru	54	54	0,5
Den Dom. Rep.	54	54	0,3
ICCS 2016-gns.	52	54	**2,0**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	54	54	0,7
Sydkorea[4]	56	56	0,4

Tabel 5.18b

Etniske gruppers rettigheder opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore		
	Ingen LVU	LVU	Forskel
Holland[2]	48	51	**3,4**
Danmark[2]	51	53	**2,8**
Norge[1, 3]	54	57	**2,8**
Chile	56	59	**2,6**
Finland	52	54	**2,5**
Sverige[1]	56	59	**2,4**
Italien	51	54	**2,3**
Rusland	51	53	**2,2**
Mexico	54	57	**2,0**
Litauen	52	54	**2,0**
Kroatien	52	53	**1,6**
Malta	50	52	**1,6**
Estland	52	54	**1,4**
Belgien (flamsk)	50	51	**1,3**
Peru	54	55	**1,2**
Bulgarien	49	49	0,6
Den Dom. Rep.	54	54	0,6
Letland[1]	47	48	0,6
Columbia	54	54	0,6
Slovenien	51	51	0,4
Taiwan	58	58	0,4
ICCS 2016-gns.	52	54	**1,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	54	56	**2,2**
Sydkorea[4]	54	57	**2,4**

Tabel 5.18c

Etniske gruppers rettigheder opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Sverige[1]	50	59	**8,9**
Finland	47	53	**6,9**
Chile	53	60	**6,5**
Estland	48	54	**6,5**
Norge[1, 3]	50	56	**6,1**
Kroatien	48	53	**5,5**
Mexico	52	58	**5,5**
Holland[2]	45	51	**5,5**
Taiwan	53	59	**5,4**
Litauen	49	54	**4,9**
Rusland	48	53	**4,8**
Malta	48	53	**4,8**
Italien	48	53	**4,7**
Danmark[2]	47	52	**4,4**
Slovenien	48	52	**4,0**
Columbia	52	56	**3,5**
Letland[1]	46	49	**3,5**
Peru	53	56	**3,3**
Bulgarien	47	50	**2,7**
Belgien (flamsk)	48	51	**2,6**
Den Dom. Rep.	54	56	**2,1**
ICCS 2016-gns.	49	54	**4,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	56	**5,7**
Sydkorea[4]	51	57	**5,7**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU= Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

flydelse på det politiske fællesskab. I et internationalt perspektiv er der forskellige tilgange til dette spørgsmål, som blandt andet afhænger af staternes forhold til religion. I Danmark har folkekirken status som statskirke, og i mange lande med for eksempel betydelige katolske befolkningsgrupper er der indgået juridiske aftaler med Vatikanet, hvormed den katolske kirke får statslige privilegier. Sverige og særligt Holland er blandt de lande, som har den klareste adskillelse mellem stat og kirke, men selv i Sverige yder staten tilskud i kraft af skatter til de forskellige kirkesamfund. Med en stigning i antallet af forskellige etniske grupper, herunder efterkommere og indvandreres religiøse tilhørsforhold, transformeres diskussionen af forholdet mellem religion og samfund, ligesom opfattelserne af religion ændrer karakter.

I dette tema undersøges elevernes holdninger og værdier til forholdet mellem politik, moral, samfund og religion. Eleverne skal vurdere, hvor enige eller uenige de er i følgende udsagn om religion (*meget enig, enig, uenig* eller *meget uenig*):

- Religion er vigtigere for mig, end hvad der sker i dansk politik.
- Religion hjælper mig med at afgøre, hvad der er rigtigt og forkert.
- Religiøse ledere burde have mere magt i samfundet.
- Religion bør have indflydelse på, hvordan folk behandler hinanden.
- Religiøse leveregler er vigtigere end samfundets love.
- Religiøse mennesker er bedre borgere.

De deltagende lande falder i cirka tre lige store grupper, som enten støtter religionens indflydelse i samfundet (Den Dominikanske Republik, Peru, Colombia, Kroatien og Malta) eller hovedsageligt forkaster religions betydning (Belgien, Norge Holland, Estland, Danmark og Sverige). Den sidste gruppe af lande placerer sig mellem de lande, der overvejende er enige eller uenige (Bulgarien, Chile, Litauen, Slovenien, Taiwan og Letland). Som det fremgår af tabel 5.19, er det ikke alle lande, der har benyttet disse spørgsmål (nogle lande har erstattet dem med andre spørgsmål af national interesse).

Resultatet viser, at Danmark og Sverige er de to lande i undersøgelsen, som har de største andele af elever, der er uenige i de seks spørgsmål, og dermed er de mest sekulære. De danske og svenske elever opnår henholdsvis 43 og 42 skalapoint, hvilket er markant under det internationale gennemsnit på 49 skalapoint og det europæiske gennemsnit på 47 point. Der er således en større sandsynlighed for, at elever fra ikke-europæiske lande, som deltager i undersøgelsen, i højere grad vurderer, at religion har en positiv betydning for samfundet end blandt undersøgelsens europæiske elever.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.19
Skala for religion og samfund

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	60	▲	58	**1,5**
Peru	56	▲		
Colombia	55	▲	54	0,3
Kroatien	55	▲		
Malta	54	▲	55	**-1,7**
Bulgarien	51	△	51	0,2
Chile	49		53	**-4,0**
Litauen	48		49	-0,1
Slovenien	48	▽		
Taiwan	48	▽	48	-0,4
Letland[1]	46	▽	47	**-1,4**
Belgien (flamsk)	45	▼	45	-0,3
Norge[1, 3]	44	▼	45	-0,8
Holland[2]	44	▼		
Estland[1]	44	▼		
Danmark[2]	43	▼	44	-0,4
Sverige[1]	42	▼	44	**-2,9**
ICCS 2016-gennemsnit	49			
ICCS 2009-lande	49		50	**-0,8**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	54			
Sydkorea[4]	56			
Tyskland[5]	54			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Mellem 73 og 92 procent af de danske elever er enten *uenige* eller *meget uenige* i fem ud af de seks spørgsmål. Det spørgsmål, hvor de danske elever er mindst uenige, er i forhold til, hvorvidt religion bør have indflydelse på, hvordan folk behandler hinanden. Her mener lidt over en tredjedel af eleverne (36 procent), at religion kan have en positiv indflydelse.

Forskelle fra 2009 til 2016

Der er en generel tendens til, at religionen mister betydning i samfundene, når resultaterne fra 2009 og 2016 sammenlignes. Det skal bemærkes, at denne sammenligning i dette tilfælde kun vedrører tolv lande. Kun i et land, Den Dominikanske Republik, ses en signifikant fremgang.

I Norge (-0,8 skalapoint) og i Danmark (-0,4 skalapoint) ses en lille tilbagegang. Det danske fald fra 2009 til 2016 er dog så lille, at der ikke er statistisk sikkerhed for det. I Sverige ses derimod et markant fald i forhold til religionens betydning i samfundet på 2,9 skalapoint.

Religion og samfund i forhold til forældrenes uddannelsesniveau og elevernes testniveau

Elevernes syn på forholdet mellem religion og samfund undersøges i forhold til to faktorer: deres forældres uddannelsesbaggrund og elevernes egen viden om politiske, sociale og demokratiske emner.

Tabel 5.20 viser elevernes gennemsnitlige skalascore med hensyn til, hvor enige og uenige eleverne er i forhold til religionens betydning for samfundet. Eleverne skalagennemsnit vises for to grupper inddelt efter følgende faktorer:

- Forældrenes uddannelse (henholdsvis de elever, hvor ingen af forældrene har en lang videregående uddannelse, og de elever, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse)
- Testniveau på ICCS-testen (niveau A og B, > 479 point) (under niveau B, < 479 point)

I Danmark og Sverige er det elevernes kundskabs- og færdighedsniveau om politiske, sociale og demokratiske emner, der har størst betydning af de to faktorer. Bemærk, at betydningen her er negativ, hvilket vil sige, at de elever, som scorer over 479 point i ICCS-testen, har en langt større tilbøjelighed til at være mere skeptisk indstillede over for religionens betydning i sammenligning med de elever, som scorer under 479 point. Jo mere vidende eleverne er om sociale, politiske og demokratiske forhold i samfundet, desto større sandsynlighed vil der være for, at de forholder sig kritisk

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.20a

Holdning til religions betydning opdelt efter forældres uddannelsesniveau

Land	Skalascore		
	Ingen LVU	LVU	Forskel
Chile	49	46	**-3,7**
Belgien (flamsk)	47	44	**-3,5**
Bulgarien	53	49	**-3,3**
Sverige[1]	43	40	**-3,1**
Kroatien	55	52	**-2,9**
Holland[2]	45	42	**-2,8**
Danmark[2]	44	41	**-2,5**
Letland[1]	47	45	**-2,1**
Estland[1]	44	43	**-1,7**
Slovenien	49	47	**-1,3**
Taiwan	48	47	**-1,2**
Litauen	49	48	**-1,1**
Peru	56	55	**-0,9**
Malta	54	53	**-0,8**
Norge[1, 3]	44	44	-0,6
Colombia	55	54	-0,5
Den Dom. Rep.	60	59	-0,5
ICCS 2016-gennemsnit	50	48	**-1,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	48	**1,6**
Sydkorea[4]	43	42	-0,3

Tabel 5.20b

Holdning til religions betydning opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Sverige[1]	48	40	**-7,9**
Danmark[2]	50	42	**-7,6**
Belgien (flamsk)	50	44	**-6,7**
Taiwan	53	47	**-5,9**
Estland[1]	48	42	**-5,9**
Bulgarien	54	49	**-5,7**
Holland[2]	48	42	**-5,5**
Norge[1, 3]	48	43	**-5,1**
Chile	51	46	**-4,8**
Letland[1]	49	44	**-4,7**
Slovenien	51	47	**-4,2**
Colombia	57	53	**-3,8**
Litauen	51	47	**-3,8**
Kroatien	57	54	**-3,6**
Malta	56	52	**-3,6**
Peru	57	54	**-2,8**
Den Dom. Rep.	60	58	**-1,9**
ICCS 2016-gennemsnit	52	47	**-4,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	46	**-3,3**
Sydkorea[4]	46	41	**-4,9**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

LVU= Mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse

©Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

over for sammenblanding af religion og samfund. I Sverige, hvor forskellen blandt de to grupper af elever er den største, er forskellen på 7,9 skalapoint. I Danmark, som kommer lige efter Sverige, er forskellen på 7,6 skalapoint. Dette må siges at være markante forskelle. Det internationale gennemsnit for forskellen ligger på 4,9 skalapoint. I Norge er forskellen på niveau med dette, nemlig 5,1 skalapoint.

Ligeledes – dog ikke i samme grad som ovenfor – viser de nationale gennemsnit for Sverige og Danmark, at også forældrenes uddannelse udgør en væsentlig baggrund for elevernes holdninger og værdier til religions betydning for samfundet. Igen er betydningen negativ, hvilket vil sige, at elever fra hjem, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse, i gennemsnit er noget mere kritiske over for en sammenblanding af religion og samfund.

Opsamling

Når 8. klasseelever bliver bedt om at forholde sig til de holdninger og værdier, som knytter sig til den politiske borger i et demokratisk og globaliseret samfund, viser det sig, at de først og fremmest identificerer sig med den borgertype, der sætter det individuelle ansvar, den personlige indsats og den selvdisciplinerende indstilling højt. Således forventer også gennemsnittet af de danske elever først og fremmest at være som den forpligtede borger som voksne. Selv om mellem 67 og 95 procent af de danske elever mener, at det er *meget* eller *ret vigtigt* at tage ansvar og forpligte sig over for hårdt arbejde, loven, familien, andre mennesker og naturens ressourcer, placerer de sig væsentligt, det vil her sige 3 skalapoint, under det internationale gennemsnit i den relative fordeling. De danske elever har endvidere et positivt syn på den konventionelle borger særligt med henblik på denne borgertypes holdninger til at udvise respekt for myndighederne, at stemme til folketingsvalg, at følge med i medierne samt at lære sit lands historie at kende. Fra ICCS 2009 til ICCS 2016 ses en betydelig stigning i accepten af den konventionelle borgers holdninger og værdier på 2,2 skalapoint.

Den internationale sammenligning viser derimod meget tydeligt, at de danske elever kun i lille grad tillægger den involverede borger værdi. De danske eleverne placerer sig absolut lavest i undersøgelsen med hensyn til dette tema. De danske elever har således relativt til elever fra de andre lande meget vanskeligt ved at identificere sig med den involverede borgertypes engagerede, aktive og deltagende indstilling over for sociale og politiske

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

problemstillinger. I modsætning til de danske elevers stigende valorisering af den konventionelle borger viser resultaterne ingen eller en svag tilbagegang i forhold til den involverede borgertype fra 2009 til 2016. I Finland, Norge og Sverige ses omvendt en fremgang med hensyn til denne borgertype. De danske elever prioriterer her og som andre steder i undersøgelsen i højere grad holdninger og værdier, som ikke knytter sig til den aktive og handlende politiske borger.

De danske elevers syn på det demokratiske system og verdens globale trusler viser meget tydeligt, at de danske elever i høj grad har tillid til demokratiets tre bærende institutioner: regeringen, Folketinget og domstolene. Et særligt bemærkelsesværdigt resultat er, at de danske elever ligeledes har endog meget stor tillid til andre mennesker generelt, når der sammenlignes med eleverne fra de andre deltagende lande. Denne tillid er dog faldet med 4 procentpoint fra 2009 til 2016. Der er, må det konstateres, et generelt fald i tilliden til andre mennesker blandt eleverne fra stort set alle lande. Det internationale gennemsnitlige fald er på 5 procentpoint.

Med hensyn til den fjerde statsmagt, medierne, viser resultaterne, at de danske elever har væsentligt mere tillid til de konventionelle medier end de sociale medier. Dette gælder også for gennemsnittet af alle landes elever. Denne tillid er desuden svagt stigende fra 2009 til 2016 i Danmark, hvilket kun ses i meget få andre lande. 59 procent af de danske elever har hel eller delvis tillid til de konventionelle medier (tv, aviser og radio) – 59 procent er også det internationale gennemsnit – hvorimod kun 31 procent har tilsvarende tillid til de sociale medier, hvilket er væsentligt under det internationale gennemsnit på 45 procent. Det må således formodes, at de danske elever er mere kritiske over for den information, som de får fra de sociale medier, end den information, som de får fra de konventionelle medier.

Resultaterne viser desuden, at de danske elever i selskab med de øvrige nordiske lande samt Holland er blandt dem, som er mindst bekymrede over globaliseringens udfordringer. De danske elever ser først og fremmest forurening, klimaforandringer og terrorisme som de største udfordringer.

I denne sammenhæng har undersøgelsen også spurgt til en række værdier og principper, som enten understøtter eller udfordrer det demokratiske systems grundlag og styreform. Et bemærkelsesværdigt resultat i denne sammenhæng er, at de danske elever er mere forbeholdne med hensyn til at tilslutte sig de værdier og principper, som er gode for demokratiet, og mere entusiastiske i forhold til ikke at acceptere de dårlige værdier og principper i den relative fordeling.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Eleverne er også blevet bedt om at tage stilling til tre grundlæggende politiske rettigheder: mænd og kvinders ligestilling, etniske gruppers rettigheder og religionens betydning for samfundet. Her viser de danske resultater i den internationale sammenligning, at de danske elever i allerhøjeste grad anerkender kønnenes ligestilling. De danske elever opnår 56 skalapoint, hvilket er hele 5 skalapoint højere end det internationale gennemsnit. Der ses tilmed en fremgang på 1,9 skalapoint i Danmark fra 2009 til 2016. I Norge og Sverige er niveauet en anelse højere end i Danmark, og stigningen fra 2009 til 2016 større. Undersøges elevernes accept af etniske gruppers rettigheder, daler niveauet for de danske elevers anerkendelse væsentligt i den relative fordeling. I Sverige og Norge ses samme højere niveau som med hensyn til kønnenes ligestilling, i Danmark derimod falder det til cirka 2 skalapoint under det internationale gennemsnit. For langt de fleste elever i undersøgelsen, og således også for de danske, er der en generel accept af etniske gruppers rettigheder; denne er dog ikke nær så stor i Danmark som i mange andre lande, herunder i Finland, Norge og særligt Sverige. Den komparative fordeling afslører således en bemærkelsesværdig diskrepans mellem de danske elevers syn på de to køns og de etniske gruppers ligestilling. Der er en stigning i accepten af etniske gruppers rettigheder generelt og også blandt de danske elever fra 2009 til 2016.

Med hensyn til de danske elevers holdninger og værdier i forhold til religionens indflydelse på det politiske fællesskab viser resultaterne meget tydeligt, at de er blandt undersøgelsens mest sekulariserede borgere. De danske elever opnår her 43 skalapoint, hvilket er markant under det internationale gennemsnit på 49 skalapoint. De danske elever er kort sagt uenige i, at religion bør have betydning for samfundets politiske indretning.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

6 Eleverne i klassen og på skolen

Dette kapitel omhandler elevernes oplevelser og deltagelse i klassen og på skolen og er sammensat ud fra antagelsen om, at en lang række aspekter af skolens virke både direkte og indirekte er med til at påvirke elevernes sociale, politiske og demokratiske dannelse. I ICCS ses elevernes møde med den samfundsorienterende og demokratiforberedende undervisning og skolens samværsformer som et mangesidigt fænomen, der udspiller sig i og omkring skolen og klasserne. Også i dette kapitel bruges den engelske forkortelse CCE (af Civic & Citizenship Education) som betegnelse for dette område af skolens virke.

På den ene side er CCE et resultat af strategier for, tilgange til og udformninger af undervisningen, på den anden side vil CCE også udspille sig i klimaet, omgangsformerne og i relationerne i og omkring skolen og klassen. Dermed interesserer undersøgelsen sig for både intenderede og ikkeintenderede elementer, der kan være med til at influere på elevernes oplevelse af skolen i demokratiet.

Elevernes samlede erfaringer i skolen kan endvidere ses som en erfaring af, hvordan en offentlig institution ledes og fungerer i et demokratisk samfund. I hvilket omfang og hvilken udformning eleverne og andre aktører inviteres med til beslutningsprocesserne på skolen, er i denne forbindelse interessant at undersøge.

Endvidere er det i en CCE-sammenhæng relevant at undersøge, i hvilket omfang og i hvilken udformning skolen åbner sig for samfundet rundt om skolen. For at gribe om disse flersidige elementer er kapitlet inddelt i tre hovedafsnit, der ser på henholdsvis:

- Deltagelse på skolen
- Klima, omgangsformer og relationer i klasserum og på skolen
- Undervisningens former og aktiviteter

I dette kapitel er der inddraget data fra både ICCS 2016-elevundersøgelsen, -lærerundersøgelsen og -skolelederundersøgelsen. Elevundersøgelsen er i både udformning og omfang den væsentligste og vægtigste undersøgelse i ICCS.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Når der i dette kapitel også inddrages data fra både skolelederundersøgelsen og lærerundersøgelsen, hænger det sammen med, at formålet med disse supplerende undersøgelser er at bidrage med en række informationer om skolen som kontekst for elevernes oplevelser og erfaringer i skolen (se endvidere kapitel 1 for en beskrivelse af de respektive delundersøgelser).

Deltagelse på skolen

Skolen kan åbne op for, at elever, men også forældre og medarbejdere, involveres i beslutningsprocesser på skolen. En sådan tilgang kan anses som en demokratiseret styringsform, og dette kan medvirke til, at skolen vil erfares som et demokratisk læringsmiljø for og af eleverne. Skolen kan i denne forbindelse vælge at sætte nogle formelle rammer op, der kan sikre, at eleverne får mulighed for at afprøve henholdsvis direkte demokratiske procedurer og repræsentative demokratiske procedurer. At give elever mulighed for at opstille og stemme til et elevråd eller lignende formelle organer, der tildeles opgaver eller indflydelse i forbindelse med skolens eller klassens virke, er et eksempel på, at eleverne kan få indblik i en repræsentativ demokratisk procedure. Vælger skolen at skabe formelle rammer om sådanne valg, kan eleverne herigennem få mulighed for og erfaring med indflydelse og erfaring med demokratiske beslutninger. Skolen kan også være præget af et miljø, der fordrer eller blot giver plads til et mere uformelt og direkte demokrati, hvis eleverne eksempelvis oplever, at de har medindflydelse på undervisningens indhold, eller at der er plads og lydhørhed til elevernes mulige idéer eller kritikker i forhold til, hvordan skolen og klassen fungerer. I dette kapitel vil det som tidligere i rapporten primært være de danske resultater, der omtales, men de danske resultater vil også blive sat i relation til de andre deltagende nordiske lande, såvel som at særligt iøjnefaldende resultater fra de andre lande vil blive berørt.

Formelle rammer for elevdeltagelse i beslutninger på skolen

Som første led i at undersøge elevernes erfaringer med elevdeltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen har ICCS ønsket svar på, i hvilket omfang skolerne benytter sig af formelle rammer, der giver eleverne et rum for medindflydelse, som eksempelvis et elevråd. I ICCS 2016 er skolelederne fra de medvirkende skoler blevet spurgt om, hvor stor en andel af skolens elever på 8. klassetrin der deltager i valg, når (hvis) der skal findes klasserepræsentanter til den enkelte klasse, og når (hvis) der skal findes medlemmer til

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.1a
Valg af klasserepræsentanter til klasseråd, klasseudvalg eller lignende

Andele elever fra skoler, hvor skolelederen oplyser, at eleverne deltager:

Land	Procent	
Kroatien	100	▲
Slovenien	99	▲
Norge[1, 3]	99	▲
Colombia	99	▲
Chile	98	▲
Mexico	98	▲
Finland	98	▲
Den Dominikanske Republik	95	△
Peru	93	△
Litauen	93	△
Taiwan	92	△
Sverige[1]	92	△
Danmark[2]	91	△
Letland[1]	88	
Malta	85	
Rusland	82	
Estland[1]	76	▽
Belgien (flamsk)	73	▼
Bulgarien	68	▼
Holland[2]	46	▼
Italien	22	▼
ICCS 2016-gennemsnit	85	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	87	
Sydkorea[4]	100	
Tyskland[5]	100	

Tabel 6.1b
Valg til skoleråd, elevråd eller lignende

Andele elever fra skoler, hvor skolelederen oplyser, at eleverne deltager:

Land	Procent	
Colombia	99	▲
Kroatien	98	▲
Den Dominikanske Republik	95	▲
Norge[1, 3]	95	▲
Finland	93	▲
Danmark[2]	92	▲
Chile	86	▲
Peru	85	▲
Mexico	81	△
Slovenien	81	
Malta	80	△
Litauen	79	
Estland[1]	79	
Sverige[1]	78	
Rusland	74	
Letland[1]	73	
Belgien (flamsk)	55	▼
Bulgarien	50	▼
Taiwan	45	▼
Holland[2]	34	▼
Italien	1	▼
ICCS 2016-gennemsnit	74	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	86	
Sydkorea[4]	100	
Tyskland[5]	75	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

elevråd, skolebestyrelse eller andre organer på skoleniveau, hvor eleverne er repræsenteret. Lederne kunne oplyse, at henholdsvis *alle eller næsten alle elever, de fleste af eleverne*, *nogle af eleverne* eller *ingen eller næsten ingen af eleverne* deltog i disse valghandlinger. Endvidere kunne skolelederne markere i spørgeskemaet, hvis eleverne på 8. klassetrin ikke havde haft denne mulighed. Kun i Italien oplyste størstedelen af skolelederne, at eleverne ikke havde haft mulighed for denne type valghandlinger på skolen. Dermed er der i langt hovedparten af de medvirkende lande de formelle rammer for, at eleverne kan få erfaringer med diverse valghandlinger på skolen. I tabel 6.1 ses den procentandel elever, der går på skoler, hvor skolelederne svarer, at alle eller de fleste elever deltager i disse valg.

Det internationale gennemsnit viser, at skolelederne vurderer, at 85 procent af eleverne har deltaget i en valghandling relateret til valg i den enkelte klasse, mens de vurderer, at det er 74 procent af eleverne, der har medvirket til at vælge repræsentanter til et organ på skoleniveau som elevråd eller skolebestyrelse. Alle de deltagende nordiske lande ligger over gennemsnittet i begge kategorier, således også i Danmark, med 90 procent elevdeltagelse i valg af klasserepræsentanter og 92 procent elevdeltagelse i valg til skoleorganer. Modsat ser vi i Italien og Holland en markant mindre grad af elevdeltagelse i disse to typer valg. Særlig markant er disse resultater i forhold til elevdeltagelse i valg til skoleorganer, hvor Holland med 34 procent ligger 40 procentpoint under gennemsnittet, og hvor blot 1 procent af de italienske elever ifølge skolelederne har erfaring med denne type valg på skolen.

Demokratiske processer i skolens hverdag

En skole i et demokratisk samfund har mulighed for at lade eleverne lære *om* demokratiske processer, men kan også vælge at lade eleverne lære *med* demokratiske processer.

Skolen kan vælge at invitere eleverne ind i forskellige beslutningsprocesser på skolen som del af en didaktisk tilgang, der ønsker at give eleverne håndterbare oplevelser med demokratiske begreber, der uden disse praktiske erfaringer blot ville forblive teoretiske. Elevdeltagelse kan med denne tilgang godt forblive at være et værktøj med et overvejende fagligt sigte, men at åbne for deltagelse i beslutningsprocesserne kan også være del af en didaktisk strategi med et mere normativt sigte. Skolerne kan gøre brug af elevdeltagelse ud fra et ønske om at forme elevernes syn på og værdsættelse af aktiv demokratisk deltagelse som en naturlig eller vigtig del af deres rolle som elev på en demokratisk skole og senere som borger i et demokratisk samfund.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Endelig er der mulighed for, at elevdeltagelse ikke blot ses som et didaktisk værktøj med et pædagogisk eller fagligt sigte, men anses som en (demokratisk) værdi i sig selv. Altså at eleverne inviteres med ind i beslutningerne, fordi skolen ønsker at basere sit virke på demokrati og medinddragelse, blot fordi skolen mener, at den bedste måde at drive og udvikle skole på er ved at invitere eleverne såvel som lærerne og forældrene med ind i beslutningerne.

Uanset om elevdeltagelse ses som et didaktisk værktøj, eller om det anses som noget, der har værdi i sig selv, vil eleverne blive påvirket af, i hvilken form og omfang de selv, såvel som deres lærere og forældre, inviteres ind i skolens beslutningsprocesser. Oplever eleverne eksempelvis, at deres forældre ser det som deres ret eller pligt at deltage i skolens virke og udvikling, kan det have indflydelse på elevernes lyst til og syn på egen deltagelse. Og i hvilket omfang eleverne oplever, at deres lærere involveres og får medansvar for skolens hverdag, kan også være med til at forme elevernes syn på og tiltro til, at de både i deres nutid og fremtid vil kunne få indflydelse i og på deres hverdag.

ICCS 2016 bad skolelederne om at oplyse om, hvorvidt lærere, forældre og elever *i høj grad, i moderat grad, i mindre grad eller slet ikke involveres* i beslutningsprocesserne på skolen. Tabel 6.2 viser en oversigt over den procentandel elever, der går på skoler, hvor skolelederne svarer, at aktørerne i *høj grad* involveres i beslutningerne på skolen. Da der her ikke spørges ind til formelle demokratiske organer på skolen, tegner tabellen i højere grad et billede af den mere uformelle aktørinddragelse i beslutningerne i skolens hverdag.

Ifølge skolelederne er det i gennemsnit forældrene, der i lavest omfang involveres i beslutningsprocesserne i skolens hverdag. Det internationale gennemsnit for høj grad af forældreinddragelse i beslutningsprocesserne er 18 procent. I de nordiske lande er dette særligt udpræget, idet Danmarks resultater med en procentandel på 7 procent er mere end 10 procentpoint under gennemsnittet. Norges resultat er 8 procent, og i Sverige og Finland er resultatet blot 2 procent i forældreinddragelse. Den største grad af høj forældreinddragelse i undersøgelsen finder vi i Den Dominikanske Republik med 46 procent. Selv om forældrene generelt ikke i høj grad inviteres til at deltage i skolens beslutninger, ser det ud til, at de i høj grad informeres om skolen og elevernes arbejde. På tværs af landene er gennemsnittet for forældreinformering nemlig på 84 procent. Det danske og norske resultat på 71 procent ligger dermed signifikant under gennemsnittet. Sverige ligger omvendt højere end gennemsnittet med 90 procent, og Finland er med 78 procent tættest på gennemsnittet af de deltagende nordiske lande.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.2
Demokratiske processer i skolens hverdag

Land	Procent elever fra skoler, hvor skolelederen oplyser, at der i forbindelse med beslutninger på skolen er en høj grad af: Lærer-inddragelse		Forældre-inddragelse		Elevers meninger høres		Skolens regler følges af skolens aktører		Elev-inddragelse		Forældre informeres	
Den Dominikanske Republik	84	▲	46	▲	65	▲	67		58	▲	96	▲
Letland[1]	88	▲	32	▲	51	▲	68		67	▲	97	▲
Mexico	78	▲	39	▲	37	△	58		42	▲	94	▲
Estland[1]	77	▲	28		37		66		49	▲	89	
Colombia	64		23		48	▲	60		46	▲	95	▲
Kroatien	79	▲	30	▲	38	▲	56	▽	43	▲	85	
Rusland	60		31	▲	24		70		43	▲	92	△
Bulgarien	86	▲	8	▽	32		80	▲	27		83	
Malta	66	△	8	▽	29		85	▲	33	△	83	
Slovenien	70	△	12		17	▼	79	▲	21	▽	98	▲
Sverige[1]	63		2	▼	35		68		21	▽	90	△
Chile	50	▼	10	▽	26		72	△	28		84	
Finland	73	▲	2	▼	9	▼	83	▲	21	▽	78	
Taiwan	60		19		18	▽	66		17	▼	75	▽
Peru	42	▼	21		35	△	48	▼	31		71	▼
Danmark[2]	56		7	▼	20	▽	72	△	19	▼	71	▼
Norge[1, 3]	50	▼	8	▽	15	▼	73	▲	14	▼	71	▼
Litauen	46	▼	20		24		25	▼	31		82	
Holland[2]	23	▼	3	▼	6	▼	47	▼	9	▼	88	
Belgien (flamsk)	32	▼	8	▽	8	▼	52	▼	12	▼	62	▼
Italien	39	▼	10	▽	7	▼	29	▼	5	▼	72	▼
ICCS 2016-gennemsnit	61		18		28		63		30		84	
Lever ikke op til deltagelseskrav												
Hongkong	42		4		33		81		15		68	
Sydkorea[4]	81		27		46		70		40		67	
Tyskland[5]	78		24		43		67		44		89	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de seks spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Eleverne bliver i lidt højere grad end forældrene medtaget i beslutningerne på skolen. Således ligger det internationale gennemsnit for, at elevernes meninger i høj grad spiller en rolle for beslutningsprocessen, på 28 procent, og gennemsnittet for, at de i høj grad får aktiv del i beslutningsprocesserne, ligger på 30 procent. I begge tilfælde ligger Danmark signifikant under gennemsnittet med henholdsvis 19 procent og 20 procent. Samme mønster ses i Finland, Norge og Sverige, dog med den undtagelse, at de svenske elevers holdninger medtages i overvejelserne, inden beslutningerne tages på skolen, i lidt højere grad end gennemsnittet.

Internationalt tegner der sig endvidere et mønster af, at lærerne er den gruppe, der i størst omfang involveres i skolens beslutninger, idet gennemsnittet for høj grad af lærerinddragelse i beslutningsprocesserne ligger på 61 procent. Her ligger de danske resultater også under gennemsnittet med 56 procent. I Norge ligger gennemsnittet signifikant under det internationale med 50 procent høj lærerinddragelse. Sverige gør i lidt højere grad end gennemsnittet brug af lærerinddragelse med 63 procent. I en nordisk sammenhæng er det dog i Finland, at der i størst omfang gøres brug af lærerne i beslutningsprocesserne med 73 procent. Modsat er det i Holland, at der med 23 procent findes undersøgelsens laveste procentandel i høj grad af lærerinddragelse i beslutningsprocesserne på skolen.

I tabellen over demokratiske processer i skolen er det kun med hensyn til skoleledernes oplevelse af, at skolens aktører (elever, forældre og lærere) følger skolens regler, at Danmark med 72 procent ligger højere end det internationale gennemsnit. Generelt tegner der sig et billede af, at de nordiske skoleledere oplever god ro og orden fra skolens aktører, idet særligt Finland, men også både Norge og Sverige ligger over gennemsnittet i denne kategori.

Det samlede billede viser, at Den Dominikanske Republik har flest høje procentandele på uddelegering og inddragelse i skolens beslutningsprocesser, og modsat ses Belgien, Holland og Italien, der generelt har de laveste procentandele i forhold til at inddrage både elever, lærere og forældre i skolens beslutningsprocesser.

Omfanget af elevdeltagelse ifølge eleverne

Foruden at bede skolelederne om deres vurdering af deltagelse på skolen har ICCS også bedt eleverne selv tage stilling til deres deltagelse i diverse demokratiske aktiviteter og valghandlinger på skolen. ICCS 2016 har undersøgt elevernes deltagelse i skolen gennem et antal spørgsmål, der for de flestes vedkommende er identiske med de spørgsmål, der blev brugt i ICCS 2009. Derfor er forskellen mellem resultaterne fra 2009 og 2016 en del af

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tabel 6.3, der viser de procentandele elever, der oplyser, at de har stemt til elevrådsvalg, har været med til at beslutte noget om, hvordan skolen styres, samt stillet op til elevrådsvalg. De to tabeller 6.3a og 6.3c over valg og opstilling til elevråd knytter an til formel deltagelse på skolen, hvor tabel 6.3b kan rumme både formel og uformel deltagelse i skolens beslutningsprocesser. Tabellen viser, at ICCS-gennemsnittet for at stemme til elevrådsvalg ligger på 77 procent, og det er dermed den aktivitet, eleverne i højest grad har deltaget i. I Danmark er det 80 procent af eleverne, der oplyser om deltagelse i et elevrådsvalg, og selv om det danske resultat dermed ligger over gennemsnittet, er det en mindre andel end i de andre nordiske lande.

Gennemsnittet for, hvor mange elever der har stillet op som kandidat til elevråd eller lignende, er markant mindre, nemlig 42 procent. I denne kategori ligger alle de nordiske lande også over gennemsnittet, og her placerer Danmark sig med 50 procent næsthøjest i en nordisk sammenhæng, idet de svenske og finske resultater er lidt lavere.

Den største forskel mellem de nordiske lande er dog at finde i tabel 6.3b over elevernes deltagelse i beslutninger angående skolen. Sveriges 64 procent er ikke blot højest i en nordisk sammenhæng, men også undersøgelsens største andel. Så selv om det danske resultat på 47 procent er over gennemsnittet, er det markant mindre end det svenske resultat, men også end den norske andel på 59 procent. Det finske resultat afviger dog betydeligt mere fra både gennemsnit og de andre nordiske lande, idet det her er 27 procent af eleverne, der har oplevet at deltage i beslutninger angående skolen. Denne lave placering til trods er det faktisk de finske elever, der i en nordisk sammenhæng har den største fremgang i denne kategori, idet det finske resultat i 2009 for elevdeltagelse blot var på 15 procent.

I tabellerne 6.3a og 6.3c ser vi på samme vis som i tabel 6.1, at Italien og Holland ligger nederst på listen med en procentandel omkring 20 procentpoint under gennemsnittet i begge kategorier.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.3a
Elever, der har stemt til elevrådsvalg eller lignende

Procentandele elever, der oplyser at have deltaget

Land	2016		2009	Forskel
Norge[1, 3]	93	▲	90	**3**
Chile	91	▲	89	2
Kroatien	91	▲		
Colombia	90	▲	90	0
Sverige[1]	89	▲	85	**4**
Litauen	89	▲	84	**5**
Finland	85	△	83	2
Peru	84	△		
Rusland	84	△	76	**7**
Slovenien	84	△	84	-1
Danmark[2]	80	△	73	**6**
Malta	78	△	62	**16**
Mexico	76		74	3
Estland[1]	74		75	0
Taiwan	72	▽	67	**5**
Den Dom. Rep.	66	▼	61	**5**
Belgien (flamsk)	64	▼	68	-4
Letland[1]	62	▼	67	-5
Bulgarien	56	▼	52	5
Holland[2]	51	▼		
Italien	50	▼	49	2
ICCS 2016-gns.	77			
ICCS 2009-lande	77		74	**3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	71			
Sydkorea[4]	88			
Tyskland[5]	82			

Tabel 6.3b
Elever, der har deltaget i beslutninger angående skolen

Procentandele elever, der oplyser at have deltaget

Land	2016		2009	Forskel
Sverige[1]	64	▲	54	**11**
Den Dom. Rep.	60	▲	59	1
Norge[1, 3]	59	▲	56	3
Mexico	57	▲	54	**3**
Colombia	49	△	57	**-7**
Chile	49	△	39	**9**
Danmark[2]	47	△	44	**4**
Peru	45	△		
Litauen	43		35	**8**
Taiwan	43	△	43	-1
Malta	42		29	**13**
Belgien (flamsk)	37	▽	36	2
Italien	36	▽	34	2
Rusland	33	▽	32	1
Bulgarien	32	▽	31	1
Letland[1]	30	▼	31	-1
Estland[1]	29	▼	24	**5**
Holland[2]	27	▼		
Finland	27	▼	15	**12**
Slovenien	24	▼	28	**-4**
Kroatien	20	▼		
ICCS 2016-gns.	41			
ICCS 2009-lande	42		39	**3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	30			
Sydkorea[4]	53			
Tyskland[5]	50			

Tabel 6.3c
Elever, der har stillet op som kandidat til elevrådsvalg eller lignende

Procentandele elever, der oplyser at have deltaget

Land	2016		2009	Forskel
Den Dom. Rep.	62	▲	58	4
Slovenien	59	▲	59	0
Kroatien	58	▲	-	-
Norge[1, 3]	58	▲	59	-1
Danmark[2]	50	△	49	1
Malta	48	△	24	**25**
Sverige[1]	47	△	40	**6**
Litauen	47	△	30	**17**
Chile	46	△	47	-1
Finland	46	△	35	**11**
Peru	45	△		
Colombia	42		44	-2
Mexico	42		36	**6**
Belgien (flamsk)	37	▽	34	3
Bulgarien	37	▽	34	3
Latvia[1]	34	▽	39	**-5**
Taiwan	34	▽	32	1
Estland[1]	30	▼	32	-2
Rusland	25	▼	28	**-3**
Italien	22	▼	21	0
Holland[2]	21	▼		
ICCS 2016-gns.	42			
ICCS 2009-lande	42		39	**3**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	30			
Sydkorea[4]	47			
Tyskland[5]	60			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Værdi af elevindflydelse

Som element af at undersøge elevernes deltagelse på skolen har ICCS også undersøgt elevernes vurdering af værdien af elevindflydelse. Elevernes vurdering af værdien af elevinddragelse i skolens beslutninger er ikke nødvendigvis givet ud fra omfanget af deres erfaringer med elevindflydelse. Der kan være elever, som hyppigt deltager i beslutninger, men gør det af pligt eller uden overvejelser, idet de ingen værdi ser i deltagelsen. Eller omvendt elever, der i stort omfang værdsætter elevindflydelse, men ikke får muligheden for selv at udleve dette. Og endelig kan der naturligvis også være elever, hvor der er sammenhæng mellem omfanget af elevernes indflydelse og deres vurdering af elevindflydelse. Eleverne er blevet bedt om at tilkendegive deres vurdering af, om elevindflydelse på skolen kan have positive effekter eller ej. Til dette formål skulle eleverne oplyse om, og i hvor høj grad de var enige eller uenige i spørgsmål af denne type:

- Når elever er med til at styre skoler, så kan det gøre skoler bedre.
- Der kan ske mange gode forandringer på skoler, når elever samarbejder.
- Hvis grupper af elever kan sige deres mening, kan det hjælpe med til at løse problemer.
- Elever kan få mere indflydelse på skolen, hvis de samarbejder, end hvis de handler alene.
- Når man stemmer til elevrådet, kan det være med til at forandre, hvad der sker på skolen.

Langt hovedparten af eleverne i alle landene vurderer, at elevindflydelse kan have positiv effekt i en skolesammenhæng. På tværs af landene erklærer cirka 90 procent af eleverne sig *enige* eller *meget enige* i de fire første udsagn, mens det sidste udsagn omkring elevrådet får en lidt lavere tilslutning hos eleverne, idet cirka 80 procent tilkendegiver en grad af enighed i udsagnet. Data fra ovenstående liste har dannet baggrund for at udarbejde tabel 6.4 over elevernes vurdering af elevindflydelse på skolen.

Landenes skalascorer ligger her mellem 48 (Holland) og 56 (Den Dominikanske Republik). Den danske skalascore ligger på 49 og er signifikant under gennemsnittet. Også Sverige, Finland og Norge ligger signifikant under gennemsnittet. I puljen af lande, der ligger signifikant over gennemsnittet, finder vi samtlige deltagende latinamerikanske lande, Taiwan og så Kroatien som det eneste europæiske land.

Det er i denne forbindelse værd at huske på, at på trods af den lave placering på skalaen for værdsættelse af elevinddragelse er der stadig tale om

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.4
Skala for elevers værdsættelse af indflydelse

Land	Skalascore 2016		2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	56	▲	54	**1,7**
Chile	55	▲	56	**-1,4**
Colombia	54	△	54	-0,1
Peru	53	△		
Taiwan	53	△	51	**2,7**
Mexico	53	△	51	**2,1**
Kroatien	53	△		
Estland[1]	51		50	**1,1**
Italien	51		49	**2,1**
Malta	51		51	-0,2
Bulgarien	51		49	**2,3**
Norge[1, 3]	51	▽	51	-0,4
Slovenien	50	▽	50	0,4
Finland	50	▽	50	0,4
Rusland	50	▽	50	-0,5
Belgien (flamsk)	49	▽	50	-0,3
Danmark[2]	49	▽	50	-0,7
Letland[1]	49	▽	48	0,7
Sverige[1]	49	▽	49	0,2
Litauen	49	▽	48	**0,8**
Holland[2]	48	▼		
ICCS 2016-gennemsnit	51			
ICCS 2009-lande	51		51	**0,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	48			
Sydkorea[4]	51			
Tyskland[5]	49			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.5a
Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Estland[1]	50	53	**3,4**
Letland[1]	48	51	**3,0**
Litauen	47	50	**2,6**
Bulgarien	50	52	**2,5**
Finland	49	51	**2,4**
Mexico	52	54	**2,3**
Slovenien	49	52	**2,2**
Malta	50	52	**1,9**
Rusland	49	51	**1,9**
Sverige[1]	48	50	**1,8**
Kroatien	52	54	**1,8**
Italien	50	52	**1,7**
Norge[1, 3]	50	51	**1,4**
Den Dom. Rep.	56	57	**1,2**
Colombia	53	54	**1,1**
Chile	54	55	**1,0**
Taiwan	53	54	0,7
Peru	53	54	0,6
Danmark[2]	49	49	0,6
Belgien (flamsk)	49	50	0,5
Holland[2]	48	48	0,1
ICCS 2016-gns.	50	52	**1,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	48	47	1,0
Sydkorea[4]	51	50	**1,2**

Tabel 6.5b
Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Sverige[1]	47	51	**3,6**
Holland[2]	47	51	**3,6**
Slovenien	50	53	**3,5**
Estland[1]	50	54	**3,3**
Finland	49	52	**3,2**
Colombia	53	56	**3,1**
Chile	54	57	**2,9**
Mexico	52	55	**2,9**
Italien	50	53	**2,9**
Kroatien	52	55	**2,8**
Norge[1, 3]	50	53	**2,8**
Taiwan	52	55	**2,7**
Rusland	48	51	**2,7**
Litauen	48	50	**2,7**
Belgien (flamsk)	49	51	**2,6**
Danmark[2]	48	51	**2,5**
Peru	52	55	**2,4**
Bulgarien	50	53	**2,4**
Letland[1]	49	51	**2,2**
Malta	50	52	**1,8**
Den Dom. Rep.	56	57	**1,0**
ICCS 2016-gns.	50	53	**2,7**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	49	**2,9**
Sydkorea[4]	49	52	**3,6**

Tabel 6.5c
Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Estland[1]	46	53	**6,1**
Peru	52	56	**4,4**
Bulgarien	48	53	**4,4**
Finland	46	51	**4,4**
Chile	53	57	**4,3**
Malta	48	53	**4,2**
Mexico	51	55	**4,1**
Italien	48	52	**4,0**
Slovenien	47	51	**3,9**
Den Dom. Rep.	56	59	**3,8**
Litauen	46	50	**3,7**
Sverige[1]	46	49	**3,3**
Norge[1, 3]	48	51	**2,8**
Letland[1]	48	50	**2,7**
Kroatien	51	53	**2,4**
Taiwan	51	54	**2,4**
Holland[2]	46	48	**2,1**
Danmark[2]	47	49	**2,1**
Colombia	53	55	**2,0**
Belgien (flamsk)	48	50	**2,0**
Rusland	48	50	**1,6**
ICCS 2016-gns.	49	52	**3,4**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	46	49	**3,1**
Sydkorea[4]	47	52	**4,2**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

meget høje procentandele af eleverne, der vurderer elevindflydelse positivt. Det danske resultat viser dog også, at 22 procent af de danske elever ikke erklærer sig enige i, at det at stemme til elevrådet kan være med til at forandre, hvad der sker på skolen. Det er dermed en stor andel af eleverne, der ikke oplever stor gavn eller værdi af den hyppigt brugte formaliserede ramme til elevinddragelse i de demokratiske processer på skolerne.

Da hovedparten af udsagnene, der ligger til grund for skalaen, også blev brugt i 2009, har det været muligt at indarbejde skalascorerne fra 2009 i tabellen. Samlet set er der tendens til, at eleverne i 2016 har en lidt mere positiv vurdering (fremgang på 0,6 skalapoint) af elevindflydelse end i 2009. Dog er der syv lande, hvis elever viser en tilbagegang i vurderingen af elevindflydelse. Således er også de danske elevers vurdering gået tilbage med -0,7 skalapoint. En tilbagegang, der er næststørst blandt deltagerlandene (dog ikke statistisk signifikant), kun overgået af de chilenske elever, hvis skalapoint er gået tilbage med -1,4 point.

Tabel 6.5 illustrerer, i hvilket omfang henholdsvis køn, interesse i politiske emner samt testniveauet har en sammenhæng med elevernes vurdering af værdien af elevindflydelse. Tabellen viser, at der i samtlige lande er en tendens til, at elever, der har angivet interesse for politiske og sociale emner, har en mere positiv opfattelse af elevindflydelse end elever, der ikke har stor interesse i disse emner. Og samtidig er der også i alle lande en tydeligt større tendens til, at elever med højt kundskabsniveau anser elevindflydelse som gavnligt for skolen end elever med lavt kundskabsniveau. I forhold til køn kan der for flertallet af landenes vedkommende spores en tendens til, at piger i højere grad end drenge vil anse elevindflydelse som positivt. Dog er kønsforskellen ikke signifikant i syv af landene, herunder Danmark. I Hongkong og særligt i Sydkorea ses den omvendte tendens, altså at det er mere sandsynligt, at drengene vil vurdere elevindflydelse positivt.

Villighed til deltagelse

I dette kapitel ser vi på skoleledernes vurdering af elevernes deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen, elevernes egen vurdering af deres deltagelse i demokratiske aktiviteter i skolen, og i hvilket omfang eleverne vurderer sådanne aktiviteter som noget, der kan gavne skolen og eleverne. Sidste element af at undersøge elevernes deltagelse i skolen har været at bede dem tage stilling til deres egen villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter i skoleregi. For at få svar herpå er eleverne blevet bedt om at vurdere, hvor sandsynligt det er, at de ville deltage i nedenstående aktiviteter på skolen, hvis chancen byder sig:

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Stemme til elevrådsvalg (eller lignende valg)
- Være med i en gruppe af elever, der arbejder for en sag, som du er enig i
- Stille op til elevrådsvalg (eller lignende valg i klassen, hvor elever kan stille op)
- Deltage i en diskussion på et fællesmøde for alle skolens elever
- Være med til at skrive artikler til skolens egen avis eller hjemmeside.

På listen har eleverne i samtlige lande markant mest tiltro til, at de vil tage del i det første punkt. Elevrådsvalg er en aktivitet, både tabel 6.1 og 6.3 har vist, at langt de fleste elever har erfaring med.

Eleverne finder det på tværs af landene næstmest sandsynligt, at de sammen med en gruppe af elever ville arbejde for en sag, de er enige i. I langt hovedparten af landene er det over halvdelen af eleverne, der kan se dette scenarie for sig. Med et blik på værdsættelse af elevinddragelse viser resultaterne, at 93 procent af eleverne i den samlede gruppe af deltagerlande mener, at samarbejde blandt elever kan skabe gode forandringer. Sammenlignes dette med gennemsnittet på 65 procent af eleverne, der anser det som sandsynligt, at de ville deltage i en sådan elevgruppe, viser det, at eleverne altså er mere tilbageholdende i deres vurdering af, om de selv vil deltage i en sådan aktivitet, end de er i deres vurdering af værdien af dette.

Tabel 6.6 viser, at de danske elever har den samme generelle prioritering af, hvilke aktiviteter de finder det mest sandsynligt at deltage i, som flertallet af de andre landes elever har. Tabellen viser dog også, at de danske procentandele er markant lavere end gennemsnittet. Generelt har de nordiske elever en lav vurdering af deres villighed og placeres lavest på tabellen sammen med Holland og Belgien. I den modsatte ende finder vi igen Den Dominikanske Republik, der på samme vis som i de andre latinamerikanske lande (undtagen Chile) har den største andel elever, der vurderer det sandsynligt, at de ville deltage i demokratiske aktiviteter på skolen. Interessant er det her, at Italien placerer sig allerhøjest af de europæiske lande på de fleste udsagn, og eksempelvis finder 87 procent af de italienske elever det sandsynligt, at de ville deltage i et elevrådsvalg, hvis de fik muligheden. En procentandel, der står i stærk kontrast til den ene procentandel elever, der ifølge skolelederne i tabel 6.1 har deltaget i et sådant valg i Italien.

Tabel 6.7 viser, hvordan landenes gennemsnitlige skalascorer placerer sig, når alle data omkring elevernes villighed til deltagelse tages i betragtning. Her ses det, at de fire øverste placeringer er latinamerikanske lande. Den Dominikanske Republik har den markant højeste skalascore. De danske elever ligger signifikant under gennemsnittet, når det gælder villighed

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.6
Villighed til deltagelse

Procent elever, der oplyser, at de finder det sandsynligt, at de vil deltage i følgende aktiviteter, hvis de får chancen:

Land	Stemme til elevrådsvalg eller lignende		Være med i en gruppe af elever, der arbejder for en sag		Stille op til elevrådsvalg eller lignende		Deltage i diskussion på fællesmøde i skolen		Skrive artikler til skolens avis eller hjemmeside	
Den Dominikanske Republik	88	△	83	▲	77	▲	74	▲	74	▲
Peru	92	▲	86	▲	71	▲	65	▲	65	▲
Mexico	88	△	82	▲	68	▲	68	▲	62	▲
Colombia	86	△	78	▲	56	△	58	△	57	▲
Italien	87	△	73	△	47		63	△	56	▲
Rusland	82		69	△	45	▽	69	▲	59	▲
Litauen	87	△	77	▲	55	△	64	△	41	▽
Taiwan	87	△	57	▽	58	△	84	▲	33	▽
Kroatien	87	△	78	▲	48		56	△	48	△
Bulgarien	76	▽	75	△	47		56		51	△
Chile	82	△	70	△	53	△	52	▽	47	△
Malta	83	△	71	△	53	△	54		42	
Letland[1]	72	▽	67	△	48		53		41	
Slovenien	72	▽	67		43	▽	46	▽	43	
Norge[1, 3]	89	△	50	▼	46		44	▼	29	▼
Estland[1]	80		65		32	▼	45	▽	27	▼
Sverige[1]	77	▽	47	▼	32	▼	42	▼	30	▼
Danmark[2]	78	▽	55	▼	32	▼	37	▼	24	▼
Belgien (flamsk)	62	▼	48	▼	34	▼	43	▼	26	▼
Finland	83	△	40	▼	27	▼	37	▼	26	▼
Holland[2]	56	▼	35	▼	28	▼	31	▼	27	▼
ICCS 2016-gennemsnit	81		65		48		54		43	
Lever ikke op til deltagelseskrav										
Hongkong	73		46		44		43		36	
Sydkorea[4]	82		41		43		48		33	
Tyskland[5]	70		36		49		46		34	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de fem spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.7
Skala for villighed til deltagelse

Land	Skalascore	
Den Dominikanske Republik	57	▲
Peru	55	▲
Mexico	54	▲
Colombia	53	▲
Kroatien	52	△
Italien	52	△
Litauen	51	△
Taiwan	51	△
Rusland	51	△
Chile	51	△
Malta	50	△
Bulgarien	50	
Norge[1, 3]	49	▽
Slovenien	49	▽
Letland[1]	49	▽
Estland[1]	48	▽
Danmark[2]	47	▼
Sverige[1]	47	▼
Finland	47	▼
Belgien (flamsk)	46	▼
Holland[2]	44	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	47	
Sydkorea[4]	48	
Tyskland[5]	47	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

til deltagelse for deltagerlandene. Samme billede ses for Norge, Sverige og Finland. Lavest på skalaen placerer de belgiske og særlig tydeligt de hollandske elever sig.

Tabel 6.8 viser en oversigt over villighed til deltagelse, når elevernes resultater opdeles i henholdsvis køn, interesse i politiske og sociale emner samt elevernes opnåede point i kundskabstesten. Her ses det, at den største forskel er at finde, når der inddeles efter elevernes grad af politisk interesse. I samtlige lande er der en markant sammenhæng mellem at være meget interesseret i politik og have en positiv forventning om fremtidig deltagelse. En forskel, der fordeler sig således, at der mellem de interesserede og de ikkeinteresserede er fra 2 skalapoints forskel på deres villighed til deltagelse i Taiwan og Den Dominikanske Republik og op til 6 skalapoints forskel i Norge, Sverige og Slovenien. I Danmark og i Finland er der, som i gennemsnittet for deltagerlandene, en forskel på 4 skalapoint mellem gruppen af de politisk interesserede og de politisk ikkeinteresserede elever i deres forventede deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen.

Billedet er ikke helt så klart, når besvarelserne inddeles efter elevernes køn. Dog viser både gennemsnittet for deltagerlandene og langt de fleste resultater for de enkelte lande, at pigerne i undersøgelsen i noget højere grad har positive forventninger om at deltage i de demokratiske aktiviteter i skolen end drengene. Deltagerlandenes gennemsnitlige forskel blandt køn er på 2 skalapoint. I Norden er der mindst forskel på villighed blandt kønnene i Danmark med 1 skalapoint, kontra 2 i Norge og Sverige og 3 i Finland. I Den Dominikanske Republik, Malta, Hongkong og Sydkorea er forskellen mellem kønnene ikke signifikant.

Endelig viser tabel 6.8c, at det for de fleste landes vedkommende er sådan, at gruppen af elever under niveau B i kundskabstesten har en lavere grad af villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter i skolen end elevgruppen på eller over testniveau B. Selv om forskellen ender med at være signifikant (og er signifikant i cirka halvdelen af de medvirkende lande), er den totalt set dog kun på et skalapoint og dermed den mindste forskel af de tre. I Danmark og i Sverige er forskellen ikke signifikant. Lidt større er forskellen i Norge, og endelig er forskellen i Finland ikke blot den største i Norden, men med 2,5 skalapoint blandt gruppen af lande, der har størst forskel blandt alle ICCS-deltagerlande.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.8a
Skala for villighed til deltagelse opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Dreng	Pige	Forskel
Litauen	50	53	**3,7**
Estland[1]	46	50	**3,6**
Rusland	50	53	**3,6**
Letland[1]	47	50	**3,5**
Bulgarien	49	52	**3,0**
Italien	50	53	**2,7**
Finland	45	48	**2,6**
Norge[1, 3]	48	50	**2,2**
Chile	50	52	**2,0**
Slovenien	48	50	**2,0**
Holland[2]	43	44	**1,9**
Kroatien	51	53	**1,9**
Sverige[1]	46	48	**1,8**
Belgien (flamsk)	45	46	**1,5**
Taiwan	51	52	**1,3**
Colombia	53	54	**1,2**
Danmark[2]	46	47	**0,9**
Mexico	53	54	**0,8**
Peru	54	55	**0,8**
Den Dom. Rep.	57	58	0,7
Malta	50	51	0,2
ICCS 2016-gns.	49	51	**2,0**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	47	47	0,6
Sydkorea[4]	48	48	0,1

Tabel 6.8b
Skala for villighed til deltagelse opdelt efter politisk interesse

Land	Skalascore		
	Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Chile	50	55	**5,3**
Norge[1, 3]	47	53	**5,3**
Sverige[1]	44	50	**5,2**
Colombia	52	57	**4,9**
Slovenien	48	52	**4,8**
Holland[2]	43	47	**4,8**
Belgien (flamsk)	44	49	**4,7**
Estland	46	51	**4,5**
Finland	45	49	**4,3**
Danmark[2]	45	49	**4,1**
Mexico	53	57	**4,1**
Kroatien	50	54	**4,1**
Bulgarien	49	53	**4,0**
Rusland	50	54	**4,0**
Litauen	50	54	**3,9**
Italien	50	54	**3,8**
Malta	49	53	**3,8**
Peru	53	56	**3,3**
Letland[1]	48	51	**3,1**
Taiwan	51	53	**2,8**
Den Dom. Rep.	57	59	**2,3**
ICCS 2016-gns.	49	53	**4,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	45	49	4,4
Sydkorea[4]	46	50	3,9

Tabel 6.8c
Skala for villighed til deltagelse opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Estland[1]	45	48	**2,9**
Finland	44	47	**2,5**
Slovenien	47	49	**2,5**
Italien	50	52	**2,4**
Kroatien	50	52	**2,2**
Letland[1]	48	49	**1,7**
Holland[2]	42	44	**1,5**
Malta	50	51	**1,3**
Taiwan	50	52	**1,2**
Litauen	51	52	**1,1**
Norge[1, 3]	48	49	**1,1**
Bulgarien	50	51	**1,1**
Danmark[2]	46	47	0,8
Sverige[1]	46	47	0,8
Chile	51	52	0,7
Peru	54	55	0,6
Belgien (flamsk)	46	46	0,0
Rusland	51	51	0,0
Mexico	54	54	-0,1
Den Dom. Rep.	57	57	-0,3
Colombia	54	53	-0,9
ICCS 2016-gns.	49	50	**1,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	45	48	2,4
Sydkorea[4]	46	49	2,7

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Sammenhæng mellem elevernes erfaring med, værdsættelse af og villighed til deltagelse

På landeniveau viser resultaterne omkring de forskellige elementer af elevdeltagelse på skolen, at der i nogle lande er relativt klare mønstre og sammenhænge mellem elevernes erfaring med, værdsættelse af og villighed til deltagelse. Der er også andre resultater, heriblandt de danske, hvor en sammenhæng ikke viser sig entydigt. Til at illustrere dette vil fire landes resultater blive skitseret i det følgende. Nedenstående gennemgange af landenes mønstre og sammenhænge er relative og siger kun noget om landenes resultater i forhold til de andre lande, når elevernes erfaring, værdsættelse eller villighed betegnes som henholdsvis lille, jævn eller stor.

Sammenhængen mellem erfaring med elevdeltagelse på skolen og værdsættelse af elevdeltagelse kan på landeniveau tydeligst eksemplificeres med de lande, der placerer sig på tabellernes yderpositioner. Således ligger Den Dominikanske Republik højt på tabellerne 6.1ab, 6.2 og 6.3bc, der alle omhandler skolens forskellige former for involvering af elever (samt forældre og lærere) i beslutningsprocesser. Den Dominikanske Republik ligger også øverst på tabel 6.4, der viser skalaen over elevernes værdsættelse af elevinddragelse, samt på tabellerne 6.6 og 6.7 over villighed til deltagelse. Følges resultaterne fra Den Dominikanske Republik, fremstår der et klart mønster, der viser stor erfaring med, stor værdsættelse af og stor villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter i skolen.

I den modsatte ende af tabellerne viser der sig i Holland en lignende sammenhæng, men med modsat fortegn. De hollandske resultater er langt under gennemsnittet på samtlige tabeller om involvering og deltagelse i skolens beslutninger, og videre vurderer de hollandske elever i lavest omfang blandt deltagerlandenes elever, at elevindflydelse har værdi. Endelig ses de hollandske elevers resultater igen at være lavest, når det gælder villighed til deltagelse. Det hollandske eksempel viser dermed et mønster af lille erfaring med, lille værdsættelse af og lille villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen.

Samme klare sammenhæng mellem erfaring med, vurdering af og villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen findes ikke i de danske resultater. Selv om Danmark ligger over gennemsnittet i tabel 6.1 og 6.3 over formaliseret elevinddragelse, ligger de danske resultater under gennemsnittet i tabel 6.4 over værdsættelse af elevdeltagelse og igen under gennemsnittet i tabel 6.6 og 6.7 over villighed til at deltage i demokratiske aktiviteter på skolen. Rettes blikket mod den mere uformelle og daglige elevinddragelse, ændrer billedet sig igen. I tabel 6.2 over demokratiske pro-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

cesser i skolens hverdag ligger de danske resultater under gennemsnittet. Samlet viser der sig et mønster, der i nogen grad ligner det hollandske, men er mindre markant. Det danske eksempel bliver dermed stor erfaring med formel deltagelse, lille erfaring med uformel deltagelse, lille værdsættelse af og lille villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen.

De italienske resultater viser et andet tilfælde, hvor sammenhæng mellem erfaring med, værdsættelse af og villighed til deltagelse ikke viser klar sammenhæng. Hvad enten det gælder de formelle eller de uformelle demokratiske procedurer på skolen, så inviteres de italienske elever ind i beslutningerne i lavest omfang af deltagerlandenes elever. I forhold til de andre landes elever har de dermed en meget lille erfaring med deltagelse i demokratiske procedurer på skolen. De italienske elever vurderer på linje med gennemsnittet af undersøgelsens elever, når det gælder værdien af elevinddragelse. Deres manglende erfaringer og gennemsnitlige værdsættelse til trods er de italienske elever i højere grad end gennemsnittet villige til at deltage i demokratiske aktiviteter og processer, hvis chancen byder sig. Det italienske eksempel viser dermed lille erfaring med, jævn værdsættelse af og stor villighed til deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen.

Disse eksempler på læsninger på tværs af resultaterne kan dermed pege på, at resultaterne fra ICCS kan vise mønstre med sammenhæng mellem graden af elevinddragelse i beslutninger og elevernes vurdering af og villighed til at deltage i disse. Eksemplerne viser dog også, blandt andet med det danske eksempel, at høj grad af elevdeltagelse i eksempelvis elevråd ikke nødvendigvis hænger sammen med en høj værdsættelse af eller villighed til demokratiske aktiviteter generelt på skolen.

Klima, relationer og omgangsformer i klassen og på skolen

Når man vil undersøge den samfundsorienterende og demokratiforberedende undervisning, er der som tidligere nævnt mange elementer i spil. Elevernes læring og dannelse i skolen er ikke blot et resultat af læreplaner og faglige tilgange til undervisningen i demokrati og samfund. Skolen og skolekulturen udgør en vigtig ramme og erfaringskontekst, hvor eleverne gør sig sociale erfaringer, der også kan have politisk og demokratisk karakter. Skolen og klassen fungerer som et særligt rum for elevernes udvikling af både selvstændige og fælles holdninger til og meninger om fællesskabet. Hvilken rolle eller indflydelse eleverne oplever at have i klassens eller sko-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.9
Skala for åbent klasserum

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Danmark[2]	54	▲	55	-0,9
Italien	53	△	54	**-1,1**
Peru	53	△		
Sverige[1]	52	△	51	**1,5**
Norge[1, 3]	52	△	53	-0,5
Chile	52	△	52	-0,1
Taiwan	52	△	50	**1,7**
Kroatien	51	△		
Mexico	51	△	50	**0,9**
Belgien (flamsk)	50	▽	49	0,6
Slovenien	50	▽	50	-0,2
Estland[1]	49	▽	50	-1,0
Malta	49	▽	46	**3,6**
Colombia	49	▽	50	-0,9
Litauen	49	▽	50	-0,3
Finland	49	▽	49	-0,3
Letland[1]	49	▽	51	**-1,6**
Den Dominikanske Republik	48	▽	47	0,9
Bulgarien	48	▽	48	0,2
Rusland	48	▽	49	**-1,4**
Holland[2]	47	▽		
ICCS 2016-gennemsnit	50			
ICCS 2009-lande	50		50	0,1
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	53			
Sydkorea[4]	42			
Tyskland[5]	50			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

lens sociale fællesskab, kan influere på elevernes udvikling og dannelse i denne forbindelse.

Klasserumsklima

Tilbage fra CIVED i 1999 og ICCS 2009 har man antaget og påvist en sammenhæng mellem elevernes opfattelse af klasserumsklimaet og deres viden om samfundet og lyst til deltagelse. I ICCS defineres klasserummets klima ud fra forholdet mellem den enkelte elev, klassekammeraterne og læreren. Klasserummet anses som værende åbent og debatstimulerende, når eleverne opmuntres til, tør og ønsker at diskutere og tage stilling. For at få et indblik i elevernes vurdering af klasserummet har ICCS bedt eleverne forholde sig til følgende seks udsagn:

- Lærerne opmuntrer eleverne til selv at tage stilling.
- Lærerne opmuntrer eleverne til at sige deres mening.
- Elever sætter tidens begivenheder til diskussion i klassen.
- Elever siger deres mening i klassen. Også når de fleste har en anden mening.
- Lærerne opmuntrer elever til at diskutere sager med andre, der har forskellige meninger.
- Lærere fremlægger flere sider af en sag, når de forklarer om den i klassen.

Eleverne har angivet, hvor hyppigt de mener, ovenstående fænomener udspiller sig i deres klasse, og disse besvarelser danner det empiriske grundlag for en skala over såkaldt åbent klasserum. Tabel 6.8 viser de gennemsnitlige skalascorer for elevernes besvarelser ordnet således, at i jo højere grad eleverne erklærer sig enige i ovenstående udsagn, desto højere skalascorer over åbent klasserum vil landet opnå. Da samme gruppe spørgsmål blev brugt i ICCS 2009, har det endvidere været muligt at sammenligne med de tidligere resultater.

I Danmark vurderes klasserummet i gennemsnit som værende særdeles åbent, og med resultaterne herfra placeres Danmark højest i undersøgelsen med 4 skalapoint over gennemsnittet. Både Norge og Sverige ligger en del under det danske resultat, men begge dog stadig signifikant over ICCS-gennemsnittet med 2 skalapoint. De finske elevers oplevelse af åbent klasserum ligger signifikant under gennemsnittet med 1 skalapoint, men den finske placering er dog stadig en del tættere på gennemsnittet end eksempelvis Holland, der med 3 skalapoint under gennemsnittet ligger næstlavest af alle deltagerlandene. I Sydkorea skiller de sig særligt ud, idet de ligger 8

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.10a
Skala for åbent klasserum opdelt efter interesse i politiske og sociale emner

Land	Skalascore: Lav interesse	Høj interesse	Forskel
Danmark[2]	52	57	**4,5**
Rusland	46	50	**4,3**
Chile	52	55	**3,7**
Italien	52	56	**3,5**
Mexico	50	54	**3,4**
Norge[1, 3]	51	55	**3,4**
Holland[2]	47	50	**3,4**
Sverige[1]	51	54	**3,3**
Finland	48	51	**2,9**
Slovenien	49	52	**2,8**
Taiwan	51	54	**2,8**
Colombia	49	51	**2,7**
Kroatien	50	53	**2,6**
Litauen	48	51	**2,5**
Estland[1]	49	51	**2,3**
Belgien (flamsk)	49	51	**2,2**
Bulgarien	48	50	**2,2**
Peru	52	54	**2,0**
Letland[1]	49	50	**1,6**
Malta	49	50	**1,3**
Den Dom. Rep.	48	49	**1,2**
ICCS 2016-gns.	50	52	**2,8**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	52	55	**2,9**
Sydkorea[4]	40	44	**3,7**

Tabel 6.10b
Skala for åbent klasserum opdelt efter forventet uddannelsesniveau

Land	Skalascore: Højst MVU	LVU	Forskel
Bulgarien	45	49	**4,1**
Chile	50	54	**3,7**
Colombia	47	50	**3,3**
Den Dom. Rep.	47	50	**3,1**
Italien	52	55	**3,0**
Danmark[2]	53	56	**2,9**
Rusland	46	49	**2,4**
Norge[1, 3]	51	54	**2,4**
Malta	48	51	**2,4**
Peru	52	54	**2,4**
Kroatien	50	52	**2,4**
Sverige[1]	51	53	**2,3**
Taiwan	51	53	**2,3**
Holland[2]	47	49	**1,8**
Belgien (flamsk)	49	50	**1,8**
Mexico	50	51	**1,6**
Finland	48	50	**1,6**
Slovenien	49	51	**1,6**
Letland[1]	48	50	**1,5**
Estland[1]1[1]	49	50	**1,5**
Litauen	49	50	0,9
ICCS 2016-gns.	49	51	**2,3**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	52	54	**2,6**
Sydkorea[4]	40	42	**2,2**

Tabel 6.10c
Skala for åbent klasserum opdelt efter testniveau

Land	Skalascore: Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Den Dom. Rep.	47	54	**7,0**
Danmark[2]	48	55	**6,6**
Bulgarien	45	51	**6,1**
Malta	46	51	**5,0**
Sverige	48	53	**4,9**
Taiwan	48	53	**4,7**
Norge[1, 3]	49	53	**4,5**
Peru	51	56	**4,5**
Colombia	47	51	**4,4**
Kroatien	48	52	**4,3**
Chile	50	54	**4,2**
Italien	50	54	**3,8**
Slovenien	47	51	**3,8**
Rusland	45	48	**3,8**
Letland[1]	47	50	**3,7**
Estland[1]	47	50	**3,5**
Finland	46	50	**3,3**
Holland[2]	45	48	**3,2**
Mexico	50	52	**2,7**
Belgien (flamsk)	48	50	**2,4**
Litauen	48	50	**1,2**
ICCS 2016-gns.	48	52	**4,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	51	55	**3,9**
Sydkorea[4]	40	42	**1,9**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

MVU= Mellemlang videregående uddannelse, LVU = Lang videregående uddannelse

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

skalapoint under gennemsnittet og dermed opnår en helt usædvanligt lav skalascore på skalaen over åbent klasserum.

I 2009 viste ICCS også en udpræget tendens til, at eleverne oplevede et åbent klasserumsklima i Danmark. Således fik de danske elever også dengang det højeste gennemsnit af alle på denne skala, og resultaterne viste dengang som nu, at det hovedsageligt er samspillet mellem de enkelte elever, klassekammeraterne og lærerne, som er baggrunden for de meget positive opfattelser i Danmark. Selv om placeringen er den samme, så er elevernes opfattelse af hyppigheden af nogle af aspekterne ved det åbne klasserum dalet noget i Danmark. I 2009 mente eksempelvis 55 procent af de danske elever, at lærerne ofte opmuntrede eleverne til selv at tage stilling, men i 2016 var det 43 procent af eleverne, der ofte havde denne oplevelse. Særligt drengenes opfattelse af dette er dalet, idet 53 procent af drengene oplyste, at de ofte oplevede, at lærerne opmuntrede eleverne til at tage stilling i 2009, men blot 38 procent af drengene havde ofte denne oplevelse i 2016. Skalaresultaterne i tabel 6.9 afspejler denne udvikling, idet det danske gennemsnit er faldet med næsten 1 skalapoint.

Tabel 6.10 viser, i hvor høj grad elevernes oplevelse af klasserummet som åbent har en sammenhæng med elevernes interesse i politiske og sociale emner, hvor lang en uddannelse de forventer at tage samt de resultater, de opnåede i kundskabstesten. Resultaterne peger på, at alle tre faktorer i samtlige lande har betydning for elevernes opfattelse af det åbne klasserum. Således også i Danmark, hvor gruppen af elever med interesse i politiske og sociale forhold har hele 5 skalapoints højere vurdering af klasserummet som åbent end gruppen af elever, der ikke anser sig selv for at være interesserede. Gruppen af danske elever med lav grad af politisk interesse har dog stadig en vurdering af det åbne klasserum, der ligger over gennemsnittet for deltagerlandene.

Gruppen af danske elever, der forventer at tage en lang videregående uddannelse, vurderer graden af åbenhed i klasserummet med et gennemsnit, der er 2,9 skalapoint højere end gruppen af elever uden denne forventning til deres fremtidige uddannelse. Og endelig viser sidste kolonne en markant forskel på 6,6 skalapoint i elevernes oplevelse af klasserummet som værende åbent inddelt efter kundskabsniveau. I Danmark er forskellen på oplevelsen af åbent klasserum dermed i den højeste ende, både når der inddeles efter interesse og efter kundskabsniveau.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Lærer/elev-relationer

Som en del af at undersøge det klima, eleverne møder i skolen, interesserer ICCS sig for, hvordan eleverne vurderer lærer/elev-relationerne på skolen. Eleverne er blevet bedt om at tage stilling til relationerne mellem lærere og elever både ud fra egne erfaringer og vurderinger af disse relationer på deres skole generelt. Til at vurdere dette er eleverne, som også i ICCS 2009, blevet bedt om at tilkendegive, i hvor høj grad de er enige i følgende udsagn:

- De fleste af mine lærere behandler mig retfærdigt.
- Eleverne kommer godt ud af det med de fleste lærere.
- De fleste lærere interesserer sig for, at eleverne har det godt.
- De fleste af mine lærere lytter til, hvad jeg har at sige.
- Hvis jeg har brug for ekstra hjælp, får jeg den af mine lærere.

På tabel 6.11 er elevernes besvarelser udarbejdet til nationale gennemsnitlige skalascorer, hvor også resultaterne fra 2009 samt forskellen mellem de to undersøgelsers resultater kan aflæses. Her ses det, at de danske elever i signifikant højere grad end gennemsnittet for deltagerlandene vurderer lærer/elev-relationerne på deres skoler positivt. Samtlige latinamerikanske lande ligger over gennemsnittet med Den Dominikanske Republik som markant højest med hele 60 skalapoint. Eleverne fra Taiwan vurderer også i høj grad relationerne positivt mellem lærere og elever. Og omvendt bliver disse relationer vurderet mindst positivt i Letland.

Man kunne måske forvente, at der ville være en sammenhæng mellem tabellen over opfattelse af klasserummet som åbent og tabellen med elevernes vurdering af lærer/elev-relationerne. Denne forventning indfris, hvis vi kigger på de danske resultater med høje placeringer i begge tabeller. Tallene fra Sydkorea udfordrer omvendt denne forventning. Resultaterne fra de sydkoreanske elever viser nemlig i helt særlig lav grad klasserumsklimaet som værende åbent, men denne lave placering genfinder man ikke på skalaen for elevernes vurderinger af lærer/elev-relationerne, idet Sydkorea her ligger over gennemsnittet for deltagerlandene. I Finland ses samme billede som i Sydkorea, dog mindre markant. De finske elever vurderer ifølge tabel 6.9 klasserummet som mindre åbent end gennemsnittet og i markant lavere grad end især de danske, men også de norske og svenske elever. I forhold til de finske elevers vurdering af lærer/elev-relationerne placerer de sig omvendt en smule over både Norge og Sverige og ikke langt under det danske resultat.

Ser vi på udviklingen siden 2009, er elevernes vurderinger af lærer/elev-relationerne gået frem i samtlige lande med undtagelse af Rusland og

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.11
Skala for lærer/elev-relationer

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Den Dominikanske Republik	60	▲	59	**1,6**
Taiwan	56	▲	51	**5,2**
Peru	55	△		
Mexico	55	△	53	**1,8**
Danmark[2]	54	△	52	**2,6**
Chile	54	△	51	**2,7**
Colombia	54	△	54	-0,4
Bulgarien	53	△	51	**2,0**
Finland	53		48	**4,9**
Italien	53		51	**1,3**
Sverige[1]	53		51	**1,5**
Norge[1, 3]	52		50	**2,7**
Malta	52		52	0,4
Belgien (flamsk)	51	▽	49	**2,5**
Kroatien	51	▽		
Rusland	50	▽	51	-1,0
Litauen	50	▽	50	0,2
Holland[2]	50	▽		
Estland[1]	49	▼	48	1,2
Slovenien	48	▼	47	**1,6**
Letland[1]	46	▼	45	1,0
ICCS 2016-gennemsnit	52			
ICCS 2009-lande	52		50	**1,8**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	51			
Sydkorea[4]	53			
Tyskland[5]	50			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.12a
Skala for lærer/elev-relationerne opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Taiwan	55	57	**2,4**
Mexico	54	56	**2,0**
Belgien (flamsk)	50	52	**1,5**
Kroatien	50	51	**1,3**
Finland	52	53	**1,2**
Bulgarien	52	54	**1,2**
Italien	52	53	**1,2**
Slovenien	48	49	**0,9**
Litauen	50	50	0,6
Den Dom. Rep.	60	60	0,6
Colombia	53	54	0,6
Holland[2]	49	50	0,6
Peru	55	56	0,5
Norge[1, 3]	52	53	0,4
Danmark[2]	54	55	0,4
Rusland	50	50	0,4
Letland[1]	46	46	0,0
Sverige[1]	53	52	-0,2
Malta	52	52	-0,3
Estland[1]	49	48	-0,6
Chile	55	53	**-1,5**
ICCS 2016-gns.	52	53	**0,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	52	51	**-1,0**
Sydkorea[4]	54	52	**-1,9**

Tabel 6.12b
Skala for lærer/elev-relationer opdelt efter forventet uddannelse

Land	Skalascore		
	Højst MVU	LVU	Forskel
Sverige[1]	51	54	**2,8**
Danmark[2]	54	56	**2,5**
Norge[1, 3]	51	54	**2,3**
Italien	52	54	**2,1**
Taiwan	55	56	**1,9**
Malta	51	53	**1,8**
Finland	52	54	**1,7**
Chile	53	55	**1,6**
Den Dom. Rep.	59	61	**1,5**
Peru	54	56	**1,5**
Estland[1]	48	49	**1,3**
Belgien (flamsk)	50	52	**1,1**
Bulgarien	52	53	0,9
Mexico	54	55	**0,8**
Slovenien	48	49	**0,8**
Holland[2]	49	50	0,4
Letland[1]	46	47	0,4
Rusland	50	50	0,1
Kroatien	51	51	-0,3
Litauen	50	50	-0,3
Colombia	54	54	-0,8
ICCS 2016-gns.	52	53	**1,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	50	52	**2,2**
Sydkorea[4]	51	54	**2,8**

Tabel 6.12c
Skala for lærer/elev-relationerne opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Finland	49	53	**3,9**
Taiwan	53	56	**3,5**
Danmark[2]	51	55	**3,5**
Norge[1, 3]	50	53	**2,8**
Holland[2]	48	50	**2,7**
Malta	51	53	**2,2**
Sverige[1]	51	53	**1,6**
Chile	53	55	**1,6**
Bulgarien	52	54	**1,4**
Estland[1]	48	49	**1,3**
Den Dom. Rep.	60	61	**1,2**
Slovenien	48	49	**1,0**
Peru	55	56	**1,0**
Belgien (flamsk)	51	51	0,9
Letland	46	47	**0,9**
Mexico	55	56	**0,8**
Italien	52	53	0,8
Rusland	50	50	0,6
Kroatien	50	51	0,4
Litauen	50	50	0,4
Colombia	55	53	-2,1
ICCS 2016-gns.	51	53	**1,4**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	49	52	**2,8**
Sydkorea[4]	51	54	**3,1**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

MVU= Mellemlang videregående uddannelse, LVU = Lang videregående uddannelse

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Colombia. Således er der også i Danmark en signifikant stigning med 2,6 skalapoint. Særligt store fremgange ses i Finland med 4,6 skalapoint og i Taiwan, der har en stigning på 5,2 skalapoint.

Tabel 6.12 viser elevernes oplevelse af lærer/elev-relationerne inddelt efter køn, elevernes forventede uddannelsesniveau og opnåede niveau i kundskabstesten. I Danmark er der en (ikke signifikant) forskel at spore blandt kønnene med en tendens til, at pigerne i lidt højere grad end drengene vurderer lærer/elev-relationerne positivt. Dette ligner den generelle tendens blandt deltagerlandene. Sverige, Malta, Estland, Hongkong og Sydkorea skiller sig omvendt noget ud, idet det her er drengene, der i lidt højere grad end pigerne har en positiv vurdering af disse relationer. Finland er det eneste nordiske land, der har en signifikant forskel på kønnenes vurdering af lærer/elev-relationerne med pigerne som de mest positive.

Der viser sig generelt en lidt tydeligere forskel, når eleverne inddeles i grupper efter deres forventede fremtidige uddannelsesniveau. Her har gruppen af elever med forventninger om en lang videregående uddannelse i gennemsnit en mere positiv vurdering af lærer/elev-relationerne. Denne forskel viser sig generelt mest tydeligt i Norden, hvor Sverige, Danmark og Norge udviser de største forskelle, alle med over 2 skalapoints forskel. Finland ligger en lille smule lavere, men med 1,7 skalapoint dog også en del over den gennemsnitlige forskel på 1,1 blandt disse to grupper.

Når der inddeles efter opnået niveau i kundskabstesten, bliver forskellen endnu mere markant. Med en forskel på 3,9 skalapoint er det tydeligst i Finland, at der er en sammenhæng imellem niveauet i kundskabstesten og elevernes oplevelse af lærer/elev-relationerne. Forskellen er også meget markant i Danmark (3,5 skalapoint), Norge (2,8 skalapoint) og i lidt mindre grad i Sverige (1,6 skalapoint). I Colombia ser vi et omvendt billede, hvor gruppen af elever, der forventer en lang uddannelse, og gruppen af elever, der har opnået mindst kundskabsniveau B i testen, i lavere grad end den modstillede gruppe vurderer relationerne mellem lærere og elever positivt.

Omgangsformer blandt eleverne

Omgangsformen blandt eleverne kan spille en rolle for, hvordan eleverne oplever sig selv og de andre. Den kan også betyde noget for, hvilke muligheder både gruppen og den enkelte har både socialt og fagligt i skolen. Som udgangspunkt er det oplagt, at skolen anser det som elevers fundamentale ret, at de ikke oplever chikane, overfald eller lignende aggressioner, og at eleverne oplever, at der gribes ind, hvis de observerer eller selv tager del i chikane mod andre. Nogle omgangsformer blandt eleverne kan dog gøre, at det kan være

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

svært for både elever og personale at vide, hvornår grænser for acceptabel opførsel og omgangstone brydes. Hvad nogen vil opfatte som en hård eller nedsættende kommunikation, kan for andre være udtryk for jovialt eller humoristisk samvær. For at blive klogere på, om eleverne i deres omgang med hinanden får erfaringer, der enten er eller kan udvikle sig til at blive decideret negative, har ICCS spurgt eleverne om, hvor hyppigt de på skolen oplever (potentielt) negative episoder af forskellig karakter.

I elevundersøgelsen blev eleverne bedt om at oplyse, i hvilket omfang følgende havde fundet sted inden for de sidste tre måneder:

- En elev kaldte dig ved et grimt øgenavn.
- En elev sagde noget om dig for at få andre til at grine.
- En elev truede med at gøre dig fortræd.
- Du er blevet fysisk overfaldet af en anden elev.
- En elev ødelagde med vilje en af dine ting.
- En elev skrev noget grimt om dig eller lagde sårende billeder af dig på internettet.

Tabel 6.14 viser i procentandele, hvor mange elever der inden for tre måneder op til undersøgelsen en eller flere gange har haft erfaringer med punkterne på ovenstående liste. Her ses der en generel tendens til, at potentielt negative verbale omgangsformer forekommer langt hyppigere end fysiske overfald. Over 50 procent af eleverne i undersøgelsen har oplevet at blive kaldt ved et grimt øgenavn, og over halvdelen af eleverne har prøvet, at nogen sagde noget om dem for at få andre til at le. I Danmarks tilfælde er det 44 procent af eleverne, der er blevet kaldt et grimt øgenavn, og hele 60 procent, der har oplevet at blive genstand for andres morskab.

Andelen af elever, der har oplevet trusler, eller som er blevet fysisk overfaldet, er markant lavere end tallene for de to første punkter. Selv om tallene fra de danske elever ligger signikant under gennemsnittet, er det alligevel 14 procent af eleverne, der i tiden op til undersøgelsen (inden for tre måneder) havde oplevet trusler, og 12 procent havde oplevet fysiske overfald fra andre elever.

Til sidst i tabellen vises, i hvilket omfang eleverne har haft oplevelsen af at blive krænket på internettet med enten sårende tekster eller billeder. I Danmark er det 9 procent af eleverne, der oplyser, at de har haft sådanne oplevelser, og dermed placerer de danske elever sig lige under gennemsnittet for alle lande, der ligger på 10 procent. Digital chikane kan foregå anonymt, og med anselig udbredelse af smartphones, tablets og computere

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.13
Omgangsformer blandt eleverne

Procent elever, der inden for tre måneder en eller flere gange har oplevet at blive udsat for følgende:

Land	Øgenavne		Blive grint af		Trusler		Fysisk overfald		Ejendele ødelagt		Digital chikane	
Den Dominikanske Rep.	54		66	△	27	△	27	▲	31	▲	10	
Malta	58	△	65	△	29	▲	24	△	20		13	△
Kroatien	70	▲	63	△	25	△	20	△	23	△	8	
Mexico	63	△	64	△	19		20	△	28	△	11	△
Peru	64	△	60	△	20		20	△	27	△	11	△
Litauen	59	△	67	▲	21		14	▽	19		14	△
Colombia	61	△	61	△	15	▽	17		31	▲	8	▽
Slovenien	58	△	59	△	20		17		27	△	11	
Norge[1, 3]	56		59	△	19		18	△	19		13	△
Estland[1]	55		64	△	19		14	▽	16	▽	11	
Letland[1]	60	△	44	▼	23	△	19	△	24	△	10	
Bulgarien	53		60	△	20		17		17	▽	12	
Rusland	61	△	49	▽	21	△	9	▽	25	△	13	△
Chile	52	▽	59	△	16	▽	15	▽	23	△	10	
Belgien (flamsk)	58	△	53	▽	21	△	17		14	▽	6	▽
Italien	52	▽	42	▼	17	▽	11	▽	29	△	6	▽
Sverige[1]	44	▼	54	▽	17		16		15	▽	9	
Danmark[2]	44	▼	60	△	14	▽	12	▽	14	▽	9	
Finland	42	▼	51	▽	15	▽	14	▽	8	▼	7	▽
Holland[2]	48	▽	43	▼	13	▽	11	▽	13	▽	6	▽
Taiwan	36	▼	42	▼	5	▼	11	▽	8	▼	6	▽
ICCS 2016-gennemsnit	55		56		19		16		20		10	
Lever ikke op til deltagelseskrav												
Hongkong	52		66		19		27		18		14	
Sydkorea[4]	45		28		5		13		10		5	
Tyskland[5]	43		50		17		17		18		8	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de seks spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

blandt de fleste landes elever kunne det forventes, at internettet var blevet den foretrukne form, når de unge følte sig kaldet til social aggression eller udskillelse af kammeraterne. Hertil viser elevernes svar imidlertid, at både trusler og direkte fysiske overfald (samt de potentielt problematiske verbale omgangsformer) forekommer langt hyppigere blandt eleverne.

Tallenene for omgangsformerne afviger generelt ikke meget fra hinanden i en nordisk sammenhæng. Dog er der for de finske elever samlet set et lidt lavere omfang af disse oplevelser i Norden. Undtaget er dog de fysiske overfald og trusler, hvor den danske procentandel er den mindste i Norden. Norge er det eneste nordiske land, der på samtlige spørgsmål ligger enten på eller over gennemsnittet for deltagerlandene. I en nordisk sammenhæng ender Norge også øverst på samtlige punkter med undtagelsen af oplevelsen af at blive gjort til grin, hvor det er de danske elever, der hyppigst i Norden har haft denne oplevelse.

Elevernes besvarelser er udregnet til gennemsnitlige skalascorer for landene og kan aflæses i tabel 6.14. Når de forskellige elementer af potentielt negative omgangsformer lægges sammen, er det eleverne fra Kroatien, Malta, Den Dominikanske Republik samt Mexico, som ligger højest over gennemsnittet. Det vil sige, at det i gennemsnit er eleverne fra disse lande, der i højest omfang har haft oplevelser, der i undersøgelsens optik anses som (potentielt) negative omgangsformer. Og det fremgår endvidere, at de danske elever på samme vis som de svenske, de finske og de hollandske elever i et omfang, der er lavere end gennemsnittet, har haft de føromtalte oplevelser i skolen. Det er dog især i Taiwan og Sydkorea, at eleverne i gennemsnit i ualmindelig lavt omfang har oplevelser, der vidner om potentielt negative omgangsformer blandt eleverne, når der sammenlignes med eleverne fra de andre deltagerlande.

Tabel 6.15 viser hyppigheden af oplevelserne fra tabel 6.13 opdelt efter køn, forventet uddannelsesniveau og point i kundskabstesten. Internationalt viser der sig et mønster, hvor gruppen af elever med lavere point i kundskabstesten og gruppen med lavere forventninger til fremtidig uddannelse i højere grad erfarer disse oplevelser end de modstillede grupper med henholdsvis højt kundskabsniveau og højere forventning til fremtidigt uddannelsesniveau. I Danmark er dette billede dog ikke særlig klart, særligt ser det slet ikke ud til, at forventet uddannelsesniveau har en indflydelse for elevernes oplevelse af omgangsformen.

Anderledes tydeligt er billedet, når der inddeles efter køn. Her ses der for samtlige lande en signifikant større sandsynlighed for, at omgangsformen er kendetegnet ved de listede oplevelser hos drengene end hos pigerne. Mest tydelig er denne forskel i Malta med en forskel på 6 skalapoint og i Finland

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.14
Skala for (potentielt) negative omgangsformer

Land	Skalascore	
Kroatien	52	△
Malta	52	△
Den Dominikanske Republik	52	△
Mexico	52	△
Peru	51	△
Colombia	51	△
Slovenien	51	△
Litauen	51	△
Bulgarien	51	△
Estland[1]	50	
Norge[1, 3]	50	
Letland[1]	50	
Belgien (flamsk)	50	
Chile	50	
Rusland	49	▽
Sverige[1]	49	▽
Danmark[2]	49	▽
Italien	49	▽
Finland	48	▽
Holland[2]	47	▽
Taiwan	46	▼
ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Hongkong	52	
Sydkorea[4]	46	
Tyskland[5]	49	

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.15a
Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Malta	55	49	**-6,0**
Finland	50	45	**-4,6**
Mexico	54	50	**-3,8**
Belgien (flamsk)	52	48	**-3,8**
Danmark[2]	51	47	**-3,6**
Colombia	53	49	**-3,5**
Estland[1]	52	49	**-3,4**
Bulgarien	52	49	**-3,3**
Kroatien	54	51	**-3,1**
Sverige[1]	51	48	**-3,1**
Taiwan	47	44	**-3,0**
Slovenien	52	49	**-2,9**
Peru	53	50	**-2,9**
Letland[1]	51	48	**-2,8**
Norge[1, 3]	52	49	**-2,5**
Den Dom. Rep.	53	51	**-2,3**
Chile	51	49	**-2,0**
Holland[2]	48	46	**-1,9**
Italien	50	48	**-1,7**
Rusland	50	49	**-1,6**
Litauen	52	50	**-1,4**
ICCS 2016-gns.	52	48	**-3,0**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	54	50	**-3,3**
Sydkorea[4]	47	44	**-3,1**

Tabel 6.15b
Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter forventet uddannelsesniveau

Land	Skalascore		
	Højst MVU	LVU	Forskel
Bulgarien	52	50	**-2,5**
Belgien (flamsk)	51	49	**-2,0**
Chile	51	49	**-1,7**
Sverige[1]	50	49	**-1,5**
Letland[1]	50	49	**-1,4**
Den Dom. Rep.	52	51	**-1,4**
Norge[1, 3]	51	50	**-1,3**
Malta	53	51	**-1,3**
Rusland	50	49	**-1,3**
Italien	49	48	**-1,3**
Kroatien	53	52	**-1,3**
Taiwan	47	46	**-1,2**
Estland[1]	51	50	**-1,1**
Holland[2]	48	47	**-1,0**
Litauen	51	50	-0,9
Finland	48	47	**-0,8**
Colombia	52	51	**-0,8**
Mexico	52	51	-0,8
Peru	52	51	-0,3
Slovenien	51	51	0,3
Danmark[2]	49	49	0,1
ICCS 2016-gns.	51	50	**-1,1**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	53	51	**-1,3**
Sydkorea[4]	46	46	0,7

Tabel 6.15c
Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Niveau A og B	Under niveau B	Forskel
Bulgarien	53	49	**-3,4**
Malta	54	51	**-2,7**
Estland[1]	52	50	**-2,6**
Chile	51	48	**-2,6**
Taiwan	48	46	**-2,4**
Danmark[2]	51	49	**-2,3**
Italien	50	48	**-2,1**
Belgien (flamsk)	51	49	**-2,1**
Letland[1]	51	49	**-2,0**
Sverige[1]	51	49	**-1,9**
Norge[1, 3]	52	50	**-1,8**
Litauen	52	50	**-1,7**
Mexico	52	51	**-1,6**
Kroatien	54	52	**-1,6**
Finland	49	48	**1,6**
Rusland	51	49	**-1,5**
Holland[2]	48	47	**-1,5**
Peru	52	50	**-1,4**
Slovenien	52	51	**-1,3**
Colombia	52	51	**-1,0**
Den Dom. Rep.	52	51	-1,0
ICCS 2016-gns.	51	49	**-1,9**
Lever ikke op til deltagelseskrav			
Hongkong	53	51	**-1,9**
Sydkorea[4]	47	46	-1,0

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret

MVU= Mellemlang videregående uddannelse, LVU = Lang videregående uddannelse

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

med 4,6 skalapoint. I Danmark er forskellen mellem kønnenes oplevelser på 3,6 skalapoint og dermed både signifikant og en smule over gennemsnittet.

Skoleledernes oplysninger om overfald og mobning på skolen

Ud fra elevundersøgelsen tegner der sig et generelt billede af en omgangsform blandt eleverne, hvor et flertal vil have oplevet at blive grint af eller at få tildelt øgenavne. Samtidig er både trusler og direkte fysiske overfald også noget, der kendetegner en relativt stor andel elevers skoleerfaring i mange lande. Sådanne eksempler på forekomsten af negativ adfærd blandt eleverne kan måske være tegn på eller udvikle sig til aggressioner eller mobning på skolen. I hvilken grad skolelederne involverer sig eller bliver involveret i at håndtere aggressioner og mobning på skolen, er interessant i denne forbindelse.

I skolelederundersøgelsen undersøges det, hvor ofte skolens ledelse modtager henvendelser om mobning. I spørgeskemaet til skolelederne defineres mobning for skolelederne som gentagen og aggressiv adfærd med det formål at gøre en anden ondt, enten fysisk, følelsesmæssigt, verbalt eller ved brug af digital kommunikation. Dette svarer med andre ord ikke til elevundersøgelsen, hvor de negative oplevelser ikke er defineret som mobning. Skolelederne blev bedt om at oplyse om, hvor hyppigt fra *aldrig* til *få gange om måneden* eller endelig *mere end 5 gange om måneden* følgende havde fundet sted på deres skole:

- En elev henvendte sig for at fortælle om andre elevers aggressive opførsel.
- En elev henvendte sig for at meddele, at hun/han blev mobbet af en lærer.
- En elev henvendte sig for at meddele, at en elev blev mobbet af andre elever.
- En lærer henvendte sig for at fortælle, at en elev hjalp en anden elev omkring mobning.
- En lærer henvendte sig for at meddele, at hun/han blev mobbet af elever.
- Forældre henvendte sig for at gøre opmærksom på, at deres barn blev mobbet.

Tabel 6.16 giver et overblik over procentandelene af elever, der går på skoler, hvor skolelederne oplyser, at de opstillede scenarier finder sted mindst en gang om måneden. Generelt ser det ud til, at eleverne selv i højere grad end forældre og lærere henvender sig til skolelederne omkring mobning og aggressioner på skolen. Mobning mellem lærere og elever ses også relativt sjældent. Andelen af danske elever, der henvender sig til skolelederen med oplevelser af mobning fra en lærer, er på 2 procent. I denne kategori skiller Holland sig markant ud med 20 procent i elevhenvendelser, hvilket er markant højere end gennemsnittet for deltagerlandene på 5 procent.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.16
Aggressioner og mobning på skolen

Procent elever, der går på skoler, hvor skolelederen oplyser, at følgende har fundet sted mindst en gang om måneden:

Land	Elev-henvendelse om aggressiv opførsel af elev		Elev-henvendelse om mobning fra lærer		Elev-henvendelse om mobning fra elever		Lærer-henvendelse om elever, der hjælper elever ved mobning		Lærer-henvendelse om, at lærer mobbes af elever		Forældre-henvendelse om mobning blandt elever	
Belgien (flamsk)	42	▲	3		50	▲	25	▲	7		38	▲
Malta	32	△	7	△	34	▲	32	▲		▽	39	▲
Den Dominikanske Rep.	51	▲	8		24		20	△	11	△	25	▲
Sverige[1]	31		5		40	▲	19		2	▽	15	
Holland[2]	26		20	▲	27		16		3		16	
Finland	27		4		42	▲	17	△	2	▽	15	
Mexico	42	▲	9		20		8		10	△	17	
Norge[1, 3]	26		8		26		12		2		20	
Estland[1]	28		5		27		13		1	▽	15	
Colombia	32	△	6		12	▽	7	▽	4		10	
Peru	29		6		12	▽	8		3		12	
Litauen	23		4		19		11		6		6	▽
Chile	26		4		10	▼	8		2		14	
Danmark[2]	16	▽	2	▽	12	▽	12		1	▽	10	
Slovenien	7	▼		▽	29	△	7		3		7	▽
Letland[1]	14	▽	2		13	▽	3	▽	12	△	5	▽
Bulgarien	19		3		11	▽	5	▽	2		7	▽
Kroatien	11	▼	1	▽	10	▼	5	▽	2		5	▽
Rusland	7	▼	0	▽	1	▼	3	▽	2	▽	3	▼
Italien	3	▼		▽	5	▼	1	▽		▽	4	▽
Taiwan	1	▼	1	▽	3	▼	2	▽	1	▽	2	▼
ICCS 2016-gennemsnit	23		5		20		11		4		14	
Lever ikke op til deltagelseskrav												
Hongkong					3		2				1	
Sydkorea[4]	4		1		4		7				2	
Tyskland[5]	38		1		31		17		1		21	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de seks spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabellen viser også, at de danske skoleledere i et lavere omfang end gennemsnittet og med de klart laveste procentandele i Norden oplever henvendelser fra elever, lærere eller forældre om mobning. De belgiske og maltesiske skoleledere får generelt langt hyppigere henvendelser fra både elever og forældre om mobning end gennemsnittet. Omvendt ses der en klar tendens til, at de asiatiske skoleledere i forsvindende lille grad og i langt lavere grad end gennemsnittet får henvendelser af nogen art, der relaterer sig til mobning.

Disse tal kan være tegn på, at mobning er et mere udbredt fænomen i Belgien og Malta, end det for eksempel er i Danmark, og videre, at mobning næsten ikke forekommer i eksempelvis Taiwan. Bag tallene kan også gemme sig forskellige syn på og traditioner for at involvere skolelederne (eller voksne i det hele taget) i denne slags problemstillinger. Ikke desto mindre er det bemærkelsesværdigt, hvis vi blot kigger på de nordiske lande, at der på scenariet om elevers henvendelser om andre elevers aggressive eller destruktive adfærd er et spænd mellem 42 procent i Finland, 40 procent i Sverige, 26 procent i Norge og blot 12 procent i Danmark.

Skolelederne om forebyggelse af mobning på skolen

Som et sidste element i at undersøge omgangsformer på skolen er skolernes tilgang til forebyggelse af mobning blevet undersøgt i ICCS 2016. Skolelederne er blevet bedt om at oplyse, i hvilken grad skolerne har implementeret forskellige tiltag i bestræbelsen på at undgå mobning. De otte tiltag, skolelederne skulle forholde sig til, foregår både på klasse- og skoleniveau og inkluderer møder med både elever og forældre, kurser til lærerne og eleverne samt inddragelse af eksperter udefra. Tabel 6.17 viser procentandele elever, der går på skoler, hvor skolelederne oplyser, at skolen har implementeret de adspurgte tiltag.

Tabellen viser, at for alle landenes vedkommende er det aktiviteter i klasserummet, der hyppigst anvendes til forebyggelse af mobning. Det internationale gennemsnit er her på hele 94 procent.

De danske resultater er på 93 procent i brug af klasseaktiviteter, der skal fremme elevernes opmærksomhed i forhold til mobning. Endvidere fremgår det i tabellen, at der i Danmark, som i resten af Norden, dog med Norge som undtagelse, er betydeligt mindre tradition for at give lærerne kurser i at håndtere mobning, end der gennemsnitligt er i landene. Det danske gennemsnit på 43 procent ligger 20 procentpoint under gennemsnittet for deltagerlandene, og kun i Belgien, Holland og Slovenien er andelen af lærere, der deltager i kurser om mobning, mindre end i Danmark. Omvendt er der stærk tradition for lærerkurser i Taiwan og Sydkorea, hvor henholdsvis 97 procent og 91 procent af elevernes lærere deltager i sådanne aktiviteter.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.17
Forebyggelse af mobning

Procentandel elever, der går på skoler, hvor skolelederen angiver, at følgende tiltag til at undgå mobning, er taget i brug:

Land	Forebygge mobning i klassen	Kurser til elever om digital mobning	Forældre-møder om mobning	Kurser til lærere om mobning	Forældre-møder om digital mobning	Kurser til lærere om digital mobning	Temadag med eksterne eksperter	System til anonym angivelse af digital mobning
Taiwan	98 △	91 ▲	89 ▲	97 ▲	75 ▲	92 ▲	72 ▲	54 ▲
Colombia	95	80	86 ▲	81 ▲	72 △	58	72 ▲	30
Kroatien	96	93 ▲	88 ▲	73 ▲	80 ▲	69 ▲	27 ▼	37 ▲
Malta	94	97 ▲	80 △	62	74 ▲	68 ▲	48 △	35 △
Rusland	94	94 ▲	78	63	84 ▲	80 ▲	27 ▼	33 △
Litauen	98 △	84 △	90 ▲	81 ▲	74 ▲	63 △	33 ▽	19
Mexico	96	60 ▼	82 ▲	66	64	44 ▽	68 ▲	33 △
Norge[1, 3]	96	70	87 ▲	78 ▲	77 ▲	34 ▼	43	25
Bulgarien	98 △	87 ▲	84 ▲	77 ▲	48 ▼	56	33	24
Chile	89	63 ▼	81 △	75 ▲	62	52	40	30
Peru	94	49 ▼	87 ▲	63	69 △	38 ▼	54 ▲	36 ▲
Slovenien	95	86 △	55 ▼	42 ▼	64	73 ▲	31 ▼	27
Estland[1]	97	76	65	70	47 ▼	66 ▲	23 ▼	10 ▼
Danmark[2]	93	83 △	80 △	43 ▼	65	37 ▼	42	2 ▼
Den Dom. Rep.	77 ▼	59 ▼	61 ▼	65	64	47	38	17 ▽
Finland	98 △	85 △	49 ▼	46 ▼	46 ▼	39 ▼	46	13 ▼
Italien	91	71	52 ▼	40 ▼	49 ▼	37 ▼	62 ▲	12 ▼
Letland[1]	84 ▽	62 ▼	62 ▼	67	53 ▽	56	12 ▼	20
Sverige[1]	99 △	72	66	53 ▼	52 ▽	45	17 ▼	10 ▼
Belgien (flamsk)	99 △	78	42 ▼	38 ▼	41 ▼	36 ▼	45	21
Holland[2]	98 △	68 ▽	48 ▼	37 ▼	49 ▼	31 ▼	36	32
ICCS 2016-gennemsnit	94	77	72	63	62	53	41	25
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Hongkong	70	58	11	53	23	39	39	7
Sydkorea[4]	92	96	79	91	71	91	65	73
Tyskland[5]	97	93	53	46	47	64	50	9

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de otte spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Kun i lille omfang gør skolerne brug af at udvikle et system, der gør det muligt for eleverne anonymt at anmelde tilfælde af digital mobning. For Danmark er dette billede tydeligst, idet der med blot 2 procent er den absolut laveste anvendelse af denne praksis, hvor landene i gennemsnit oplyser, at 25 procent af eleverne går på skoler, hvor et sådant system er indført. Undtagelser til den lave udbredelse findes i Taiwan og Sydkorea, hvor henholdsvis 54 procent og hele 73 procent af eleverne går på skoler, hvor sådanne systemer er taget i brug med henblik på at forhindre mobning.

De samlede tal over forebyggelse viser, at det er i Taiwan, at man i størst omfang blandt deltagerlandene tager forebyggende initiativer i brug. Dette er interessant set i lyset af de foregående beskrivelser af elevernes oplevelser (se tabel 6.14) og skoleledernes oplevelser med henvendelser omkring mobning og aggressioner blandt eleverne (tabel 6.16). I begge disse tabeller placerer Taiwan sig nemlig helt nederst på listen over oplevede verbale udgydelser, fysiske overfald, aggressioner og henvendelser om mobning. Sammenholder man de tre tabeller, tegner der sig et billede af, at man i Taiwan i stort omfang benytter sig af initiativer til at forebygge mobning og samtidig ser resultater for elevrelationer, der i mindst omfang af alle deltagerlande er karakteriseret af negative oplevelser og aggressioner.

Undervisningens former og aktiviteter

Rapporten har flere gange belyst, hvorledes ICCS ser CCE som et bredt felt, hvori der indgår mange forskellige intenderede elementer, men som også påvirkes af elementer af mere ubevidst eller ikkeintenderet karakter. Hvis skolen i undervisningen eksempelvis lader eleverne begive sig uden for skolens rammer, kan eleverne få oplevelser og erfaringer, der kan udfordre lærernes didaktiske eller pædagogiske intentioner. Lærernes og skolernes egne pædagogiske og didaktiske valg og tilgange kan også have andre eller flere implikationer end intentionerne bag. Selv om skolen eksempelvis har et ønske om, at eleverne skal udvikle evner, mod og lyst til at tage stilling og deltage i politiske diskussioner, kan den valgte tilgang til undervisningen alligevel have den modsatte virkning på enten de få eller de mange elever. I et forsøg på at indkapsle nogle af CCE-undervisningens former på skolen har ICCS bedt skoleledere og lærere oplyse om forekomsten af forskellige aktiviteter i og uden for skolen, der relaterer sig til det samfundsorienterende og demokratiforberedende felt.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Skolelederne om aktiviteter uden for skolen

I tabel 6.18 præsenteres skoleledernes tilkendegivelser af, i hvilket omfang eleverne har haft muligheden for at deltage i en række forskellige aktiviteter uden for skolen, der kan have tilknytning til CCE-feltet. Kendetegnende for de fleste af undersøgelsens lande er, at sportslige og kulturelle aktiviteter er langt det mest almindelige for eleverne at deltage i, når de bevæger sig uden for skolen som del af undervisningen. De sportslige aktiviteter er samtidig også de aktiviteter på listen, hvis politiske karakter er mindst åbenbar. De kulturelle aktiviteters potentiale som CCE-aktivitet vil naturligvis være stærkt afhængigt af deres udformning og indhold. Tilbage står dog, at det vil være muligt for skolen at lade eleverne deltage i både sportslige og kulturelle aktiviteter uden at have et CCE-orienteret formål med deltagelsen. I Danmark oplyser skolelederne om mulig deltagelse på 90 procent til både sportslige og kulturelle aktiviteter. Sverige er med 70 procent det land, der i lavest omfang deltager i sportslige aktiviteter. Et resultat, der særligt skiller sig ud, når det sammenlignes med de andre nordiske landes resultater omkring sport, der alle er i omegnen af 90 procent.

Tabel 6.18 viser også resultater for aktiviteter, der har en mere klar CCE-karakter. Brugen af disse i Danmark afviger på samtlige aktiviteter fra gennemsnittet og bliver i det følgende grupperet ud fra, om de i Danmark bliver brugt i større eller mindre omfang end gennemsnitligt i deltagerlandene.

Relativ hyppigt brugte aktiviteter uden for skolen i Danmark

I Danmark nyder projekter, der har forbindelse til menneskerettigheder, tilslutning over ICCS-gennemsnittet. Denne slags aktiviteter er relativt udbredte i en nordisk sammenhæng, idet det danske resultat er på 53 procent, det norske på 54 procent, og det svenske resultat er på 64 procent i aktiviteter med relation til menneskerettigheder. Den nordiske undtagelse er Finland, der med blot 34 procent ligger signifikant under det internationale gennemsnit på 43 procent.

At få mulighed for at besøge politiske institutioner er den sidste aktivitet, hvor Danmark har et resultat over gennemsnittet. Med 38 procent er procentandelen af elever, der i Danmark har haft mulighed for besøg på rådhus eller lignende, den højeste andel i undersøgelsen. Også Norge med 34 procent og Sverige med 33 procent placerer sig over gennemsnittet for deltagerlandene. Finland er med sine 11 procent det eneste nordiske land, der placerer sig under gennemsnittet for mulig deltagelse i denne kategori.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.18
CCE-aktiviteter uden for skolen

Procentandele elever, der går på skoler, hvor skolelederen oplyser, at eleverne har haft mulighed for at deltage i:

Land	Sport		Kultur (teater, musik, film)		Miljø og bære-dygtighed		Kampagne til særlige sager		Multi-kulturelle aktiviteter		Menneske-rettigheder		Aktiviteter for mindre privilege-rede		Beskytte kulturarv		Besøge politisk institution	
Rusland	99	▲	94	▲	68		48	▽	95	▲	48		49		62	▲	17	
Den Dom. Rep.	84		66	▼	76	▲	69	▲	67	▲	60	▲	49		66	▲	25	
Slovenien	90		94	▲	83	▲	78	▲	46		48		54	▲	55	▲	7	▼
Letland[1]	99	▲	95	▲	67		60		61	▲	31	▼	28	▼	56	▲	31	▲
Italien	74	▼	87	△	70	△	64		47		62	▲	47		47	△	27	
Finland	92		91	▲	71	△	95	▲	35	▼	34	▽	56	▲	30	▽	11	▽
Mexico	84		60	▼	73	▲	67	▲	53	△	65	▲	44		55	▲	9	▼
Kroatien	88		84		76	▲	40	▼	43		65	▲	44		51	▲	17	
Estland[1]	98	△	92	▲	63		79	▲	32	▼	27	▼	18	▼	53	▲	35	▲
Belgien (flamsk)	88		97	▲	66		62		39		48		74	▲	5	▼	12	▽
Peru	91		70	▼	62		62		62	▲	44		41		38		14	▽
Litauen	89		85		68		59		46		27	▼	30	▼	39		28	△
Sverige[1]	70	▼	95	▲	61		44	▼	27	▼	64	▲	41		21	▼	33	▲
Norge[1, 3]	87		92	▲	49	▼	52		19	▼	54	▲	23	▼	27	▼	34	▲
Bulgarien	90		71	▽	45	▼	77	▲	43		15	▼	31	▼	50	▲	9	▼
Taiwan	93		56	▼	59		51		44		32	▼	48		31		15	▽
Chile	77	▼	70	▼	39	▼	48	▽	66	▲	20	▼	45		31		17	
Danmark[2]	90		90	▲	50	▼	23	▼	23	▼	53	▲	33	▽	9	▼	38	▲
Colombia	84		52	▼	56		53		42		46		30	▼	41		5	▼
Malta	98	△	59	▼	48	▼	44	▼	33	▼	20	▼	24	▼	30	▽	32	▲
Holland[2]	91		83		32	▼	24	▼	28	▼	31	▼	52	▲	8	▼	13	▽
ICCS 2016-gns.	88		80		61		57		45		43		41		38		20	
Lever ikke op til deltagelseskrav																		
Hongkong	91		77		43		77		12		14		27		9		9	
Sydkorea[4]	72		50		51		50		36		37		23		26		9	
Tyskland[5]	85		69		37		69		17		41		40		5		11	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de otte spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Relativt sjældent brugte aktiviteter uden for skolen i Danmark

I Danmark er det relativt ualmindeligt at deltage i multikulturelle eller interkulturelle arrangementer. Samtlige nordiske lande placerer sig under ICCS-landenes gennemsnit på 45 procent. Laveste andel af mulighed for deltagelse findes i Norge med 19 procent, hernæst Danmark med 23 procent, Sverige med 27 procent, og endelig placerer Finland sig tættest på gennemsnittet, men dog stadig signifikant under dette, med 35 procent på mulig deltagelse i multi- eller interkulturelle aktiviteter. Højest tilslutning til disse aktiviteter findes i Rusland, der placerer sig endog meget langt over gennemsnittet for deltagerlandene, idet 95 procent af eleverne har haft mulighed for at deltage i aktiviteter med flerkulturelle aspekter.

Aktiviteter, der knytter an til kulturarvsbevarelse, har heller ikke stor tilslutning i de nordiske lande, der alle placerer sig under ICCS-gennemsnittet på 38 procent. Dog er der markant lavest tilslutning til denne slags aktiviteter i Danmark, hvor blot 9 procent af elevernes skoleledere kan oplyse om mulig deltagelse i dette. Kun i Tyskland, Holland og Belgien finder vi lavere brug af kulturarvsbeskyttende aktiviteter end i Danmark.

Aktiviteter, der relaterer sig til miljømæssig bæredygtighed, spiller en stor rolle i Finland, hvis resultat på 71 procent viser højere brug end gennemsnittet af disse aktiviteter. Sveriges resultat på 61 procent viser, at de svenske skoler i et gennemsnitligt omfang giver eleverne mulighed for at deltage i aktiviteter, der eksempelvis fokuserer på genbrug eller vand- og energibesparelser. I Danmark og Norge derimod er procentandelen mere end 10 procentpoint under gennemsnittet.

Aktiviteter til fordel for underprivilegerede mennesker eller grupper er også relativt ualmindeligt i Danmark, når man sammenligner med de andre deltagerlande. For 33 procent af de danske elever har det været en mulighed at deltage i sådanne aktiviteter, hvilket placerer Danmark signifikant under gennemsnittet. Dog ikke så langt under som i Norge, hvor 23 procent af eleverne har deltaget. Sverige ligger på gennemsnittet med 41 procent, men i Finland er det med 56 procent en signifikant højere andel end gennemsnittet af elever, der har haft mulighed for at deltage i aktiviteter med den hensigt at hjælpe underprivilegerede mennesker.

Til sidst kan vi ud fra skoleledernes svar se en meget stor spredning internationalt, der også er meget markant blandt de nordiske lande, når man ser på omfanget af mulig deltagelse i diverse kampagner, der skal øge opmærksomheden på særlige sager (som eksempelvis deltagelse i den internationale AIDS-dag, miljøkampagner eller lignende). ICCS-gennemsnittet er i denne kategori på 57 procent. Det danske resultat er med 23 procent

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

den mindste andel overhovedet. Kun det hollandske resultat med 24 procent er i nærheden af det danske resultat, men de andre nordiske lande ligger langt over dette niveau. Således er den svenske andel 44 procent, og den norske 52 procent for denne mulige deltagelse i en eller flere kampagner, der ønsker at øge folks opmærksomhed i forhold til en given sag. Med den største tilslutning blandt alle deltagerlande ligger Finland med 95 procents deltagelse i sådanne kampagner. På dette område er der med andre ord en meget betydelig nordisk variation.

Ud fra svarfordelingerne (i tabel 6.18) ser det ud til, at de danske elever i lavere grad end de andre nordiske elever kommer ud af huset i en CCE-sammenhæng. I Danmark er der samlet set den laveste brug af de adspurgte CCE-aktiviteter, når vi sammenligner os med de andre nordiske lande. Finland er omvendt det nordiske land, der i højest omfang tilkendegiver, at eleverne gives mulighed for deltagelse i aktiviteterne.

Samfundsfagslærernes vurdering af arbejdsformer i klassen

I lærerundersøgelsen har ICCS interesseret sig for, i hvilket omfang forskellige aktiviteter og tilgange til den samfundsorienterende og demokratiforberedende undervisning udspiller sig i klasserummet. Selv om det har vist sig, at hovedparten af landene anser CCE som en del af hele skolens virke, er der i de fleste lande, herunder i Danmark, også angivet, at skolen har et (eller flere) fag af særlig relevans og dermed også en særlig gruppe af lærere, der i højere grad end andre bærer ansvaret for CCE. I Danmark er denne gruppe i ICCS 2016 defineret som lærerne i samfundsfag (se endvidere kapitel 2).

Når der i det følgende søges svar på aktiviteter i klasserummet, er det i den danske lærerundersøgelse udelukkende samfundsfagslærerne, der har besvaret spørgsmålene. Samfundsfagslærerne skulle angive, om der *aldrig*, *somme tider*, *ofte* eller *meget ofte* forekommer følgende aktiviteter i samfundsfag (eller relaterede aktiviteter):

- Eleverne deltager i rollespil.
- Eleverne tager notater i undervisningen.
- Eleverne diskuterer dagsaktuelle spørgsmål.
- Eleverne finder frem til og/eller analyserer informationer fra forskellige kilder på internettet.
- Eleverne arbejder med lærebøger.
- Eleverne foreslår emner til de følgende undervisningsgange.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.19 viser procentandelen af lærere, der angiver, at aktiviteterne finder sted i deres timer *ofte* eller *meget ofte*.

To af aktiviteterne skiller sig lidt ud fra de andre som værende mere traditionelle og passive aktiviteter for eleverne, nemlig at skrive notater og arbejde med lærebøger. 63 procent af de danske lærerne oplyser, at eleverne ofte arbejder med at tage noter i samfundsfagstimerne. Hermed bruges denne aktivitet lidt oftere i Danmark, end det i gennemsnit er tilfældet for deltagerlandene. De norske og svenske tal ligner meget de danske, men i Finland derimod er det kun 42 procent af lærerne, der bekræfter, at eleverne ofte tager noter i timerne.

Lærerne i Danmark oplyser omvendt i signifikant mindre grad end gennemsnittet om brug af lærebøger i samfundsfagstimerne. Således er de danske 50 procent også de markant laveste i Norden, idet det er 62 procent af de svenske, 69 procent af de finske og 75 procent af de norske lærere, der oplyser, at de ofte bruger lærebøger i de samfundsorienterende og demokratiforberedende timer. Ser vi på tallene fra samtlige deltagerlande, så er det de maltesiske lærere, der i lavest omfang gør brug af disse to traditionelle aktiviteter, og omvendt lærerne fra Taiwan, der i størst omfang lader eleverne arbejdede med lærebøger og tage notater.

De resterende aktiviteter kan betegnes som mere interaktive, idet de alle kan give eleverne mulighed for aktivt at arbejde med stof, emne eller hinanden. Samlet set oplyser gennemsnittet af lærerne fra alle deltagerlandene, at det mest udbredte er at lade eleverne diskutere aktuelle emner i klassen og i lavest omfang at lade eleverne arbejde med projekter, hvor de skal indsamle oplysninger uden for skolen. Billedet ser lidt anderledes ud i Danmark. Her er det gruppearbejde, der anvendes langt oftest af alle aktiviteter. Med 86 procent af lærerne, der oplyser, at gruppearbejde ofte er en del af timerne, er udbredelsen af gruppearbejde i Danmark langt over gennemsnittet på 52 procent. Det er også markant over de andre nordiske lande, idet det er 59 procent af de norske, 57 procent af de svenske og blot 50 procent af de finske lærere, der ofte anvender gruppearbejde i CCE-timerne.

At lade eleverne deltage i rollespil er omvendt den af de aktiviteter, undersøgelsen har spurgt ind til, der i lavest omfang tages i brug i de danske samfundsfagstimer. At gå uden om rollespil i timerne er en generel nordisk tendens, idet alle fire lande ligger betydeligt under det internationale gennemsnit her. I den anden ende finder vi de latinamerikanske lande, der alle (med Chile som undtagelse) ligger markant over gennemsnittet med hensyn til brug af rollespil som aktivitet i timerne.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.19
Samfundsfagstimerne/CCE-undervisning i klassen

Procentandele lærere, der oplyser, at det ofte/meget ofte i samfundsfagstimer/CCE-undervisning sker, at eleverne:

Land	Diskuterer aktuelle spørgsmål		Arbejder med lærebøger		Tager notater		Arbejder i grupper		Henter og analyserer kilder på internettet		Deltager i rollespil		Foreslår emner til timerne		Henter informationer uden for skolen	
Den Dom. Rep.	88	▲	84	▲	79	▲	84	▲	71	▲	44	▲	41	▲	41	▲
Mexico	87	▲	89	▲	74	▲	88	▲	57	▲	52	▲	19		52	▲
Peru	78		77	△	78	▲	64	▲	43		55	▲	24		32	▲
Colombia	72		43	▼	47	▼	69	▲	56	▲	46	▲	25	△	18	
Italien	87	▲	83	▲	56		38	▼	65	▲	11	▼	26	△	9	▽
Letland	76		65		55		59		45		27		17		22	
Litauen	87	▲	85	▲	51		47		51		15	▼	19		8	▽
Sverige	89	▲	62		60		57		47		8	▼	17		6	▼
Bulgarien	63	▼	86	▲	70	▲	34	▼	28	▼	28		9	▽	15	
Chile	54	▼	63		50	▽	55		38		22		23		14	
Norge	60	▼	75	△	61		59		34	▽	5	▼	5	▼	10	▽
Slovenien	74		58	▽	49	▽	36	▼	35	▽	33	△	11	▽	10	▽
Kroatien	69	▽	49	▼	42	▼	41	▼	41		25		19		10	▽
Taiwan	62	▼	84	▲	86	▲	11	▼	18	▼	11	▼	16		4	▼
Finland[1]	67	▽	69		42	▼	50		33	▼	5	▼	13	▽	6	▽
Malta	83	△	24	▼	26	▼	57		32	▼	39	▲	9	▽	9	▽
Belgien (flamsk)[1]	62	▼	46	▼	66	△	36	▼	37	▽	16	▽	5	▼	5	▼
ICCS 2016-gns.	74		67		58		52		43		26		18		16	
Lever ikke op til deltagelseskrav																
Danmark	74		50		63		86		55		6		10		15	
Estland	55		78		40		35		49		7		5		6	
Holland	47		89		59		33		38		4		4		3	
Rusland	85		73		54		53		46		28		20		26	
Sydkorea	36		79		46		31		31		12		30		12	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de otte spørgsmål. Lande, der ikke lever op til deltagelseskrav, er sorteret alfabetisk

[1] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav for lærerundersøgelsen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Den aktivitet, der i næstlavest omfang foregår i de danske samfundsfagstimer, er at lade eleverne foreslå emner til de følgende undervisningsgange. Denne aktivitet er der heller ikke internationalt en meget udbredt anvendelse af, men de 10 procent i Danmark er klart under det internationale gennemsnit på 18 procent for det at gøre brug af elevernes idéer og ønsker i planlægningen af kommende timer. I Sverige er det 17 procent af lærerne, der kan nikke genkendende til ofte at invitere eleverne ind i planlægningen. Dermed er Sverige det nordiske land, der i højest grad gør brug heraf. Den Dominikanske Republiks 41 procent viser undersøgelsens hyppigste forekomst af, at eleverne ofte foreslår emner til undervisningen, men også i Sydkorea ligger man signifikant over gennemsnittet, når det gælder denne aktivitet.

Lærernes oplevelse af beredthed til undervisning

Efter at have undersøgt, hvordan undervisningen i CCE tager sig ud i deltagerlandene, har undersøgelsen også ønsket at finde svar på, i hvilket omfang de lærere, der i særlig grad varetager denne undervisning, føler sig klædt på dertil. Igen skal det pointeres, at det i denne del af undersøgelsen i en dansk sammenhæng udelukkende er de lærere, der underviste i samfundsfag, der har besvaret spørgsmålene om, i hvilken grad de føler sig rustet til at undervise i disse udvalgte CCE-relaterede emner eller færdigheder. Tabel 6.20 viser procentandelen af lærere, der føler sig *meget godt* eller *ret godt* rustet til at undervise i de listede emner eller færdigheder.

De danske lærere føler sig generelt ret godt forberedt til at undervise i de listede emner eller færdigheder. Kun når der skal undervises i ansvarlig brug af internettet eller i miljø og miljømæssig bæredygtighed, føler de danske lærere sig dårligere klædt på, end lærerne fra deltagerlandene i gennemsnit gør. Særlig godt klædt på til undervisningen føler de danske samfundsfagslærere sig, når der er valg og valgdeltagelse på programmet, idet hele 97 procent af de danske lærer har angivet, at de føler sig godt rustede til at undervise heri. Også når det gælder emner som menneskerettigheder og politiske systemer, føler de danske lærere sig signifikant bedre rustet end gennemsnittet. Samlet set er det dog de svenske lærere, der føler sig bedst rustet til CCE-undervisningen. I samtlige af de listede emner og færdigheder føler over 90 procent af de svenske lærere sig godt rustet til undervisningen. Også de russiske, norske og dominikanske lærere føler sig mere end gennemsnitligt godt rustede til undervisningen. Modsat er der en del mere usikkerhed at spore hos de estiske og sydkoreanske lærere, der samlet i lavest omfang for deltagerlandene føler sig rustet til at undervise i de adspurgte emner og færdigheder. Og i en nordisk sammenhæng er det

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.20
Lærernes beredthed til CCE-undervisning

Procentandele (samfundsfags)lærere, der føler sig meget godt/ret godt rustet til at undervise i:

Land	Ligestilling for mænd og kvinder		Borgernes rettigheder og pligter		Kritisk tænkning		Menneske-rettighederne		Konfliktløsning		Miljømæssig bæredygtighed		Valg og valgdeltagelse		Ansvarlig brug af internettet		Udvandring og indvandring		Grundlov og politiske systemer		Globalisering og internationale organisationer	
Sverige	99	△	98	△	95	△	98	▲	91		92	△	94	▲	93	▲	95	▲	93	▲	94	▲
Norge	94	△	93	△	95	△	95	△	85		80		96	▲	90	▲	94	▲	92	▲	80	▲
Den. Dom. Rep.	97	△	96	△	95	△	93		96	△	92	△	86		72		92	▲	90	▲	64	
Italien	93		98	△	91		96	△	83	▽	87		80		72	▽	94	▲	90	▲	81	▲
Litauen	88		94	△	82	▽	89		89		84		89	△	80		94	▲	84	▲	87	▲
Bulgarien	88		89		88		90		88		83		92	▲	80		82		85	▲	82	▲
Taiwan	95	△	96	△	85		86		87		88	△	96	▲	84		44	▼	94	▲	84	▲
Peru	96	△	94	△	87		88		86		86		92	▲	71	▽	86	▲	80		66	
Letland	89		94	△	93	△	88		93	△	89	△	91	△	87	△	68		70		67	
Mexico	95	△	97	△	84		89		93	△	87		81		65	▼	87	▲	73		52	▼
Malta	94	△	92		84		88		83		86		72	▽	87	△	79		56	▼	61	
Finland[1]	93	△	86	▽	94	△	85		83	▽	84		60	▼	82		70	▽	47	▼	63	
Chile	87		88		86		84		81	▽	72	▼	77		75		66	▼	65	▽	56	▼
Slovenien	80	▽	86		92	△	87		87		73	▼	67	▼	80		61	▼	65	▽	52	▼
Colombia	85	▽	83	▽	82	▽	77	▼	86		81		73	▽	67	▼	62	▼	65	▽	52	▼
Kroatien	79	▼	78	▼	87		81	▽	88		78	▽	67	▼	82		52	▼	53	▼	50	▼
Belgien (flamsk)[1]	80	▼	68	▼	92	△	68	▼	79	▽	80	▽	64	▼	83		68	▽	43	▼	56	▼
ICCS 2016-gns.	90		90		89		87		87		84		81		79		76		73		67	
Lever ikke op til deltagelseskrav																						
Danmark	91		94		93		95		88		77		97		70		86		95		81	
Estland	51		79		72		62		69		84		64		70		56		57		49	
Holland	85		73		96		75		78		77		69		90		73		56		63	
Rusland	99		99		77		97		94		96		92		79		79		99		86	
Sydkorea	77		78		77		64		80		65		66		81		32		54		43	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for de elleve spørgsmål. Lande, der ikke lever op til deltagelseskrav, er sorteret alfabetisk

[1] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav for lærerundersøgelsen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

også bemærkelsesværdigt, at de finske lærere, som de eneste i Norden, i mindre grad end gennemsnittet føler sig rustet til undervisningen. Som illustration på denne nordiske forskel er det eksempelvis over 90 procent af de norske, svenske og danske lærere, der føler sig rustet til at undervise i grundlov og politiske systemer, men blot 47 procent af de finske lærere, der føler sig godt rustet til dette.

Opsamling

I forhold til deltagelse i demokratiske aktiviteter på skolen har de danske elever i større grad end det internationale gennemsnit erfaring med formaliserede aktiviteter som det at stemme til elevrådsvalg. Omvendt bliver de i mindre grad end gennemsnittet inviteret indenfor i de forskellige mere uformelle procedurer, når der tages beslutninger på skolen. Eleverne i de fleste lande mener i overvejende grad, at der er stor værdi i at inddrage eleverne i beslutningsprocesser på skolen. De fleste elever i Danmark mener noget tilsvarende, men de danske elever tilslutter sig denne værdi i mindre grad end gennemsnittet. De danske elever forholder sig mest skeptiske til værdien af at stemme til elevrådsvalg. Og endelig anser de danske elever det for mindre sandsynligt end gennemsnittet af elever i andre lande, at de i fremtiden vil deltage i demokratiske aktiviteter på skolen, hvis de får muligheden for deltagelse.

De danske elever oplever i størst omfang af alle blandt deltagerlandene, at deres klasserum er åbent i den betydning, at eleverne kan og også opfordres til at tage stilling, diskutere og høre flere sider af en sag, når eksempelvis aktuelle emner tages op i klassen. På trods af den høje placering er der en lille tilbagegang i de danske resultater siden ICCS 2009.

Som det eneste nordiske land ligger Danmark signifikant over gennemsnittet på skalaen over lærer/elev-relationerne. De danske elever oplever dermed i høj grad, at relationerne mellem eleverne og lærerne er præget af velvillighed, opmærksomhed og retfærdighed. I næsten alle lande, heriblandt i samtlige nordiske lande, er elevernes positive oplevelse af lærer/elev-relationerne gået frem siden 2009.

Over halvdelen af eleverne har inden for de seneste tre måneder op til, at de deltog i undersøgelsen, oplevet at blive kaldt ved øgenavne og gennem tale at blive grint af, hvilket gør disse oplevelser til de hyppigst forekommende på listen over omgangsformer, der potentielt kan have negativ karakter. Negative oplevelser i form af trusler eller det at få ødelagt noget eller

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

blive udsat for et fysisk overgreb opleves internationalt af 16-20 procent af eleverne. Digital chikane er den mindst hyppige form for negativ omgangsform. Således er det i gennemsnit 10 procent af eleverne i alle lande, der inden for tre måneder før undersøgelsestidspunktet havde oplevet at blive såret af, at andre havde lagt billeder eller skrevet ting på nettet.

For de fleste landes vedkommende gælder det, at det i højere grad er eleverne selv end forældrene eller lærerne, der henvender sig til skolelederne om mobning. De danske skoleledere oplever i markant mindre grad, end både gennemsnittet og de andre nordiske landes skoleledere gør, at få henvendelser om mobning og elevaggressioner fra elever og forældre. I alle landene er det i klassen, at aktiviteter til forebyggelse af mobning finder sted i højest omfang. I Danmark er der svag tradition for at give lærerne kurser i forebyggelse af mobning i sammenligning med gennemsnittet.

CCE-aktiviteterne uden for skolen består i størst omfang af sport og kultur i Danmark som i hovedparten af deltagerlandene. De danske elever får hyppigere end gennemsnittet mulighed for at besøge politiske institutioner, men i langt lavere grad end gennemsnittet mulighed for at deltage i aktiviteter til beskyttelse af kulturarv eller kampagner, der ønsker at øge folks opmærksomhed i forhold til særlige sager.

Når det gælder undervisningen i CCE på skolen, viser lærerundersøgelsen, at det blandt alle deltagerlandene er i de danske samfundsfagstimer, at gruppearbejde hyppigst bliver brugt. Omvendt er brugen af rollespil i timerne mindre udbredt i Danmark end internationalt. Denne aktivitet bruges i det hele taget kun i begrænset omfang i de nordiske lande. I Danmark får eleverne i markant mindre grad end gennemsnittet lov til hyppigt at foreslå emner til de kommende undervisningsgange.

Generelt føler langt de fleste lærere, der underviser i CCE på tværs af landene, sig godt klædt på til undervisningen. De danske lærere føler sig dårligst klædt på til at undervise i ansvarlig brug af internettet og miljømæssig bæredygtighed. Til gengæld føler mindst 95 procent af de danske samfundsfagslærere i undersøgelsen sig godt klædt på til at undervise i menneskerettigheder, valg og valgdeltagelse samt grundlov og politiske systemer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

7 Uddannelsessystemer og nationale kontekster

Hensigten med dette kapitel er at give et overordnet billede af forskelle og ligheder i de medvirkende landes nationale skolesystemer med fokus på deres generelle politiske og pædagogiske prioriteringer vedrørende CCE (Civic & Citizenship Education). Baggrunden for dette er en basal antagelse i ICCS om, at elevernes viden, holdninger og værdier i relation til politik, demokrati og samfund ikke kan reduceres til udelukkende at vedrøre undervisningen og skolen i snæver forstand. CCE som dimension i skolen må også ses i relation til en række af skolens nære kontekster og relationer til for eksempel elevernes forældre, lokalsamfundet samt nationale og lokale skolesystemmæssige prioriteringer.

I et videre perspektiv må CCE også kontekstualiseres i forhold til en række samfundsmæssige forhold uden for skolen, hvor varierende nationale, politiske, sociale, kulturelle og økonomiske forhold og omstændigheder også kan medvirke til at forme elevernes opfattelser og har betydning for deres viden, deltagelsesmuligheder og almindelige forståelse af samfundet. I udformningen af det overordnede undersøgelsesdesign for ICCS (se kort omtale i kapitel 1 og Appendiks A) er de medvirkende lande imidlertid blevet enige om en række overordnede definitioner og afgrænsninger af genstandsfeltet CCE, der er af interesse og relevans på tværs af lande. Baggrunden for det er ikke mindst, at der via en række forskellige kvalitative og kvantitative forundersøgelser og tidligere IEA-undersøgelser, CIVED 2009 og ICCS 2009, er udviklet en almen konsensus om afgrænsningen af CCE i ICCS. Ikke desto mindre medfører feltets kompleksitet, at nationale definitioner af CCE i større eller mindre grad altid er forskellige og i nogen grad kan afvige fra de internationale fælles definitioner og afgræsninger. Det er derfor også klart, at forskellige lande kan og vil lægge forskellig vægt på de ting, der undersøges i ICCS. Forskelle i nationale prioriteringer kan med andre ord betyde, at der er forskel på, hvad der i forskellige lande overhovedet opfattes som de vigtigste resultater.

Dette kapitel beskriver nogle få overordnede ligheder og forskelle på de medvirkende lande for at give en vis fornemmelse for ligheder og forskelle

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

i de nationale måder at håndtere CCE på i skolen. Sidst i kapitlet behandles variationen i landenes forskellige formål med CCE.

Kapitlet beskriver de følgende forhold omkring de medvirkende lande:

- Skolelederes opfattelse af organisering af CCE på skolerne (tabel 7.1)
- Skolelederes opfattelse af skolens selvbestemmelse i forhold til CCE (tabel 7.2)
- Undervisningens indhold (nationale curricula) på 8. klassetrin (tabel 7.3)
- CCE i læreruddannelserne/efteruddannelse (tabel 7.4)
- Skolelederes opfattelser af formålet med CCE (tabel 7.5ab).

Informationerne i dette kapitel stammer fra forskellige kilder. For det første fra de deltagende skolers skoleledere, der har bidraget med oplysninger om den almene skolekontekst for de medvirkende klasser og elever ved at besvare et spørgeskema i forbindelse med gennemførelsen af elevundersøgelsen i ICCS. For det andet fra en systematisk indsamling af data fra de nationale forskere tilknyttet de medvirkende lande i ICCS. Yderligere oplysninger om landenes demografi, økonomi og uddannelsessystemer kan findes i IEA's internationale hovedrapport (se litteraturliste), der også rummer informationer fra andre internationale databaser.

Undervisningens organisering

Som nævnt er det en grundantagelse i ICCS, at CCE i skolesammenhæng vedrører et eller flere fags konkrete indhold og undervisningsformerne, men også aspekter af lærer/elev-relationer, elev/elev-relationer samt skolekulturen og skoleaktiviteter i videre forstand kan siges at være en del af CCE i en lidt bredere betydning som demokratisk/politisk oplysning og dannelse. Feltets kompleksitet medfører imidlertid, at det både kan være ganske vanskeligt at give en entydig definition af CCE som undervisningsområde og som mere generelt aspekt af skolens virke i de enkelte landes skolesystemer. Det er da også kendt fra IEA's CIVED 1999-undersøgelse samt ICCS 20109, at CCE-området rent faktisk er forskelligt defineret og organiseret undervisningsmæssigt i de forskellige lande.

Som CCE er defineret i ICCS, kan CCE per definition ikke varetages af ét specifikt fag alene. Elevernes demokratiske/politiske erfaringer og dannelse kan aldrig reduceres til indholdet af et enkelt fag, da forskellige elementer af CCE altid går på tværs af fag og samtidig vedrører skolelivets organisering og

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

praksisformer uden for fagene og uden for klasserummene. Dertil kommer, at der altid er tale om både eksplicitte og implicitte aspekter af CCE. Ikke desto mindre kan CCE naturligvis beskrives og organiseres på måder, der er mere eller mindre knyttet til specielle fag eller særlige typer af aktiviteter.

Med tabel 7.1 nedenfor er det forsøgt at tegne et helt overordnet billede af organiseringens former ved at se på, hvorledes skolelederne forholder sig til en række konkrete spørgsmål om organisering af CCE på egen skole. Skolelederne blev bedt om at markere alle relevante svar for deres egen skole, og tabellen viser procentfordelingen af svarene, men udregnet på den lidt særlige måde, at procenttallene i tabellen viser den procentvise andel af landets elever, der går på en skole, hvor skolelederen har tilkendegivet det ene eller andet. Tabellen er sorteret efter den totale gennemsnitssum på tværs af de anvendte organiseringsformer på skolen, så lande øverst på listen har den største bredde i anvendelsen af forskellige tilgange.

Som det fremgår, benytter næsten samtlige lande sig i praksis af en række forskellige måder at organisere undervisningen på. Det er forventeligt ud fra feltets kompleksitet og ud fra tidligere erfaringer med undersøgelser af dette i ICCS 2009, og det viser sig også meget tydeligt i de generelle resultater. Der er dog samtidig nogle markante forskelle i forhold til udbredelsen af anvendelsen af de mere konkrete undervisningsformer i relation til fag, det vil sige, om undervisningen primært afgrænses til ét fag, til flere fag eller til alle fag. Desuden lægger man i forskellige skolesystemer meget forskellig vægt på skolekulturen som helhed (de ikke specifikt faglige aktiviteter) og meget forskellig vægt på frivillige aktiviteter efter almindelig skoletid.

Ser man på det mere fagspecifikke, er der stor variation. I alt ligger tretten af fireogtyve lande over 50 procent i forhold til spørgsmålet om, hvorvidt der er ét særskilt fag af særlig relevans for CCE, men i *alle* disse lande er dette svar anført i kombination med en samtidig udbredt anvendelse af andre organiseringsmåder (andre fag og skoleaktiviteter generelt). Der er med andre ord ikke noget land, hvor CCE *kun* betragtes som et særskilt fag. I en del lande er det at anskue CCE som et særligt fag udbredt i ekstra lille grad. I seks af de fireogtyve lande ses procentandele under 20 (og i tre lande er den organisering helt udeladt). Omvendt ses i nogle lande en meget bred udbredelse af dette perspektiv (mest udpræget i Norge, Malta og Taiwan).

Det klart mest almindelige er at betragte CCE som knyttet til samfundsvidenskabeligt og humanistisk baserede fag, idet gennemsnittet for alle lande er 81 procent af eleverne, der går på skoler, hvor dette er et af principperne. I tyve lande af fireogtyve er det mere end 70 procent, i fjorten af fireogtyve

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

lande er det mere end 80 procent, og i syv af disse mere end 90 procent. Kun Kroatien, Taiwan og Litauen ligger betydeligt under dette gennemsnit (og i Estland er det slet ikke anvendt).

Alle landes skoleledere beskriver CCE som et område, der i større eller mindre grad vedrører *alle* fag. I sytten af fireogtyve lande gælder det for mere end 50 procent af eleverne. Også her er der en betydelig variation fra 29 procent i Chile til 97 procent i Kroatien.

Udbredelsen af brugen af frivillige aktiviteter efter almindelig skoletid varierer betydeligt fra over 70 procent i tre lande (Letland, Litauen, Rusland) til 12 procent eller mindre i ti lande (herunder Danmark, Finland og Sverige, men ikke Norge).

I alle lande ses CCE også i større eller mindre grad som et resultat af den samlede skolegang. Dette er det næstmest udbredte af de fem muligheder. I femten af fireogtyve lande er andelen på mere end 70 procent, og i samtlige lande er det over 50 procent, der anlægger det perspektiv. Her er variationen således også noget mindre, selv om især Finland og Estland skiller sig ud ved i markant mindre grad end gennemsnittet at tænke CCE i lyset af skolens virke som helhed.

I Danmark er denne brede tilgang blandt de mest fremtrædende. Det gælder i særdeleshed, hvis man ser på de fire kategorier vedrørende egentlige skoleaktiviteter i skoletiden (CCE som et særskilt fag, som knyttet til humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag, som integreret i alle fag eller som udtryk for samlet skolegang). På alle disse fire områder ligger Danmark statistisk signifikant over de internationale gennemsnit. Hvis man kun medregner disse fire tilgange, har Danmark det højeste gennemsnit af alle lande og dermed den mest komplekse tilgang. Uden at ramme den højeste andel på noget enkeltområde kendetegner det således Danmark, at der er en af de bredeste tilgange til CCE overhovedet. Selv om dette er særlig markant i Danmark, så er den samtidige brug af de tre muligheder for fagfordeling (ét fag, flere fag, alle fag) et kendetegn for næsten alle lande (eneste undtagelser er Belgien, Bulgarien, Litauen og Estland).

Det kan bemærkes, at de danske skolelederes svar afviger ret betydeligt fra de andre nordiske landes. I Norden kendetegner det således danske skoleledere, at de er klart mest tilbøjelige til at se CCE som knyttet til alle fag (68 procent mod 39, 45 og 59 procent i henholdsvis Norge, Finland og Sverige), og samtidig er danske skoleledere også de mest tilbøjelige i Norden til at se CCE som relateret til hele skolen. Angående det sidstnævnte er det relativt set meget lidt udbredt i Finland. Især i Finland ses CCE til gengæld i klart mere entydig grad som et område, der varetages af de humanistiske

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.1
Skolernes tilgange til CCE

Procentandel elever fra skoler, hvor der ifølge skoleleder gøres brug af følgende tilgange til CCE

Land	Gennemføres som særskilt fag		Gennemføres i humanistiske og samfunds-videnskabelige fag		Gennemføres integreret i alle skolens fag		Frivillig aktivitet efter normal skoletid		Betragtes som aspekt af den samlede skolegang	
Letland[1]	65	▲	72	▽	84	▲	94	▲	90	▲
Rusland	76	▲	82		46	▼	71	▲	90	▲
Taiwan	87	▲	57	▼	67		59	▲	88	▲
Danmark[2]	69	▲	93	▲	68	△	3	▼	81	△
Malta	89	▲	75	▽	44	▼	26	▽	76	
Norge[1, 3]	89	▲	96	▲	39	▼	24		61	▼
Den Dominikanske Republik	30	▼	83		80	▲	26		76	
Litauen	-		59	▼	64		84	▲	85	▲
Slovenien	80	▲	89	△	53		4	▼	63	▼
Bulgarien	-		76		81	▲	39	△	90	▲
Colombia	56		84		63		9	▼	74	
Mexico	67	▲	71	▽	72	▲	4	▼	63	▼
Peru	78	▲	86	△	56		3	▼	51	▼
Sverige[1]	35	▼	97	▲	59		5	▼	78	
Italien	16	▼	94	▲	61		9	▼	83	△
Holland[2]	15	▼	79		52		31		81	
Belgien (flamsk)	-		90	△	42	▼	33		86	▲
Estland[1]	76	▲	-		59		49	▲	54	▼
Kroatien	5	▼	42	▼	97	▲	12	▼	80	
Chile	13	▼	97	▲	29	▼	12	▼	66	▽
Finland	11	▼	90	△	45	▼	10	▼	53	▼
ICCS 2016-gennemsnit	53		81		60		29		75	
Lever ikke op til deltagelseskrav										
Hongkong	15		83		74		53		88	
Sydkorea[4]	84		95		77		55		89	
Tyskland[5]	78		76		47		50		50	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit for landenes tilgange

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

og samfundsvidenskabelige fag, hvor Finland ligger over det internationale gennemsnit, mens Finland ligger under på alle andre organiseringsmåder. I Norge er der i sammenligning med Danmark mindre vægt på CCE som del af alle fag og skolen som helhed, men større fokus på CCE som enkeltstående fag, hvor Norge skiller sig klart ud i Norden med 89 procent, hvor det i Finland kun er 11 procent. Danske og svenske skoleledere er relativt enige, men dog med den forskel, at danske skoleledere lægger lidt større vægt på brugen af et enkelt fag. Resultaterne viser med andre ord nogle markante variationer. Ikke blot internationalt og generelt, men også i Norden. Hvis man igen fokuserer på det nordiske perspektiv, er det som antydet tydeligt, at der er fire forskellige perspektiver i svarene. Selv hvis man blot ser på de spørgsmål, der vedrører opfattelsen af forskellige fags betydning, viser der sig nogle forskelle, idet Finland, Norge og Sverige alle har én kategori, hvor de ligger *markant* under nordisk gennemsnit, mens noget tilsvarende ikke ses i Danmark, der ligger relativt højt på alle de tre kategorier. Norge ligger markant lavest i Norden på integration i alle fag, mens Finland ligger markant lavest på særskilt fag, hvor Sverige også ligger klart under det nordiske gennemsnit. Danske skoleledere har med andre ord den bredeste opfattelse af CCE, når CCE anskues på denne måde i nordisk sammenhæng. Forskellene synes at afspejle, at skolelederne i Danmark og Norge i højere grad opfatter CCE som noget, der (også) er fagfagligt. Det træk er tydeligst i Norge, fordi skolelederne samtidig er mindre tilbøjelige til at se CCE som del af alle fag. I Danmark er dette stik modsat, idet 'ét fag' og 'alle fag' anvendes i lige omfang. Desuden er det de danske skoleledere, der i højest grad i Norden ser skolens samlede virke som del af skolens tilgang til CCE.

Skolernes autonomi

Når man som i foregående afsnit ser på, hvorledes der i forskellige lande samtidig anvendes flere tilgange i undervisningen af CCE, er det samtidig væsentligt at være opmærksom på eventuelle forskelle på, hvor megen selvbestemmelse den enkelte skole (skoleleder) har i forhold til at tilrettelægge og organisere CCE.

I ICCS er dette blevet undersøgt ved at spørge til skoleledernes opfattelse af det spørgsmål. Det skal derfor understreges, at der med de følgende resultater er tale om skoleledernes egen vurdering af og erfaringer med deres frihedsgrader; det vil sige uafhængigt af, hvad der måtte eksistere af nationale love og regler og traditioner. Resultaterne afspejler således ikke

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

nødvendigvis de beskrivelser, man måtte kunne finde i officielle beskrivelser af landenes skolesystemer og målsætninger med videre for CCE, men afspejler skoleledernes hverdagslige overvejelser og opfattelser af dette område af skolens virke.

Som det fremgår af tabel 7.2, spørges skolelederne til skolens autonomi i forhold til en række emner fra selvbestemmelse omkring undervisningsmaterialer til tilrettelæggelse af aftaler med eksterne aktører.

Helt generelt oplever skolelederne en meget høj grad af selvbestemmelse på tværs af næsten alle lande. Her skal man være opmærksom på, at tallene i tabellen er summen af *fuld selvbestemmelse* og *ret meget selvbestemmelse*, så procenttallene for positive opfattelser af selvbestemmelse er med andre ord ikke udtryk for en decideret selvbestemmelsesret.

På tværs af alle lande ses den totale selvbestemmelse over alle de syv adspurgte områder under ét at være højest i Italien, Holland, Litauen, Taiwan og Finland, hvor gennemsnittet for de syv områder er over 90 procent (Italien og Holland 97 procent).

På baggrund af de overvejende positive tilkendegivelser om hel eller delvis autonomi vedrører de følgende kommentarer primært de relativt få undtagelser, hvor et lands skoleledere tilkendegiver en mere begrænset selvbestemmelsesret end det gennemsnitlige niveau.

I tre lande, Peru, Den Dominikanske Republik og Malta, er frit valg af undervisningsmaterialer langt under gennemsnittet. Henholdsvis 37, 41 og 49 procent, mens gennemsnittet er på 85 procent. I Belgien anfører 100 procent, at de selv kan vælge materialer.

I de fleste lande er der gode muligheder for skolerne for at tilrettelægge pensum og undervisningsplaner. Her er Belgien en meget markant undtagelse i den anden retning af ovenstående (med 27 procent er det hele 53 procentpoint under gennemsnittet på 80 procent), men også Malta og Slovenien afviger (begge cirka 30 procentpoint under gennemsnittet). Udbredelsen af obligatoriske curricula er således en meget sjælden praksis.

Samlet set findes de mindste frihedsgrader i den undervisningsnære tilrettelæggelse (valg af materialer og planlægning af pensum) i Malta og Den Dominikanske Republik, hvor friheden kun gælder for cirka 50 procent af skolerne, mens det især i Holland, Italien og Taiwan nærmer sig 100 procent.

Muligheden for skolernes selvbestemmelse på området for at organisere efteruddannelse til lærere er generelt høj med et gennemsnit på 79 procent. Her ses de største afvigelser fra gennemsnittet i Norge, Mexico og Den Dominikanske Republik (alle 32-35 procentpoint under gennemsnittet). Det skal understreges, at den principielle ret for en skole til selv at definere even-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.2
Skolernes selvbestemmelse

Procentandel elever fra skoler med fuld eller ret meget selvbestemmelse i forhold til følgende aspekter af CCE:

Land	Valg af lærebøger og undervisnings-materialer		Etablering af procedurer og redskaber til elev-vurdering		Undervisnings-planlægning (pensum, lære-planer)		Indhold af efter-uddannelse for lærere		Frivillige aktiviteter på skolen efter skoletid		Etablering af samarbejde med foreninger og institutioner		Projekter med andre skoler (nationale eller internationale)	
Italien	98	▲	98	▲	99	▲	98	▲	98	△	98	▲	92	△
Holland[2]	98	▲	99	▲	100	▲	100	▲	99	△	88		96	▲
Litauen	97	▲	97	▲	78		95	▲	97	△	98	▲	98	▲
Taiwan	99	▲	99	▲	96	▲	97	▲	100	△	90		71	▼
Bulgarien	96	▲	90		82		95	▲	98	△	95	△	92	△
Finland	100	▲	90		89	△	87	△	96	△	83		94	△
Letland[1]	94	△	87		83		75		100	△	98	▲	97	▲
Sverige[1]	97	▲	84		99	▲	91	▲	88		81		90	△
Colombia	88		98	▲	98	▲	84		92		85		83	
Rusland	82		89		84		81		97	△	94	△	93	△
Belgien (flamsk)	100	▲	100	▲	27	▼	99	▲	98	△	97	▲	94	△
Kroatien	89		85		91	▲	74		93		93	△	86	
Estland[1]	88		79		76		83		98	△	89		93	△
Slovenien	95	▲	87		49	▼	83		96	△	94	△	94	△
Danmark[2]	99	▲	65	▼	87	△	77		71	▼	94	△	93	△
Chile	67	▼	91	△	83		71	▽	91		80		74	▼
Norge[1, 3]	96	▲	78	▽	93	▲	44	▼	71	▼	80		88	
Malta	49	▼	56	▼	50	▼	70	▽	97	△	73	▼	80	▽
Mexico	73	▼	90		68	▼	44	▼	72	▼	60	▼	45	▼
Peru	37	▼	76	▼	79		60	▼	70	▼	70	▼	54	▼
Den Dom. Rep.	41	▼	77	▽	66	▼	47	▼	82	▽	72	▼	59	▼
ICCS 2016-gns.	85		86		80		79		91		86		84	
Lever ikke op til deltagelseskrav														
Hongkong	95		98		97		97		96		93		87	
Sydkorea[4]	98		98		98		98		100		89		71	
Tyskland[5]	97		90		85		100		99		100		96	

Tabellen er sorteret efter det faldende gennemsnit af landenes selvbestemmelse

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tuel efteruddannelse ikke nødvendigvis indebærer, at der rent faktisk er en sådan mulighed for lærerne (se herom senere i dette kapitel).

Skolerne i alle lande har generelt store frihedsgrader i forhold til samarbejdsaftaler uden for skolen med foreninger, organisationer, andre skoler med videre. Det gælder totalt set for 86 procent. Igen garanterer dette dog ikke, at sådanne aftaler rent faktisk forekommer (se hertil kapitel 6 om omfanget i praksis af skolens aktiviteter uden for skolen). Her ses en geografisk variation, da dette er mindst udbredt i flere af de latinamerikanske lande.

Ser man på de danske skoleledernes svar, varierer de noget i forhold til de internationale gennemsnit, idet selvbestemmelsen er signifikant højere på nogle områder (materialevalg, undervisningsplaner og forskellige typer af samarbejde uden for skolen) og signifikant lavere på andre områder (evalueringsmetoder og frivillige aktiviteter uden for den ordinære skoletid). På tværs af alle de undersøgte ting er der tale om positive tilkendegivelser i intervallet 65-99 procent, så på alle områder ses en relativt udbredt selvbestemmelse. Samlet set er de danske resultater dog lige i underkanten af det internationale gennemsnit.

I Norden oplever de finske skoleledere den største grad af selvbestemmelse for skolen. Den samlede selvbestemmelse er i henhold til skolelederne lavest i Norge, men det skyldes stort set kun, at skolerne ikke oplever autonomi i forhold til skolernes tilrettelæggelse af efter-/videreuddannelse for lærerne.

Undervisningens indhold

Som det er fremgået af de foregående afsnit, er CCE i alle lande et bredt defineret felt inden for skolens faglige organisering og et felt, hvor skolelederne oplever en ganske høj grad af selvbestemmelse. I forlængelse af de forhold ses der i dette afsnit nærmere på, om der er forskel på, hvordan de respektive lande definerer undervisningens indhold, hvis man tager udgangspunkt i officielt tilgængelige beskrivelser af CCE i de medvirkende lande. Med henblik på at klargøre dette er det som led i gennemførelsen af ICCS blevet undersøgt, om en række mulige specifikke indhold kan genfindes i de medvirkende landes officielle beskrivelser af CCE. Altså om dette indhold kan findes som del af en officiel beskrivelse inden for de nationale skolesystemers karakteristik af undervisningens ønskede eller krævede indhold. Resultaterne er anført i tabel 7.3.

I tabellen skelnes kun imellem 'ja' og 'nej' i forhold til et emnes inklusion i officielle offentligt tilgængelige dokumenter. Generelt bør tabellen læses

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.3
Nationalt defineret indhold af CCE på 8. klassetrin

Land	Basal viden	Forstå kernebegreber	Forstå kerneværdier	Diskussion og debat	Beslutningsprocesser og aktiv deltagelse	Involveres i beslutnings-processer på skolen	Deltage i aktiviteter for lokalsamfundet	Udvikle national identitet	Udvikle positive holdninger til deltagelse	Forstå, hvordan man kan løse konflikter	Forstå principper for valg
Belgien (flamsk)	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●
Bulgarien	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Chile	●	●	●	●							
Colombia	●	●				●	●		●	●	
Danmark	●	●		●	●						●
Den Dom. Rep.	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●
Estland	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Finland[1]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Holland	●	●									●
Hongkong	●	●	●	●	●		●	●	●		●
Italien	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Kroatien	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Letland		●	●	●	●			●			
Litauen	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Malta	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●
Mexico	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Norge	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Peru	●	●	●	●	●		●	●	●	●	●
Rusland	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Slovenien	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Sverige[1]	●	●	●	●	●	●			●	●	●
Sydkorea	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Taiwan	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●

Lever ikke op til deltagelseskrav

Tyskland[2]	●	●	●	●	●					●	●

[1] Har ikke læringsmål for CCE specifikt for 8. klassetrin
[2] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

med lidt forsigtighed, da der i forskellige lande kan have været ganske varierende baggrund for de anførte karakteristikker. Det hænger igen sammen med, at nationale retningslinjer, vejledninger eller lignende inden for CCE-området ofte er en kompleks størrelse. Der kan være meget stor forskel på, om et land har en decideret velbeskrevet målsætning for området, eller om informationerne findes i mere spredte dokumenter med forskellig formel status. Dertil kommer, at nationalt vejledende og anbefalede undervisningselementer har forskellig grad af bindende karakter, så det ikke nødvendigvis er sådan, at det tilsvarende indhold i praksis er implementeret på tilsvarende vis på skolerne. Det er jo netop set (i foregående afsnit), at mange landes skoler har ret betydelig selvbestemmelse i forhold til materialer og indhold i undervisningen. Tabellen er med andre ord ikke nødvendigvis et retvisende billede af praksis, men et forsøg på at tegne et billede af overordnede nationale intentioner med CCE.

Generelt understreger resultaterne igen kompleksiteten og mangfoldigheden af CCE, men vel at mærke som et fælles træk ved de fleste lande, idet elleve har anført samtlige emner og yderligere tre lande har anført 10 af 11 emner. Den klareste afgrænsning findes i Holland, hvor kun tre emneområder optræder. I Danmark er afgrænsningen også forholdsvis tydelig med fem emneområder, der kendetegnes ved et fokus på de mest (samfunds) faglige elementer. Det kan selvfølgelig ikke helt afvises, at tekster fra det danske undervisningsministerium eller lignende kilder mere perifert kan inkludere aspekter af de andre anførte indholdsområder (tilsvarende forbehold må som antydet også tages for andre lande).

Hvis man som læser måtte interessere sig for et specifikt lands særlige forhold, anbefales det at opsøge mere uddybende kilder. Formålet her er ikke at give helt præcise karakteristikker af de enkelte lande, da det også vanskeliggøres af forskellige definitioner og begreber i forskellige lande. Som antydet er formålet primært at tegne et helt overordnet billede af ligheder og forskelle i indholdet af CCE i de deltagende lande. Resultatet peger i det perspektiv på den helt generelle pointe, at man ser en meget udbredt mangfoldighed. Interessant nok er der med netop denne mangfoldighed tale om en særdeles høj grad af en *fælles mangfoldighed*. Som sådan kunne man jo have forventet, at der på de undersøgte undervisningsområder ville have vist sig en meget større variation og forskellighed under påvirkning af nationale definitioner, begreber og skoletraditioner i forskellige regioner. Det ser imidlertid snarere ud til, at der på tværs af lande og verdensdele er en udpræget grad af enighed om det komplekse og mangfoldige indhold af CCE.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Landenes læreruddannelser

De foregående afsnit har beskæftiget sig med organisering og indhold af CCE i de forskellige lande. Det er imidlertid klart, at det også kan spille en rolle for CCE i skolen, hvordan de nationale læreruddannelser danner grundlag for CCE på grundskoleniveau. I ICCS er det forsøgt klarlagt, om CCE indgår i læreruddannelserne og/eller i efter-/videreuddannelser for lærere. På området for læreruddannelser skal man ved læsning af resultaterne i tabel 7.4 være opmærksom på, at CCE i kraft af sin kompleksitet er noget, der kan defineres og organiseres på mange forskellige måder. Elementer af CCE kan således indgå i forskellige landes læreruddannelser på forskellige tidspunkter, måder og omfang. Ved læsning af resultaterne i tabellen skal man derfor være opmærksom på, at ens positive svar formelt set kan dække over forskellige ting. I en dansk sammenhæng er det mest oplagt at pege på det, der i relation til læreruddannelsen ofte omtales som et alment dannende fællesfag i form af faget KLM (Kristendomskundskab, Livsoplysning, Medborgerskab). Pointen her er ikke, at fagelementet 'medborgerskab' (eller det samlede fag) blot er i nærheden af at dække alle de elementer, der indgår i CCE i ICCS, men at det er det nærmeste, man kommer til en parallel konstruktion af et bredt CCE-element i den danske læreruddannelse. Andre lande kan og vil på tilsvarende vis have deres definitioner og fagkombinationer. De undersøgte spørgsmål relaterer sig til de tidligere spørgsmål om undervisningens organisering, idet der spørges til graden af specialisering i læreruddannelserne med spørgsmål om, hvorvidt:

- Undervisningen omfatter undervisning af lærere til specialister i CCE
- Lærere undervises i CCE i fag med relation til CCE
- CCE er en del af læreruddannelsen for alle lærere uanset fag.

Den klart dominerende form i læreruddannelserne er, at CCE er er felt, der går på tværs af fag, der af den ene eller anden grund opfattes som CCE-relaterede (som set tidligere er det typisk humanistisk og/eller socialvidenskabeligt funderede fag, hvilket dog ikke er præciseret her). Dette er den mest udbredte form både i selve læreruddannelsen og (især) i lærerefteruddannelsen. I alt otte lande/regioner har anført, at der findes en særlig specialiseret uddannelse for CCE-lærere. Geografisk er der stor spredning af disse lande (Estland, Letland, Tyskland (Nordrhein-Westfalen), Mexico, Norge, Peru, Rusland og Taiwan). I alt syv lande har anført, at CCE indgår som let element af den almene læreruddannelse for alle lærere (Belgien, Danmark, Estland, Letland,

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.4
CCE i læreruddannelse/-efteruddannelse

Land	Læreruddannelse			Videreuddannelse		
	Lærere uddannes til specialister i CCE (særligt fag)	Lærere undervises i CCE i fag med relation til CCE	CCE indgår for alle lærere uanset fag	Lærere uddannes til specialister i CCE (særligt fag)	Lærere undervises i CCE i fag med relation til CCE	CCE indgår for alle lærere uanset fag
Belgien (flamsk)		●	●		●	●
Bulgarien		●			●	●
Chile		●			●	
Colombia				●	●	●
Danmark		●	●			
Den Dominikanske Republik					●	
Estland	●	●	●	●	●	●
Finland		●			●	
Holland		●				
Hongkong				●	●	●
Italien		●		●	●	●
Kroatien					●	●
Letland	●	●	●	●	●	●
Litauen		●		●	●	●
Malta		●			●	●
Mexico	●	●	●	●	●	●
Norge	●	●	●			
Peru	●	●		●	●	
Rusland	●	●		●	●	
Slovenien					●	
Sverige		●	●		●	●
Sydkorea		●				
Taiwan	●	●		●	●	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Tyskland[1]	●			●	●	●

[1] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Mexico, Norge, Sverige). Fire lande har inkluderet alle tre muligheder i form af læreruddannelsens fokus på henholdsvis ét specielt fag, flere fag og alle fag, nemlig Estland, Letland, Mexico og Norge. I fem lande indgår CCE ikke som del af læreruddannelsen overhovedet (Colombia, Den Dominikanske Republik, Hongkong, Kroatien og Slovenien), men i disse fem lande indgår CCE til gengæld i samtlige tilfælde som en del af lærernes efteruddannelser i CCE-relaterede fag, der i to af disse lande (Colombia og Hongkong) samtidig er en mere specialiseret efteruddannelse. Det gælder generelt, at CCE i lærerefteruddannelse er mere udbredt end i selve læreruddannelsen, idet alle tre former for CCE (altså som relateret til ét specialiseret fag, flere fag eller alle fag) er mere udbredte som efteruddannelse. I alt elleve lande dækker flere former i efteruddannelser end i den primære læreruddannelse. Det omvendte ses dog også, og eksempelvis i Danmark, Norge og Finland er der ikke dette fokus på efteruddannelse. For almindelig god ordens skyld skal det nævnes, at der i Danmark (og givetvis også i andre lande) kan forekomme enkeltstående eksempler på typer af CCE-relateret efter-/videreuddannelse, men ikke i den form, der her er tanken (et stående uddannelsestilbud).

Prioritering af forskellige formål

Hvor vi i de foregående afsnit ikke mindst har set på mangfoldigheden i definitioner og implementering af CCE i forskellige lande, skal vi i dette afsnit se på skoleledernes prioriteringer inden for denne mangfoldighed. Med kompleksiteten af CCE kan alt ikke tildeles samme værdi i praksis. ICCS har derfor undersøgt skoleledernes syn på, hvad der er de vigtigste formål med CCE. For at tydeliggøre prioriteringsaspektet fik skolelederne kun mulighed for at udvælge maksimalt tre prioriterede formål blandt 10 på forhånd givne. Det er selvfølgelig muligt, at nogle skoleledere ville have anført helt andre formål, hvis det havde været muligt for dem. Imidlertid er det velkendt fra forundersøgelser (herunder fra CIVED 1999 og ICCS 2009), at de anførte formål rent faktisk er blandt de hyppigst forekommende på tværs af lande. Desuden er de formuleret i forlængelse af ICCS-undersøgelsesdesignet (se kapitel 1), så de dækker en række af de overordnede formål, der i den sammenhæng er anført som relevante for ICCS.

Der spørges til 10 forskellige formål, der nedenfor er opdelt i tre hovedgrupper, så de modsvarer den overordnede opdeling i ICCS-undersøgelsesdesignet i henholdsvis elevernes: 1) kundskaber/færdigheder, 2) holdninger/værdier og 3) interesse/deltagelse.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I den anvendte opdeling vedrører de fire første kognitive kundskaber og færdigheder. De første to af disse i form af forskellige slags kundskaber og de to sidste i form af færdigheder til at forholde sig kritisk og argumentere.

De tre næste formål drejer sig om CCE som en måde at fremme noget bestemt på i form af forskellige mere normative fænomener, hvoraf de to første fokuserer på det at fremme former for kollektiv ansvarlighed (for eksempel ved at beskytte miljøet eller bidrage til konfliktløsning). Endelig drejer de tre sidste sig om deltagelse i tre forskellige sfærer af samfundet (og i nutid og fremtid).

- Viden om politik, samfund og institutioner
- Viden om borgernes rettigheder og pligter
- Kritisk og selvstændig tænkning
- Evnen til at forsvare sin egen mening
- Miljøbeskyttelse
- Antiracisme
- Konfliktløsning
- Deltagelse på skolen
- Deltagelse i lokalsamfundet
- Deltagelse i fremtiden

Det skal bemærkes, at procenttallene i dette afsnits tabeller alle er estimater for, hvilken procentandel af landenes samlede elevpopulationer (elever på 8. klassetrin) der går på skoler, hvor de anførte prioriteringer gælder baseret på de deltagende skoleledere svar. De vægter lidt forskelligt, da skolelederne på store skoler repræsenterer flere elever. I praksis er beregningsformen dog uden særlig betydning i Danmark, da de anførte procentandele er næsten helt identiske med de procentandele, som man får, hvis man blot udregner de tilsvarende tal på skolelederniveau (altså som procentandele af de medvirkende skoleledere, der har svaret på disse spørgsmål).

Kundskabsformål

Hvis man ser på de to vidensformål (tabel 7.5a og 7.5b), har Danmark med 61 procent den næsthøjeste procentandel i forhold til *viden om politik og samfund*, idet kun Estland med 67 procent ligger endnu højere. Dette formål kan siges at være det mest (samfunds)faglige og neutrale af de to undersøgte vidensområder. Den danske prioritering er ganske markant, idet det internationale gennemsnit kun er på 37 procent. Det internationale gennemsnit på det andet vidensformål om *viden om borgernes rettigheder og pligter* er

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.5a
Formål med CCE – kundskaber

Procent elever på skoler, hvor følgende er et af de tre vigtigste formål med CCE

Land	Viden om politik og samfund		Viden om borgernes rettigheder og pligter	
Den Dom. Rep.	57	▲	90	▲
Estland[1]	67	▲	73	▲
Chile	47	△	81	▲
Rusland	39		78	▲
Danmark[2]	61	▲	54	
Italien	38		75	▲
Bulgarien	44		63	
Malta	28	▽	77	▲
Colombia	35		66	
Taiwan	32		67	
Sverige[1]	23	▼	73	▲
Peru	20	▼	74	▲
Mexico	17	▼	74	▲
Kroatien	31	▽	58	
Letland[1]	35		51	▽
Norge[1, 3]	54	▲	31	▼
Slovenien	29	▽	53	
Finland	34		40	▼
Litauen	21	▼	52	▽
Holland[2]	43		16	▼
Belgien (flamsk)	27	▽	26	▼
ICCS 2016-gns.	37		61	
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	53		73	
Sydkorea[4]	46		71	
Tyskland[5]	27		38	

Tabel 7.5b
Formål med CCE – færdigheder

Procent elever på skoler, hvor følgende er et af de tre vigtigste formål med CCE

Land	Fremme evnen til at forsvare egen mening		Fremme evnen til kritisk og selvstændig tænkning	
Belgien (flamsk)	45	▲	72	△
Slovenien	43	▲	72	△
Holland[2]	33	▲	77	▲
Estland[1]	29		80	▲
Danmark[2]	16		84	▲
Litauen	22		78	▲
Sverige[1]	14	▽	83	▲
Letland[1]	32	▲	64	
Norge[1, 3]	13	▽	79	▲
Finland	12	▽	79	▲
Kroatien	30	△	59	
Bulgarien	36	▲	46	▼
Malta	13	▽	66	△
Rusland	34	▲	40	▼
Chile	17		55	▽
Taiwan	1	▼	70	
Italien	3	▼	68	
Den Dom. Rep.	19		44	▼
Peru	6	▼	46	▼
Mexico	7	▼	41	▼
Colombia	11	▼	34	▼
ICCS 2016-gns.	21		64	
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Hongkong	4		58	
Sydkorea[4]	25		12	
Tyskland[5]	18		75	

Hver tabel er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de to anførte formål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

på 61 procent, og dette formål er det næsthøjest prioriterede overhovedet med syv lande på 73 procent eller højere. Danmark ligger relativt lavt med 54 procent. I absolutte tal er forskellen på de to typer af viden således ikke så stor i Danmark (61 procent og 54 procent). Resultatet er imidlertid alligevel bemærkelsesværdigt, fordi det gennemgående træk i de internationale resultater er den omvendte prioritering (37 procent og 61 procent). Relativt til de andre landes resultater er det danske resultat således ganske markant og antyder et mere udpræget fokus på den mest fagfaglige af de to slags viden.

Den stærkeste kombinerede prioritering af de to vidensformer ses i Den Dominikanske Republik og Estland, mens Chile, Rusland og Danmark følger efter på lidt lavere niveau. I Norden er det samlede (kombinerede) fokus på viden højest i Danmark (61 og 54 procent) og mindst i Finland (34 og 40 procent).

I denne sammenhæng kan det også bemærkes, at man i Norden ser en endog meget stor forskel på prioriteringen af disse to formål, hvor prioriteringen især i Sverige er stik omvendt af Danmark. Sverige ligger meget lavt på *viden om politik og samfund* (23 procent), men meget højt på *viden om borgernes rettigheder og pligter* (73 procent). I Norge og Finland er resultaterne lidt mindre polariserede, men igen ser man forskellige prioriteringer af de to vidensformer med Norge mest lig den danske prioritering med mest fokus på viden om politik og samfund, mens Finland er mest lig den svenske prioritering med fokus på borgernes rettigheder og pligter.

Inden for gruppen af formål med fokus på færdigheder i forhold til at forholde sig til synspunkter (*forsvare egen mening* og *kritisk tænkning*) svarer de danske skolelederes prioritering overordnet set til de internationale gennemsnitsfordelinger, hvor førstnævnte prioriteres lavest (21 procent), og sidstnævnte højest (64 procent). Kun i Sydkorea er prioriteringen den omvendte, men i øvrigt med meget lav prioritering af begge formål.

Især de vesteuropæiske landes skoler prioriterer i udpræget grad formålet om *kritisk tænkning* meget højt. Det gælder også i Danmark, hvor andelene er 84 procent og 16 procent og dermed en forstærket variant af samme tendens. Der er også den ganske væsentlige tilføjelse til resultaterne, at Danmark dermed har den højeste andel af elever overhovedet, der går på skoler, hvor skolelederne lægger vægt på kritisk tænkning. Det giver et vigtigt perspektiv på det generelle billede om et relativt stærkt fokus på især (samfunds)faglig viden inden for CCE, idet det altså samtidig ses som meget vigtigt (vigtigst af alt), at eleverne sammen med denne viden erhverver sig en færdighed i kritisk og selvstændigt at kunne vurdere denne viden. I den nordiske kontekst er det ganske markant, at kritisk tænkning er meget

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

højt prioriteret med Danmark, Sverige, Estland, Finland og Norge med de højeste andele. Den laveste andel ses i Colombia, Rusland og Mexico. Når man ser på forholdet imellem disse to formål, er prioriteringen i Norden den samme, hvilket også giver Danmark, Finland, Norge og Sverige stort set samme placering i tabel 7.5b.

Konkrete normative formål

Når det gælder de mere normative formål som miljøbeskyttelse, konfliktløsning og antiracisme (se tabel 7.5c), er de to førstnævnte blandt de højest prioriterede internationalt med gennemsnit på henholdsvis 38 og 44 procent. Især i Mexico, Colombia og Den Dominikanske Republik er dette meget vigtige formål. Finland er det højest placerede europæiske land. Omvendt ligger Letland, Danmark og Estland med de absolut laveste samlede gennemsnit af alle lande. Danmarks procentandele er henholdsvis lavest, syvende lavest og næstlavest af samtlige lande med henholdsvis 10, 37 og 3 procent. Man kan således konstatere, at alle disse mere normative formål med fokus på disse elementer af mere normativ kollektiv ansvarlighed vægtes meget lavt i Danmark.

Det at fremme evnen til konfliktløsning er især fremtrædende i Colombia og Mexico (78 og 71 procent), men også højt prioriteret i nogle europæiske lande som Belgien, Holland og Finland med henholdsvis 59, 53 og 50 procent).

I forhold til miljøbeskyttelse ligger det internationale gennemsnit på 38 procent og heraf med fire lande over 50 procent, hvilket således er langt over det danske resultat på 10 procent. Dette er den mindste andel overhovedet af alle lande, og det er således lidt af et særtræk for Danmark, selv om enkelte andre lande ligger omkring de 20 procent.

Formålet om antiracisme er generelt lavt prioriteret, men med enkelte klare undtagelser, idet Sverige (31 procent) og Tyskland (Nordrhein-Westfalen) (33 procent) har det som ganske væsentlige formål.

I et nordisk perspektiv er der en betydelig variation på disse mulige formål, idet Finland i markant højest grad prioriterer miljøbeskyttelse, hvilket i Finland er det næstvigtigste formål overhovedet med 52 procent (kun kritisk tænkning prioriteres endnu højere). Da Finland samtidig prioriterer konfliktløsning meget højt (50 procent), skiller Finland sig noget ud i Norden, da dette er de to højeste prioriteringer inden for disse tre formål i Norden overhovedet. Fordelingen i Sverige er dog også lidt bemærkelsesværdig, men på en anden måde, idet alle tre formål prioriteres på samme niveau (30, 31 og 29 procent), hvilket er en klar forskel i forhold til de andre

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

nordiske lande (og til de internationale gennemsnit). Norge indtager her på alle områder en art mellemposition i det nordiske perspektiv med andele lige i underkanten af gennemsnittene.

Deltagelsesformål

Ser man på de tre deltagelsesformer som formål for CCE, er der internationalt en klar overvægt på de to deltagelsesformer, der vedrører lokalsamfund og skole (24 og 25 procent). Den højeste prioritering ses i Litauen (44 og 43 procent) og Chile (46 og 29 procent). Det internationale gennemsnit er lavest for politisk deltagelse i fremtiden (10 procent) og ligger generelt ganske lavt.

Også på dette område er de danske resultater ret bemærkelsesværdige. I lighed med de internationale niveauer er prioriteringen af disse deltagelsesformål relativt lav for alles vedkommende, hvorved der optræder en generel lighed imellem danske og internationale resultater. Hvor de internationale gennemsnit er højest for at lægge vægt på deltagelse på skolen og/eller i lokalsamfundet, er det imidlertid stik omvendt i Danmark. Omkring deltagelse på skolen ligger Danmark således med den absolut laveste andel af alle med 8 procent, og næsten det samme ses for deltagelse i lokalsamfundet med 12 procent. Begge er med andre ord under halvdelen af de internationale gennemsnit.

Omvendt ligger de danske skoleledere (relativt set) ganske højt, når det gælder fremtidig deltagelse som voksen, hvor der ses en andel på 19 procent, hvilket er næsten det dobbelte af det internationale gennemsnit. Her synes skolelederne i Danmark med andre ord at prioritere på en sådan måde, at skolen og hverdagslivet (det vil sige elevens aktuelle samfundsmæssige kontekster) spiller en meget lille rolle, mens den fremtidige voksne tilværelse som politisk borger til gengæld spiller en forholdsvis stor rolle (sidstnævnte dog ikke i absolutte tal, men anskuet relativt til andre lande og relativt til de andre deltagelsesformål). Igen peger det i retning af CCE i den danske skole som meget fagligt defineret. Som en generel iagttagelse må man dog tilføje, at 'deltagelse' både internationalt set og nationalt set ikke har den store opmærksomhed hos skolelederne, der internationalt set generelt vægter de forskellige aspekter af viden og mere normative formål højere.

På dette område ses nogle ret markante nordiske forskelle. I Sverige er prioriteringen af elevernes deltagelse i lokalsamfund og i fremtiden fuldstændig i bund med kun 3 procent og 4 procent, hvilket er blandt de absolut laveste prioriteringer overhovedet, men til gengæld prioriterer de svenske skoleledere deltagelse på skolen noget højere (17 procent). På alle tre områder er Sverige klart under det internationale gennemsnit. Norge ligger højest i

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 7.5c
Formål med CCE – værdier

Procent elever på skoler, hvor skolelederen angiver følgende som et af tre vigtigste formål med CCE

Land	Miljø-beskyttelse		Konflikt-løsning		Mindske racisme	
Mexico	54	▲	71	▲	4	▽
Colombia	41		78	▲	9	
Den Dom. Rep.	43		57	▲	14	
Finland	52	▲	50		9	
Peru	49	▲	56	▲	4	▽
Belgien (flamsk)	40		59	▲	9	
Malta	70	▲	23	▼	13	△
Litauen	55	▲	42		6	
Slovenien	46		41		10	
Bulgarien	49	▲	37		5	
Sverige[1]	30		29	▼	31	▲
Taiwan	38		49		2	▽
Kroatien	40		45		5	
Chile	34		45		5	
Italien	28	▽	46		8	
Holland[2]	20	▼	53		5	
Norge[1, 3]	24	▼	34	▼	14	△
Rusland	28	▽	33	▼	5	▽
Estland[1]	21	▼	27	▼	6	
Danmark[2]	10	▼	37	▽	3	▽
Letland[1]	22	▼	20	▼	3	▽
ICCS 2016-gns.	38		44		8	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Hongkong	46		7		2	
Sydkorea[4]	32		64		3	
Tyskland[5]	14		70		33	

Tabel 7.5d
Formål med CCE – deltagelse

Procent elever på skoler, hvor skolelederen angiver følgende som et af tre vigtigste formål med CCE

Land	Deltagelse i lokal-samfundet		Deltagelse i skolens liv		Fremtidig politisk deltagelse	
Litauen	44	▲	43	▲	5	▽
Chile	46	▲	29		15	
Colombia	33	△	29		20	▲
Letland[1]	15	▽	35	△	25	▲
Den Dom. Rep.	31		25		15	
Bulgarien	20		39	▲	10	
Rusland	22		33	△	10	
Malta	26	△	33	△	6	▽
Norge[1, 3]	29		30		3	▽
Peru	34	△	16	▽	10	
Slovenien	21		29		6	
Mexico	22		21		14	
Holland[2]	29		17	▽	9	
Estland[1]	17		24		15	
Kroatien	29		22		4	▽
Belgien (flamsk)	12	▼	33		1	▽
Italien	24		13	▼	4	▽
Taiwan	22		16	▽	2	▽
Danmark[2]	12	▼	8	▼	19	△
Finland	11	▼	22		3	▽
Sverige[1]	3	▼	17		4	▽
ICCS 2016-gns.	24		25		10	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Hongkong	37		19		1	
Sydkorea[4]	12		40		13	
Tyskland[5]	2		38		22	

Hver tabel er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de tre anførte formål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Norden og over de internationale gennemsnit både i forhold til deltagelse i lokalsamfund og skole, men til gengæld lavt i forhold til politisk deltagelse i fremtiden. Den finske prioritering ligner den norske, da deltagelse i lokalsamfund og skole vægtes betydeligt højere end fremtidig deltagelse. I dette lys er de danske skolelederes prioritering af fremtiden en klar afvigelse. I alle de tre andre nordiske lande er deltagelse på skolen prioriteret højest af de tre deltagelsesformer og markant højere end i Danmark.

Når man ser på de danske skolelederes prioriteringer i det internationale perspektiv, tegnes der et billede af den danske skole, hvor de elementer af CCE, der handler om deltagelsesformer her og nu i elevernes liv i lokalsamfund og skole, er prioriteret lavt, mens fremtidig deltagelse er prioriteret relativt højt (men lavt i absolutte tal). De elementer af CCE, der handler om mere normativ stillingtagen og ansvarlighed for elementer i det omkringliggende samfund eller skole (miljøproblemer, racisme, konflikter), prioriteres alle lavere end de internationale gennemsnit. Disse lave prioriteringer fremstår for så vidt som ganske sammenhængende og konsekvente, idet Danmark til gengæld ligger meget højt i de internationale sammenligninger, når det gælder (samfunds)fagligt orienteret viden på den ene side og kritisk tænkning på den anden. I meget store træk svarer dette til de helt overordnede internationale tendenser, men i andre lande er de normative elementer generelt lidt mere fremtrædende end Danmark, og de faglige lidt mindre fremtrædende eller anderledes prioriteret end i Danmark.

I Norden ses en række ganske klare forskelle, der lidt følger den samme tendens. De mere normative aspekter er prioriteret lavest i Danmark, og elevernes deltagelse i skolen er prioriteret lavest i Danmark. Dette viser sig også i forhold til viden, hvor de danske skoleledere lægger mest vægt på viden. Især når det gælder den mere faglige type af viden om politik, samfund og institutioner, men mindre, når det gælder viden om borgernes rettigheder og pligter, der især er vigtigt for de svenske skoleledere. Kritisk sans er det klart foretrukne formål, og netop fokuseringen på kritisk tænkning er det mest markante fællestræk ved de nordiske lande.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

8 Sammenfatning

Som afrunding på del A af denne bog skal der over de følgende sider foretages en sammenfatning af de overordnede internationale hovedresultater for ICCS 2016. De foregående kapitler har hver især været funderet på forskellige skalaer, der er blevet beskrevet og kommenteret enkeltvis. Hensigten med denne opsamling er at skabe et overblik med fokus på helheden af skalaerne. Derfor vises nedenfor en tabel 8.1, hvor man for alle skalaer kan aflæse landenes relative placeringer med symboler for placeringer over/under det internationale gennemsnit.

Denne opsamling fokuserer på landenes gennemsnitsresultater relativt til hinanden på skalaerne. Som fremhævet flere gange, kan højt og lavt ikke altid oversættes til godt og dårligt. Som omtalt i kapitel 7 skal man også være opmærksom på, at forskellige landes skoler kan lægge forskellig vægt på de forskellige undersøgte områder. Undervejs i rapporten har der både været eksempler på danske resultater i den relativt høje ende af skalaerne – og det modsatte. De danske elever veksler med andre ord ganske meget imellem forskellige relative placeringer. Den variation kan måske forekomme at være lidt af en selvfølge. Det er den imidlertid ikke, da en tilsvarende variation ikke ses i alle lande. Nogle lande har ensartede resultater med enten gennemgående relativt høje skalascorer (især nogle latinamerikanske lande) eller med gennemgående relativt lave skalascorer (især nogle europæiske lande). Andre lande har som Danmark mere varierende relative placeringer, hvilket den samlede skalatabel tydeliggør. Som det er fremgået, er genstanden for ICCS 2016 ikke mindst kendetegnet ved at være grænseområdet imellem skole og samfund, hvilket i forhold til de cirka 14-årige unge vil sige, at ICCS 2016 interesserer sig for deres dobbeltrolle som henholdsvis skoleelever og samfundsborgere. Hvor man ofte ser denne dobbelthed som et spørgsmål om den unges udvikling, altså at eleven via skolen går fra at være elev til at blive borger, ses dobbeltheden i ICCS som allerede aktuel, da undersøgelsen både vedrører livet på skolen og de unges erfaringer uden for skolen. Både på de skalaer, der vedrører rollen som elever, og på de skalaer, der vedrører rollen som borgere, udviser de danske elever nogle markante resultater i det internationale perspektiv.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I kapitel 3 markerer de danske elever sig med et meget højt niveau for kundskaber og færdigheder inden for en lang række emner og problematikker relateret til samfundsforståelse, demokratiske principper og procedurer med videre. Det resultat sætter et vist grundperspektiv for alle de øvrige resultater, da det i al almindelighed peger på, at elevernes tilvalg og fravalg finder sted på baggrund af et relativt oplyst grundlag. Det resultat rummer også begge aspekter af elevens roller. Testresultatet er på den ene side knyttet til skolen, da mange af testens opgaver er knyttet til relevante faglige temaer, men på den anden side er det klart, at elevernes kundskaber og færdigheder i nogen grad også altid vil (kunne) bero på deres erfaringer og viden fra andre kontekster end skolen.

I kapitel 4 er der anvendt syv forskellige skalaer om elevernes om interesse og politisk deltagelse. De internationale hovedresultater viser meget klart, at de latinamerikanske lande på næsten alle deltagelsesformer placerer sig relativt højt. Det gælder især for Peru og Den Dominikanske Republik, der begge ligger over gennemsnittet på alle syv skalaer. Det eneste europæiske land med næsten den samme generelle høje værdsættelse af politiske deltagelsesformer er Litauen. Nogle ganske få europæiske lande markerer sig på enkeltområder, men ligger ellers generelt med relativt lavere engagement og deltagelsesvillighed. Belgien, Finland og Holland er de mest markante eksempler, da de ligger under gennemsnittet på alle skalaer. Der er således nogle markante regionale forskelle på tværs af skalaerne i dette kapitel, men samtidig ses også en form for lighed. Ser man på udviklingen fra ICCS 2009 til ICCS 2016, er det generelle internationale billede, at eleverne samtaler mere, har fået større selvtillid og har fået en lidt højere forventning om valgdeltagelse og deltagelse i det politiske systems formelle deltagelsesformer. Der er lidt varierende resultater fra land til land, men det generelle billede tegner alligevel en landemæssigt bredt funderet fremgang.

I et fokus på Norden ligger Danmark og Sverige begge over det internationale gennemsnit på to områder, nemlig politiske samtaler (hvor Danmark har det højeste gennemsnit af alle lande) og forventet valgdeltagelse, mens Norge kun er over gennemsnittet på den sidste af de to. I det store billede ligger de nordiske lande i midterfeltet imellem de mest positive og de mest negative, men Finland skiller sig som antydet ud med de gennemgående laveste nordiske resultater inden for politisk deltagelse. Hvis man fokuserer mere specifikt på de danske elever, er der nogle ret klare resultater. I forhold til deltagelse i valghandlinger og det at være en aktiv voksen borger i former for mere konventionel systemdeltagelse placerer de danske elever sig på det internationale gennemsnit, men med en ret klar tendens til at være

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

over gennemsnittet, hvis man kun ser på den europæiske kontekst. Ser man omvendt på elevernes forventninger til at deltage i forskellige konkrete politiske aktiviteter, hvad enten det er i form af lovlige eller ulovlige aktiviteter (aktivisme), så ser billedet anderledes ud. Her placerer de danske elever sig i begge tilfælde ganske klart under gennemsnittet.

I kapitel 5 indgår i alt seks skalaer, hvoraf de tre første vedrører de unges vurderinger af positive egenskaber ved voksne borgere med resultater for tre idealtypiske borgertyper (konventionelle, involverede og forpligtede borgere). Dette er tre forskellige, men i nogen grad også overlappende, aspekter og idealer af det at være en god voksen samfundsborger.

Hvis man først ser på de mest afvigende landeresultater vedrørende disse borgertyper, så er de klareste modsætninger Den Dominikanske Republik (klart mest positiv) versus Holland og Estland (klart mest negative). En række yderligere lande ligger over gennemsnittet på alle tre borgertyper, nemlig Colombia, Italien, Mexico, Peru og Taiwan. En række yderligere lande ligger under gennemsnittet på alle tre borgertyper, nemlig Belgien, Danmark, Letland og Slovenien. Selv om der er ganske klare tendenser til, at landene har relativt ensartede resultater på tværs af borgertyperne, er der også eksempler på det modsatte. Her er Bulgarien (med et særligt positivt fokus alene på den involverede borger) og Finland (med et særligt positivt fokus alene på den forpligtede borger) et par eksempler. Resultaterne for borgertyperne gentager dog helt overordnet mønstret fra kapitel 3 med de latinamerikanske lande som de mest positive og nogle europæiske lande som de mere forbeholdne. Det er dog også et ganske markant resultat, at Taiwan konsekvent ligger over de internationale gennemsnit, når det gælder elevernes vurderinger af alle de tre borgertyper.

I det samlede internationale resultat ses en fremgang fra ICCS 2009 til ICCS 2016, når det gælder positive holdninger til den konventionelle borger. I forhold til den involverede borger er det samlede internationale resultat næsten uændret (skalaen for den forpligtede borger har ikke tidligere været anvendt i ICCS, så for den skala kan nye og tidligere resultater ikke sammenlignes).

I det store billede placerer de nordiske lande sig næsten helt konsekvent under de internationale gennemsnit på disse skalaer for borgertyper, men denne overordnede lighed dækker over nogle ret klare forskelle, hvor især det meget lave danske resultat for den involverede borger er bemærkelsesværdigt. Finlands to meget lave resultater for både den konventionelle borger og den involverede borger er også særligt. Omvendt ligger Norge højere end Danmark på alle de tre borgertyper. De nordiske lande udviser

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

således ret forskellige mønstre, når det gælder elevernes opfattelser af gode voksne borgere.

Selv om de danske elever i høj grad støtter dele af de mere konventionelle og moralske aspekter ved det at være en god borger, er de danske elevers støtte til disse aspekter generelt i underkanten af de internationale gennemsnit. Ikke desto mindre er det den konventionelle borger og de traditionelle elementer af den forpligtede borger, der vægtes højest af de danske elever, der således primært fremstår som konventionelle og ikkeinvolverede.

De tre efterfølgende skalaer fra kapitel 5 vedrører elevernes holdninger til henholdsvis etniske grupper, kønsmæssig ligestilling og religions samfundsmæssige placering. Om den sidstnævnte skala skal tilføjes, at relativt lave numeriske resultater er lig med en mere sekulær holdning. Hvis man (i denne politiske kontekst) opfatter sekulære værdier som et ideal, er resultater under gennemsnittet således at foretrække.

Hvis man betragter disse tre skalaer under ét, er de regionale forskelle tydeligvis meget influeret af, at eleverne i de europæiske og asiatiske lande gennemgående vurderer kønsmæssig ligestilling som vigtigere, end eleverne i de latinamerikanske lande gør. Samtidig er de europæiske landes elever betydeligt mere sekulære i deres opfattelser af religionens betydning end de latinamerikanske landes elever. Endelig er der ikke noget klart regionalt mønster i forhold til opfattelsen af etniske gruppers rettigheder, selv om tendensen i nogen grad er, at de latinamerikanske lande ligger over gennemsnittet. Det er dog i klart mindre grad end vedrørende politiske deltagelsesformer.

Igen er det sådan, at man på trods af nogle regionale forskelle samtidig ser nogle generelle udviklingstræk. I det samlede internationale resultat ses en fremgang i positive holdninger til kønsmæssig ligestilling og til immigranters rettigheder samt til en lidt mere sekulær indstilling. I nordisk perspektiv er det interessant, at Sverige markerer sig særligt ved at være det eneste land, hvor eleverne både vedrørende immigration, køn og religion har nogle af de absolut mest markante holdninger. Hvis man opfatter sekulære holdninger til religion som de i denne politiske/demokratiske kontekst mest positive, er Sverige det mest markante land overhovedet rent holdningsmæssigt (værdimæssigt), efterfulgt af Taiwan. I denne sammenhæng er Bulgarien og Letland omvendt mest markant under gennemsnittet.

Når man ser på opfattelsen af kønsmæssig ligestilling, placerer danske drenge og piger sig meget højt på skalaen. Når det gælder opfattelsen af religions samfundsmæssige betydning, er de danske elever blandt de absolut mest sekulære. Når det gælder opfattelsen af etniske befolkningsgruppers rettigheder, er de danske elever lidt under gennemsnittet. Det er ret mar-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

kante resultater, der ligner de svenske og norske resultater, idet Norge og Sverige dog placerer sig højere på skalaen for etniske gruppers rettigheder. De nordiske landes elever har generelt ret markante værdier. I det hele taget er de regionale forskelle betydelige på disse holdningsprægede områder, hvor relativt mange lande placerer sig markant over og/eller under de internationale gennemsnit.

I kapitel 6 er fokus på de unge som skoleelever, idet der er anvendt fem skalaer om elevernes værdsættelse af indflydelse og villighed til deltagelse i skolerelaterede aktiviteter. Når det gælder de generelle internationale resultater, er der igen tale om, at der i de latinamerikanske lande ses en udpræget tendens til opfattelser, der er mere positive end gennemsnittet. I Den Dominikanske Republik er tre skalagennemsnit mere end tre skalapoint over de internationale gennemsnit, og i Peru og Mexico er samtlige skalagennemsnit højere end gennemsnittet for alle lande. Den mest radikale modsætning er også i dette tilfælde Holland, hvor samtlige skalagennemsnit er lavere end gennemsnittene for andre lande. Også lande som Belgien og Finland ligger generelt lavt. Dette område præges dog generelt set af, at der er noget færre meget store forskelle på landene. Eneste undtagelse er elevernes grad af villighed til deltagelse på skoleniveau, hvor man (som på deltagelse uden for skolen) ser nogle markante forskelle og regionale mønstre (med de latinamerikanske elever som de mest aktive).

Både Danmark, Finland, Norge og Sverige ligger under de internationale gennemsnit, når det gælder elevernes værdsættelse af indflydelse og villighed til deltagelse i skolesammenhænge. Med undtagelse af Norge er det også et fælles nordisk træk, at forekomsten af negative oplevelser er under gennemsnittet. Selv om der således er klare lighedspunkter mellem de nordiske lande, er Finland ene om kun at have resultater på eller under gennemsnittet. Danmark ligger som det eneste nordiske land klart over gennemsnittet på to områder, nemlig åbent klasserum (de danske elever har den klareste oplevelse af alle landes elever af klasserummet som åbent for diskussion) og lærer/elev-relationer. Her er Finland ene om at skille sig ud i Norden med et klasserum, der af eleverne opleves som mindre åbent end gennemsnittet. Danmark skiller sig ud i Norden med det mest positive resultat for lærer/elev-relationer (eneste nordiske land over gennemsnittet). På dette område omkring skolens virke ses ikke helt de samme tendenser til generelle internationale udviklingstræk som på andre områder af ICCS 2016, selv om det kan bemærkes, at der (på trods af enkelte markante undtagelser) er en udbredt udvikling i retning af mere positive lærer/elev-relationer (ifølge eleverne).

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 8.1
Samlede skalaresultater (over/under internationalt gennemsnit)

	Kapitel 3	Kapitel 4						Kapitel 5						Kapitel 6				
Land	ICCS-test	Politisk selvtillid	Politiske samtaler	Brug af internettet og sociale medier	Lovlig politisk deltagelse	Ulovlig politisk deltagelse	Deltagelse i politisk system	Forventet valgdeltagelse	Konventionelle borgere	Involverede borgere	Forpligtede borgere	Køn og rettigheder	Etniske gruppers rettigheder	Religion og samfund	Elevers værdsættelse af indflydelse	Villighed til deltagelse	Åbent klasserum	Lærer/elev-relationer	Negative omgangsformer
Belgien (flamsk)	△	▽	▽	▽	▼	▽	▼	▽	▼	▽	▽	△	▽	▼	▽	▼	▽	▽	
Bulgarien	▼	△			△	▲	▽	▽	▽	▲	▽	▼	▼	△			▽	△	△
Chile	▼		▽	▽	△	▲	▽	▽		△	△	△	▲		▲	△	△	△	
Colombia	▼	△	▽	△	▲	▲	△	△	△	▲	△	▽	△	▲	△	▲	▽	△	△
Danmark[2]	▲	▽	△		▽	▼		△	▽	▼	▽	▲	▽	▼	▽	▼	▲	△	▽
Den Dom. Rep.	▼	▲	△	▲	▲	▲	▲	△	▲	▲	▲	▼	△	▲	▲	▲	▽	▲	△
Estland[1]	△	▽		▽	▽	▽	▽	▼	▼	▽	▼			▼		▽	▽	▼	
Finland	▲	▼	▽	▼	▼	▼	▽	▽	▼	▼	△	▲			▽	▼	▽		▽
Holland[2]		▼	▽	▼	▼	▽	▼	▼	▼	▼	▼	△	▼	▼	▼	▼	▽	▽	▽
Italien	△		△	△	▽	▽		△	▲	△	△	△	▽			△	△		▽
Kroatien	△	△	△	▽		▽			△	△	△	△	▽	▲	△	△	△	▽	△
Letland[1]	▽	▼	△	△	▽	▽	▽	▽	▽	▽	▼	▼	▼	▽	▽	▽	▽	▼	
Litauen		▽	△	△	△	△	△	△	△	▽	▽	▽			▽	△	▽	▽	△
Malta	▽	▽	△	▽	▽		▽	▽	▽	▽	△	△	▽	▲		△	▽		△
Mexico	▼	△	▽	△	▲	▲	▲	△	▲	▲	△	▼	△		△	▲	△	△	△
Norge[1, 3]	▲	▽	▽	▽	▼	▽	▽	▲	▽	▽		▲	△	▼	▽	▽	△		
Peru	▼	▲	△	△	▲	▲	▲	▲	▲	△	△	▽	△	▲	△	▲	△	△	△
Rusland	△	▽		△	△	▽	▽	▽	△	▽	▽	▼	▽		▽	△	▽	▽	▽
Slovenien	△	▽	▽	▼	▽		▽	▽	▼	▽	▽	△	▽	▽	▽	▽	▽	▼	△
Sverige[1]	▲		△		▼	▽	▽	△	▽	▽		▲	▲	▼	▽	▼	△		▽
Taiwan	▲		▽	▲	△	▼	▽	△	△	△	▲	▲	▲	▽	△	△	△	▲	▼

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Gennemførte ICCS i første halvdel af skoleåret
[5] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Indholdsfortegnelse
Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

De danske elever placerer sig relativt lavt, når man ser på deres oplevelse af værdien af deltagelse på skoleniveau og (især) på deres villighed til at deltage i aktiviteter, når muligheden foreligger. På disse punkter ligger de danske elever klart under de internationale gennemsnit. Helt overordnet tegner dette et billede af de danske elevers oplevelse af skolen, hvor eleverne relativt til eleverne i andre lande forholder sig ret forskelligt, alt efter om sagen vedrører erfaringer i klassen (med lærere og klassekammerater), hvor eleverne i gennemsnit er mere positive i de internationale gennemsnit, eller vedrører aktiviteter på skolen i bredere forstand, hvor eleverne er mindre positive relativt til andre lande.

Elevernes positive oplevelse af klasserummet som åbent for diskussion har en klar parallel i elevernes tilkendegivelser omkring det at deltage i politiske samtaler uden for skolen, hvor de danske elever også har den højeste skalascore af alle lande. Tilsvarende kan man sige, at de danske elever generelt forholder sig relativt forbeholdent, når det gælder forskellige mere aktive deltagelsesformer, hvad end det er på skolen eller uden for skolen. Der er således nogle ret klare paralleller mellem de danske unge som skoleelever og som samfundsborgere.

Et andet og supplerende perspektiv på resultaterne af ICCS 2016 kan fås ved at se udviklingen i resultaterne inden for de skalaer, der af en række af de medvirkende lande også blev anvendt i ICCS 2009 (ICCS 2009-lande).

I tabel 8.2 vises udviklingen i skalapoint for Danmark og de nordiske lande samt som gennemsnit af alle de lande, der har resultater for begge undersøgelser (de nordiske lande er medregnet i de totale gennemsnit).

For skalaerne i kapitel 4 falder det umiddelbart i øjnene, at de danske udviklingstendenser i meget høj grad svarer til de nordiske, der igen i høj grad modsvarer de internationale.

Den danske fremgang i politisk selvtillid og politiske samtaler og forventet valgdeltagelse ses tilsvarende i både Finland, Norge og Sverige og internationalt. Status quo omkring politisk deltagelse i det etablerede systems tilbud er uændret i Danmark og tilsvarende i Norge og Sverige. Her er der internationalt en lille fremgang, der ses endnu tydeligere i Finland. Selv om resultaterne på denne ene skala afviger lidt i Norden, er det et fællestræk, at ændringerne er relativt små og på kanten af det statistisk signifikante.

For skalaerne i kapitel 5 deles den danske fremgang i form af mere positive opfattelser af den konventionelle borger, af kønsmæssig ligestilling og af etniske gruppers rettigheder af de øvrige nordiske lande og af det internationale gennemsnit. Udviklingen i retning af mere sekulære holdninger deles af Norge og (især) Sverige (ikke undersøgt i Finland) og generelt internationalt.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Den eneste forskel af betydning ses i relation til opfattelsen af den involverede borger, hvor eleverne i Danmark har status quo (i svag negativ retning), mens der er statistisk signifikante stigninger i Sverige og Finland samt en mindre (ikkesignifikant) stigning i Norge. Internationalt er der ligeledes en meget lille stigning. På lige netop denne skala afviger tendensen i Danmark således fra de nordiske og internationale tendenser, hvilket sætter det danske resultat i yderligere relief. Danmark har her den laveste skalascore af alle lande, men afviger altså også fra den ellers svagt positive tendens.

Ser man på kapitel 6, er der ligeledes tale om særdeles ensartede overordnede tendenser. Når det gælder lærer/elev-relationer, er der fremgang i Danmark, Norden og internationalt. Elevernes værdsættelse af indflydelse på skolen er statistisk set uændret i alle nordiske lande. I praksis også internationalt, selv om der rent statistisk ses en lille fremgang. Det sidstnævnte er med til at gøre den danske og norske tilbagegang lidt mere markant, da det således er imod hovedtendensen.

Noget tilsvarendes ses i forhold til elevernes vurdering af klasserummets åbenhed. Der ses en svag (ikke statistisk signifikant) negativ udvikling i Danmark, Finland og Norge, men mest i Danmark, hvor resultatet næsten er statistisk signifikant. Dette modsvares af et uændret internationalt resultat. Som afvigelse fra den fælles relativt flade udvikling ses alene en statistisk signifikant svensk stigning. Den danske tilbagegang er lidt bemærkelsesværdig, men da Danmark omvendt placerer sig øverst af alle lande på skalaen, skal faldet også ses i lyset af et relativt set højt resultat alligevel. Det er dog værd at bemærke, at Danmark har den tydeligste tendens til lidt mere negative oplevelser af både klasserum og værdsættelse af elevdeltagelse.

Opsamlende for alle udviklingstendenserne kan man sige, at selv om der forekommer enkelte forskelle i de nordiske landes tendenser, så er det overordnede indtryk et ganske påfaldende lighedspræget resultat, idet de største stigninger i Norden gennemgående ses på de samme skalaer. Især Danmark, Finland og Sverige (men også Norge) går betydeligt frem på skalaen for politiske samtaler. Og især Finland, Norge og Sverige (men også Danmark) går betydeligt frem på skalaen for etniske gruppers rettigheder. Også fremgangen med hensyn til den konventionelle borger er ganske markant, men mindst i Norge. Tilsvarende ses det ret tydeligt, at det er i vurderingen af skolen, at der generelt er de mindste udsving, men også en fælles positiv udvikling i opfattelsen af lærer/elev-relationer. På disse lighedsområder er den internationale tendens i alle tilfælde den samme.

Som det fremgår, er det især i Sverige, at der ses meget store stigninger i skalagennemsnit, der således modsvarer den meget store svenske stigning

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 8.2
Forskelle i landes skalagennemsnit i ICCS 2016 og ICCS 2009

	Kapitel 4				Kapitel 5					Kapitel 6		
	Politisk selvtillid	Politiske samtaler	Deltagelse i politisk system	Forventet valgdeltagelse	Konventionelle borgere	Involverede borgere	Køn og rettigheder	Etniske gruppers rettigheder	Religion og samfund	Elevers værdsættelse af indflydelse	Åbent klasserum	Lærer/elev-relationer
Danmark	**1,1**	**4,0**	0,6	**3,3**	**2,2**	- 0,2	**1,9**	**2,7**	-0,4	-0,7	-0,9	**2,6**
Finland	**1,8**	**4,9**	**1,3**	**1,5**	**2,6**	**1,3**	**1,3**	**4,9**	**-**	0,4	-0,3	**4,9**
Norge	**1,2**	**2,2**	-0,2	**2,1**	**1,3**	0,6	**2,7**	**4,6**	-0,8	-0,4	-0,5	**2,7**
Sverige	**2,6**	**6,4**	0,4	**4,2**	**3,0**	**1,6**	**1,9**	**5,4**	**-2,9**	0,2	**1,5**	**1,5**
ICCS 2009-landes gennemsnit	**1,5**	**2,3**	**0,9**	**1,1**	**1,2**	**0,3**	**1,2**	**2,7**	**-0,8**	**0,6**	0,1	**1,8**

Tal med **fed** skrift er signifikante forskelle

på skalaen for testresultater (kapitel 3). De meget store stigninger i omfanget af politiske samtaler, stigning i forventet valgdeltagelse og stigning i tilslutningen til etniske gruppers rettigheder er alle nogle særdeles bemærkelsesværdige udviklingstræk. Den svenske fremgang er således meget bredt funderet. I det lys kan de danske fremgange næsten virke beskedne, selv om de faktisk også er ret betydelige på flere af skalaerne fra kapitel 3 og 4, mens udviklingen i elevernes opfattelse af skolen er mere svingende og på nogle områder tendentielt lidt mere negativ.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Del B

Hovedresultater af det europæiske modul i ICCS 2016

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Introduktion

I denne del B af bogen præsenteres resultaterne af det såkaldte europæiske modul i ICCS 2016. Der er tale om den anden større gennemførelse af dette regionale modul i ICCS, idet den første europæiske regionale ICCS-undersøgelse fandt sted som en delundersøgelse af ICCS 2009. Den hovedansvarlige institution for det europæiske forskningssamarbejde i dette modul i ICCS 2016 har været Università degli Studi Roma Tre, Laboratorio di Pedagogia Sperimentale.

De følgende afsnit er således funderet på IEA's rapport over resultaterne fra det europæiske modul i ICCS, der udgives under titlen *Young People's Perceptions of Europe in a Time of Change* (Losito et al., 2018). Den danske version præsenterer de samme europæiske hovedresultater som den internationale rapport, men med bearbejdede tabelformater og med en tekst, der er tilpasset et mere dansk og nordisk perspektiv på resultaterne.

Formålet med det europæiske modul er at undersøge spørgsmål, som på den ene side har særlig interesse i Europa, men på den anden side fortsat knytter sig til den internationale hovedundersøgelse for alle lande. Det europæiske modul undersøger elevernes holdninger, opfattelser og aktiviteter i relation til samfunds- og politiske spørgsmål, institutioner, politikker og programmer, der i de fleste tilfælde er specifikke for Europa. Det europæiske modul og dets resultater er således en selvstændig undersøgelse, men som en integreret del af den samlede ICCS 2016 kan den naturligvis både supplere og uddybe resultaterne fra hovedundersøgelsen i del A af denne bog. Del B er dog skrevet som en selvstændig del, der kan læses helt uafhængigt af del A.

Om IEA-forhistorien – arven fra ICCS 2009 og CIVED 1999

I de følgende afsnit beskrives baggrunden for det europæiske modul med oplysninger om, hvordan det oprindeligt blev udviklet, og hvordan det er blevet anvendt og videreført.

Den politiske situation i Europa i 1990'erne betød meget for udformningen af IEA's projekt Civic Education Study (CIVED) fra 1999 (dansk udgave

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.1
Lande og antal elever i det europæiske modul

	Antal
Belgien (flamsk)	2.931
Bulgarien	2.966
Danmark	6.254
Estland	2.857
Finland	3.173
Holland	2.812
Italien	3.450
Kroatien	3.896
Letland	3.224
Litauen	3.631
Malta	3.764
Norge	6.271
Slovenien	2.844
Sverige	3.264
Tyskland (Nordrhein Westfalen)	1.451
Europæisk ICCS 2016 total	**52.788**

i Jens Bruun: *Politisk dannelse – unges synspunkter på demokratiske værdier i skole og samfund*, DPI 2001). CIVED blev som undersøgelse udviklet og gennemført i lyset af en række europæiske begivenheder og fænomener, herunder:

- De kommunistiske regimers fald i Østeuropa og Centraleuropa og etableringen af nye demokratier med nye politiske institutioner, processer og kulturer
- Bekymringen omkring unges (angiveligt) faldende politiske deltagelse og samfundsengagement i både nye og gamle demokratier
- Voksende opmærksomhed på problematikken om nationalstaternes udvikling/afvikling i konteksten af EU og globaliseringen
- Et politisk behov for og en almen interesse i bedre viden om unges holdninger til europæiske makropolitiske tendenser.

Som del af videreførelsen af CIVED 1999 til ICCS 2009 opstod idéen om at udvikle egentlige regionale instrumenter for at gøre det muligt for regioner af lande i ICCS også at fokusere på regionale tendenser til at supplere de

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

fælles internationale undersøgelseselementer. I forbindelse med ICCS 2009 var der således ikke mindst opmærksomhed på følgende:

- En ændret forståelse af statsborgerskab og medborgerskab: om det at være borger i lokale, nationale, regionale og transnationale (globale) kontekster
- Forandringer relateret til trusler imod de civile samfunds sikkerhed: terrorangreb og ekstremisme
- Migration inden for og på tværs af kontinenter og lande og (im)migrations indflydelse på interkulturelle relationer og social sammenhængskraft
- De vedvarende udfordringer af det demokratiske samfund (sammenhængskraft, borgerindflydelse) i både gamle og nye demokratier
- Samfundenes hastige modernisering, globalisering, europæisering, digitalisering og transnationale fænomener
- Europa som en politisk og økonomisk enhed, væksten i overnationale europæiske organisationer og spredningen af europæiske politikker.

Det europæiske regionale modul i ICCS 2016

Det europæiske modul er i betydelig grad blevet videreudviklet forud for den nye anvendelse i ICCS 2016. Det europæiske modul i ICCS 2009 indeholdt således ganske mange spørgsmål og formuleringer med eksplicit reference til EU, der af lande uden for EU blev opfattet som mindre relevante for deres elever. Fra den tidlige udviklingsfase af ICCS 2016 blev det derfor besluttet at forsøge at gøre modulet mere relevant og tilgængeligt for alle lande i Europa ved at nedtone direkte henvisninger til EU til fordel for et bredere alment europæisk perspektiv. Derfor forholder spørgeskemaet sig til en række problematikker af relevans i konteksten af Europa snarere end i konteksten af EU. Hvor det europæiske modul i ICCS 2009 kombinerede en kort faglig test af elevernes kundskaber og færdigheder i relation til Europa/EU, er modulet i ICCS 2016 en undersøgelse, der alene er baseret på et revideret og udvidet spørgeskema.

Indholdet af spørgeskemaet til det europæiske modul er oftest selvstændige temaer, der kun findes i det europæiske modul, men der er også eksempler på, at temaer fra den internationale undersøgelse uddybes i eller omplaceres til det europæiske modul.

I denne bog fokuseres på resultaterne fra de tematikker og dele af det europæiske modul, som de medvirkende lande er blevet enige om at lade indgå i IEA's rapport over det europæiske modul. I denne udvælgelse er der

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

blevet fokuseret på at samle alle de elementer, der i mest eksplicit grad kan siges at vedrøre den europæiske sammenhæng. Der er tale om følgende:

- Europæisk identitet
- Europa som undervisningsemne i skolen
- Holdninger til arbejdskraftens fri bevægelighed
- Holdninger til migration og immigration i Europa
- Holdninger til politisk samarbejde i Europa
- Opfattelser af Europas fremtid
- Opfattelser af egen personlige fremtid
- Opfattelser af EU

Som det fremgår, så er disse temaer formuleret på en sådan måde, at de handler om Europa og europæiske temaer og problematikker. Det er imidlertid klart, at den politiske og demokratiske debat i en europæisk kontekst er vanskelig at identificere og forholde sig til uafhængigt af den europæiske unionskontekst. Det er nemlig samtidig sådan, at nogle af de undersøgte områder og problematikker i perioden efter undersøgelsens tilrettelæggelse er blevet højprofilerede politikområder inden for EU. På den baggrund kan man ikke forvente, at eleverne nødvendigvis skelner på samme stringente måde. Det er under alle omstændigheder kun i forbindelse med tema 8 ovenfor, at eleverne eksplicit bliver bedt om at forholde sig til EU. I øvrigt er Norge det eneste land i ICCS 2016, der ikke er medlem af EU.

Det skal bemærkes, at de omhandlede tematikker og de anvendte tabeller stammer fra arbejdet med at udvikle den fælles internationale rapport om den europæiske undersøgelse, der udgives af IEA. Derfor repræsenterer de udvalgte tabeller og aspekter af undersøgelsen også variationen af forskningsinteresser i de medvirkende lande. I IEA's europæiske rapport viser tabellerne landenes resultater i alfabetisk orden. Til denne bog er tabellerne blevet bearbejdet på en sådan måde, at rækkefølgen af lande beror på landenes gennemsnitsresultater, hvad enten der er tale om skalascorer eller procentfordelinger. Metoden er primært anvendt for at skabe et enklere overblik over resultaterne. Det skal understreges, at høje placeringer ikke nødvendigvis er bedre end lave placeringer, da resultaterne ofte vedrører ting, hvor man ofte ikke entydigt kan afgøre, om et givet resultat er bedre end et andet. Der henvises til bogens Appendiks for en beskrivelse af ICCS 2016 i sin helhed samt oplysninger om gennemførelsen af undersøgelsen. Herunder oplysninger om de anvendte tabeltyper og skalaer.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Europæisk identitet

I dette kapitel undersøges elevernes opfattelse af europæisk identitet. De fleste resultater i dette kapitel stammer fra det spørgeskema til eleverne, der er blevet anvendt til det europæiske modul af ICCS 2016, men nogle få resultater fra ICCS 2016-hovedundersøgelsen samt nogle resultater fra ICCS 2009 inkluderes til perspektivering.

Selve temaet (og forestillingen) om en mulig særlig europæisk identitet er komplekst. I ICCS 2016 er temaet en videreførelse af et tidligere forsøg på at undersøge elevernes opfattelse af europæisk identitet fra ICCS 2009. Baggrunden for temaet i ICCS 2009 var en på daværende tidspunkt stigende politisk fokusering og opmærksomhed på temaet om europæisk identitet, der ikke mindst var opstået i kraft af den løbende udvikling af europæiske landes samarbejde i konteksten af EU. I ICCS 2009 identificerede man således Maastrichttraktaten (1992) som en art identitetspolitisk vendepunkt med en ny og udvidet opfattelse og definition af EU. Det hænger i denne ICCS-kontekst blandt andet sammen med indførelsen af unionsborgerskabet, idet en statsborger i et EU-medlemsland efter Maastrichttraktaten også fik formel status af unionsborger med deraf følgende rettigheder; eksempelvis i form af retten til fri bevægelighed (se senere om dette tema). ICCS 2009 karakteriserede derfor nogle kendetegn ved situationen *før* og *efter* Maastricht, der gjorde det relevant at se på elevernes identifikation med især EU som overnational institution.

Før var kendetegnet ved et forholdsvis snævert begreb om identitet, idet identitet i udgangspunktet blev tænkt som national identitet snarere end som europæisk og som knyttet til de nationale statsborgerrettigheder i hvert enkelt land. Om de vestlige lande tænkte man ganske vist, at de overordnet set havde en fælles arv, fælles værdier og fælles kultur, som – trods de indbyrdes forskelle – kunne samle vesteuropæiske lande som en art blok af lande, men grundlaget var ikke desto mindre det nationalstatslige demokrati og den nationale statsborger.

Efter karakteriseredes ved et supplement til statsborgerbegrebet fra dets primært nationale udgave til en mere overordnet EU-dimension med fokus på et i sin selvforståelse mere inkluderende, bredere, mangfoldigt og postnationalt identitetsbegreb. Udviklingen i EU's opfattelse af borgeren og

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

borgerrettighederne fik desuden en række lighedstræk med de universelle menneskerettigheder.

Denne udvikling var og er kompleks, og det er på ingen måde hensigten, at denne rapport blot tilnærmelsesvist skal yde dette temas kompleksitet retfærdighed. Ovenstående generelle antydninger skal blot illustrere baggrunden for, at det overhovedet blev betragtet som vigtigt at inkludere forskellige spørgsmål om elevernes opfattelse af national og europæisk identitet i ICCS 2009 og derefter at videreføre temaet til ICCS 2016.

Temaet om europæisk identitet dækkes i ICCS-spørgeskemaet til eleverne af forskellige spørgsmål om at være europæisk borger. I denne rapports sammenhæng er interessen primært fokuseret på udbredelsen af europæisk identitet og national identitet. I mindre grad også på samspillet (eller konflikten) imellem europæisk identitet og national identitet.

Identitetstemaet knyttes senere i dette kapitel til nogle mere eksplicitte politiske temaer, idet man kan antage, at opfattelse af europæisk identitet og national identitet kan hænge sammen med elevernes holdninger til en række politikområder på europæisk niveau.

Elevernes holdninger og opfattelser af identitet undersøges med en række items (udsagn), hvor elevernes skulle tilkendegive deres grad af enighed. Der er tale om en række udsagn af typen:

- Jeg ser mig selv som europæer.
- Jeg er stolt af at bo i Europa.
- Jeg føler mig som en del af Europa.
- Jeg ser mig selv mere som borger i Europa end i verden.

Resultaterne ses i tabel 2.1, hvor resultaterne er anført som procentandele af de elever, der har svaret *enig* eller *helt enig* i udsagnene. Indirekte oplyses således samtidig andelen, der har svaret *uenig* eller *meget uenig*.

I tabel 2.2 er resultaterne opgjort på en skala, hvor der tages hensyn til den samlede svarfordeling, og hvor resultaterne reduceres til én samlet landescore (gennemsnit) per land. I den tabel er resultaterne direkte sammenlignelige med resultaterne for ICCS 2009.

Endelig er resultaterne på skalaniveau i tabel 2.3 opdelt for undergrupper af elever, nemlig drenge/piger, indfødte/immigranter og høje/lave resultater på en kundskabs- og færdighedstest i ICCS 2016-hovedundersøgelsen.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Procentfordelinger

Ser man først på landeresultaterne på procentniveau, er det umiddelbart mest iøjnefaldende, at eleverne i alle lande generelt overvejende er bekræftende i forhold til at have en europæisk identitet. De totale gennemsnit ligger i to tilfælde (at opfatte sig selv som europæer og at være stolt af det) helt oppe på 94 og 95 procent. Desuden er der stort set ingen variation, idet samtlige landes procentandel ligger over 90 procent med kun én undtagelse i form af Letland. Udsagnet om at føle sig som en del af Europa nyder også meget stor tilslutning, nemlig totalt 87 procent. Kun i et land (Letland) ses en afvigelse i negativ retning på mere end 10 procentpoint fra gennemsnittet.

På alle disse tre udsagn er de danske elevers tilslutning statistisk signifikant over gennemsnittet, men i procentpoint er det dog kun med beskedne afvigelser, da den generelle tilslutning som sagt er meget høj. Også i Finland ligger eleverne statistisk signifikant over gennemsnittet på alle tre, mens niveauet i Norge og Sverige er en smule tættere på de europæiske gennemsnit (men dermed fortsat meget høje).

Kun på udsagnet om at føle sig mere som europæisk borger end som 'verdensborger' ses en lidt lavere tilslutning med det europæiske gennemsnit på 78 procent. Også her er variationen generelt ganske beskeden. Kun ét land (Kroatien) ligger mere end 10 procentpoint over gennemsnittet, og ét land (Letland) mere end 10 procentpoint under. Her placerer de danske elever sig med 76 procent en lille smule under gennemsnittet. Lige akkurat nok til, at det er statistisk signifikant, men det er kun 2 procentpoint (afrundede tal) under gennemsnittet og i øvrigt på niveau med både Norge og Sverige (begge 77 procent). I Norden skiller de finske elever sig lidt ud med en lidt bredere tilslutning på 85 procent af eleverne.

Selv om betydelige andele af eleverne hermed bekræfter, at de i højere grad opfatter sig som europæere end som borgere i verden, kan man også hæfte sig ved, at der er ret betydelige mindretal, som ikke tilslutter sig dette udsagn. Det må med andre ord antages, at disse elever tænker forholdet imellem Europa og verden omvendt (eller eventuelt afviser udsagnet som sådan ved at svare negativt).

Forskellene i Norden er meget små, men alligevel med Finland (og i nogen grad Danmark) på lidt højere gennemsnitsniveau end Norge og Sverige.

Skalaresultater

Som påvist ovenfor er elevernes tilslutning til forskellige udsagn om at opfatte sig som europæer markant høj i alle lande. Når resultaterne opgøres på en skala, er det med andre ord sådan, at de nationale forskelle på skalaen

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.2
Europæisk identitet

Land	Procent elever, der er *enige* eller *meget enige* i følgende udsagn (procent): Jeg ser mig selv som europæer		Jeg er stolt af at bo i Europa		Jeg føler mig som en del af Europa		Jeg ser først mig selv som borger i Europa og dernæst som borger i verden	
Kroatien	98	△	95		91	△	89	▲
Finland	98	△	96	△	90	△	85	△
Slovenien	98	△	95	△	88		83	△
Malta	95		94		91	△	83	△
Italien	97	△	94		93	△	78	
Danmark[2]	96	△	96	△	92	△	76	▽
Litauen	97	△	95	△	86		79	
Norge[1, 3]	92	▽	96	△	90	△	77	
Sverige[1]	91	▽	95		87		77	
Estland[1]	95		92	▽	87		74	▽
Belgien (flamsk)	94	▽	96	△	84	▽	72	▽
Bulgarien	91	▽	90	▽	84	▽	79	
Holland[2]	94		94		82	▽	69	▽
Letland[1]	92	▽	87	▽	73	▼	67	▼
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	95		94		87		78	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	91		90		76		63	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.3
Skala for europæisk identitet (ICCS 2016 og ICCS 2009)

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Finland	56	△	52	**4,4**
Kroatien	55	△		
Norge[1, 3]	55	△		
Slovenien	55	△	53	1,3
Italien	54	△	54	0,3
Malta	54	△	48	**5,8**
Litauen	54		49	**4,4**
Sverige[1]	53		50	**4,0**
Estland[1]	53		50	**3,1**
Danmark[2]	53	▽	49	**4,1**
Belgien (flamsk)	52	▽	49	**2,8**
Holland[2]	52	▽		
Bulgarien	52	▽	50	**2,1**
Letland[1]	48	▼	45	**3,1**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	53			
ICCS 2009-lande	53		48	**3,2**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	51			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tenderer i retning af at være gradsforskelle inden for nogle generelt meget positive tilkendegivelser fra eleverne på de stillede spørgsmål. Omvendt skal man være opmærksom på, at procenttallene er en sum af forskellige svar (*enig* og *meget enig*). Når skalaen beregnes, opfattes disse svar derimod som klart forskellige svar. Et stort antal lande ligger ganske tæt på det totale gennemsnit med afvigelser inden for plus/minus 1 skalapoint. Det er reelt kun Finland, der ligger tydeligt over gennemsnittet med et gennemsnit på 56 skalapoint og samtidig med den næststørste stigning fra 2009. I den anden ende er det kun Letland, som med 48 skalapoint er 5 skalapoint under 2016-gennemsnittet, men i øvrigt også udviser en klar stigning fra resultatet i 2009. I Norden ligger Danmark (53) på samme niveau som Sverige (53), men ret klart under Norge (55) og Finland (56).

Det er interessant at se på disse skalaresultater i lyset af udviklingen fra ICCS 2009, idet det samlede gennemsnit i ICCS 2016 er betydeligt højere end i ICCS 2009. Hvis man alene ser på de lande, der også deltog i 2009, så er deres gennemsnit steget fra 50 skalapoint til 53 skalapoint. Igen er der tale om meget ensartede resultater, idet der i næsten samtlige af disse lande ses en statistisk signifikant fremgang. Intet land ser en decideret tilbagegang, og kun i to lande er fremgangen ikke signifikant (Italien og Slovenien).

De danske elever ligger 4,1 skalapoint højere i 2016 end i 2009, hvilket ret præcist svarer til fremgangen i Finland (4,4 point) og Sverige (4 point), så der er tale om en bemærkelsesværdigt ens udvikling af mere europæiske selvopfattelser i de tre lande (Norge deltog ikke i denne del af ICCS i 2009). Også de relative placeringer i Norden er i store træk en gentagelse af ICCS 2009, idet Finland også i 2009 havde et højere gennemsnit end Danmark og Sverige.

Undergrupper af elevers opfattelser

I tabellerne E.4abc vises elevernes europæiske identitetsfølelse for tre forskellige typer af gruppeopdelinger af eleverne. I tabel E.4a vises en opdeling efter køn. I næsten alle lande er drenge en lille smule mere positive i forhold til at identificere sig med en europæisk identitet end piger. På det område er situationen den samme i Danmark, Sverige og Finland, idet drengene ligger lidt højere end pigerne, hvilket svarer til det gennemsnitlige europæiske resultat, hvor drenges gennemsnit er godt 1 skalapoint højere. I Finland er kønsforskellen 0,6 skalapoint, mens den i Danmark er 0,9 og i Sverige 1,2 skalapoint. Alle tre forskelle er statistisk signifikante. I Norge er forskellen ikke statistisk signifikant.

Elever med national indfødt baggrund fra et europæisk land oplever sig i gennemsnit i højere grad som europæere end elever med immigrantbag-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.4a

Skala for europæisk identitet opdelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Bulgarien	52	52	-0,3
Estland[1]	53	53	-0,5
Litauen	54	53	-0,5
Norge[1, 3]	55	55	-0,6
Finland	56	56	**-0,6**
Letland[1]	49	48	-0,7
Kroatien	56	55	**-0,9**
Danmark[2]	53	52	**-0,9**
Sverige[1]	54	53	**-1,2**
Slovenien	55	54	**-1,4**
Malta	55	53	**-1,6**
Holland[2]	53	51	**-1,7**
Italien	55	53	**-1,9**
Belgien (flamsk)	53	51	**-2,2**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	54	53	**-1,1**

Tabel E.4b

Skala for europæisk identitet opdelt efter herkomst

Land	Skalascore		
	Ikke-immigrant	Immigrant	Forskel
Kroatien	55	56	0,2
Sverige[1]	54	52	**-2,3**
Slovenien	55	53	**-2,4**
Danmark[2]	53	51	**-2,5**
Italien	55	51	**-3,1**
Malta	54	51	**-3,5**
Finland	56	52	**-3,7**
Belgien (flamsk)	53	49	**-3,8**
Norge[1, 3]	56	52	**-4,0**
Litauen	54	47	**-6,3**
Letland[1]	49	42	**-6,9**
Estland[1]	54	47	**-7,2**
Holland[2]	53	45	**-7,4**
Bulgarien			
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	54	50	**-4,1**

Tabel E.4c

Skala for europæisk identitet opdelt efter grad af tillid til parlament, regering og domstole

Land	Skalascore		
	Lille tillid	Stor tillid	Forskel
Norge[1, 3]	50	57	**6,0**
Estland[1]	49	55	**5,7**
Holland[2]	48	53	**5,1**
Finland	52	57	**5,0**
Italien	51	56	**4,9**
Letland[1]	46	50	**4,4**
Sverige[1]	50	54	**4,2**
Danmark[2]	50	54	**4,0**
Litauen	51	55	**3,9**
Malta	51	55	**3,8**
Kroatien	54	58	**3,8**
Bulgarien	50	54	**3,8**
Belgien (flamsk)	50	53	**3,5**
Slovenien	53	56	**2,8**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	55	**4,3**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

Antallet af elever med immigrantbaggrund var for lille i den bulgarske undersøgelse til, at der kunne udregnes skalascore for denne gruppe

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

grund (tabel E.4b). Det hænger formodentlig sammen med, at mange af de sidstnævnte har baggrund i ikke-europæiske lande. Til denne analyse er en elev defineret som havende 'immigrantbaggrund', hvis begge forældre har udenlandsk herkomst (første- og andengenerationsindvandrere). Det skal understreges, at opfattelserne blandt elever med immigrantbaggrund kan hænge sammen med mange andre omstændigheder af både individuel og mere strukturel karakter (socioøkonomi og kulturbaggrund) end lige netop oprindelsesland.

I tabellen kan man også vælge at se på resultaterne internt i grupperne i stedet for forskellen på dem. For eksempel er gennemsnittet på skalaen i Norge og Sverige lidt højere, hvis man sammenligner gruppen af de indfødte elevers resultat i tabel E.4b med resultatet for alle elever under et i tabel E.3.

Det er en velkendt diskussion, om det at føle sig som national borger er i overensstemmelse med eller i konflikt med det samtidig at føle sig som europæer. Den helt overordnede problematik kendes ikke mindst fra diskussionerne om forholdet imellem nationalstaterne og EU og de forskellige politiske og ideologiske vurderinger af det forhold, men også fra diskussioner om, at denne problematik stiller sig anderledes for yngre generationer (en erfaring fra EU-afstemningen i England).

For at se lidt nærmere på denne identitetsproblematik blandt unge mennesker viser tabel E.4c også forholdet imellem tillid til magtdelingens institutioner i eget land (parlament, regering og domstole) og opfattelsen af europæisk identitet.

Resultaterne synes at indikere, at det er et helt generelt fænomen på tværs af alle lande, at en relativt høj grad af tillid til de nationale institutioner hænger sammen med mere positive tilkendegivelser om at føle sig som europæer.

For unge i denne aldersgruppe er det med andre ord et alment kendetegn, at tillid til nationalstatens demokratiske institutioner og bekræftelsen af en følelse af europæisk identitet hænger sammen. Det giver med andre ord en antydning af, at national identitet og europæisk identitet for denne aldersgruppe generelt set ikke er i konflikt med hinanden, hvilket svarer til tidligere resultater fra ICCS 2009 i *Unge, globalisering og politisk dannelse* (Bruun & Lieberkind, 2013, kapitel 6).

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Undervisning om Europa

ICCS 2016 har også undersøgt, i hvilket omfang eleverne ifølge deres egen opfattelse er blevet undervist i emner omkring Europa. Der er tale om mulige undervisningsemner inden for:

- Politik og økonomi i Europa
- Europas historie
- Politiske og sociale forhold i europæiske lande
- Politisk og økonomisk samarbejde I Europa

Spørgsmålet her er alene, om og hvor meget eleverne oplever, at Europa og europæiske emner indgår i deres undervisning. Det vil sige, om de oplever at have lært noget (haft mulighed for at lære noget) om disse ting. I hvilken nærmere forstand der med disse emner er tale om typiske emner inden for de nationale skolesystemer og deres respektive definitioner af selve genstandsfeltet for ICCS, det vil sige Civic & Citizenship Education (CCE), vil naturligvis kunne variere. Derfor vil det også kunne variere, om eleverne refererer til undervisning i bestemte fag eller til undervisning på tværs af fag.

Da det i al almindelighed er sådan, at flere af tidens større politiske problematikker ofte karakteriseres som noget, der kalder på fælleseuropæiske løsninger, kan man også i undervisningssammenhænge forvente en vis opmærksomhed på det europæiske perspektiv og på forhold i andre europæiske lande. I princippet må man også konstatere, at der i forlængelse af unionsborgerskabet og deraf følgende fælles EU-rettigheder og muligheder ligger nogle oplagte emner og problematikker inden for den undervisning og de aktiviteter, der kan tænkes at være med til at forberede eleverne på deres liv som voksne borgere i en såvel national som europæisk kontekst.

Omvendt er det på ingen måde sikkert, at forskellige undervisningsemner i det daglige overhovedet opfattes og/eller defineres som specifikt 'europæiske' af lærerne og eleverne. Derfor er forventningen ikke, at disse europæiske temaer vil være specielt fremtrædende i undervisningen på 8. klassetrin. Der findes en lang række almene undervisningsområder i relation til forståelsen af politik, demokrati og samfund, der i konteksten af politisk og demokra-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

tisk dannelse kan være mere udbredte end de emner, der kan betegnes som helt specifikt europæiske.

I tabel E.5 vises, hvilke andele af eleverne der tilkendegiver, at de i et vist omfang (stort eller middel) er blevet undervist i disse områder.

Det er et fællestræk for eleverne i samtlige lande, at de i højest grad oplever det europæiske perspektiv i form af undervisning i Europas historie. Det europæiske gennemsnit ligger på 83 procent, der oplever, at Europas historie i høj eller mere moderat grad har været et stort eller mellemstort tema i undervisningen. Den laveste andel ses på Malta med 66 procent og den højeste andel i Litauen med 93 procent. Baggrunden for dette kan som antydet være forskellig i forskellige lande, men man må antage, at de fleste lande på dette klassetrin har et historiefag, hvor det europæiske perspektiv i mange henseender vil optræde som enten et decideret emne og/eller mere indirekte som almen baggrund for forståelsen af den nationale historie.

Når det gælder de tre øvrige mere politiske, økonomiske og sociale emner, ligger de på stort set samme niveau, nemlig i intervallet 63 procent til 65 procent, når man ser på de europæiske gennemsnit. Præcis det samme billede ses også i næsten alle de enkelte lande. Elevernes samlede oplevelse af disse temaers relative forekomst er således meget ensartet på tværs af lande. Inden for de enkelte temaer ses dog også en del variation. Da eleverne ikke skelner så meget imellem de tre områder, der da også er formuleret som relativt ens, så ses de største forskelle konsekvent imellem de samme to lande, nemlig Italien og Estland. Italiens 81, 80 og 81 procent er klart de største andele på disse tre områder, mens Estlands 52, 51 og 50 procent er de laveste. Også her er der således cirka 30 procentpoints forskel på største og mindste andel.

Totalt set er den gennemsnitlige andel af positive svar for alle fire områder højest i Italien og Litauen, begge med et gennemsnit på 83 procent. De laveste totale gennemsnit ses i Malta, Estland, Holland og Belgien, alle med 50-60 procent i gennemsnit. Det internationale gennemsnit er 69 procent. Ser man på de nordiske lande, ligger det danske gennemsnit på 70 procent, men de øvrige resultater er Sverige 67 procent, Norge 74 procent og Finland 75 procent. Altså meget ens resultater.

Danmark ligger for tre temaers vedkommende (systemer, problemer, samarbejde) en lille smule over gennemsnittet og for et enkelt temas vedkommende (Europas historie) lidt under. Omvendt er det sidste tema også klart det mest almindelige i Danmark. Af de 70 procent positive svar i Danmark er de 31 procentpoint tilkendegivelser af et *stort omfang* undervisning i Europas historie. På de øvrige spørgsmål er andelen, der tilkendegiver, at de forekommer i *stort omfang,* cirka 15 procent.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.5
Undervisning i Europa-relaterede emner

Land	Procent elever, der i stort eller mellem omfang er blevet undervist i: Politik og økonomi i andre europæiske lande		Europas historie		Politiske og sociale forhold i andre europæiske lande		Politisk og økonomisk samarbejde mellem europæiske lande	
Italien	81	▲	89	△	80	▲	81	▲
Litauen	78	▲	93	▲	76	▲	83	▲
Kroatien	71	△	92	△	73	▲	74	△
Finland	71	△	92	△	67	△	71	△
Norge[1, 3]	71	△	91	△	69	△	66	
Slovenien	74	△	78	▽	65	△	71	△
Danmark[2]	70	△	77	▽	65	△	68	△
Sverige[1]	63		80	▽	62		63	
Bulgarien	58	▽	77	▽	58	▽	60	▽
Letland[1]	59	▽	82		54	▽	50	▼
Estland[1]	52	▼	89	△	51	▼	50	▼
Belgien (flamsk)	57	▽	74	▽	53	▽	57	▽
Holland[2]	53	▼	83		52	▼	53	▼
Malta	59	▽	66	▼	52	▼	58	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	66		83		63		65	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	66		72		73		64	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Det kan tilføjes, at piger og drenge har meget ensartede svarmønstre i Danmark. Kun på spørgsmålet om Europas historie ses en tendens til en kønsforskel, idet drenge er noget mere tilbøjelige til at mene, at det tema i stort omfang er indgået i undervisningen, men generelt ses næsten helt ens svarfordelinger.

I tabel E.6 vises landenes resultater på en skala for det oplevede omfang af undervisning inden for de anførte områder. På skalaen ses en del variation på tværs af de europæiske lande med tre lande, der er mere end 3 skalapoint over gennemsnittet.

Det højeste skalagennemsnit findes i Litauen (55), men også Italien (54) og i lidt mindre grad Kroatien (53) skiller sig ud fra gennemsnittet. De klart laveste skalagennemsnit findes i Belgien, Holland og Malta (alle 47). Denne variation i opfattelsen af disse undervisningsområder træder lidt tydeligere frem på skalaen, fordi man i den sammenhæng tager højde for den samlede svarfordeling af alle de forskellige positive og negative svar, mens procenttabellen ovenfor på en mere simpel måde blot lægger de positive svar sammen til én kategori.

Med et skalagennemsnit på 50 lægger Danmark sig præcist på det europæiske gennemsnit. Finland og Norge ligger begge på 52 og dermed lidt over gennemsnittet, men Sverige med scoren 49 ligger et enkelt point under. I denne sammenhæng skiller de nordiske lande sig således ikke decideret ud, men kendetegnes alle ved at være forholdsvis gennemsnitlige.

Afsluttende for dette afsnit kan det nævnes, at der i den internationale hovedundersøgelse for ICCS 2016 optræder et enkelt spørgsmål, hvor kun lærere fra de europæiske lande oplyser, i hvilken grad de føler sig klædt på til at undervise om EU. Her svarer 76 procent af de danske lærere, at de ret godt eller meget godt kan varetage undervisning om EU. Det er en smule over det europæiske lærergennemsnit på 73 procent. Set relativt til andre undervisningsemner føler de danske lærere sig lidt mindre sikre i at undervise i EU. Det gælder dog næsten for alle de europæiske lærere. Det forholder sig omvendt for lærerne i Litauen og Bulgarien, hvor lærerne er mere sikre i EU end i andre emner. De belgiske lærere er de mest usikre, idet kun 48 procent føler sig rustede til netop denne undervisning.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.6
Skala for undervisning i Europa-relaterede emner

Land	Skalascore	
Litauen	55	▲
Italien	54	▲
Kroatien	53	▲
Norge[1, 3]	52	△
Finland	52	△
Danmark[2]	50	
Slovenien	50	
Sverige[1]	49	▽
Bulgarien	48	▽
Letland[1]	48	▽
Estland[1]	48	▽
Holland[2]	47	▽
Malta	47	▽
Belgien (flamsk)	47	▼
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	51	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Tyskland[4]	49	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Europæisk samarbejde

I dette afsnit undersøges elevernes opfattelser af vigtigheden af forskellige europæiske politiske samarbejdsområder. Det overordnede tema for dette afsnit er europæisk samarbejde i et *aktuelt* perspektiv. I et senere afsnit vil der blive set på elevernes syn på *fremtidens* europæiske problemer og muligheder.

I forhold til dette tema i dette om europæiske politiske samarbejdsområder bliver eleverne bedt om at tilkendegive deres grad af enighed med en række udsagn om europæisk samarbejde i forhold til at:

- Beskytte miljøet
- Skabe høj beskæftigelse
- Styrke økonomien
- Anerkende europæiske uddannelser på tværs af lande
- Etablere en fredsskabende hær
- Samarbejde om terrorforebyggelse og -bekæmpelse
- Bekæmpe ulovlig indvandring
- Beskytte flygtninge

Med hensyn til resultaterne er der på alle områder tale om endog meget store andele af eleverne, der er positive i forhold til mange af disse mulige samarbejdsområder. Tabel E.7a og E.7b viser de procentandele af eleverne, der har svaret, at de enten er enige eller meget enige. Udregnet som gennemsnit for alle lande resulterer det i gennemsnitstal, der for de fire spørgsmål om miljø, beskæftigelse, økonomi og terror er over 90 procent (96 procent i gennemsnit), og for de fire spørgsmål om uddannelse, fredshær, illegal indvandring og flygtninge) er over 80 procent (87 procent i gennemsnit).

På alle delspørgsmål ses kun en lille variation fra land til land, og alt i alt må det konstateres, at europæisk samarbejde på de nævnte områder i meget høj grad støttes af eleverne. Som det fremgår, stilles spørgsmålene i en almen europæisk kontekst, så de positive tilkendegivelser er ikke nødvendigvis udtryk for, at eleverne går ind for 'overnationale' beslutningsformer, for eksempel i en mere specifik EU-kontekst, vedrørende disse typer af samarbejde.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

De danske elever ligger en smule over gennemsnittet på tre spørgsmål (uddannelse, terror og flygtninge) og lidt under gennemsnittet på tre (økonomi, fredshær og illegal indvandring). Blandt sidstnævnte kan særligt bemærkes, at de danske elever (og de norske) i mindst grad, set relativt til andre lande, går ind for en europæisk fredsbevarende hær. Begge lande ligger 11 procentpoint under gennemsnittet, men i begge lande er det dog ikke desto mindre et betydeligt flertal, da der er tale om 73 procent positive tilkendegivelser.

Stort set alle andre svarmønstre er ensartede, og der viser sig relativt få variationer, når svarene gøres op på denne måde ved at se på *enige* og *meget enige* under ét.

Med så omfattende positive tilkendegivelser er det klart, at man i realiteten først vil kunne se den eventuelle underliggende variation i graden af enighed ved at skelne imellem de positive elever og de meget positive.

Ser man kun på den andel af eleverne, der har svaret, at de er *meget enige* på disse områder, får man i Danmark en noget anden fordeling (tabel E.8). Tabellen viser en tydeligere prioritering af nogle bestemte politikområder i forhold til hinanden inden for den helt dominerende tendens til at opfatte europæisk samarbejde om de nævnte ting som noget vigtigt. Det viser sig nemlig, at europæisk samarbejde omkring terror, miljø og flygtninge prioriteres klart højest af de danske elever. Generelt set er prioriteringen præget af de problematikker og diskussioner, der i de senere år har været dominerende i Europa og i mediedækning.

Som det fremgår, har drenge og piger lidt forskellige vurderinger, idet pigerne ligger højest på de tre øverste områder (terror, miljø og flygtninge), mens drengene ligger højest på de fem nederste. Især på de to spørgsmål om en fredsskabende hær og høj beskæftigelse ligger drengene betydeligt højere end pigerne. Ikke desto mindre har de to køn grundlæggende samme generelle prioritering, hvilket kan ses ved den samme prioriterede orden af alle områderne med relativt ens faldende andele i tabellens kolonner for de respektive køn.

Når man undersøger og sammenligner elevernes holdninger til europæisk samarbejde på en skala, der tager den totale variation af svarfordelingerne i betragtning, er kun et land (Kroatien) mere end tre skalapoint over gennemsnittet på 50 point, og kun et land (Holland) næsten 3 skalapoint under. Tre lande ligger på gennemsnittet, og ni lande afviger kun med plus/minus 1 point fra gennemsnittet. Det hænger sammen med, at langt de fleste elever i alle lande udviser meget positive tilkendegivelser.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.7a
Europæisk samarbejde (I)

Procent elever, der er *enige* eller *meget enige* i, at europæiske lande burde samarbejde om følgende:

Land	Miljøbeskyttelse		Høj beskæftigelse		Styrket økonomi		At få anerkendt alle uddannelser gennemført i andre europæiske lande	
Kroatien	98	△	99	△	98	△	95	△
Litauen	98	△	95		96	△	95	△
Estland[1]	98		95		96	△	93	△
Slovenien	98		97	△	95		92	△
Italien	99	△	92	▽	96	△	95	△
Belgien (flamsk)	98	△	96	△	95		88	
Malta	97		95		93	▽	92	△
Letland[1]	97	▽	94	▽	94		90	△
Danmark[2]	99	△	95		93	▽	88	
Sverige[1]	98		93	▽	94		89	
Finland	97		97	△	97	△	82	▽
Bulgarien	96	▽	92	▽	91	▽	88	
Norge[1, 3]	98	△	95		92	▽	77	▼
Holland[2]	95	▽	93	▽	93	▽	81	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	98		95		94		89	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	96		94		92		91	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.7b
Europæisk samarbejde (II)

Procent elever, der er enige eller *meget enige* i, at europæiske lande burde samarbejde om følgende:

Land	Fælles hær til fredsskabende missioner		Terror-bekæmpelse		Bekæmpelse af illegal indvandring		Beskytte mennesker, der er forfulgt pga. race, religion eller politik	
Kroatien	93	△	98	△	94	△	95	△
Finland	82	▽	98	△	93	△	91	△
Litauen	92	△	96		89	△	87	▽
Italien	90	△	97	△	82	▽	91	△
Belgien (flamsk)	89	△	96		85	▽	89	
Estland[1]	85		97	△	91	△	86	▽
Sverige[1]	82	▽	97	△	86		94	△
Slovenien	87	△	95		84	▽	91	△
Malta	90	△	93	▽	84	▽	89	
Holland[2]	83		95		85	▽	89	
Danmark[2]	73	▼	97	△	85	▽	93	△
Norge[1, 3]	73	▼	96	△	84	▽	93	△
Letland[1]	78	▽	93	▽	87		84	▽
Bulgarien	83		90	▽	88		81	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	84		96		87		89	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	81		94		84		94	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.8
Danske elevers prioritering af samarbejdsområder i Europa

	Meget enig (procent)			
Danmark	I alt	Piger	Drenge	Forskel
Bekæmpe terrorisme	66	67	66	+1
Beskytte miljøet	60	61	58	+3
Beskytte flygtninge	44	47	41	+6
Styrke økonomien	36	33	40	-7
Bremse ulovlig indvandring	33	29	36	-7
Anerkende alle uddannelser	29	27	30	-3
Sørge for høj beskæftigelse	26	21	31	-10
Etablere fredsskabende hær	19	14	25	-11

Skalaen viser ikke desto mindre, at de nationale forskelle ikke er fraværende. De danske elever er således blandt de mere forbeholdne med et gennemsnit på 48. Selv om det ikke er meget markant under gennemsnittet, så er det i denne kontekst relativt lavt. I Norden er variationen ret beskeden, men de øvrige nordiske lande ligger alle lidt højere på skalaen med Finland og Norge på 49 point og Sverige på 50 point. Det understreger det lidt lave danske resultat. Samlet set ligger Norden lidt under det europæiske gennemsnit på 50 skalapoint.

Når man sætter resultaterne på skalaen for syn på europæisk samarbejde i relation til deres køn, herkomst og kundskabs- og færdighedsniveau, får man de resultater, der vises i tabel E.10abc.

Da vi allerede har set store lighedstræk i drenge og pigers svarmønstre ovenfor, overrasker det ikke, at der generelt ikke er forskel på piger og drenges opfattelser på dette område. Lige netop i Danmark, Sverige samt Holland og Belgien ses dog nogle små, men statistisk signifikante forskelle, hvor drenge er en anelse mere positive totalt set. Kønsforskellen fremstår i Danmark som statistisk signifikant med drenge som de mest positive, når alle områder ses under et. Som påvist tidligere i tabel E.8 ovenfor, dækker dette dog over en forskellig vurdering af de forskellige områder blandt de to køn, så forskellen er mere kompleks, idet drenge og piger vurderer forskelligt på forskellige områder.

I forhold til elever med forskellig baggrund som indfødte eller immigranter ses også kun få og små forskelle. I Danmark, Estland, Italien og Letland

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.9
Skala for europæisk samarbejde

Land	Skalascore	
Kroatien	54	▲
Litauen	52	△
Italien	51	△
Malta	51	△
Slovenien	51	△
Belgien (flamsk)	50	
Sverige[1]	50	
Estland[1]	50	
Finland	49	▽
Norge[1, 3]	49	▽
Bulgarien	49	▽
Danmark[2]	48	▽
Letland[1]	48	▽
Holland[2]	47	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Tyskland[4]	51	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.10a

Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Bulgarien	49	49	0,8
Malta	51	51	0,6
Finland	49	49	0,4
Kroatien	54	55	0,1
Norge[1, 3]	49	49	-0,1
Litauen	52	52	-0,2
Slovenien	51	51	-0,3
Italien	51	51	-0,5
Estland[1]	50	50	-0,5
Letland[1]	48	48	-0,5
Danmark[2]	49	48	**-1,0**
Sverige[1]	51	50	**-1,0**
Belgien (flamsk)	51	50	**-1,3**
Holland[2]	48	47	**-1,6**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	50	**-0,4**

Tabel E.10b

Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter herkomst

Land	Skalascore		
	Ikke-immigrant	Immigrant	Forskel
Sverige[1]	50	52	**2,2**
Norge[1, 3]	49	50	0,9
Belgien (flamsk)	50	50	0,3
Kroatien	54	54	-0,3
Holland[2]	48	47	-0,3
Malta	51	51	-0,6
Finland	49	48	-0,8
Slovenien	51	50	-1,0
Danmark[2]	48	47	**-1,1**
Litauen	52	51	-1,2
Italien	51	50	**-1,6**
Estland[1]	50	48	**-1,9**
Letland[1]	48	46	**-2,6**
Bulgarien*	-	-	-
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	50	0,0

Tabel E.10c

Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter kundskabsniveau

Land	Skalascore		
	Under B	A eller B	Forskel
Malta	47	54	**7,1**
Bulgarien	45	52	**7,1**
Litauen	47	54	**6,5**
Estland[1]	46	51	**5,3**
Slovenien	47	52	**5,1**
Italien	47	52	**5,1**
Finland	45	50	**5,0**
Kroatien	51	56	**4,7**
Danmark[2]	45	49	**4,1**
Letland[1]	46	49	**3,8**
Holland[2]	45	49	**3,3**
Norge[1, 3]	47	50	**3,1**
Sverige[1]	48	51	**2,7**
Belgien (flamsk)	49	51	**2,1**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	47	51	**4,6**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

* Antal elever med immigrantbaggrund i Bulgarien var for lille til at beregne skalascore

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

er de indfødte de mest positive, men kun med forskelle på 1-2 skalapoint. I Sverige er elever med immigrantbaggrund omvendt de mest positive med 2 skalapoints forskel til de indfødte. Alt i alt er der dog intet klart forskelsmønster i de europæiske lande, men generelt snarere nogle relativt ens resultater for de to grupper.

Når man sætter elevernes holdninger til europæisk samarbejde i relation til deres kundskabs- og færdighedsniveau, fås det helt fælles resultat for alle lande, at elever på niveau A og B har betydeligt mere positive opfattelser af europæisk samarbejde end elever under niveau B på kundskabs- og færdighedsskalaen i ICCS-undersøgelsen. I gennemsnit i Europa er forskellen i de to gruppers gennemsnit på 4,6 skalapoint, og forskellen er statistisk signifikant i alle lande. Forskellen er størst i Litauen, Malta (begge godt 7 points forskel) og mindst i Belgien (eneste land med kun 2 points forskel). I Danmark er forskellen på 4,1 point et halvt point mindre end den gennemsnitlige forskel i Europa. I Norden er forskellen størst i Finland med 5 point, mens den i Norge og Sverige ligger lige omkring 3 point.

Sammenfattende om dette afsnits resultater må man konstatere, at eleverne i de europæiske lande i meget høj grad går ind for en række samarbejdsområder. Det gælder uanset køn og herkomst, men gælder i mest markant grad for elevgruppen med de højeste testresultater fra ICCS-hovedundersøgelsen.

I de følgende afsnit vil der blive set nærmere på to udvalgte problematikker, der i de senere år har været ganske fremtrædende, nemlig spørgsmålet om de europæiske landes samarbejde om arbejdskraftens fri bevægelighed og spørgsmålet om problematikken omkring opfattelsen af immigranters muligheder og rettigheder i Europa.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Arbejdskraftens fri bevægelighed i Europa

I dette afsnit ses på elevernes holdninger i relation til europæiske borgeres fri bevægelighed som arbejdskraft; herunder deres opfattelser af relevansen af eventuelle begrænsninger af denne bevægelighed. Det skal understreges, at diskussionen her kun vedrører arbejdskraftens fri bevægelighed, hvorved selve sagen indskriver sig i en økonomisk og arbejdsmarkedsrelateret kontekst. Spørgsmålene til eleverne handler med andre ord ikke om fri bevægelighed som et mere alment princip eller som europæisk borgerrettighed.

I det foregående afsnit om vurderingen af europæisk samarbejde kunne man konstatere, at samarbejde i relation til høj beskæftigelse blev prioriteret ret lavt af de danske elever. I det mindste relativt til andre samarbejdsområder (tabel E.8).

Omvendt er spørgsmålet om arbejdskraftens fri bevægelighed blevet særdeles omdiskuteret i de senere år, hvor fordele og ulemper ved fri bevægelighed og åbne grænser er blevet til et stående politisk diskussionspunkt i mange europæiske lande. Og i den kontekst er det værd at se nærmere på.

Det er klart, at der med netop denne problematik er tale om ting, hvor det selv i en afgrænset europæisk geografisk kontekst må forventes, at elevernes holdninger kan være påvirkede af forskellige nationale omstændigheder, da selve fænomenet viser sig meget forskelligt i forskellige lande.

For eksempel er det sådan, at seks af de store lande i Europa rummer 75 procent af de mobile arbejdstagere, der internt i Europa arbejder i et andet land end deres hjemland. I de pågældende seks lande (Tyskland, England, Spanien, Frankrig, Italien og Schweiz) er det tilsammen cirka 9,2 millioner mennesker (Europa-Kommissionen, 2017) af en total på cirka 11,5 millioner. Relativt til landenes størrelse er billedet dog et andet med størst andele mobile arbejdstagere i Luxembourg, Schweiz, Cypern og Belgien.

Ser man omvendt på, hvorfra disse mennesker kommer, var det i en periode sådan, at mange ofte relativt lavt uddannede mennesker fra Polen og Rumænien søgte arbejde andetsteds i Europa, hvilket har været med til at tegne en generel opfattelse af fænomenet. I realiteten er billedet dog langt

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

mere komplekst med stigende andele af også relativt højt uddannede mennesker i den mobile arbejdskraft og med stor geografisk spredning. I øvrigt er det ikke hensigten her at give et billede af den samlede europæiske mobilitet, da det i forskellige perioder har varieret (og fortsat varierer) meget, hvor, hvorfor og i hvilket omfang immigration og migration af europæiske borgere forekommer. Når kompleksiteten alligevel kort antydes, skyldes det, at det er en oplagt mulighed, at elevernes opfattelser i de forskellige lande i ICCS 2016 kan og vil være ganske påvirkede af de på undersøgelsestidspunktet aktuelle nationale forhold vedrørende migration og/eller immigration og deres relation til bredere europæiske forhold.

Samtidig er dette en problematik, hvor man i tillæg til de eventuelle særlige nationale omstændigheder må tage i betragtning, at der politisk (ideologisk) er særdeles store forskelle på, hvorledes fænomenet om arbejdskraftens fri bevægelighed overhovedet opfattes. Det skyldes, at arbejdskraftens fri bevægelighed ud fra forskellige rationaler, perspektiver og interesser både kan ses som noget ønskværdigt og noget ikkeønskværdigt. Eftersom arbejdskraftens fri bevægelighed er et spørgsmål om udbud af og efterspørgsel efter arbejdskraft på et indre arbejdsmarked, er det klart, at der med arbejdstagernes fri bevægelighed også er tale om arbejdsgivernes frihed, så forholdet imellem lønmodtagerinteresser og arbejdsgiverinteresser må forventes at få nye former i deres grænseoverskridende udvikling.

I konteksten af ICCS 2016 vedrører alle spørgsmålene til eleverne eksplicit borgernes rettigheder i forhold til at arbejde i andre lande i Europa og de eventuelle muligheder og begrænsninger i den form for fri bevægelighed. Spørgsmålene er opdelt i tre entydigt positive udsagn for den fri bevægeligheds ubegrænsede karakter og tre udsagn med visse begrænsninger af den fri bevægelighed for europæiske borgere.

Spørgsmålene til eleverne er udformet som en række udsagn, som eleverne kan erklære sig mere eller mindre enige henholdsvis uenige i, nemlig udsagn om, at:

- Det bør stå frit for europæiske landes borgere at arbejde i andre lande
- Det er godt for Europas økonomi, når der er frit arbejde i alle lande
- Det begrænser arbejdsløsheden, når borgerne frit kan arbejde i andre lande.

Dertil kommer en række mulige forbehold om, at den frie adgang til et andet lands arbejdsmarked kun skal være mulighed:

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

- Hvis der er et behov for arbejdskraftens specifikke kunnen
- Hvis den vedrører arbejde, som det lands borgere ikke selv ønsker at udføre
- Hvis der er en begrænsning på antallet af borgere, der kan benytte sig af muligheden.

Positive udsagn

Ser man først på de positive udsagn (se tabel E.11), er tilslutningen særdeles høj med gennemsnit på cirka 90 procent af eleverne i Europa, der er enige eller meget enige. På alle tre spørgsmål ligger de danske elever lige akkurat under det samlede gennemsnit (1 og 3 og 2 procentpoint under). Som det fremgår, kan selv disse meget små forskelle i forhold til gennemsnittet være statistisk signifikante, hvilket statistisk set hænger sammen med nogle meget små standard errors. Når man ser på de konkrete procenttal, ligger de oftest meget tæt både på hinanden og på de respektive europæiske gennemsnit. De danske resultater ligger på niveau med resultaterne i Norge og Sverige, mens de finske elever på alle tre positive udsagn ligger en lille smule over de internationale gennemsnit (2-3 procentpoint over). Tilslutningen til europæiske borgeres mulighed for at arbejde i et andet land er med andre ord ganske betydelig.

Selv om forskellene er små, er der samlet set en lidt større tilslutning i Sydeuropa og Østeuropa og lidt mindre tilslutning i Norden og Vesteuropa (Sverige, Norge, Danmark, Belgien og Holland er alle blandt de seks nederste lande sammen med Letland).

Udsagn med forbehold

Ser man på de forskellige udsagn med forbehold (tabel 3.1b), er tilslutningen til begrænsninger af arbejdskraftens fri bevægelighed relativt begrænset. Det må man også forvente, når der er så bred en positiv tilslutning til arbejdskraftens fri bevægelighed. Ikke desto mindre er der ret betydelige andele af eleverne, der er af den opfattelse, at begrænsninger er rimelige. For eksempel er 63 procent af de europæiske elever enige i, at der bør være et behov for arbejdskraften i det land, der tager imod den mobile arbejdskraft. Et mindretal på 36 procent mener, at den fri bevægelighed kun bør gælde for jobs, der ikke kan besættes af landets indfødte arbejdskraft. En næsten tilsvarende andel på 37 procent mener, at der bør være et loft over antallet af borgere i europæiske lande, der kan arbejde i et andet europæisk land.

På de tre udsagn om begrænsninger ligger danske elever 5 procentpoint under på det ene og 2 procentpoint over på de to andre, så samlet set er de

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.11
Ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa

Procent elever, der er *enige* eller *meget enige* i følgende udsagn:

Land	Frit arbejde i alle europæiske lande er godt for Europas økonomi		Frit arbejde i alle europæiske lande bør være muligt for alle europæere		Frit arbejde i alle lande begrænser arbejdsløshed	
Kroatien	96	△	97	△	94	△
Italien	97	△	97	△	92	△
Finland	97	△	95	△	91	△
Litauen	96	△	97	△	89	
Estland[1]	96	△	94	△	91	△
Slovenien	95		95	△	91	△
Bulgarien	93		93		88	
Malta	94		92		88	▽
Sverige[1]	92	▽	91	▽	89	
Norge[1, 3]	95	△	88	▽	88	
Danmark[2]	93		89	▽	87	▽
Belgien (flamsk)	93	▽	85	▽	89	
Letland[1]	89	▽	92		86	▽
Holland[2]	90	▽	88	▽	85	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	94		92		89	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Tyskland[4]	93		92		86	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de tre spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.12
Begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa

Procent elever, der er *enige* eller *meget enige* i følgende udsagn:

Land	Kun frit arbejde i alle lande, hvis der er behov		Kun kunne få det arbejde, landets borgere ikke ønsker		Kun et begrænset antal bør kunne flytte til et andet land for at arbejde	
Norge[1, 3]	87	▲	51	▲	40	△
Sverige[1]	70	△	54	▲	37	
Malta	70	△	47	▲	45	△
Bulgarien	76	▲	40	△	35	
Litauen	65		35		41	△
Italien	67	△	37		33	▽
Danmark[2]	58	▽	38	△	39	△
Belgien (flamsk)	53	▼	32	▽	49	▲
Kroatien	75	▲	27	▽	31	▽
Letland[1]	68	△	25	▼	35	
Holland[2]	52	▼	30	▽	36	
Slovenien	48	▼	31	▽	35	
Estland[1]	54	▽	29	▽	25	▼
Finland	45	▼	23	▼	30	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	63		36		37	
Lever ikke op til deltagelseskrav						
Tyskland[4]	59		42		43	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de tre spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

danske elever på niveau med gennemsnittet, hvor man lidt forenklet sagt kan sige, at godt halvdelen af eleverne i større eller mindre grad går ind for mindst en af begrænsningerne.

I en nordisk sammenhæng er der store forskelle på elevernes opfattelser, og her indtager de danske elever en lidt særlig mellemposition med Finland til den ene side (betydeligt mindre omfang af forbehold) og Norge/Sverige til den anden side (betydeligt større omfang af forbehold).

De nordiske forskelle er lidt bemærkelsesværdige. For eksempel er der især i Sverige meget positive opfattelser af ikke-europæiske immigranters muligheder og forhold (se senere), hvorfor man kunne have forventet en højere grad af åbenhed også på dette område for intern europæiske mobilitet.

Holdninger til fri bevægelighed i forskellige undergrupper

Hvis man ser på kønsfordelingen på skalaen for de udsagn, der udtrykker positive opfattelser af arbejdskraftens mobilitet, er der stort set ingen kønsforskel af betydning. I enkelte lande er drenge en lille smule mere positive end piger (E.13abc). Hvis man derimod ser på skalaen for de udsagn, der udtrykker visse begrænsninger for den fri bevægelighed, så er det i næsten samtlige lande på næsten samtlige spørgsmål sådan, at drenge i klart højere grad går ind for, at der også må være begrænsninger i mobiliteten. Dette gælder i alle lande og uanset landets gennemsnitlige niveau for begge køn under et. For de europæiske lande er gennemsnitsforskellen på 3 skalapoint. Forskellen på denne skala varierer en del i Norden fra lidt over 5 point i Finland til lidt over 3 point i Sverige og lidt over 2 point i Danmark og Norge.

Forskellen ses med andre ord især at være ganske betydelig i Finland, der ellers generelt set har en meget lav tilslutning til restriktionerne. Eksempelvis er kun 14 procent af pigerne i Finland villige til at acceptere den restriktion, at europæiske borgere fra et andet land kun skal kunne varetage det arbejde, der ellers ikke ville blive udført i modtagerlandet, mens det er 32 procent af drengene. Den tilsvarende forskel i Sverige er 46 procent piger, men 62 procent drenge, og i Norge 42 procent piger, men 59 procent drenge. I Danmark er forskellen også klar, men samtidig klart mindre udtalt med 34 procent piger og 43 procent drenge.

En vurdering af denne lidt specielle kønsforskel, hvor kønsforskellen kun optræder i relation til udsagn om restriktioner, er en smule vanskelig. I nogen grad kan de siges at repræsentere to synsvinkler. Hvis man mener, at de makroøkonomiske effekter af arbejdskraftens fri bevægelighed er positive (formindsker arbejdsløshed og løser problemer med mangel på arbejdskraft og udligner økonomiske forskelle imellem lande), vil det logisk set være

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.13a

Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Finland	50	51	0,6
Estland[1]	51	51	0,2
Slovenien	51	51	0,2
Malta	50	50	0,1
Bulgarien	51	51	0,0
Norge[1, 3]	49	49	-0,1
Danmark[2]	48	48	-0,1
Sverige[1]	49	48	-0,4
Belgien (flamsk)	48	48	-0,5
Kroatien	54	53	-0,6
Italien	53	52	**-0,8**
Letland[1]	48	47	**-1,0**
Litauen	52	51	**-1,1**
Holland[2]	48	47	**-1,2**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	50	**-0,3**

Tabel E.13b

Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter herkomst

Land	Skalascore		
	Ikke-immigrant	Immigrant	Forskel
Sverige[1]	48	**50**	**2,0**
Holland[2]	47	49	1,3
Norge[1, 3]	49	**50**	**0,9**
Danmark[2]	48	48	0,8
Kroatien	54	54	0,7
Belgien (flamsk)	48	49	0,6
Malta	50	51	0,5
Slovenien	51	51	-0,5
Finland	51	50	-0,6
Letland[1]	47	46	-0,8
Italien	53	52	-0,9
Litauen	52	50	-1,2
Estland[1]	51	50	**-1,6**
Bulgarien			
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	50	0,0

Tabel E.13c

Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter testniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Litauen	48	53	**5,4**
Estland[1]	47	52	**5,1**
Bulgarien	48	53	**5,0**
Malta	48	52	**4,3**
Slovenien	48	52	**4,1**
Finland	47	51	**3,7**
Italien	50	54	**3,5**
Kroatien	51	54	**3,0**
Sverige[1]	47	49	**2,1**
Danmark[2]	46	48	**2,0**
Norge[1, 3]	48	49	**1,9**
Letland[1]	46	47	**1,1**
Holland[2]	47	48	1,0
Belgien (flamsk)	47	48	0,8
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	48	51	**3,1**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

Antallet af elever med immigrantbaggrund var for lille i den bulgarske undersøgelse til, at der kunne udregnes skalascore for denne gruppe

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.14a

Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter køn

Land	Skalascore Drenge	Piger	Forskel
Belgien (flamsk)	50	49	**-1,4**
Holland[2]	49	48	**-1,6**
Norge[1, 3]	55	53	**-2,2**
Danmark[2]	51	49	**-2,3**
Bulgarien	52	50	**-2,6**
Letland[1]	51	48	**-2,7**
Italien	51	49	**-2,7**
Slovenien	49	46	**-2,8**
Malta	54	50	**-3,3**
Sverige[1]	54	50	**-3,3**
Estland[1]	50	46	**-3,6**
Litauen	52	48	**-4,0**
Kroatien	52	48	**-4,6**
Finland	50	44	**-5,2**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	51	48	**-3,0**

Tabel E.14b

Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter herkomst

Land	Skalascore Ikke-immigrant	Immigrant	Forskel
Slovenien	47	**50**	**2,9**
Finland	47	**50**	**2,8**
Sverige[1]	52	**54**	**2,5**
Belgien (flamsk)	49	**52**	**2,3**
Danmark[2]	50	**51**	**1,5**
Estland[1]	48	**49**	**1,4**
Holland[2]	48	50	1,1
Norge[1, 3]	54	**55**	**1,1**
Italien	50	50	0,6
Litauen	50	51	0,4
Letland[1]	50	49	-0,6
Kroatien	50	49	-0,9
Malta	52	51	-1,1
Bulgarien			
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	51	**1,1**

Tabel E.14c

Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter testniveau*

Land	Skalascore Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Norge[1, 3]	**57**	53	**-3,9**
Letland[1]	**52**	48	**-4,3**
Danmark[2]	**54**	50	**-4,5**
Sverige[1]	**57**	51	**-5,4**
Holland[2]	**52**	47	**-5,7**
Belgien (flamsk)	**54**	48	**-5,7**
Estland[1]	**53**	47	**-6,1**
Italien	**54**	48	**-6,1**
Malta	**56**	49	**-6,2**
Kroatien	**55**	49	**-6,4**
Litauen	**56**	48	**-7,6**
Bulgarien	**55**	48	**-7,7**
Slovenien	**54**	46	**-8,2**
Finland	**55**	46	**-8,7**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	55	48	**-6,2**

* Stigende score udtrykker stigende accept af begrænsninger. Faldende score udtrykker stigende afvisning af begrænsninger

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
Antallet af elever med immigrantbaggrund var for lille i den bulgarske undersøgelse til, at der kunne udregnes skalascore for denne gruppe

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

oplagt også at have en kritisk holdning til restriktioner. Dette kendetegner mere piger end drenge. Omvendt kan man godt være positiv i forhold til arbejdskraftens fri bevægelighed uden nødvendigvis at mene, at dette er et argument for fri bevægelighed uden begrænsning, da man for eksempel kan mene, at dette risikerer at få negative konsekvenser i både det ene og andet land. Dette kendetegner mere drenge end piger.

Med henblik på yderligere at belyse forskellige grupper af elevers forskellige opfattelser af arbejdskraftens fri bevægelighed i Europa har ICCS 2016 også undersøgt, om indfødte elever og elever med immigrantbaggrund har forskellige opfattelser. Her er der generelt på tværs af de europæiske lande ingen forskel på de indfødte elever og elever med immigrantbaggrund, når man ser på skalaen for de positive udsagn. I Danmark er der ingen forskel (48/48), i Finland er de indfødte lidt mere positive (51/50), mens det i Norge og Sverige er sådan, at immigranteleverne er lidt mere positive (henholdsvis 50/49 og 50/48). I alle tilfælde med meget små forskelle, selv om forskellene lige netop i Norge og Sverige udgør to af de tre eneste eksempler på statistisk signifikante forskelle.

Når det gælder holdningen til restriktioner af mobilitet, ser man lidt den samme tendens som på kønsforskellen, at forskellen bliver mere udtalt, idet elever af immigrantbaggrund generelt på tværs af lande er lidt mere forbeholdne i forhold til fri bevægelighed for borgere i Europa, end indfødte elever er. I Norden fremtræder dette fremtræder tydeligst i Finland og Sverige, hvor forskellen på de indfødte elever og immigranteleverne er henholdsvis 2,8 og 2,5 skalapoint, mens den er noget mindre i Danmark og Norge, nemlig henholdsvis 1,5 og 1,1 point.

Dette fænomen skyldes ikke nødvendigvis elevernes immigrantstatus som sådan, da elever fra relativt lavere socioøkonomisk baggrund og med relativt lavere kundskaber (karakteristika, der er noget overrepræsenterede blandt elever med immigrantbaggrund) generelt udviser lidt mere skepsis i forhold til fri mobilitet.

Elevernes holdninger kan også beskrives i relation til deres niveau i den test af kundskaber og færdigheder, der anvendes i ICCS-hovedundersøgelsen. Hvis man deler eleverne op i to grupper for henholdsvis de to højeste testniveauer (A og B) og de to laveste testniveauer (C og D), så fremgår det af tabellerne E.13c og E.14c, at elevgruppen over gennemsnittet i testen i betydelig grad både er mere positive i forhold til de positive udsagn om fri bevægelighed og mindre positive i forhold til restriktioner. Udtrykt omvendt er gruppen af de mindre dygtige ikke lige så positive med hensyn til de positive spørgsmål og mere restriktive ved i højere grad at acceptere forbehold.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

I den forstand kan man sige, at eleverne uanset testniveau er konsekvente i deres synspunkter.

For skalaen for positive udsagn ses en europæisk gennemsnitlig forskel på 3 skalapoint til fordel for gruppen af de dygtigste, der samtidig ligger godt 6 point lavere på skalaen for restriktioner. Igen er det således i forhold til udsagn med forbehold for bevægelighed, at den største forskel optræder.

I Norden skiller Finland sig ud på skalaen for positive udsagn med en forskel på 4 skalapoint til fordel for de dygtigste, mens forskellen i Danmark, Norge og Sverige ligger på omkring 2 point.

Det samme billede viser sig på skalaen for restriktioner, hvor forskellen på de to undergrupper af elever er klart størst i Finland med en forskel på næsten 9 skalapoint, hvilket samtidig er den største forskel overhovedet i noget land. I Danmark, Norge og Sverige er forskellen på cirka 4-5 point.

Norge og Sverige har de absolut højeste skalagennemsnit for tilslutning til restriktioner i gruppen af de mindre dygtige. I gruppen af dygtige har Finland og Slovenien den laveste tilslutning til restriktioner af alle. I det perspektiv er de danske resultater de mest gennemsnitlige i Norden og med mindre forskel på de to grupper end det ellers typiske.

Når man ser på elevernes holdninger til fri bevægelighed i konteksten af disse andre forhold (køn, herkomst og dygtighed), er det samlet set tydeligvis sådan, at det er elevernes faglige dygtighed, der tydeligst og mest entydigt præger svarmønstrene med de dygtigste elever som både de mest positive og mindst restriktive i forhold til fri bevægelighed. Køn har en tydelig sammenhæng med tilslutningen til restriktioner, men ikke til den almene tilslutning til arbejdskraftens fri bevægelighed. Der er ingen forskel på grupperne af elever inddelt efter herkomst.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Immigration

Problematikken om immigration og migration var i ICCS 2009 en del af den internationale hovedundersøgelse, hvor det blev undersøgt i kombination med et andet tema omkring etniske mindretals rettigheder. I ICCS 2016 er de to elementer adskilt, så der i den internationale del af undersøgelsen fortsat er et tema om etniske mindretal, mens temaet om immigranter er blevet flyttet til denne europæiske del af undersøgelsen. Det hænger sammen med to forhold. For det første udviste de to instrumenter i mange lande meget ens resultater (blandt andet fordi 'etniske mindretal' og 'immigranter' i mange nationale kontekster kan være lidt vanskelige at adskille). For det andet var erfaringen i ICCS 2009, at der var så store regionale forskelle på relevansen af disse problematikker i forskellige dele af verden, hvor omfanget af migration/immigration er meget forskellige både med hensyn til omfang og karakter, at det var meget vanskeligt at sammenligne eleverne på tværs af verdensdele med dette instrument.

I lyset af den faktiske udvikling vedrørende europæisk immigration kan det siges at være en relevant forandring, idet immigration i den aktuelle europæiske kontekst med stigende antal af flygtninge og migranter og daglige nyheder om forskellige landes håndtering af problematikken må forventes at være en endnu mere aktuel og kendt problematik for eleverne end i ICCS 2009.

Eftersom ICCS 2016 blev gennemført i foråret 2016, kan den på daværende tidspunkt gældende situation spille en rolle for elevernes måde at anskue sagen på.

I forhold til selve problematikken kan det bemærkes, at der med 'immigration' i dette afsnit tænkes på immigranter fra lande uden for Europa. Dette afsnits problematik kan således siges at udvide diskussionen fra det foregående afsnit om arbejdssøgende inden for Europa. Det skal nævnes, at eleverne ikke spørges til deres opfattelse af immigration i relation til bestemte lande eller regioner, altså hverken i relation til deres eget land eller Europa. Spørgsmålene er i princippet helt principielle spørgsmål om immigranters fundamentale rettigheder. Det europæiske element ligger i princippet kun i den omstændighed, at disse spørgsmål i ICCS 2009 kun er stillet til de europæiske landes elever.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Selv om denne problematik som sagt helt bevidst blev flyttet til den europæiske del af ICCS for at give en mere fælles regional kontekst for tematikken, er det klart, at det selv i den afgrænsede europæisk kontekst er sådan, at der optræder betydelige nationale forskelle i relation til immigrationsproblematikken.

I spørgeskemaet til eleverne i ICCS 2016 er der benyttet fem delspørgsmål, der vedrører fem aspekter af immigranters rettigheder i form af:

- Immigranters ret til at tale eget sprog
- Immigranters børns lige ret til uddannelse
- Immigranters stemmeret (efter et antal års ophold)
- Immigranters ret til at videreføre egne skikke og livsstil
- Immigranters principielle ret til samme rettigheder som andre.

Ser man først på elevernes svar på de enkelte spørgsmål samt svarfordelingerne i den summerede procentandel af *enige* eller *meget enige,* får man de fordelinger, der fremgår af tabel E.15. Tabellen er ordnet fra højeste til laveste nationale gennemsnit for alle spørgsmålene under et.

Som det fremgår, er tilslutningen højest til immigrantbørns ret til uddannelse og til, at immigranter skal have alle de samme rettigheder som alle andre. På disse områder ses europæiske gennemsnit på henholdsvis 93 procent og 88 procent. Især på det førstnævnte er tilslutningen generelt meget høj med 90 procent eller mere i tolv af fjorten lande. Tilslutningen til 'alle rettigheder' er også meget høj, men i to lande (Letland, Bulgarien) under 80 procent. På begge disse to ligger de danske elever lidt højere end gennemsnittet. Det samme ses i Norge og Sverige. Den meget høje tilslutning til netop dette spørgsmål er lidt bemærkelsesværdig, da det er det mest vidtgående af dem alle ved at tildele immigranter alle de samme rettigheder som andre.

Den europæiske tilslutning til udsagnet om at opnå stemmeret ligger noget lavere på 75 procent. I lyset af ovenstående kunne man have ventet en højere tilslutning, ikke mindst da udsagnet er udtrykt lidt mindre kategorisk i form af en ret, der erhverves med tiden. På dette spørgsmål ligger de danske elever meget højt med 86 procent, hvilket kun er overgået af de svenske elever med 88 procent. Den laveste tilslutning ses i Bulgarien med 55 procent, men kun to lande ligger under 60 procent.

De to sidste spørgsmål vedrører aspekter, der ligger tættere på det kulturelle område. Det første handler om muligheden for at bevare sin egen kultur, skikke og livsstil. Også på dette spørgsmål er andelen af positive danske svar i den høje ende, idet den er 5 procentpoint over det europæiske

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.15
Holdninger til immigranters rettigheder

Procent elever, der er *enige* eller *meget enige* i følgende udsagn:

Land	Immigranter bør have mulighed for at tale eget sprog		Immigranters børn bør have lige muligheder for uddannelse		Immigranter bør efter en årrække have mulighed for at stemme til valg		Immigranter bør have mulighed for at videreføre skikke og livsstil		Immigranter bør have alle de samme rettigheder som alle andre i landet har	
Sverige[1]	82	▲	95	△	88	▲	83	△	94	△
Kroatien	79	▲	95	△	78	△	84	▲	92	△
Norge[1, 3]	76	△	96	△	84	△	81	△	92	△
Slovenien	73	△	95	△	82	△	79	△	92	△
Litauen	80	▲	95	△	70	▽	82	△	88	
Danmark[2]	60	▽	95	△	86	▲	78	△	90	△
Italien	65	▽	94	△	76		73		92	△
Finland	68		91	▽	78	△	65	▽	89	△
Malta	79	▲	90	▽	67	▽	72		83	▽
Belgien (flamsk)	58	▼	94	△	77	△	66	▽	88	
Holland[2]	51	▼	92		80	△	70	▽	87	
Estland[1]	62	▽	94		68	▽	59	▼	85	▽
Bulgarien	71	△	86	▽	55	▼	75	△	76	▼
Letland[1]	50	▼	88	▽	58	▼	54	▼	78	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	68		93		75		73		88	
Lever ikke op til deltagelseskrav										
Tyskland[4]	82		93		83		79		92	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fem spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

gennemsnit. Det europæiske gennemsnit er noget lavere på dette spørgsmål end på de foregående og ligger på 73 procent. Den højeste accept ses i Kroatien, Sverige, Norge og Litauen (alle over 80 procent), mens den laveste ses i Estland og Letland. Det er klart, at denne type af spørgsmål har det problem, at det implicit forudsættes, at immigranters videreførelse af skikke og livsstile ikke er i modstrid med gældende nationale love eller lignende. Det er i princippet en rimelig forventning, men da det i det mindste i en dansk kontekst er velkendt fra offentlig debat og lovgivningsarbejde med videre, at enkeltelementer af immigranters kulturbaggrund undertiden kategoriseres som ikkeacceptable i demokratiske samfund, kan en vis reservation over for udsagnet godt være udtryk for en lige så høj grad af accept af immigranter, men ud fra et lidt mindre kulturrelativistisk perspektiv.

Den laveste tilslutning ses på udsagnet om immigranters ret til at bevare eget sprog, hvor det europæiske gennemsnit er 68 procent. Også her er forskellen på højest og lavest godt 30 procentpoint fra Sverige på 82 procent og til Letland på 50 procent. Dette udsagn er også det eneste, hvor de danske elever ikke ligger over gennemsnittet. Noget lignende gjorde sig gældende i ICCS 2009. I øvrigt er dette spørgsmål også noget mere kompliceret end som så, da det at lære sit nye opholdslands nationale sprog kan anskues som en væsentlig ting, hvis man som immigrant skal kunne begå sig i skole og samfund. Man får derfor det samme problem som med ovennævnte spørgsmål om kulturelle skikke, at en vis reservation ikke nødvendigvis udtrykker en reservation i forhold til immigranter som sådan. Dette vilkår er naturligvis fælles for alle landes elever, men det viser sig netop også, at tilslutningen i langt de fleste lande er lavest med hensyn til netop dette spørgsmål. Også i Norge, Finland og Sverige er tilslutningen til dette udsagn lavere end til de øvrige, men faldet er ikke helt så tydeligt som i Danmark.

Uanset de eventuelle forklaringer må man blot konstatere, at den almene europæiske tilslutning til immigranters rettigheder falder noget, når det gælder disse mere 'kulturelle rettigheder', end når man ser på de mere politiske rettigheder. Det kendetegner også de danske elever. Eftersom de danske elever på fire af fem spørgsmål ligger statistisk over det europæiske gennemsnit, må de danske elevers generelle syn på immigranter betegnes som relativt set meget positivt.

Også her skal man dog være opmærksom på, at der ved sammenlægning af to svarkategorier (her *enig* og *meget enig*) kan ske det, at de underliggende forskelle i brugen af de to svarmuligheder gøres mindre tydelige.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Skala for immigration

I tabel E.16 er elevernes svar på spørgsmålene om immigranters rettigheder opgjort på en skala for de samlede svarfordelinger. Det samlede europæiske gennemsnit er på 48 point.

Da skalaens oprindelige gennemsnit på 50 blev fastlagt i ICCS 2009, ser de aktuelle gennemsnit for de europæiske lande forholdsvis lave ud, også selv om holdningerne gennemgående er overvejende positive i forhold til immigration (se procentfordelingerne ovenfor). Det hænger sammen med, at der i 2009 deltog et større antal ikke-europæiske lande, hvor flere meget høje nationale gennemsnit i asiatiske og latinamerikanske lande trak skalaens totale gennemsnit op.

De europæiske lande ligger med gennemsnittet på 48 point i underkanten af gennemsnittet på 50 skalapoint fra ICCS 2009. Som det fremgår, er resultatet målt i afrundede hele tal uforandret for de lande, der også deltog i 2009, men totalt ses en statistisk signifikant tilbagegang på 0,6 skalapoint for alle landene under et.

De mest positive holdninger i ICCS 2016 ses i Sverige, der decideret skiller sig ud med 53 point i gennemsnit og efterfølges af Norge, Slovenien og Kroatien, som er de fire eneste lande med et gennemsnit på 50 eller mere (disse fire landes gennemsnit er ikke oprundet).

Både i 2016 og 2009 har Danmark et gennemsnit, der er meget tæt på det samlede europæiske gennemsnit. I 2009 var det danske gennemsnit præcis på gennemsnittet for de europæiske ICCS 2009-lande, mens det i 2016 er 1 skalapoint højere. Det skyldes dog kun, at en meget lille dansk stigning på 0,047 point flytter det danske gennemsnit til lidt over 48,5 og dermed til 49 point. Reelt er det danske resultat helt uforandret fra 2009. Med det afrundede gennemsnit på 49 point ligger Danmark meget tæt på det samlede gennemsnit og på niveau med Italien og Litauen, mens syv lande opnår lavere gennemsnit imellem 43 og 48.

På denne skala er udviklingen fra 2009 til 2016 måske af lidt særlig interesse i lyset af den faktiske udvikling inden for immigration i Europa siden 2009. Resultaterne er da også noget bemærkelsesværdige, da der er nogle ret klare geografiske mønstre. Det klart tydeligste er et fald i positive holdninger til immigration i Bulgarien, der i 2016 havde et gennemsnit på niveau med Sverige, men er faldet 6 skalapoint. Et markant fald ses også i den baltiske region af Estland, Letland og Litauen.

I nordisk sammenhæng er det anderledes, idet gennemsnittet især i Norge, men også i Sverige er steget ret klart siden 2009 med henholdsvis 2,8 og 1,5 point, så begge lande nu er over gennemsnittet for Europa. Tabellens

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.16
Skala for immigranters rettigheder

Land	Skalascore 2016		Skalascore 2009	Forskel
Sverige[1]	53	▲	52	1,5
Norge[1, 3]	51	△	48	**2,8**
Kroatien	50	△		
Slovenien	50	△	50	-0,3
Litauen	49	△	51	**-1,6**
Italien	49		48	0,1
Danmark[2]	49		48	0,0
Malta	48		49	**-**1,0
Finland	48	▽	48	-0,2
Belgien (flamsk)	47	▽	46	**1,6**
Holland[2]	47	▽		
Bulgarien	46	▽	52	**-5,6**
Estland[1]	46	▽	48	**-1,7**
Letland[1]	43	▼	47	**-3,4**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	48			
ICCS 2009-lande	48		48	**-0,6**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	53			

Forskelle med **fed** er signifikante.

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

hovedtal viser også en fremgang på 1 skalapoint i Danmark, men det skyldes som omtalt en uhyre lille stigning, der kun som afrundet tal fremtræder som en stigning. I Finland er de 48 point fra 2009 og 48 point fra 2016 noget nær identiske.

Alt i alt er der således nogle modsatrettede tendenser, der totalt set resulterer i et meget lille fald for de lande, der også deltog i 2009. I statistisk forstand er der på europæisk niveau tale om et lille signifikant fald, men reelt er de europæiske resultater fra 2009 og 2016 samlet set meget lig hinanden, men som anført med ret store nationale variationer.

Opfattelser af immigranter i forskellige undergrupper

Som det ses i tabel E.17a, er det sådan i samtlige europæiske ICCS-lande, at piger har lidt mere positive holdninger i forhold til immigranters rettigheder end drenge med de totale gennemsnit på 47 skalapoint for drenge og 49 skalapoint for piger. Der er i næsten samtlige lande tale om forholdsvis små forskelle på 1 til 2 skalapoint, der dog i samtlige tilfælde er statistisk signifikante. I Finland er kønsforskellen mest udpræget af alle lande med 4 skalapoints forskel på de to køn. I Norden i øvrigt er forskellen på drenge og piger 2,7 point i Sverige og 2,1 i Norge, mens den er mindst i Danmark med 1,7 points forskel.

På den ene side er det overordnede billede således, at der ikke ses den helt store forskel på de to køn, men på den anden side er det en helt gennemgående forskel, der derfor alligevel fremtræder som ganske markant, når man ser på helheden. Ligeledes er det lidt bemærkelsesværdigt, at kønsforskellen især i Finland, men i nogen grad også i Sverige er de mest markante.

Elever med immigrantbaggrund ser generelt noget mere positivt end de indfødte elever på immigranters adkomst til rettigheder (tabel E.17b). De største forskelle på indfødte elever og immigrantelever, på over 5 skalapoint, ses i Holland, Norge og Sverige. Det er ganske store forskelle. De kan hænge sammen med, at immigrantelever i kraft af deres baggrund vil have erfaret relevansen af de anførte rettigheder og muligheder på en anden måde end de indfødte elever.

På et mere generelt niveau ses, at elever med relativt højere kundskaber og færdigheder i næsten samtlige lande også er noget mere positive i forhold til immigranters rettigheder (med statistisk signifikante forskelle i alle lande undtagen i Belgien). Der er en ret betydelig variation i forskellen. I gruppen af elever med under 479 skalapoint (det vil sige niveau C og D på kundskabs- og færdighedsskalaen i ICCS-hovedundersøgelsen) varierer gennemsnittet på immigrantskalaen fra 43 til 51. I gruppen over

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.17a

Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter køn

Land	Skalascore		
	Drenge	Piger	Forskel
Finland	46	50	**3,9**
Sverige[1]	52	54	**2,7**
Kroatien	49	51	**2,5**
Belgien (flamsk)	46	49	**2,3**
Bulgarien	45	47	**2,2**
Norge[1, 3]	50	52	**2,1**
Slovenien	49	51	**2,1**
Italien	48	50	**2,0**
Malta	47	49	**1,9**
Litauen	49	50	**1,8**
Danmark[2]	48	49	**1,7**
Estland[1]	45	47	**1,6**
Holland[2]	46	47	**1,6**
Letland[1]	43	44	**1,3**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	47	49	**2,1**

Tabel E.17b

Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter herkomst

Land	Skalascore		
	Ikke-immigrant	Immigrant	Forskel
Holland[2]	46	52	**6,1**
Norge[1, 3]	51	56	**5,8**
Sverige[1]	52	57	**5,0**
Belgien (flamsk)	47	52	**4,8**
Finland	48	52	**4,7**
Italien	48	53	**4,6**
Danmark[2]	48	53	**4,4**
Malta	48	51	**3,5**
Slovenien	50	51	**1,6**
Litauen	49	51	1,1
Letland[1]	43	44	1,0
Estland[1]	46	46	0,0
Kroatien	50	50	0,0
Bulgarien			
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	48	51	**3,3**

Tabel E.17c

Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter kundskabsniveau

Land	Skalascore		
	Under niveau B	Niveau A og B	Forskel
Finland	43	48	**5,3**
Sverige[1]	50	54	**4,0**
Danmark[2]	46	49	**3,1**
Litauen	47	50	**2,9**
Holland[2]	45	47	**2,3**
Norge[1, 3]	49	52	**2,3**
Malta	47	49	**2,3**
Kroatien	49	51	**2,1**
Estland[1]	44	46	**2,0**
Italien	47	49	**1,7**
Letland[1]	43	44	**1,6**
Slovenien	49	50	**1,4**
Bulgarien	46	47	**1,0**
Belgien (flamsk)	48	47	-0,1
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	47	49	**2,3**

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden

Antallet af elever med immigrantbaggrund var for lille i den bulgarske undersøgelse til, at der kunne udregnes skalascore for denne gruppe

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

479 skalapoint (niveau A og B på skalaen) varierer gennemsnittet fra 45 point til 56 point.

De største forskelle på de to grupper ses i Finland med 5 point og i Sverige med 4 point, men hvor den svenske forskel ligger højt på immigrantskalaen (over gennemsnittet i begge tilfælde), ligger den finske forskel ret lavt på skalaen, hvilket især ses på, at de mindre dygtige elever har et af de laveste gennemsnit overhovedet på 43 point. Til sammenligning ligger denne gruppe i Sverige på 50 point. I Danmark og Norge er forskellen på 3 point.

Det skal understreges, at den procentvise fordeling af elever i de nordiske lande (især Danmark, Finland og Sverige) er stort set den samme på de to grupper, så i det lys kunne man have forventet mere ensartede niveauer for forskellene på de to grupper. I øvrigt er dette et lidt genkommende resultat. Selv om Finland opnår et højt gennemsnitligt niveau for kundskaber og færdigheder, så er forskellen i holdninger for de dygtige henholdsvis mindre dygtige ofte ret store i Finland i sammenligning med andre lande.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Opfattelser af EU

Dette afsnit handler om resultaterne af nogle spørgsmål, hvor eleverne blev bedt om at tilkendegive deres grad af enighed i forhold til fem udsagn om EU. Som tidligere nævnt har det været et mål for ICCS 2016 i spørgeskemaet til eleverne at skelne så tydeligt som muligt imellem spørgsmål om Europa i bred forstand og spørgsmål om EU i mere snæver forstand. I dette afsnit er det med andre ord pointen, at spørgsmålene specifikt handler om EU. Hvor de tidligere afsnit har haft fokus på elevernes opfattelser af europæisk samarbejde, drejer det sig her om opfattelser af EU som institution. Eleverne er blevet forelagt en række udsagn, der alle er formuleret som nogle påstande om mulige positive virkninger af EU. Der er tale om udsagn om, at

- EU står som garant for menneskerettigheder i Europa
- EU gør Europa til et sikkert sted
- EU beskytter miljøet
- EU er en fordel for de enkelte medlemslandes økonomi
- EU-landenes fælles regler og love er en fordel.

De europæiske procentfordelinger vises i tabel E.18 som andelene af elever, der er *enige* eller *meget enige* i disse udsagn. De europæiske gennemsnit er forholdsvis ensartede med andele af positive svar i intervallet fra 77 procent (på miljøbeskyttelse) som det laveste og eneste under 80 procent til 88 procent som det højeste (på menneskerettigheder og fælles love). Som det fremgår af tabellen, er der kun fire enkelttilfælde, hvor et lands elevers gennemsnit afviger med mere end 10 procentpoint fra gennemsnittet. Med andre ord er der generelt tale om forholdsvis ensartede resultater i denne opgørelsesform.

Når landene sorteres efter det samlede gennemsnit for alle spørgsmålene, placerer Danmark sig næstlavest i tabellen. I tre tilfælde (menneskerettigheder, miljøbeskyttelse og fælles love) ligger de danske procentandele lidt lavere end det europæiske gennemsnit, henholdsvis 7, 5 og 4 procentpoint under. På de øvrige to spørgsmål (sikkerhed, økonomi) ligger de danske elever på gennemsnittet plus/minus 1 procentpoint. Alt i alt har de danske elever med andre ord en svarfordeling, der konsekvent ligger i underkanten

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

af de europæiske gennemsnit, men uden de helt store afvigelser på noget enkelt spørgsmål. De danske elever er mest positive, når det gælder vurderingen af EU som sikkerhedsskabende.

De nordiske landes elever ligger alle på nogenlunde det samme generelle niveau, men de finske er her lidt mere positive med et samlet gennemsnit for alle fem udsagn på 69 procent mod 67 procent i Norge, 65 procent i Sverige og 64 procent i Danmark. Udregnet på denne måde er det europæiske gennemsnit over alle fem udsagn 65 procent, så det er kun eleverne i Finland, der ligger højere end det europæiske gennemsnit i Norden i forhold til positiv tiltro til EU på de anførte områder.

Skala for holdninger til fordele ved EU

Når resultaterne for disse spørgsmåls samlede svarfordelinger gøres op på en skala, hvor de samlede svarfordelinger af enighed og uenighed i udsagnene tages i betragtning, er eleverne i Danmark og Letland de mindst EU-positive med helt ens skalagennemsnit på 47 point. De mest EU-positive elever er eleverne fra Malta med 54 point. Malta er det eneste land med et gennemsnit på mere end tre point over gennemsnittet. Af hovedresultatet følger også, at de danske elever er de mindst EU-positive i Norden, hvor det danske gennemsnit på 47 skalapoint er klart lavere end de øvrige landes meget ens resultater (Finland 50 skalapoint, Norge 50 skalapoint og Sverige 49 skalapoint). For de nordiske lande viser resultaterne på skalaen ikke helt den samme fordeling som de delvise procentresultater, idet Norge på skalaen lige akkurat placerer sig højere end Finland. I nordisk sammenhæng afviger de danske elever således noget fra de øvrige tre landes elever med mindre tiltro til de positive sider af EU.

Tillid til EU

I det internationale spørgeskema i hovedundersøgelsen af ICCS 2016 indgår en række spørgsmål om elevernes tillid (eller fravær af tillid) til forskellige institutioner, hvoraf to er specifikt europæiske, nemlig Europa-Kommissionen og Europa-Parlamentet. Andelen af elever, der tilkendegiver, at de enten fuldstændig eller i ret høj grad stoler på disse institutioner, giver for ICCS 2016 som helhed nogle europæiske gennemsnit på henholdsvis 70 procent og 72 procent.

Der er med andre ord ikke den store forskel i opfattelserne vedrørende parlamentet og kommissionen, men gennemsnitligt en smule mere tillid til parlamentet. Variationen fra land til land er generelt ganske begrænset i forhold til disse to spørgsmål, men dog med klar højest tillid i Litauen (80 og 82

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.18
Fordele ved EU

Land	Procent elever, der er enige eller meget enige i følgende udsagn om EU: EU sikrer, at menneske-rettighederne overholdes i Europa		EU gør Europa til et sikkert sted at leve		EU passer godt på miljøet		EU er til fordel for økonomien i de enkelte lande		EU er en god ting, fordi landene har fælles love og regler	
Litauen	92	△	88	△	87	△	86	△	90	△
Malta	93	△	88	△	86	△	86	△	88	
Kroatien	92	△	84		80	△	88	△	90	△
Finland	89		89	△	81	△	80		93	△
Holland[2]	89		91	△	76		82		91	△
Estland[1]	87		85		79	△	86	△	88	
Norge[1, 3]	90	△	88	△	73	▽	81		89	
Belgien (flamsk)	91	△	88	△	67	▼	83		92	△
Sverige[1]	86	▽	87	△	69	▽	79	▽	90	△
Italien	90	△	82	▽	77		73	▽	88	
Slovenien	84	▽	71	▼	78		85	△	89	
Bulgarien	87	▽	78	▽	76		82		83	▽
Danmark[2]	81	▽	86	△	72	▽	81		84	▽
Letland[1]	83	▽	82	▽	79		70	▼	77	▼
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	88		85		77		82		88	
Lever ikke op til deltagelseskrav										
Tyskland[4]	86		81		64		76		84	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1]Estland, Letland, Norge og Sverige deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2]Danmark og Holland overholder IEA's standard, men kun ved brug af erstatningsskoler
[3] Norge deltager med 9. klasse, fordi eleverne på 8. klassetrin er yngre end i eksempelvis Danmark, Finland og Sverige
[4]Tyskland deltager med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.19
Skala for fordele ved EU

Land	Skalascore 2016	
Malta	54	▲
Litauen	52	△
Kroatien	52	△
Bulgarien	50	
Holland[2]	50	
Italien	50	
Estland[1]	50	
Norge[1, 3]	50	▽
Finland	50	
Belgien (flamsk)	49	▽
Sverige[1]	49	▽
Slovenien	49	▽
Letland[1]	47	▽
Danmark[2]	47	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Tyskland[4]	48	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.20a
Tillid til Europa-Kommissionen

Elever, der stoler fuldstændig eller ret meget på Europa-Kommissionen (procent)

Land	2016		2009	Forskel
Litauen	80	△	66	**14**
Finland	79	△	70	**9**
Italien	75	△	75	0
Sverige[1]	73	△	66	**7**
Danmark[2]	71		60	**12**
Belgien (flamsk)	71		52	**19**
Malta	70		61	**8**
Holland[2]	70			
Bulgarien	66	▽	60	**6**
Letland[1]	66	▽	49	**16**
Kroatien	65	▽		
Estland[1]	64	▽	54	**11**
Slovenien	63	▽	59	**4**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	70			
ICCS 2009-lande	71		61	**10**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	72			

Tabel E.20b
Tillid til Europa-Parlamentet

Elever, der stoler fuldstændig eller ret meget på Europa-Parlamentet (procent)

Land	2016		2009	Forskel
Litauen	82	△	70	**12**
Finland	80	△	72	**8**
Italien	75	△	79	**-4**
Sverige[1]	75	△	69	**6**
Danmark[2]	75	△	63	**12**
Belgien (flamsk)	73		54	**19**
Malta	72		62	**10**
Holland[2]	71			
Bulgarien	69	▽	63	**6**
Letland[1]	68	▽	51	**16**
Kroatien	68	▽		
Estland[1]	68	▽	58	**10**
Slovenien	64	▽	58	**5**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	72			
ICCS 2009-lande	73		63	**9**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	73			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

procent) og Finland (79 og 80 procent) og med mindst tillid i Slovenien (63 og 64 procent). Der ses også en ret lav tillid i Estland, Letland og Kroatien.

For begge institutioners vedkommende ligger de danske elever med henholdsvis 71 procent (kommission) og 75 procent (parlament) en smule over de europæiske gennemsnit. Den relativt forbeholdne indstilling til EU's positive effekter på medlemslandenes økonomi, sikkerhed og love med videre i det foregående afsnit viser sig *ikke* at blive gentaget i en tilsvarende lav grad af tillid til EU's institutioner. De svenske procentandele ligger på 73 og 75 procent, så de er stort set identiske med de danske (spørgsmålene er ikke blevet anvendt i Norge). De finske elever udviser den højeste grad af tillid i Norden.

Hvis man ser elevernes opfattelser af Europa-Parlamentet og Europa-Kommissionen i lyset af elevernes opfattelser af de nationale politiske institutioner, er de danske elevers opfattelser relativt positive. Hvis man sammenligner elevernes tillid til Folketinget (dette undersøges i den internationale hovedrapport over ICCS 2016) med tilliden til Europa-Parlamentet, er den en del højere til Europa-Parlamentet. Hvor lidt under 12 procent af eleverne har fuldstændig tillid til Folketinget, da er det lidt mere end 19 procent i relation til Europa-Parlamentet.

Hvis man sammenligner elevernes tillid til Europa-Kommissionen med tilliden til den danske regering, er der også lidt større andele af eleverne, der har *fuldstændig* tillid til Europa-Kommissionen. Det er således lidt bemærkelsesværdigt, at omfanget af høj tillid til de europæiske institutioner er en lille smule højere end til de nationale.

I tabel E.20 kan man også se forskellen på elevernes svar i ICCS 2016 og ICCS 2009. Her tegner der sig et særdeles markant billede af udviklingen, idet der i langt de fleste tilfælde er tale om en klar stigning i tilliden til EU's institutioner. For begge institutioners vedkommende ses en gennemsnitlig stigning på lige omkring 10 procentpoint. Den største forskel i positiv retning ses i Belgien, hvor der for hver af institutionerne ses en fremgang på hele 19 procentpoint. Også i Letland er fremgangen markant med 16 procentpoint for hver institution. I Litauen er fremgangen på henholdsvis 14 og 12 procentpoint. Den fjerdestørste fremgang ses i Danmark med 12 procentpoint for hver.

I langt de fleste lande ses nogle mindre, men stadig statistisk signifikante fremgange, så det generelle billede er nogle generelt markant mere positive opfattelser af både Europa-Kommissionen og Europa-Parlamentet. Kun i Italien ses en mindre tilbagegang i tillid til Europa-Parlamentet, men en uforandret tillid til Europa-Kommissionen. Eftersom de italienske ele-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

ver allerede i 2009 havde en meget høj tillid, så forhindrer den manglende fremgang ikke Italien i fortsat at placere sig i gruppen af lande med størst tillid til EU's institutioner.

Om at stemme til europæiske valg

Hvis man ser på villigheden til (i fremtiden) at stemme til valg til Europa-Parlamentet, ligger det europæiske gennemsnit på 65 procent. Den højeste forventning til EU-valgdeltagelse blandt eleverne ses i Italien med en procentandel på 82. Også de danske og svenske elever er blandt de klart mest positive i Europa i forhold til at ville stemme, idet den positive andel af eleverne i begge lande ligger på 77 procent (næsthøjest procent overhovedet og 12 procentpoint over gennemsnittet).

I Finland er tallet nede på 64 procent. Selv om de finske elever som anført ovenfor har lidt højere tillid til Europa-Parlamentet end de danske og svenske elever, viser det sig ikke som en mere udbredt vilje til at stemme. Den laveste villighed til at stemme til europæiske valg ses i Estland med kun 35 procent efterfulgt af Slovenien med 47 procent. I Sloveniens tilfælde ser man, at en relativt lav tillid til institutionerne suppleres med en relativt lav villighed til at stemme, mens denne sammenhæng ikke i nær samme grad gælder i Estland.

Det kendetegner Italien, Danmark og Sverige, at eleverne også i meget høj grad forventer at deltage i nationale valg, men det er ikke i alle tilfælde sådan, at alle lande med høj forventet deltagelse ved nationale valg også har høj forventet deltagelse ved europæiske valg. For eksempel er den forventede valgdeltagelse i Finland højere end det europæiske gennemsnit ved nationale valg, men lavere end det europæiske gennemsnit ved europæiske valg. De største forskelle på tilslutningen til nationale og europæiske valg (i antal procentpoint) ses i Estland og Slovenien (henholdsvis 42 og 35 procentpoint lavere til EU-valg). Den gennemsnitlige forskel i Europa er på 20 procentpoint. Forskellen i Danmark er på niveau med den svenske (17 og 16 point) og dermed også lidt under gennemsnittet. I Finland er forskellen noget større, nemlig 23 point (det er den tredjestørste forskel overhovedet). Den mindste forskel ses i Italien, hvor den kun er 8 procentpoint og med høj forventet deltagelse både til nationale og europæiske valg.

Selv om elevernes interesse i at deltage i europæiske valg således er noget mindre end i relation til nationale valg, er det også sådan vedrørende villigheden til at stemme, især til de europæiske valg, at der er tale om betydelige forandringer, når man sammenligner ICCS 2016 med ICCS 2009. For lande med deltagelse i begge undersøgelser er der for de europæiske

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.21a
Forventet valgdeltagelse i nationale valg

Elever, der helt sikkert eller formodentlig vil stemme (procent)

Land	2016		2009	Forskel
Danmark[2]	94	△	89	**5**
Sverige[1]	93	△	85	**8**
Norge[1, 3]	91	△	86	**5**
Italien	90	△	88	**2**
Kroatien	88	△		
Litauen	88	△	88	0
Finland	87	△	85	2
Malta	85		86	-1
Slovenien	82	▽	81	2
Belgien (flamsk)	80	▽	72	**7**
Bulgarien	79	▽	69	**10**
Letland[1]	78	▽	77	0
Estland[1]	77	▽	73	**5**
Holland[2]	75	▽		
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	85			
ICCS 2009-lande	85		82	**4**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	72			

Tabel E.21b
Forventet valgdeltagelse i europæiske valg

Elever, der helt sikkert eller formodentlig vil stemme (procent)

Land	2016		2009	Forskel
Italien	82	▲	78	**4**
Danmark[2]	77	▲	54	**23**
Sverige[1]	77	▲	63	**14**
Kroatien	76	▲	-	-
Litauen	70	△	58	**12**
Malta	69	△	60	**9**
Bulgarien	65		55	**9**
Finland	64		53	**11**
Letland[1]	63		62	1
Belgien (flamsk)	62	▽	52	**10**
Holland[2]	60	▽		
Slovenien	47	▼	43	**4**
Estland[1]	35	▼	30	**5**
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	65			
ICCS 2009-lande	65		55	**9**
Lever ikke op til deltagelseskrav				
Tyskland[4]	61			

Forskelle med **fed** er signifikante

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

valgs vedkommende tale om en gennemsnitlig stigning på 9 procentpoint med den klart største stigning i Danmark (23 procentpoint). Også i Sverige og Finland ses betydelige fremgange på henholdsvis 14 og 11 procentpoint, så selv om de finske elever udviser lavere interesse i europæiske valg end de danske og svenske elever, så er der tale om den samme klare tendens til en øget interesse. Udviklingen er helt generel. I næsten samtlige lande (eneste undtagelse er Letland) med deltagelse i både ICCS 2009 og ICCS 2016 ses statistisk signifikante fremgange i forhold til deltagelse i europæiske valg. Der ses også en ret klar tendens til fremgang i nationale valg med en udvidet interesse i alle de nordiske lande.

Det seneste valg til Europa-Parlamentet blev afholdt i maj 2014. Da det dermed ikke var i direkte tilknytning til gennemførelsen af ICCS 2016, har dette næppe haft indflydelse på elevernes svar. I forbindelse med gennemførelsen af ICCS 2009 i foråret 2009 var der efterfølgende valg til Europa-Parlamentet i juni 2009, hvilket heller ikke vurderes at have haft nogen særlig indflydelse på elevernes måde at forholde sig på.

Selv om de danske elever er en smule mere forbeholdne i forhold til de positive effekter af EU end de europæiske og nordiske gennemsnit, så er de danske elevers tillid til EU's institutioner på eller lidt over gennemsnittet, og villigheden til at stemme ved EU-valg er betydeligt over det europæiske gennemsnit.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Fremtidens Europa

Hvor de foregående afsnit i denne rapport om det europæiske modul i ICCS 2016 især har fokuseret på elevernes opfattelser omkring en række aktuelle europæiske samarbejdsmuligheder og mulige fælles europæiske anliggender, både helt alment og i konteksten af EU, så vil dette sidste afsnit skifte perspektiv og se på elevernes forventninger og syn på fremtidens Europa; og herunder også se på elevernes oplevelse af deres egne fremtidsmuligheder i denne kontekst.

Det europæiske modul i ICCS 2016 har spurgt eleverne om deres syn på, hvordan fremtidens Europa vil blive. Eleverne er blevet stillet en række spørgsmål, hvor fokus i selve formuleringen af spørgsmålene har været på forskellige både positive og negative scenarier for Europas mulige fremtid.

Helt grundlæggende er dette både en løbende og en dagsaktuel diskussion, idet de aktuelle debatter (efterår 2017) i relation til Europa og EU ikke mindst handler om, hvordan EU skal udvikle sig i fremtiden. Også på dette område kan man sige, at meget af den offentlige debat om det tema knytter sig ret specifikt til EU og EU's fremtid, der ofte ses i lyset af forholdet imellem nationale og overnationale interesser. Man vil derfor kunne gøre gældende, at større politiske aspekter af Europas fremtid i praksis er noget nær uløseligt forbundet til EU's fremtid. Hensigten i denne kontekst af ICCS 2016 har været at gøre spørgsmålene lige relevante for alle europæiske landes elever i ICCS, så spørgsmålene er formuleret som spørgsmål om Europa.

Eleverne er blevet spurgt til deres oplevelse af sandsynligheden for forskellige udviklingstræk i fremtidens Europa med fokus på otte forskellige problematikker og scenarier:

- Der vil opstå et stærkere samarbejde mellem Europas lande.
- Der vil være mere fred i Europa.
- Der vil blive mindre forurening af luft og vand i Europa.
- Demokratiet vil blive styrket i Europa.
- *Terrorisme vil blive en trussel i hele Europa.*
- *Europa vil blive mere påvirket af lande som Kina, Indien og USA.*
- *Europas lande vil få svagere økonomi.*
- Der vil komme mere fattigdom og arbejdsløshed i Europa.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Som det fremgår, er de fire første udsagn formuleret i relation til en positiv fremtid, mens de sidste fire (i kursiv skrift) er udsagn om en potentielt mere negativ fremtid.

Man kan måske diskutere, om udsagnet om indflydelsen på Europa fra andre magtfulde lande er entydigt negativt, men udsagnet er tænkt som noget negativt i form af en mulig svækkelse af Europas globale position.

Det ene 'positive' udsagn vedrører et stærkere samarbejde imellem Europas lande. Ud fra forskellige politiske og ideologiske positioner kan der naturligvis være delte meninger om dette som entydigt positivt. I den givne europæiske kontekst er et udvidet samarbejde imellem lande blevet vurderet som noget positivt, fordi dette i den givne formulering ikke implicerer en bestemt form for (overstatsligt reguleret) samarbejde, men blot implicerer, at samarbejde er mere positivt end ikkesamarbejde.

Positive scenarier

Hvis man først ser på de positive udsagn, vurderes de mulige positive udviklinger (samarbejde, fred, mindre forurening, demokrati) meget forskelligt. Hvor tidligere resultater har vist, at eleverne generelt er meget positive i forhold til *samarbejde* imellem europæiske lande, så er de også meget positive i forhold til, at dette rent faktisk kommer til at ske. Det forventer et europæisk gennemsnit på 86 procent som *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*. Her er eleverne i Danmark de mest tilbøjelige af alle til at betragte dette scenarie som sandsynligt med 92 procent. Finland, Norge og Sverige ligger tæt på, men alle lidt lavere med henholdsvis 91, 90, 86 procent.

Den næsthøjeste tilslutning opnår udsigten til mere demokrati i Europa med et europæisk gennemsnit på 78 procent af eleverne. Også på dette punkt er de danske elever placeret højest af alle med 88 procent af eleverne, der ser en mere demokratisk udvikling for sig. Igen er det lidt lavere i Finland med 84 procent og yderligere lidt lavere i Norge og Sverige (begge 82 procent).

Den tredjehøjeste forventning ses på udsagnet om udsigten til mere fred i Europa. Her er de mest positive elever at finde i Italien (76 procent), Holland (73 procent) og Danmark (71 procent). Den klart laveste forventning om mere fred ses i Slovenien (49 procent). I Norden er Danmark igen højest placeret, idet Finland og Sverige begge ligger på 67 procent, mens andelen i Norge er 62 procent. Selv om der således generelt er forholdsvis høj forventning om fred i Europa, så er det på sin vis bemærkelsesværdigt, at ganske betydelige mindretal ikke betragter mere fred som sandsynligt.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.22
Europas fremtid – positive scenarier

Procent elever, der finder følgende *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*:

Land	Stærkere samarbejde mellem europæiske lande		Mere fred i Europa		Mindre forurening af luft og vand i Europa		Styrket demokrati i Europa	
Danmark[2]	92	△	71	△	57	▲	88	▲
Finland	91	△	67	△	52	△	84	△
Holland[2]	89	△	73	△	52	△	79	
Italien	88	△	76	▲	47		79	
Malta	87		69	△	52	△	81	△
Sverige[1]	86		67	△	48		82	△
Norge[1, 3]	90	△	62	▽	50	△	82	△
Belgien (flamsk)	86		64		43	▽	79	
Estland[1]	87		62		42	▽	76	
Litauen	90	△	59	▽	41	▽	78	
Letland[1]	85	▽	57	▽	47		73	▽
Bulgarien	80	▽	59	▽	50	△	64	▼
Kroatien	80	▽	61	▽	34	▼	71	▽
Slovenien	79	▽	49	▼	40	▽	74	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	86		64		47		78	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	74		52		43		75	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.23
Skala for Europas fremtid – positive scenarier

Land	Skalascore	
Malta	53	△
Danmark[2]	51	△
Holland[2]	51	△
Sverige[1]	51	△
Finland	51	△
Italien	50	△
Norge[1, 3]	50	
Litauen	50	
Belgien (flamsk)	49	▽
Letland[1]	49	▽
Estland[1]	49	▽
Kroatien	49	▽
Bulgarien	49	▽
Slovenien	48	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Tyskland[4]	48	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

På europæisk plan er det således 36 procent. Omvendt kan man naturligvis også hævde, at det i en situation med fravær af deciderede krigshandlinger i Europa måske kan være vanskeligt at forvente styrket fred.

I forhold til den fjerde mulige positive udvikling omkring mindre forurening, så er det under halvdelen af eleverne i ICCS 2016, nemlig 47 procent, der betragter den udvikling som sandsynlig. Bemærkelsesværdigt nok er de danske elever også her de mest optimistiske med 57 procent, der ser mindre forurening som noget *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*. De laveste andele af positive udsagn ses hos eleverne i Kroatien med 34 procent og Slovenien med 40 procent. I en del lande er der således ret klare flertal, der har negative forventninger til fremtidig begrænsning af forurening.

Selv om der per definition ikke findes entydige svar på, hvad sandsynligheden reelt er for disse fremtidsmuligheder, må man konstatere, at eleverne skelner og prioriterer ganske tydeligt og generelt på nogenlunde samme vis i de medvirkende lande. Selv om de danske elever ligger højt, så er selve prioriteringen imellem de fire scenarier således identisk med den internationale prioritering.

Det fremgår ganske iøjnefaldende her, at de danske elever har de mest klare positive forventninger til Europas fremtid, når man i tabellen benytter regnemetoden med at lægge de positive svar sammen til én kategori. Det er i sig selv interessant, men også interessant i lyset af de tidligere resultater, hvor de danske elever ikke på samme vis var positive i forhold til EU. Resultaterne tyder således på, at de danske elever har været opmærksomme på forskellen imellem EU og Europa i spørgeskemaet.

Når de positive scenarier beregnes på en samlet skala (tabel E.23) med et europæisk gennemsnit på 50 point, er eleverne i Malta de mest positive af alle med 53 point. Langt hovedparten af landene ligger imidlertid inden for en beskeden variation på plus/minus 1 skalapoint fra det europæiske gennemsnit, hvilket udtrykker en lidt usædvanlig grad af enighed. Eleverne i Danmark, Finland og Sverige ligger 1 skalapoint over gennemsnittet i Europa, mens Norge ligger på gennemsnittet, så alt i alt er både de nordiske elever og de europæiske elever meget enige om disse forhold.

Negative scenarier

Når man ser på de negative scenarier, er den generelle spredning noget mindre. Forventningen er generelt størst til mere udbredt terrorisme og til øget indflydelse på Europa fra fremmede statsmagter med europæiske gennemsnit på henholdsvis 68 procent og 67 procent, mens 52 procent betragter det som sandsynligt med mere udbredt fattigdom og arbejdsløshed i Europa,

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

mens lidt færre, 43 procent, betragter en svagere økonomi som sandsynlig. Resultaterne kommenteres nedenfor i den rækkefølge.

Når man ser på elevernes opfattelse af mere udbredt terrorisme, så betragtes det som mest sandsynligt af eleverne i Italien, Malta, Slovenien og Belgien (alle lande imellem 73 og 77 procent). Sandsynligheden for mere terror har det mindste omfang i Sverige, Litauen, Bulgarien, Letland og Norge med andele lidt over 60 procent. Der er med andre ord tendenser til lidt forskellige vurderinger syd/vest og nord/øst, men i øvrigt uden de helt store udsving. Det danske resultat ligger præcist på gennemsnittet, nemlig 68 procent.

I forhold til sandsynligheden for større indflydelse fra magtfulde lande uden for Europa så vurderes sandsynligheden højest af de danske elever med 79 procent, mens Italien med 77 procent, Slovenien med 73 procent og Sverige med 71 procent følger efter. De laveste procenttal findes i Kroatien (50 procent) og Bulgarien (57 procent). Alle andre lande har procenttal i tresserne.

Sandsynligheden for mere fattigdom og arbejdsløshed vurderes meget forskelligt med en del variation omkring gennemsnittet på 52 procent. Forskelligheden er i nogen grad forventelig, da vurderingen af det spørgsmål kan hænge sammen med nationale konjunkturer (selv om der spørges til Europa som helhed). Den mest udbredte bekymring ses i Slovenien og Italien (67 og 64 procent), mens lande under gennemsnittet typisk er nordeuropæiske med de laveste procenttal i Danmark med 36 procent (som altså kan betegnes som de mest optimistiske), Holland med 43 procent og Litauen med 44 procent. Kun i Danmark afviger eleverne med mere end 10 procentpoint fra gennemsnittet, hvilket altså her betegner en mindre grad af tro på en fremtid med mere fattigdom og arbejdsløshed.

Når man ser på opfattelsen af sandsynligheden for en generelt svagere økonomi, er resultatet nogenlunde tilsvarende. De mest pessimistiske elever findes i Italien 52 procent, Slovenien 50 procent, Malta 50 procent og Norge 49 procent (noget overraskende måske). De mest afvisende, og dermed de mest optimistiske, findes i Danmark med 30 procent. Igen er Danmark det eneste land, hvor eleverne ligger mere end 10 procentpoint under det internationale gennemsnit. Holland og Sverige ligger tættest på Danmark med hver 37 procent, mens de finske elever ligger på 45 procent.

Samlet vurderet ligger de danske elever med nogle ganske markante resultater, idet de danske elever på de to spørgsmål om økonomisk udvikling er de klart mest positive i den forstand, at de i klart mindst grad ser en sandsynlighed for en negativ udvikling. Omvendt ser de danske elever klart mest

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.24
Europas fremtid – negative scenarier

Land	Procent elever, der finder følgende *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*: Terrorisme vil blive en større trussel i Europa		Europa vil blive mere påvirket af store lande uden for Europa		Økonomien vil blive svagere i Europa		Større fattigdom og arbejdsløshed i Europa	
Italien	77	△	77	△	52	△	64	▲
Slovenien	75	△	73	△	50	△	67	▲
Malta	77	△	65	▽	50	△	59	△
Belgien (flamsk)	73	△	67		43		55	△
Norge[1, 3]	63	▽	69	△	49	△	57	△
Finland	67		69	△	45	△	47	▽
Estland[1]	67		69		42		49	▽
Letland[1]	63	▽	66		44		52	
Bulgarien	62	▽	57	▼	46	△	59	△
Sverige[1]	60	▽	71	△	37	▽	49	▽
Danmark[2]	68		79	▲	30	▼	36	▼
Litauen	61	▽	69		38	▽	44	▽
Holland[2]	68		64	▽	37	▽	43	▽
Kroatien	69		50	▼	39	▽	53	
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	68		67		43		52	
Lever ikke op til deltagelseskrav								
Tyskland[4]	75		54		43		52	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fire spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.25
Skala for Europas fremtid – afvisning af negative scenarier

Land	Skalascore	
Litauen	52	△
Danmark[2]	52	△
Kroatien	51	△
Holland[2]	51	△
Bulgarien	51	△
Sverige[1]	51	△
Letland[1]	51	△
Finland	50	△
Estland[1]	50	
Norge[1, 3]	50	
Belgien (flamsk)	49	▽
Malta	48	▽
Italien	47	▽
Slovenien	47	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	50	
Lever ikke op til deltagelseskrav		
Tyskland[4]	50	

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 3 skalapoint over ICCS-gennemsnit	▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit	△
Signifikant under ICCS-gennemsnit	▽
Mere end 3 skalapoint under ICCS-gennemsnit	▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

en udvikling i retning af mere 'globalisering' i form af udefrakommende indflydelse. Endelig ligger de danske elever med hensyn til spørgsmålet om udbredelsen af terrorisme præcis på det internationale gennemsnit.

Når dette yderligere kombineres med svarene på de 'positive' tendenser, så kan det være værd at huske, at de danske elever også er de mest positive af alle i forhold til øget europæisk samarbejde, så den europæiske udvikling ses ikke som truet af den globale udvikling. De danske elever ser samtidig mest positivt af alle på den demokratiske udvikling og tror mest af alle på mindre forurening, så alt i alt må man sige, at de danske elevers syn på den europæiske udvikling relativt set er endog særdeles positivt. Dette skal dog samtidig ses i lyset af en udbredt opfattelse af risiko for mere terrorisme og nogle forholdsvis store mindretal, der også på andre områder betragter de mulige negative scenarier som sandsynlige.

I tabel E.25 gøres resultaterne af elevernes opfattelser af disse mere negative scenarier op på en skala. Det er vigtigt her at være opmærksom på, at skalaens resultater er udtrykt *omvendt* af resultaterne på procentniveau i tabel E.25. Det vil sige, at skalaen viser graden af elevernes *afvisning af de negative scenarier*, så lande med høje gennemsnit kan altså betegnes som de mest positive eller optimistiske.

På denne skala er de danske elever og eleverne fra Litauen de højest placerede i forhold til at forvente en positiv udvikling. Begge lande med et samlet gennemsnit på 52 imod et europæisk gennemsnit på 50. De italienske og slovenske elever går i klart mindst grad ind for at afvise de negative scenarier (er de mest pessimistiske). Den nordiske variation er forholdsvis lille med Danmark 52 point (oprundet), Sverige 51 point, Norge og Finland 50 point i gennemsnit.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Egen fremtid

I tilknytning til de foregående spørgsmål om elevernes syn på fremtidens Europa har ICCS 2016 også undersøgt elevernes opfattelse af deres egne fremtidsudsigter. Den europæiske baggrund og kontekst for udviklingen af dette tema i spørgeskemaet var (er) ikke mindst en høj arbejdsløshedsprocent blandt unge mennesker i Europa. I 2015, altså året før elevernes besvarelser i ICCS 2016, var den på 19,7 procent (Eurostat, 2017). Ikke mindst i Sydeuropa er det ifølge Standard Eurobarometer 86 også et særdeles udbredt synspunkt, at livet var bedre før i tiden, idet årene efter finanskrisen (2008) har medført en stigende eksklusion og social marginalisering af unge i flere europæiske lande (EU-Kommissionen, 2016).

I ovenstående kontekst blev instrumentet om unges syn på egen fremtid udviklet til at fokusere på nogle få elementer knyttet til arbejde og økonomi. Eleverne blev bedt om at svare på, hvordan de vurderede forskellige fremtidsmuligheder på en svarskala fra *meget sandsynligt* til *slet ikke sandsynligt* i relation til deres egne muligheder. Der er tale om spørgsmål om sandsynligheden for:

- At finde et fast arbejde
- At få en bedre økonomi end forældrene
- At finde et arbejde efter egen interesse
- At få mulighed for ferierejser i udlandet
- At tjene nok penge til at stifte familie.

Forventningen til instrumentet var på forhånd, at man ville se en betydelig variation på baggrund af de nationale forskelle i forhold til unges muligheder i forskellige regioner af Europa. Som det fremgår af tabel E.26, viser denne variation sig imidlertid at være forholdsvis lille, selv om en del resultater i nogen grad understøtter forhåndsantagelsen. Som eksempel ligger de danske og norske elever over det internationale gennemsnit på næsten samtlige spørgsmål, mens eleverne i Kroatien og Slovenien ligger under gennemsnittet på næsten samtlige.

Europæisk er der samlet set størst tiltro til udsigten til fast arbejde og troen på at få mulighed for at stifte familie. Henholdsvis 95 procent og 96

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

procent betragter det som enten *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*. På begge områder ligger de danske elever helt i top med 98 procent på begge, men da ingen lande ligger under 90 procent, så ser man kun lille variation, når resultaterne gøres op på denne lidt generelle måde. I Norden er niveauet meget højt i alle fire lande med alle gennemsnit i intervallet 96-98 procent, selv om kun Danmark har to gange 98 procent (resultaterne må dog betragtes som noget nær fuldstændig identiske).

Næsten det samme gælder for muligheden for at finde arbejde efter interesse og at få mulighed for udenlandsferier. Det internationale gennemsnit ligger lige omkring 90 procent på begge. Kun på spørgsmålet om ferie i udlandet ses enkelte lande med klart lavere procenttal, nemlig Kroatien med 74 procent og Italien med 79 procent, samt relativt lave gennemsnit i Bulgarien og Slovenien. Her ses således en mindre tendens til lidt mindre andele i Sydeuropa, men fortsat er det alligevel ganske betydelige flertal, der udtrykker en fremtidsoptimisme. Også på disse to spørgsmål er de danske elever blandt de absolut mest positive (og de mest positive i Norden, idet de svenske elever er lidt mindre optimistiske end eleverne i Danmark, Finland og Norge).

Kun i forhold til spørgsmålet om tiltroen til at opnå en bedre økonomi end forældrene ses europæisk en lidt mindre udbredt optimisme med et gennemsnit på 78 procent.

Det kan naturligvis skyldes selve spørgsmålet, fordi elevernes svar kan hænge sammen med deres forældres økonomiske situation, hvor det at overgå forældrene kan være forbundet med varierende grader af udfordring. Denne antagelse bekræftes af den omstændighed, at elever fra hjem med relativt lavt uddannede forældre i de fleste lande har en tendens til at være mere optimistiske i forhold til at opnå et i økonomisk forstand bedre liv end forældrene. Eller omvendt udtrykt, så er elever fra hjem med relativt høj socioøkonomisk status lidt mindre optimistiske i forhold til selv at kunne opnå en endnu bedre økonomisk situation. Elevernes opfattelser kan også være præget af mere makroøkonomiske forhold i relation til, om de oplever en national forventning om generelt bedre økonomiske tider eller ikke.

Under alle omstændigheder er variationen generelt meget lille. Kun to lande ligger lige akkurat (på decimaler) mere end 10 procentpoint under gennemsnittet, nemlig Belgien og Sverige med 68 procent i begge lande. Også her er de danske elever med en ret klar margen de mest optimistiske i Norden med 84 procent, idet de norske elever har 75 procent positive svar, og de finske 76 procent. De absolut højeste procentandele ses i Letland 87 procent, Litauen 86 procent og Malta med 86 procent.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.26
Elevers forventninger til egen fremtid

Procent elever, der ser disse scenarier angående deres egen fremtid som noget *sandsynligt* eller *meget sandsynligt*

Land	Finde fast arbejde		Opnå bedre økonomisk situation end sine forældre		Finde et job, de kan lide		Få mulighed for at rejse til udlandet på ferie		Tjene penge nok til at stifte familie	
Danmark[2]	98	△	84	△	98	△	97	△	98	△
Norge[1, 3]	98	△	75	▽	97	△	96	△	97	△
Litauen	97	△	86	△	91		90		97	△
Holland[2]	97	△	71	▽	96	△	96	△	98	△
Letland[1]	96		87	△	90		89		95	
Finland	97	△	76	▽	94	△	93	△	96	
Estland[1]	95		84	△	93	△	89		95	
Belgien (flamsk)	98	△	68	▼	94	△	96	△	98	△
Malta	93	▽	85	△	89	▽	88		92	▽
Sverige[1]	96		68	▼	89	▽	92	△	96	
Italien	92	▽	81	△	89	▽	79	▽	95	
Bulgarien	92	▽	84	△	86	▽	81	▽	90	▽
Slovenien	92	▽	71	▽	88	▽	80	▽	95	
Kroatien	90	▽	76	▽	84	▽	74	▼	94	▽
Europæisk ICCS 2016-gennemsnit	95		78		91		89		96	
Lever ikke op til deltagelseskrav										
Tyskland[4]	97		74		94		87		96	

Tabellen er sorteret efter landenes faldende gennemsnit for de fem spørgsmål

[1] Deltager med en dækning på 90-95 % af populationen
[2] Har anvendt erstatningsskoler for at leve op til IEA's deltagelseskrav
[3] Deltager med 9. klasse, der svarer til 8. klasse i resten af Norden
[4] Deltager kun med delstaten Nordrhein-Westfalen

Mere end 10 procentpoint over ICCS-gennemsnit ▲
Signifikant over ICCS-gennemsnit △
Signifikant under ICCS-gennemsnit ▽
Mere end 10 procentpoint under ICCS-gennemsnit ▼

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Samlet set må man konstatere, at eleverne i alle lande gennemgående er ganske optimistiske på egne vegne. De danske elever ligger i disse sammenligninger, herunder i de nordiske sammenligninger, på alle spørgsmålene blandt de mest optimistiske og med næsten 100 procent helt eller delvist enige på adskillige af disse scenarier. Relativt til de andre lande kendetegnes de danske elever således ved at kombinere positive opfattelser af den europæiske fremtid med positive opfattelser af egne muligheder i fremtiden. Ikke mindst Italien og Slovenien kendetegnes ved det modsatte.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Oversigt – europæisk og nordisk perspektiv

Som opsamlende beskrivelse af denne rapports hovedindhold viser tabel E.27 nedenfor de samlede skalagennemsnit for alle de undersøgte områder. Tabel E.27 er sorteret efter forskellen på dansk gennemsnit og det totale europæiske gennemsnit. Tabel E.28 er sorteret efter forskellen på dansk gennemsnit og gennemsnit for Finland, Norge og Sverige tilsammen (øvrige Norden).

På dette niveau skal man være opmærksom på, at der tegnes store linjer, hvor det primært handler om relative placeringer. For detaljer og uddybende detaljer samt eventuelle forbehold over for resultaterne henvises til rapportens forskellige kapitler om de respektive emner. Her udnyttes skalaernes relative og komparative egenskaber til at tegne en overordnet profil.

Opgjort på denne måde viser der sig en ret klar profil for de danske elever, idet de tre største afvigelser i forhold til de internationale gennemsnit ses på de tre skalaer, hvor elevernes fremtidssyn vurderes dels i forhold til Europa, dels i forhold til sig selv.

På de tre anvendte skalaer for egen fremtid samt direkte og indirekte positive holdninger til Europas fremtid ligger de danske elever både over de europæiske gennemsnit og over det nordiske gennemsnit.

I den anden ende af forskellene markerer de danske elever sig med mere kritiske opfattelser af EU som garant for en positiv udvikling i Europa inden for økonomi, fred, menneskerettigheder med videre. De danske elever er samtidig relativt lidt indstillede på ubegrænset fri bevægelighed for europæisk arbejdskraft og mindre indstillede på europæisk samarbejde. Endelig er den europæiske identitetsfølelse lidt mindre end i Europa som helhed.

De danske elever udviser imidlertid stor tillid til EU's institutioner og interesse i valgdeltagelse på europæisk plan, så de konkrete reservationer fremtræder netop som konkrete vurderinger af specifikke forhold snarere end som reservationer i forhold til EU som sådan.

Hvis man ser på de samme skalaresultater, men nu kun i relation til gennemsnittet af de øvrige nordiske lande (eksklusive Danmark), så er indtrykket i store træk det samme. Forskellene er lidt mindre på de områder, hvor de danske elever ligger relativt højt i det europæiske perspektiv. Det signa-

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.27
Skalaoversigt: Danmark – hele Europa

Skala	Danmark	Hele ICCS Europa	Forskel
Egen fremtid	53,6	50	3,6
Europas fremtid/indirekte positiv	51,5	50	1,5
Europas fremtid/direkte positiv	51,4	50	1,4
Immigranters rettigheder	48,5	48,3	0,2
Undervisning	50,1	50	0,1
Begrænset fri bevægelighed (for arbejde)	49,9	50	-0,1
Europæisk identitetsfølelse	52,8	53,4	-0,6
Samarbejde i Europa	48,2	50	-1,8
Ubegrænset fri bevægelighed (for arbejde)	47,7	50	-2,3
Fordele ved EU	47,3	50	-2,7

Tabel E.28
Skalaoversigt: Danmark – øvrige Norden

Skala	Danmark	Øvrige ICCS Norden	Forskel
Egen fremtid	53,6	50,6	3,0
Europas fremtid/indirekte positiv	51,5	50,4	1,2
Europas fremtid/direkte positiv	51,4	50,6	0,8
Begrænset fri bevægelighed (for arbejde)	49,9	49	0,8
Undervisning	50,1	50,8	-0,6
Samarbejde i Europa	48,2	49,5	-1,4
Ubegrænset fri bevægelighed (for arbejde)	47,7	49,5	1,8
Immigranters rettigheder	48,5	50,7	-2,1
Europæisk identitetsfølelse	52,8	54,9	-2,1
Fordele ved EU	47,3	49,5	-2,2

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

lerer en vis lighed i de nordiske resultater, selv om de danske elever fortsat skiller sig ud på de samme områder.

Også internt i Norden er det således primært elevernes fremtidssyn, der er mere optimistisk i Danmark, både på egne vegne og på Europas. Også her ses, at det er i opfattelsen af fordele ved EU og den europæiske identitetsfølelse, at de danske elever er noget mere forbeholdne. I den nordiske sammenligning gælder det også i forhold til opfattelsen af immigranters rettigheder.

Når det gælder arbejdskraftens fri bevægelighed, er resultaterne lidt blandede, da de danske elever på den ene side er lidt mindre positive over for ubegrænset fri bevægelighed end de øvrige nordiske elever, men på den anden side går de danske elever i mindre grad ind for begrænsninger af den fri bevægelighed. Som tidligere beskrevet er resultaterne her lidt blandede i Norden. De finske elever er klart de mest positive i forhold til fri bevægelighed og klart de mindste fortalere for restriktioner, mens billedet er mere komplekst især i Norge og Sverige, hvor eleverne er betydeligt mere positive i forhold til begrænsninger. De danske elever placerer sig samlet set i en mellemposition for begge måder at forholde sig til fænomenet på.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Litteratur

Bruun, J. (2001). *Politisk dannelse – unges synspunkter på demokratiske værdier i skole og samfund*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

Bruun, J., & Lieberkind, J. (red.) (2013). *Unge, globalisering og politisk dannelse*. København: U Press.

Bruun, J., Lieberkind, J., & Schunck, H.B. (2017). *ICCS 2016 Internationale hovedresultater*. København: DPU.

Europa-Kommissionen (2016): Standard Eurobarometer 86. https://ec.europa.eu/finland/sites/finland/files/eb86_first_en.pdf

Europa-Kommissionen (2017). (Fries-Tersch, E., Tugran, T., & Bradley, H.). *Annual report on intra-EU labour mobility*. Bruxelles: Europa-Kommissionen.

Eurostat (2017). *Migration and migrant population statistics*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics

Losito, B., Agrusti, G., Damiani, V., & Schulz, W. (2018). (Forventes udgivet primo 2018). *Young people's perceptions of Europe in a time of change*. Amsterdam: IEA.

Schulz, W., Ainley, J., & Fraillon, J. (2011). *ICCS 2009 Technical Report*. Amsterdam: IEA.

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., & Agrusti, G. (2016). *IEA International Civic and Citizenship Education Study. Assessment framework.* Amsterdam: IEA (Springer Open (open access).

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., & Friedman, T. (2018a). (Forventes udgivet primo 2018). *Becoming citizens in a changing world. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016. International report.* Amsterdam: IEA.

Schulz, W., Carstens, R., Losito, B., & Fraillon, J. (2018b). (Forventes udgivet primo 2018). *ICCS 2016 technical report.* Amsterdam: IEA.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Appendiks – om gennemførelsen af ICCS

ICCS er opbygget på den måde, at alle lande deltager i henholdsvis én overordnet international del af undersøgelsen, der er fælles for alle lande, og én regional supplerende undersøgelse (i regioner med et tilstrækkeligt antal lande). Det er baggrunden for, at denne bog både omfatter resultater for Danmarks deltagelse i den samlede internationale undersøgelse og Danmarks deltagelse i det regionale europæiske modul i ICCS (henholdsvis del A og del B). Da disse delundersøgelser i praksis blev gennemført som én samlet undersøgelse, gælder beskrivelserne nedenfor for dem begge.

Målgruppe og stikprøver

Målgruppen (populationen) i ICCS er alle de elever, der går på 8. klassetrin (8. skoleår) i et lands ordinære skolesystem. Aldersmæssigt vil det i de fleste lande sige elever, der i gennemsnit er lidt mere end 14 år gamle. De enkelte lande deltager i ICCS 2016 med en stikprøve, hvor man ud fra en første stikprøve på skoleniveau på minimum 150 skoler tilfældigt udtrækker mindst én klasse blandt skolens 8. klasser, hvorefter alle elever i klassen eller klasserne deltager. Den typiske stikprøvestørrelse per land er i antal elever mellem 3.000 og 4.500 elever. Under særlige omstændigheder kan et land ændre målgruppen til elever på 9. klassetrin. Dette gælder i ICCS 2016 for Norge og Malta.

Materialer til dataindsamling

Dataindsamlingen til den fælles internationale del af ICCS 2016 gennemføres via følgende instrumenter:

1. *Opgavehæfte til elever* (ICCS-testen). Hver elev besvarer et opgavehæfte med 33 opgaver. Varighed præcis 45 minutter.
2. *Spørgeskema til elever* (værdier, holdninger, deltagelse). Spørgeskemaet inkluderer diverse baggrundsspørgsmål om alder, køn og lignende. Varighed cirka 45 minutter.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

For at kunne perspektivere undersøgelsen vedrørende eleverne til deres skolekontekst indsamler ICCS data om de nationale skolekontekster ved hjælp af:

a. *Spørgeskema til lærere* med undervisning på 8. klassetrin om deres opfattelse af den samfunds-orienterende undervisning og de demokratiforberedende aktiviteter.
b. *Spørgeskema til skoleleder* om skolelederens opfattelse af den samfundsorienterende undervisning og de demokratiforberedende aktiviteter på 8. klassetrin samt indhentning af forskellige faktuelle oplysninger om skolen.

Til den europæiske delundersøgelse (og andre regionale moduler) foretages dataindsamling via et supplerende spørgeskema. Varighed cirka 25 minutter.

ICCS 2016 indsamler desuden oplysninger fra de medvirkende lande selv om de respektive skolesystemer og den nationale organisering af de aspekter af skolens aktiviteter, der behandles af ICCS 2016.

De danske elever og skoler

Dataindsamlingen i ICCS 2016 blev gennemført mellem oktober 2015 og juni 2016 i fireogtyve lande. På den sydlige halvkugle ultimo 2015 og på den nordlige i foråret 2016 med opstart i marts. Det vil sige, at ICCS i alle lande gennemføres i anden halvdel af skoleåret på 8. klassetrin. I Danmark gennemførte de fleste klasser ICCS i perioden fra midt i marts til midt i maj 2016. Nogle få skoler gennemførte lidt tidligere eller senere.

Skoler: Resultatet i Danmark er en skoledeltagelse (inklusive erstatningsskoler) på 85 procent. Det er nået via deltagelse af 185 skoler af 218 mulige. De medvirkende skoler udviser en geografisk spredning samt en fordeling af offentlige og private/frie skoler, der ligger meget tæt på den faktiske fordeling i Danmark.

Elever: Både i absolutte tal og relativt til landets størrelse deltager Danmark med en meget stor stikprøve, der omfatter elever fra i alt 317 forskellige 8. klasser. Dette omfang er ikke mindst en konsekvens af, at mange skoler valgte at deltage med flere klasser end minimumskravet, idet skoler med to eller tre spor ofte foretrak at lade hele 8. årgang deltage. Der er en elevdeltagelse på 93 procent og dermed en samlet kombineret deltagelse (skole/elev) på 79 procent. Deltagelsesgraden lever op til IEA's tekniske deltagelseskrav. IEA opgør deltagelsesomfanget som antal elever, der har besvaret opgavehæftet

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

(ICCS-testen). Det er for Danmarks vedkommende 6.254 elever. Det er det tredjehøjeste antal af alle lande i ICCS 2016.

Lærere: I alt cirka 850 lærere fra de medvirkende skoler har bidraget til ICCS i Danmark ved at besvare et spørgeskema om skolen og undervisningen i relation til 8. klassetrin. Lærerundersøgelsen er helt uafhængig af elevundersøgelsen. De medvirkende lærere er eksempelvis ikke altid lærere for de medvirkende klasser/elever. Lærerundersøgelsen har sine egne meget høje tekniske krav til deltagelsesomfang, som i en del lande (herunder Danmark) ikke helt efterleves. I Danmark hænger det primært sammen med, at en del skoler ønskede kun at medvirke med klassernes egne lærere. Det har ingen negative konsekvenser for elevundersøgelsen, men da antallet af medvirkende lærere på en del skoler er mindre end det intenderede (mindst 50 procent af klassetrinnets lærere), betyder det, at lærerundersøgelsen er mindre sammenlignelig med andre lande, da den er lidt mindre repræsentativ (for populationen af lærere med undervisning på 8. klassetrin).

Skoleledere: For denne del af ICCS 2016 er deltagelsesprocenten i Danmark særdeles høj. I alt har 181 af de 185 mulige skoleledere (det vil sige næsten 98 procent) besvaret et ICCS-spørgeskema om skolens virke.

I bogens tabeller anføres det, hvis et land ikke lever op til alle tekniske standarder. Selv lande med en eller anden fodnote vil dog som regel have gennemført undersøgelser af endog meget høj kvalitet. Danmark har en note, fordi vi i nogle tilfælde måtte erstatte en først udtrukken skole med en anden lignende skole. Dette er en helt almindelig procedure, men anmærkes efter almindelig praksis i tabellerne. I Danmark er skolernes deltagelse i ICCS frivillig, hvorfor der ret ofte forekommer afbud til deltagelse. I mange lande er der obligatorisk deltagelse for skolerne, så brug af erstatningsskoler enten slet ikke forekommer eller kan begrænses meget.

ICCS-undersøgelsesdesign

Genstandsfelt

Det samlede genstandsfelt for ICCS omtales i forskningsdesignet for ICCS som Civic & Citizenship Education (CCE). CCE dækker over en kompleks helhed af alle de forhold, der er relevante for at kunne forholde sig til elevernes viden om politik og samfundsforhold samt deres demokratiske værdier, politiske holdninger, interesser og deltagelsesformer. Begrebet henviser både til en skolekontekst og kontekster uden for skolen.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Når der tales om 'education', skal det med andre ord ikke kun forstås som 'uddannelse', men som en bred betegnelse for det, der i en skolekontekst kan betegnes som 'den samfundsorienterende undervisning og de demokratiforberedende aktiviteter'.

CCE rækker dog langt videre end til skolekonteksten, idet 'education' i denne sammenhæng må betragtes som en meget bred betegnelse for forskellige aspekter af opdragelse, uddannelse, dannelse og socialisation i alle former for demokratiske, politiske og sociale sammenhænge.

I denne danske bog benyttes den engelske forkortelse CCE som en bred samlebetegnelse for genstandsfeltet. Det er for at understrege bogens og undersøgelsens relation til de specifikke definitioner og afgrænsninger af CCE, der kendetegner det internationale undersøgelsesdesign for ICCS 2016. Dette er udgivet i bogform med titlen *International Civic and Citizenship Education Study 2016. Assessment Framework* (Schulz et al., 2016).

I dette undersøgelsesdesign gøres rede for opbygningen af ICCS-undersøgelsen, der grundlæggende kendetegnes ved to omfattende delundersøgelser:

- *Elevundersøgelsen*
- *Skole- og kontekstundersøgelsen*

Det særlige europæiske modul er i denne sammenhæng at betragte som en udvidelse af elevundersøgelsen (et ekstra spørgeskema inden for samme indholdsdomæner, men kun i europæisk kontekst).

Elevundersøgelsen

Indholdsmæssigt er elevundersøgelsen i ICCS 2016 bygget op om fire hoveddomæner, der hver har en række undertemaer. Hvis man ser bort fra tilføjelser af enkelte nye temaer, svarer dette i sin grundstruktur til ICCS 2009. Opdelingen i de fire indholdsdomæner gælder både for de anvendte opgavehæfter (test) og spørgeskemaer. Der er tale om nedenstående fire domæner, der her er tilføjet nogle få eksempler på væsentlige underområder:

1. *Samfundssystemer* (borger, stat, civile institutioner)
2. *Principper* (lighed, frihed, sammenhængskraft)
3. *Deltagelse* (beslutningstagning, indflydelse, deltagelse i samfundet)
4. *Identitet*: (selvopfattelse, fællesskab)

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel App.1
Elevundersøgelsens struktur i ICCS 2016

Egenskabsdomæner		Indholdsdomæner: Politiske systemer	Politiske principper	Politiske deltagelses-former	Politiske identiteter	Antal
Opgavehæfte (test)	*Kundskaber og færdigheder*	40 %	30 %	25 %	5 %	88
Spørgeskema	*Interesse og engagement*	10 %	15 %	70 %	5 %	Ca. 55
	Holdninger og værdier	60 %	30 %	5 %	5 %	Ca. 75

Elevernes viden (kundskaber og færdigheder) undersøges via en faglig (kognitiv) test. Nogle få test-opgaver undersøger elevernes mere konkrete og faktuelle viden ('kundskaber'), men langt hovedparten af opgaverne undersøger elevernes evner til at analysere, ræsonnere og argumentere ('færdigheder').

Spørgeskemaet til eleverne fokuserer overordnet på to forhold:

For det første på elevernes opfattelser af deres aktuelle og/eller kommende interesse, engagement, deltagelseslyst og faktiske deltagelse i forhold til aktiviteter inden for de fire indholdsdimensioner. Dette betegnes som domænet *interesse og engagement* (se tabel 1.1). Med dette undersøger ICCS både elevernes interesse for politik, deres opfattelser af forskellige deltagelsesformer, deres faktiske deltagelse i demokratiske og politiske aspekter af skoleliv og samfundsliv samt deres forventninger til deres fremtidige tilværelse som mere eller mindre politisk engagerede unge og voksne.

For det andet på elevernes mere holdningsprægede måder at forholde sig på til udvalgte aspekter inden for de fire indholdsdimensioner. Dette domæne betegnes som *holdninger og værdier* (i tabel 1.1). Med dette undersøger ICCS elevernes holdninger, synspunkter og opfattelser af en række fænomener. Det kan som eksempel være holdningen til etniske gruppers rettigheder, tilliden til samfundets institutioner eller holdningen til aspekter af skolelivet.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel App.2
Skole- og kontekstundersøgelsens struktur i ICCS 2016

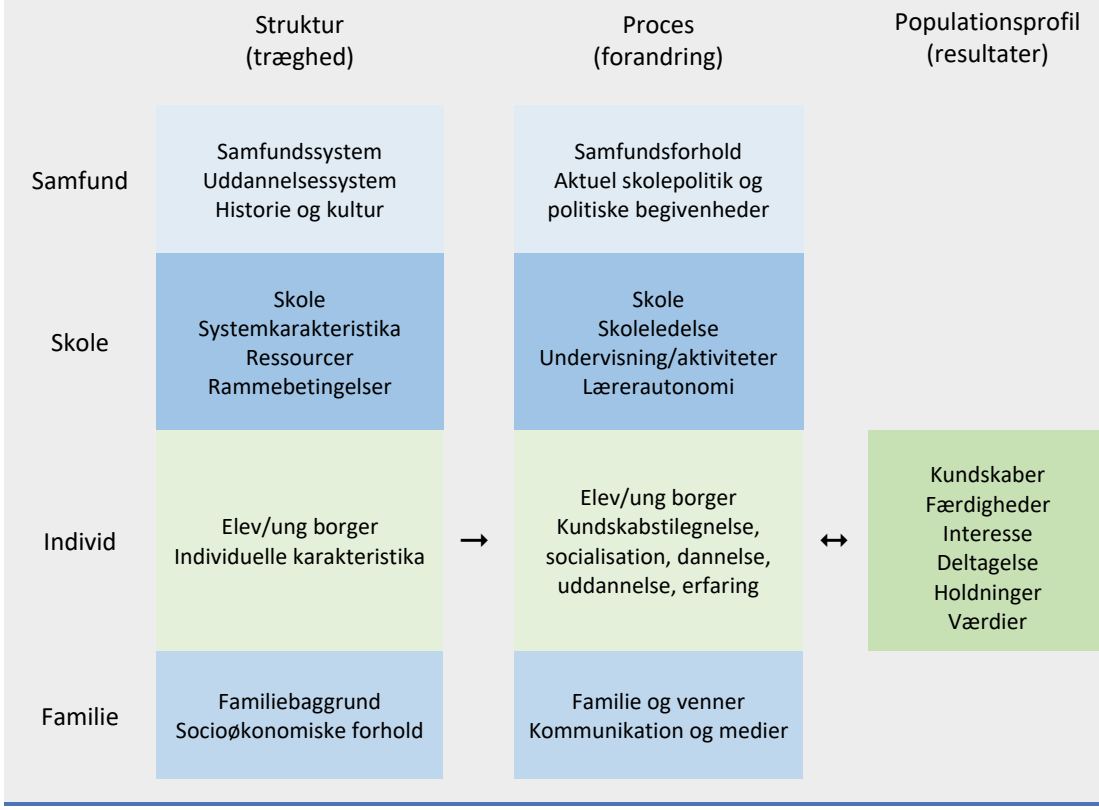

Tabel 1.1 viser den omtrentlige fordeling af spørgsmål for de dele af test og spørgeskema, der undersøger henholdsvis viden og holdninger/handlinger. De anførte procentandele er omtrentlige, fordi det om en del spørgsmål gælder, at de ikke helt entydigt kan placeres i kun ét felt. Det samlede spørgeskema indeholder også andre elementer relateret til almindelige baggrundsvariable (alder, køn med videre) samt en række spørgsmål til eleverne om deres opfattelse af skolen. Sidstnævnte knytter sig til delundersøgelse B (se mere nedenfor).

Hvis man skal sammenfatte tabel 1.1 i kort form, så viser den, hvorledes ICCS 2016 som helhed ved hjælp af opgavehæfter og spørgeskemaer undersøger elevernes 'egenskaber' inden for tre domæner, der alle relaterer sig til de samme fire overordnede indholdsdomæner

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Skole- og kontekstundersøgelsen

Det er en grundlæggende tankegang i undersøgelsesdesignet for ICCS, at de empiriske resultater fra elevundersøgelsen må ses i forhold til en række kontekstuelle variable på forskellige niveauer. Indsigt i disse kan være med til at belyse, hvorledes forskelle i elevernes viden, holdninger og vurderinger eventuelt hænger mere eller mindre sammen med forhold i elevernes respektive nationale kontekster af skole og samfund. I ICCS arbejdes med fire kontekstniveauer og to kontekstkategorier (se tabel 1.2).

- *Samfundsniveau*: Principielt kan samfundskonteksten findes på internationale, nationale eller lokale niveauer. Samfundsniveauet udgør de samfundsmæssige historiske vilkår ('struktur') og/eller de aktuelle samfundsmæssige rammebetingelser, reformer, skoledebatter med videre ('proces').
- *Skoleniveau*: Forhold relateret til undervisningens form og indhold samt skolekulturen. De kan tænkes som skolesystemmæssige betingelser ('struktur') og/eller den grad af selvbestemmelse, der tildeles skolen på skolelederniveau og/eller lærerniveau og/eller elevniveau ('proces').
- *Hjemmeniveau*: Forhold relateret til elevernes familiemæssige socioøkonomiske status ('struktur') og/eller relationer til venner, familie og fritidsaktiviteter samt forældrenes politiske og sociale engagement ('proces').
- *Individuelt niveau*: Faktorer knyttet til særtræk for den enkelte elev. Disse kan betragtes som 'struktur' i det omfang, der er tale om faktorer eller egenskaber, der er 'givne' (som køn og alder). Andre mere bevidste og intenderede handlinger og måder at forholde sig på betegnes her som den 'proces', hvorigennem den enkelte elev medskaber sig selv og sin kontekst.

Det vigtigste for skole- og kontekstundersøgelsen i ICCS er skolekonteksten. Når skolen betegnes som en 'kontekst', skyldes det, at 'elevundersøgelsen' betragtes som hovedundersøgelsen. I det perspektiv er skolen 'kontekst' for eleverne. Hvis man ser på sagen fra skolens synsvinkel og dens virke i forhold til CCE, så er forældre og elever en del af skolens kontekst og rammevilkår. Skematisk Illustrerer tabel 1.2, at et antal mere eller mindre sammenhængende strukturelle forudgående forhold på individ-, familie-, skole- og samfundsniveau sætter rammer og kontekster for et antal processer (vedrørende elever, skole, familie og samfund), der igen udgør konteksten for elevernes 'populationsprofil' (som den tegnes af elevundersøgelsen).

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Envejspilen mellem baggrundsvariable og procesvariable i tabellen signalerer ikke en envejspåvirkning fra struktur til proces, men at de eksisterende strukturer udgør en art forudgående og umiddelbare vilkår, der uden at være uforanderlige vilkår sætter en række rammebetingelser for CCE (og dermed for, hvordan CCE opfattes og implementeres af aktørerne i skolen). Dobbeltpilen imellem 'proces' og 'profil' markerer, at strukturvariable og procesvariable må ses som fænomener, der i denne pædagogiske kontekst altid rummer gensidige påvirkninger i en fortløbende proces.

Strukturen afspejler også, at genstandsfeltet CCE både peger ind i skolen og ud af skolen. Den dobbelthed ligger allerede i formuleringen af hovedformålet med ICCS om at undersøge, hvordan skoler forbereder eleverne til deres tilværelse som voksne borgere i deres samfund, hvorved der samtidig er både et nutidsperspektiv og et fremtidsperspektiv. ICCS undersøger eleverne som individer, der allerede er (ikkemyndige) borgere med viden, holdninger og deltagelsesformer i forhold til deres samfund uden for skolen. Dette undersøges i en skolekontekst, der på forskellige måder igen er medvirkende til at skabe nye generationer af borgere. I skolen har de unge status af elever, men kan samtidig betragtes som unge borgere, der indgår i en sammenhæng, som de også kan være med til at påvirke.

Bogen veksler imellem disse perspektiver og genspejler dermed den dobbelthed, at skolens daglige virke i et CCE-perspektiv er *samtidigheden af* skolen i samfundet og samfundet i skolen, hvilket i de respektive kapitler viser sig ved, at de skifter imellem at have analytiske perspektiver, der går fra skole til samfund og fra samfund til skole (de unge som både borgere og elever).

Bogens tabeller

I denne bog benyttes en række tabeller med de samlede internationale resultater, der alle i deres grundform er hentet fra IEA's internationale rapport. De internationale udgaver viser altid resultater med landene placeret i alfabetisk orden. I denne bog vises resultaterne sorteret efter landenes resultater. Det er vigtigt at være opmærksom på, at der med den præsentationsform *ikke* etableres en rangorden. ICCS undersøger nemlig mange aspekter af holdninger og værdier, hvor et 'højt' gennemsnit ikke nødvendigvis er kvalitativt 'bedre' end et lavt gennemsnit. Fremgangsmåden er alene valgt, fordi den giver et klarere overblik over landenes relative placeringer i forhold til hinanden. Det er med andre ord for at understøtte en komparativ læsning.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Grundlæggende benytter bogen tre typer af tabeller. Den første viser og sammenligner resultater på skalaer, den anden sammenligner forskellige undergrupper af elever med hinanden, og den tredje viser procentfordelinger. Det vil fremgå af tabellerne og/eller konteksten, hvordan en given tabel skal læses, så her skal blot anføres nogle generelle ting.

Skalatabeller

I fremstillingen benyttes to slags skalaer. Da den ene (en testskala for elevernes kundskaber og færdigheder) kun bruges i kapitel 3, bliver den beskrevet nærmere som en del af det kapitel. Her skal blot nævnes, at den oprindelig blev konstrueret til brug i ICCS 2009 som en skala med et gennemsnit på 500 og en standardafvigelse på 100 point. Det er den almindelige fremgangsmåde i IEA's undersøgelser.

Den anden og mest anvendte skalatype omtales blot som 'skalaer'. De kan også betegnes som 'holdningsskalaer', da de benyttes i de tilfælde, hvor ICCS undersøger elevernes holdninger, interesser, værdier og opfattelser. Generelt er metoden den, at eleverne stilles en række forskellige spørgsmål inden for den sag, der ønskes undersøgt. Elevernes svar afgives på såkaldte Likert-skalaer af typen *meget uenig, uenig, enig, meget enig*. Umiddelbart kan skalascoren opfattes som en art vægtet indeks, hvor man kvantificerer og beregner den enkelte elevs gennemsnitlige holdning over alle de anvendte spørgsmål. Et norsk udtryk for disse skalaer er 'samlevariabel', der udtrykker det, at man samler informationerne fra svarene på mange variable (spørgsmål) til én ny samlet variabel. Denne type variabel betegnes i ICCS og generelt som en latent variabel, fordi den ikke kan iagttages direkte.

Det er afgørende for skalakonstruktionerne i ICCS, at det via faktoranalyser og forskellige statistiske modeller er kontrolleret, at svarene på de anvendte spørgsmål inden for det givne tema hænger sammen med høj korrelation. Statistisk kan det udtrykkes på den måde, at den latente variabel skal kunne forklare variationen i elevernes svar. Det sikres med andre ord, at elevernes svar kan ses som udtryk for denne latente variabel. I tillæg til reduktionen i datamængden giver de latente variable også på det mere fortolkningsmæssige niveau en måde, hvorpå man kan forstå og overskue svarene fra de mange tusind elever i ICCS 2016. Alle de latente variable har derfor også forud for ICCS 2016 været afprøvet i tidligere undersøgelser og/eller i forundersøgelser og planlagt på forhånd.

På disse skalaer for de latente variable er det internationale gennemsnit defineret ved værdien 50 point, og skalaerne har en standardafvigelse på 10

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

point. I tabellerne vises de forskellige landes elevers gennemsnit på skalaen i faldende orden.

Hensigten med disse tabeller er at vise landenes resultater relativt til gennemsnittet (og dermed relativt til hinanden) på en klar og overskuelig måde på den enkelte skala. Selve værdien 50 udtrykker altid det internationale gennemsnit på den givne skala. Med andre ord repræsenterer værdien 50 på den ene skala ikke præcis det samme oprindelige svarmønster som 50 på en anden. I nogle tilfælde er gennemsnittet på 50 oprindelig etableret i ICCS 2009, så gennemsnittet for landene i ICCS 2016 kan være større eller mindre end 50. Det hænger ikke mindst sammen med, at gruppen af deltagerlande i ICCS 2016 er anderledes og mindre end i ICCS 2009. I tabeller med genbrugte skalaer kan landenes resultater vurderes både i relation til ICCS 2016- og ICCS 2009-gennemsnit.

Fordelen ved denne type skala er, at det samlede svarmønster over alle spørgsmål tages i betragtning, hvilket i praksis giver nogle meget præcise indtryk af landenes relative placeringer. Denne fordel kan dog undertiden opleves som en ulempe, fordi man i og med skalaperspektivet ikke længere fokuserer på elevernes svarfordelinger i procent på de oprindelige spørgsmål. I nogle tilfælde kan det være væsentligt med en vis viden om, hvad gennemsnittet 50 repræsenterer af holdningstilkendegivelser på de stillede spørgsmål. Derfor vil der undertiden også blive givet eksempler på svarfordelinger i procent, når de internationale skalaer præsenteres.

Den anvendte skala har den egenskab, at talmæssigt små forskelle på skalaen ofte er statistisk signifikante. Hvis et land blot ligger cirka ét skalapoint over eller under det internationale gennemsnit, vil den forskel som regel være statistisk signifikant. For at tydeliggøre dette markeres statistisk signifikante forskelle altid med et symbol i tabellerne. Over 3 points afvigelse fra det internationale gennemsnit betragtes som en ekstra markant afvigelse, der derfor vises med et ekstra tydeligt symbol. Skalaens gennemsnit på 50 og standardafvigelse på 10 indebærer, at cirka 68 procent af populationen i en normalfordeling vil befinde sig imellem 40 og 60 point på skalaen; altså gennemsnittet plus/minus 10 point. Noget forenklet udtrykt kan man derfor opfatte det sådan, at hvert af de 20 point i gennemsnit repræsenterer godt 3 procent af populationen. Anskuet på denne vis kan en forskel på 3 point beskrives som en forskel på over 10 procent relativt til den totale population.

Disse skalatabeller bruges også til at vise forskelle i resultater fra henholdsvis ICCS 2016 og ICCS 2009. Hovedresultater på skalaerne vises altid i hele afrundede hele tal, mens forskelle vises med en decimal, da det er mere præcist til at vise de eventuelle forskelle.

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Kontekstabeller

Kontekstabeller med forskellige 'baggrundsvariable' bruges i kapitlerne 4, 5 og 6 som supplement til skalatabellerne. De viser, hvilke gennemsnitsresultater givne undergrupper af elever har på en given skala. Disse tabeller indeholder typisk tre forskellige af den type sammenligninger i den samme tabel, hvor en skala undersøges i sin relation til to eller tre forskellige kontekster. Et eksempel kan være, at man sammenligner resultater på skalaen for elever af forskelligt køn, af forskellig herkomst eller fra forskellig socioøkonomisk baggrund. Som navnet angiver, er formålet med disse tabeller at sætte givne resultater ind i forskellige kontekster, der kan perspektivere givne resultater ved at se dem i konteksten af andre resultater eller baggrundsvariable. I kontekstabellerne markeres statistisk signifikante forskelle med fed skrift ($p < 0{,}05$).

Procenttabeller

Tabeller med procentfordelinger anvendes i alle kapitlerne. De bruges til at beskrive fænomener, hvor forskningsinteressen til forskel fra de latente variable vedrører de konkrete procentfordelinger på konkrete spørgsmål. Metoden bruges i nogle tilfælde også til at supplere resultaterne på holdningsskalaerne, eller hvis der er en anden særlig grund til at undersøge og præsentere resultater på procentniveau. Procentfordelinger vises altid som vægtede og valide (andele af de elever, der har afgivet et svar) procenter i hele tal. Også i disse tabeller er der anvendt symboler for statistisk signifikante afvigelser og for ekstra store afvigelser (> 10 procentpoint).

For alle tabellers vedkommende skal det for god ordens skyld nævnes, at der for samtlige tal gælder en vis statistisk usikkerhed. Denne usikkerhed er generelt meget lille, og da den samtidig er uden egentlig betydning for forståelsen af hovedresultaterne, er standardfejl (standard errors) ikke medtaget i tabellerne. For alle tabellers vedkommende gælder, at der i forhold til de mere fagstatistiske metoder og principper bag konstruktionen af skalaer med videre henvises til IEA's kommende tekniske rapport *ICCS 2016 Technical Report* (Schulz et al., 2018).

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabelfortegnelse

Tabel 3.1	ICCS-niveauer for kundskaber og færdigheder	26
Tabel 3.2	Resultater for opgaveeksempel 1, niveau D	29
Tabel 3.3	Resultater for opgaveeksempel 2, niveau C	31
Tabel 3.4	Resultater for opgaveeksempel 3, niveau B	33
Tabel 3.5	Resultater for opgaveeksempel 4, niveau A	35
Tabel 3.6	Eksempel 1 til 4 på ICCS-testopgaver og deres placering på skalaen	36
Tabel 3.7	Resultater for opgaveeksempel 5, åben opgave	38
Tabel 3.8	ICCS 2016-skala for kundskaber og færdigheder med klassetrin og alder	40
Tabel 3.9	Percentiler på skala for kundskaber og færdigheder	41
Tabel 3.10	Procent elever på ICCS-niveauer for kundskaber og færdigheder	44
Tabel 3.11	Testgennemsnit – forskelle mellem ICCS 2016 og ICCS 2009	46
Tabel 3.12	Elever på niveau B eller højere – ICCS 2016 og ICCS 2009	47
Tabel 3.13a	Kønsforskelle i testgennemsnit	49
Tabel 3.13b	Testgennemsnit opgjort efter køn i Norden i ICCS 2016 og ICCS 2009	50
Tabel 3.14a	Testgennemsnit efter socioøkonomisk status	53
Tabel 3.14b	Testgennemsnit efter forældres uddannelse	53
Tabel 3.14c	Testgennemsnit efter antal bøger i hjemmet	53
Tabel 3.15	Forskel i testgennemsnit efter herkomst	58
Tabel 4.1	Politisk interesse	64
Tabel 4.2	Danske elevers politiske interesse i ICCS 2016 og ICCS 2009	65
Tabel 4.3	Skala for politisk selvtillid	67
Tabel 4.4a	Skala for politisk selvtillid opdelt efter køn	69
Tabel 4.4b	Skala for politisk selvtillid opdelt efter politisk interesse	69
Tabel 4.4c	Skala for politisk selvtillid opdelt efter testniveau	69
Tabel 4.5	Skala for politiske samtaler	72

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.6a	Skala for politiske samtaler opdelt efter forældres uddannelsesniveau	75
Tabel 4.6b	Skala for politiske samtaler opdelt efter politisk interesse	75
Tabel 4.6c	Skala for politiske samtaler opdelt efter testniveau	75
Tabel 4.7a	Medier – fjernsyn som kilde til nyheder	77
Tabel 4.7b	Medier – aviser som kilde til nyheder	77
Tabel 4.7c	Medier – internettet som kilde til nyheder	77
Tabel 4.8	Skala for brug af internettet og sociale medier	81
Tabel 4.9	Brug af internettet og sociale medier til politiske og sociale spørgsmål	83
Tabel 4.10a	Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter forældres uddannelsesniveau	84
Tabel 4.10b	Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter politisk interesse	84
Tabel 4.10c	Skala for brug af internettet og sociale medier opdelt efter testniveau	84
Tabel 4.11a	Deltagelse i en politisk ungdomsforening eller en fagforening	87
Tabel 4.11b	Deltagelse i grupper af frivillige, der hjælper til i samfundet	87
Tabel 4.11c	Deltagelse i grupper, der arbejder for en særlig sag	87
Tabel 4.12a	Skala for lovlig politisk deltagelse	91
Tabel 4.12b	Skala for ulovlig politisk deltagelse	91
Tabel 4.13a	Danske elevers syn på lovlige aktiviteter (i procent)	92
Tabel 4.13b	Danske elevers syn på ulovlige aktiviteter (i procent)	92
Tabel 4.14a	Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter køn	94
Tabel 4.14b	Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter politisk interesse	94
Tabel 4.14c	Skala for lovlig politisk deltagelse opdelt efter testniveau	94
Tabel 4.15a	Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter køn	95
Tabel 4.15b	Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter politisk interesse	95
Tabel 4.15c	Skala for ulovlig politisk deltagelse opdelt efter testniveau	95
Tabel 4.16	Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen)	97
Tabel 4.17a	Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen) opdelt efter køn	99
Tabel 4.17b	Skala for deltagelse i det politiske system (som voksen) opdelt efter politisk interesse	99

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 4.17c	Skala for deltagelse i det politisk system (som voksen) opdelt efter testniveau	99
Tabel 4.18	Skala for forventet valgdeltagelse	100
Tabel 4.19a	Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter forældres uddannelsesniveau	103
Tabel 4.19b	Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter politisk interesse	103
Tabel 4.19c	Skala for forventet valgdeltagelse opdelt efter testniveau	103
Tabel 5.1	Skala for den konventionelle borger	112
Tabel 5.2a	Skala for den konventionelle borger opdelt efter køn	115
Tabel 5.2b	Skala for den konventionelle borger opdelt efter politisk interesse	115
Tabel 5.2c	Skala for den konventionelle borger opdelt efter testniveau	115
Tabel 5.3	Skala for den involverede borger	118
Tabel 5.4a	Skala for den involverede borger opdelt efter køn	120
Tabel 5.4b	Skala for den involverede borger opdelt efter politisk interesse	120
Tabel 5.4c	Skala for den involverede borger i opdelt efter testniveau	120
Tabel 5.5	Skala for den forpligtede borger	122
Tabel 5.6a	Skala for den forpligtede borger opdelt efter køn	125
Tabel 5.6b	Skala for den forpligtede borger opdelt efter politisk interesse	125
Tabel 5.6c	Skala for den forpligtede borger i opdelt efter testniveau	125
Tabel 5.7	Godt for demokratiet	128
Tabel 5.8	Dårligt for demokratiet	130
Tabel 5.9a	Tillid til regering	133
Tabel 5.9b	Tillid til parlament	133
Tabel 5.9c	Tillid til domstole	133
Tabel 5.10a	Tillid til konventionelle medier	135
Tabel 5.10b	Tillid til sociale medier	135
Tabel 5.11	Tillid til mennesker generelt	137
Tabel 5.12	Trusler mod verdens fremtid (I)	139
Tabel 5.13	Trusler mod verdens fremtid (II)	140
Tabel 5.14	Trusler mod verdens fremtid	142
Tabel 5.15	Skala for køn og rettigheder	145
Tabel 5.16a	Skala for køn og rettigheder opdelt efter køn	146

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 5.16b	Skala for køn og rettigheder opdelt efter forældres uddannelsesniveau	146
Tabel 5.16c	Skala for køn og rettigheder opdelt efter testniveau	146
Tabel 5.17	Skala for etniske gruppers rettigheder	149
Tabel 5.18a	Skala for etniske gruppers rettigheder opdelt efter køn	152
Tabel 5.18b	Etniske gruppers rettigheder opdelt efter forældres uddannelsesniveau	152
Tabel 5.18c	Etniske gruppers rettigheder opdelt efter testniveau	152
Tabel 5.19	Skala for religion og samfund	154
Tabel 5.20a	Holdning til religions betydning opdelt efter forældres uddannelsesniveau	156
Tabel 5.20b	Holdning til religions betydning opdelt efter testniveau	156
Tabel 6.1a	Valg af klasserepræsentanter til klasseråd, klasseudvalg eller lignende	162
Tabel 6.1b	Valg til skoleråd, elevråd eller lignende	162
Tabel 6.2	Demokratiske processer i skolens hverdag	165
Tabel 6.3a	Elever, der har stemt til elevrådsvalg eller lignende	168
Tabel 6.3b	Elever, der har deltaget i beslutninger angående skolen	168
Tabel 6.3c	Elever, der har stillet op som kandidat til elevrådsvalg eller lignende	168
Tabel 6.4	Skala for elevers værdsættelse af indflydelse	170
Tabel 6.5a	Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter køn	171
Tabel 6.5b	Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter politisk interesse	171
Tabel 6.5c	Skala for værdsættelse af indflydelse opdelt efter testniveau	171
Tabel 6.6	Villighed til deltagelse	174
Tabel 6.7	Skala for villighed til deltagelse	175
Tabel 6.8a	Skala for villighed til deltagelse opdelt efter køn	177
Tabel 6.8b	Skala for villighed til deltagelse opdelt efter politisk interesse	177
Tabel 6.8c	Skala for villighed til deltagelse opdelt efter testniveau	177
Tabel 6.9	Skala for åbent klasserum	180
Tabel 6.10a	Skala for åbent klasserum opdelt efter interesse i politiske og sociale emner	182
Tabel 6.10b	Skala for åbent klasserum opdelt efter forventet uddannelsesniveau	182
Tabel 6.10c	Skala for åbent klasserum opdelt efter testniveau	182
Tabel 6.11	Skala for lærer/elev-relationer	185

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel 6.12a	Skala for lærer/elev-relationerne opdelt efter køn	186
Tabel 6.12b	Skala for lærer/elev-relationer opdelt efter forventet uddannelse	186
Tabel 6.12c	Skala for lærer/elev-relationerne opdelt efter testniveau	186
Tabel 6.13	Omgangsformer blandt eleverne	189
Tabel 6.14	Skala for (potentielt) negative omgangsformer	191
Tabel 6.15a	Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter køn	192
Tabel 6.15b	Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter forventet uddannelsesniveau	192
Tabel 6.15c	Skala for (potentielt) negative omgangsformer opdelt efter testniveau	192
Tabel 6.16	Aggressioner og mobning på skolen	194
Tabel 6.17	Forebyggelse af mobning	196
Tabel 6.18	CCE-aktiviteter uden for skolen	199
Tabel 6.19	Samfundsfagstimerne/CCE-undervisning i klassen	203
Tabel 6.20	Lærernes beredthed til CCE-undervisning	205
Tabel 7.1	Skolernes tilgange til CCE	212
Tabel 7.2	Skolernes selvbestemmelse	215
Tabel 7.3	Nationalt defineret indhold af CCE på 8. klassetrin	217
Tabel 7.4	CCE i læreruddannelse/-efteruddannelse	220
Tabel 7.5a	Formål med CCE – kundskaber	223
Tabel 7.5b	Formål med CCE – færdigheder	223
Tabel 7.5c	Formål med CCE – værdier	227
Tabel 7.5d	Formål med CCE – deltagelse	227
Tabel 8.1	Samlede skalaresultater (over/under internationalt gennemsnit)	234
Tabel 8.2	Forskelle i landes skalagennemsnit i ICCS 2016 og ICCS 2009	237
Tabel E.1	Lande og antal elever i det europæiske modul	242
Tabel E.2	Europæisk identitet	248
Tabel E.3	Skala for europæisk identitet (ICCS 2016 og ICCS 2009)	249
Tabel E.4a	Skala for europæisk identitet opdelt efter køn	251
Tabel E.4b	Skala for europæisk identitet opdelt efter herkomst	251
Tabel E.4c	Skala for europæisk identitet opdelt efter grad af tillid til parlament, regering og domstole	251
Tabel E.5	Undervisning i Europa-relaterede emner	255
Tabel E.6	Skala for undervisning i Europa-relaterede emner	257

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.7a	Europæisk samarbejde (I)	260
Tabel E.7b	Europæisk samarbejde (II)	261
Tabel E.8	Danske elevers prioritering af samarbejdsområder i Europa	262
Tabel E.9	Skala for europæisk samarbejde	263
Tabel E.10a	Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter køn	264
Tabel E.10b	Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter herkomst	264
Tabel E.10c	Holdninger til europæisk samarbejde inddelt efter kundskabsniveau	264
Tabel E.11	Ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa	269
Tabel E.12	Begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa	270
Tabel E.13a	Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter køn	272
Tabel E.13b	Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter herkomst	272
Tabel E.13c	Skala for ubegrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter testniveau	272
Tabel E.14a	Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter køn	273
Tabel E.14b	Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter herkomst	273
Tabel E.14c	Skala for begrænset fri bevægelighed for arbejdskraft i Europa inddelt efter testniveau	273
Tabel E.15	Holdninger til immigranters rettigheder	278
Tabel E.16	Skala for immigranters rettigheder	281
Tabel E.17a	Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter køn	283
Tabel E.17b	Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter herkomst	283
Tabel E.17c	Skala for holdninger til immigranters rettigheder inddelt efter kundskabsniveau	283
Tabel E.18	Fordele ved EU	287
Tabel E.19	Skala for fordele ved EU	288
Tabel E.20a	Tillid til Europa-Kommissionen	289
Tabel E.20b	Tillid til Europa-Parlamentet	289
Tabel E.21a	Forventet valgdeltagelse i nationale valg	292
Tabel E.21b	Forventet valgdeltagelse i europæiske valg	292
Tabel E.22	Europas fremtid – positive scenarier	296

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens

Tabel E.23	Skala for Europas fremtid – positive scenarier	297
Tabel E.24	Europas fremtid – negative scenarier	300
Tabel E.25	Skala for Europas fremtid – afvisning af negative scenarier	301
Tabel E.26	Elevers forventninger til egen fremtid	305
Tabel E.27	Skalaoversigt: Danmark – hele Europa	308
Tabel E.28	Skalaoversigt: Danmark – øvrige Norden	308
Tabel App.1	Elevundersøgelsens struktur i ICCS 2016	316
Tabel App.2	Skole- og kontekstundersøgelsens struktur i ICCS 2016	317

Navngivelse – Ikke Kommerciel – Ingen Bearbejdelse 4.0 International Licens